Nicolae

BREBAN

Viața mea

POLIROM

Nicolae

BREBAN

Viața mea

POLIROM
2017

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6650-8
ISBN PDF: 978-973-46-6651-5
ISBN print: 978-973-46-6506-8

Coperta: Radu Răileanu
Foto autor: Aura Christi

NICOLAE BREBAN (n. 1934), romancier și eseist, este unul dintre cei mai importanți și prolifici prozatori români contemporani. Debutează literar în revista *Viața studențească*, în 1957. Opt ani mai târziu publică primul său roman, *Francisca* (tradus în bulgară și rusă), distins cu Premiul „Ion Creangă" al Academiei Române. Îi urmează în 1966 romanul *În absența stăpânilor*, iar în 1968, *Animale bolnave*, care a întrunit toate aprecierile criticii – „romanul anului" și Premiul Uniunii Scriitorilor. A fost redactor-șef al *României literare*. A semnat scenariul filmului *Răutăciosul adolescent*, precum și scenariul și regia filmului *Printre colinele verzi* (inclus în selecția oficială a Festivalului Internațional de la Cannes). În 1973 apare romanul *Îngerul de gips*, iar în 1975, versiunea în limba suedeză a romanului *În absența stăpânilor*. Le urmează *Bunavestire* (1977), *Don Juan* (1981), piesele de teatru *Culoarul cu șoareci* și *Bătrâna doamnă și fluturele* (1981-1982, Paris), ediția franceză a romanului *În absența stăpânilor* (1983, Flammarion, Paris), *Drumul la zid* (1984), versiunea franceză a romanului *Bunavestire* (1985, Flammarion, Paris), *Pândă și seducție* (1991), *Amfitrion*: I. *Demonii mărunți*, II. *Procuratorii*, III. *Alberta* (1994), *Ziua și noaptea*: I. *Ziua și noaptea* (1998), II. *Voința de putere* (2001), III. *Puterea nevăzută* (2004), IV. *Jiquidi* (2007), *Stricte amintiri literare* (2001), *Friedrich Nietzsche. Maxime comentate* (2004). Este membru titular al Academiei Române și director al revistei *Contemporanul. Ideea europeană*. La Editura Polirom au apărut: *Riscul în cultură* (1997), *Sensul vieții (Memorii)* (4 vol., 2003-2007), *Animale bolnave* (2004), *Îngerul de gips* (2008), *Orfeu în infern* (2008), *Profeții despre prezent. Elogiul morții* (2009).

...După o vreme, m-am așezat pe marginea drumului care a fost viața mea.

11 ianuarie 2016

Capitolul I

1

E timpul, este într-adevăr timpul, *es ist höchste Zeit*, să purced la o asemenea acțiune, epică, amplă și intimă confesiune în care să-mi mărturisesc nu numai viața, periplul existențial, aventurile, eșecurile, cele câteva reușite ce au fost mai degrabă pe terenul scrisului, al ficțiunii romanești, ca și dezamăgirile aspre, dureroase, unele teribile, nu lipsite de o anume doză de mister, datorate nu rareori propriei mele firi. Și mai puțin oamenilor sau istoriei.

Cum afirmam și în primul volum al tetralogiei mele *Sensul vieții*, vin dintr-o familie din ceea ce s-ar numi mica burghezie de provincie: tatăl, preotul greco-catolic Vasile Breban, fiul protopopului Nicolae Breban, care a zidit o frumoasă biserică în satul Cicârlău, de pe lângă orașul Baia Mare, unde m-am născut, ei înșiși descendenți ai unor generații de preoți ai Bisericii Unite cu Roma, veniți din Maramureș, satul Breb, probabil, viețuind pe lângă țăranii și oamenii acestor locuri, luptând nu numai pentru credința lor, dar și pentru limba și

istoria acestor locuri, pentru drepturile românilor mult vitregiți și umiliți în secole de dominație austro-maghiară.

După mamă, Constanța Esthera Olga Böhmler, mă trag dintr-o spiță de șvabi care, în secolul al XVIII-lea, sub domnia Mariei Tereza, au colonizat ceea ce azi numim Banatul sârbesc și românesc, „peticul de pământ” cuprins între Belgrad și Satu Mare, Timișoara și Oravița, lângă Dunăre. Generații de mici meseriași și comercianți, un străbunic al mamei mele a venit, se pare, din Alsacia-Lorena, îl chema Küno, transformat în Kunerth, și era tâmplar de „mobile stil”, păstrez și acum în casă două piese lucrate de el, un dulap și un pat Biedermeier. Descendeții săi au fost comercianți, bunicul meu, Iozsef Böhmler, căzut în primul război în armata austriacă, a fost secretarul unui mare potentat, contele Szapáry, ce avea un castel în satul Alberti-Irsa, lângă Budapesta. Unicul frate al Mamei mele, cu care se pare că semănam mult fizic, în tinerețea mea mai ales, mare comerciant în „fieroase”, a murit în orașul Eisenstadt, lângă Viena.

După cum ușor se poate vedea, o descendență hibridă, nu numai din punctul de vedere al „spiței”, al „sângelui”, dar și al marii distanțe fizice și culturale, istorice chiar între cele două clanuri. Dar nu cred că prin asta aș fi o mare raritate pe solul etno-genetic a ceea ce numim azi, după un secol, România, mulți, foarte mulți cetățeni români se trag din combinațiile cele mai diverse, spectaculoase și „colorate” etnic și geografic posibile, iar dacă pentru unii sceptici și defăimători ai neamului nostru, cel românesc, această diversitate de „sânge”, tipică de altfel întregii zone pe care o numim a centrului sau sud-estului european, constituie un impediment major în ceea ce numim unitate națională, eu consider – și sunt convins că nu

sunt singurul! – că tocmai această diversitate și această „izbire” de seminții, familii, istorii și moravuri nu rareori antagonice ne-au dat această *energie*, această vitalitate rară și capacitatea formidabilă de creație, pe care unii gânditori, mai ales ardeleni, nu au ezitat să o consemneze. Dacă, bineînțeles, știm să ne gerăm caracteristicile și să ne punem cu adevărat în valoare realele atuuri, cu osebire în vremuri de răscruce. Vremuri, timpuri ale tiraniei unuia sau altuia dintre imperiile ce ni se învecinează și care vor pofti întotdeauna, viclean și cinic, la *locul* bogat, de o parte și de alta a Carpaților, la nord de Dunăre, ținut mândru și de o mare armonie a reliefului, vegetației și resurselor sale naturale, *țară* pentru a cărei cucerire Imperiului Roman i-au trebuit aproape două secole.

M-am născut în provincie, la Baia Mare, apoi, cum la cedarea Ardealului de Nord de către Hitler maghiarilor lui Horthy statul român a pus la dispoziția funcționarilor publici mijloace de evacuare pentru cei care se „refugiau”, tatăl meu, patriot român și încurajat de enoriașii săi, țărani ai satului Recea din periferia Băii Mari, a refuzat să plece și primul meu an de învățământ, la șase ani, la școala primară din sat, l-am făcut cu manuale maghiare; dar, cum tatăl meu „nu-și ținea gura” și chiar în predicile sale în biserică nu ocolea să aducă aminte că facem parte din neamul mândru românesc, descendenți ai lui Traian, a fost târât la închisoarea din „Oradea Mare”.

De acolo a reușit să fugă, ascuns de mecanicul român în tenderul de cărbune al unei locomotive ce căra doar materiale de război în acea iarnă a lui 1941, în care se pregătea Frontul de Est contra Uniunii Sovietice. În absența lui, Mama a vândut averea familiei, ce consta mai ales din dota ei bogată, bani, mobilă, batoză de treierat (tata s-a însurat fecior-sărac, al

treisprezecelea copil al protopopului Nicolae Breban din Cicârlău, făcuți cu aceeași femeie, Elena, născută Roman de Jugastra, cum atestă și mormântul unic din curtea bisericii care se înalță ca o catedrală, zidită, cum spuneam, tot de el), și cei doi soți s-au întâlnit, aproape din întâmplare, în orașul Lugoj, în Banat, pe malul Timișului, care găzduia și o Episcopie Greco-Catolică; dar era, nu-i așa, o vreme fastuoasă și prielnică unor ample întâmplări tragicomice, absurde, ridicole, dar și fatale, cum se întâlnesc mai ales în paginile unor romancieri harnici de-a doua mână.

2

Da, e adevărat, dau acestui op un titlu jumătate modest, aproape umil, și jumătate arogant, cu pretenția de a-mi afișa biografia și întâmplările care o împestrițează ca pe ceva... interesant! Meritoriu a fi adus la cunoștința publică – *Viața mea*.

Dar în această sintagmă de-o banalitate fără margini se ascunde un cuvânt, *viața*, noțiune, termen, cum vreți s-o luați, despre care unii eroi ai ultimelor mele texte epice afirmă pur și simplu că nu există, ci e o simplă și gogonată reducție a unor fenomene și procese, segmente și scene care, privite dintr-un anume unghi necesarmente subiectiv și de la o anume distanță, pot da impresia unui întreg. A unui unic proces și fenomenalitate care se învârte în jurul unei anumite persoane, aflată, ca și alte milioane, pe talazurile mari ale unui anumit timp, cel pe care l-am putea numi „social", „timpul social", al „celor mulți" și veșnic trecători!... Viața cuiva ca o felie din

existența tuturor sau un pur și stingher segment din fenomenalitatea unui secol, a unei anumite zone climaterice, impregnată mai mult sau mai puțin de prejudecățile și idiosincraziile locului. Și căreia „autorul”, prin reducții multiple și generalizări abuzive, vrea și pretinde să-i dea o anume unitate, poate chiar și o anume „caracteristică”, „referențialitate”, mai știi, poate chiar și „semnificație”!

Da, cum spuneam, „o felie”, iar pe acest „concept”, pe această „idee epică”, marele constructor de „lumi epice”, la sfârșitul secolului al XIX-lea francez, Émile Zola, a făcut epocă în literatura continentului. Creator nu numai de „lumi”, dar și de „limbaj”, cum afirmam în unele din textele mele, și din care s-au hrănit multe literaturi naționale, printre care și cea autohtonă, românească, prin Liviu Rebreanu și al său *Ion*, cum se știe, reușind acesta și cu o anume întârziere față de marele Apus, dar și față de Răsărit, cel rusesc, creând o fundație cât de cât solidă, perenă, genului amplu epic numit roman, ce urma – și o face și azi! – să devină stâlpul de susținere al întregului continent al literelor. Mă refer la „acel roman”, construcție epică amplă, pe care genialii pionieri ai geniului, francezul Balzac și contele rus Tolstoi, l-au scos din nișa sa frecventată de „bone”, de menajere adică și de inși avizi de scene tari, pipărate sau „enigmatice”, urcându-l pe treptele cele mai înalte ale spiritului, clădind adevărate catedrale cu pereți nevăzuți, dar cu altare, stâlpi, cupole și vitralii de-un unic și misterios spectacol. Apoi descendenții lor, un Marcel Proust, un Faulkner, Th. Mann, Th. Hardy sau D.H. Lawrence, au dus acest „product” până la limitele cunoașterii, lărgind enorm anvergura, capacitatea psihicului uman de a cuprinde arii diverse ale spiritului, încât filozofi contemporani nu obosesc de a cita

personaje și procese, „cazuri”, dar și idei „revoluționare” ce au neliniștit un secol din romanele unui Marcel Proust sau Dostoievski. Și poate e mai puțin uimitor decât pare că la o distanță continentală și civilizatorie de vreo 5.000 de kilometri, dar cam în același timp, Nietzsche și Ivan Karamazov anunță acele scurte și parcă fatale propoziții pe care nici azi nu le deslușim prea bine: „Dacă Dumnezeu nu există, totul e posibil!”. Sau, francamente, „Gott ist tot!”, „Dumnezeu e mort”!

Da, prieteni, după cum vedeți din acest lung excurs tipic autorului care sunt – și care peste un alt timp va fi sau nu va mai fi, *vaste sujet!* –, viața, da, există, dar numai în formă epică, o formă căreia eu i-am închinat energia și timpul pe care, poate nechibzuiți, mi l-au acordat Zeii! (Cărora, recent, le-am închinat un volumaș de poeme, în siajul lui Hölderlin, numit *Cânturi*; și cu insolența tipică unui diletant în ale poeziei, îi invitam pe sus-numiții Zei de a reveni printre noi, crezând eu, autorul acestui minuscul op, că rătăcirile grave și falsele probleme, crime și enorme fundături în care se rătăcește omenirea de azi, cea europeană cu siguranță, se datorează „absenței” lor! În spiritul nostru, se înțelege, în prejudecățile noastre fundamentale. Și atunci eu, în haina provizorie de poet-bufon, îi chem să alerge, să sufere, să ierte și să judece, să moară și să petreacă cu noi la nunțile noastre imaginare, să învețe și să se contagieze, de ce nu, de bolile, de erorile noastre necesare, de visele noastre, da, îi îndemn pe Zei nici mai mult, nici mai puțin decât să pătrundă pe vastele pajiști și în clădirile baroce sau nu ale oniricului! Și-atunci, mai știi, poate, ajutați încă o dată de ei, ne va veni mintea la cap, vom părăsi cu o imensă ușurare autostrăzile atâtor nimicuri, otrăvurile atâtor falși profeți și revoluționari, regăsind *acea* cărăruie fermecată ce se pierde în peisajul bogat

și verde și care ne va conduce încă o dată, ca și în infinita și niciodată reala noastră copilărie, la acel zid rotund, nu foarte înalt, încărcat de ciorchini de verdeață, care însă ascunde o poartă sau o portiță ce ne-ar putea primi; poate chiar... „salva”!)

3

Aveam șase ani, aproape șapte când „am fugit” cu Mama, cu Ana-neni, o șvăboaică din satul Kudritz, de lângă Vârșeț (aproape de Belgrad), satul în care mama Mamei mele, *Omama*, Olga Kunerth-Böhmler ținea singură o prăvălie, tânără văduvă, după ce fiul ei, Mihail, cu cinci ani mai mare decât sora sa, Olga, Mama mea, fusese adoptat de o mătușă bogată din Eisenstadt, lângă Viena. Ana, o femeie simplă, *fräulein*, cu un picior echin, o crescuse pe Mama și acum avea grijă de noi, de mine și de fratele meu, Alexandru, născut în anul 1938 în comuna Recea, unde păstorea tatăl meu. Această călătorie, fugă, în gerul unui ianuarie furtunos, ’41, cu tot Ardealul în enormă tulburare după sfâșierea teritoriului, este una din amintirile cele mai pregnante pe care le păstrez: un drum lung, nesfârșit, într-o căruță, un frig atroce, apoi poposirea sus, pe Dealul Feleacului, în Cluj, zonă pe unde trecea noua graniță într-o clădire improvizată a Crucii Roșii, și momentul, „minutul” ce mi s-a crestat în memorie: grupul nostru, două femei tinere și doi copilași, așezați la o masă pe care se găseau cești cu ceai, lume în jur, indistinctă, și apoi, deodată, figura unui tânăr ofițer român cu un chipiu ce arbora o rozetă minusculă, dar pe care se deslușeau extrem de vizibil pentru mine, cu o „stridență” ce avea să-mi rămână pe veci încrustată în minte și în ceea ce

numim suflet, tricolorul românesc, roșu, galben și albastru. Mi-au dat, brusc, lacrimile, și cine ar putea să explice acest mărunt miracol, deoarece mă aflam în compania a două nemțoaice și vorbeam germana zi și noapte? Să fi fost, brusc, în mintea copilului izbucnirea acelei scene întâmplate cu câteva săptămâni înainte, când l-am zărit pe tatăl meu, un tânăr bărbat de 35 de ani, în casa noastră parohială din Recea, dus, purtat de doi jandarmi unguri, bărbați înalți, uriași, cu o arogantă pană de cocoș la pălărie sau la cușmă, ducându-l la închisoare, la Baia Mare?! A fost, se pare, prima oară când a tresărit în mine, în copilul care eram, sentimentul patriotic, care mi-a mai apărut doar în anumite momente ce țin, probabil, de evenimente, dar și de starea mea psihică; sau, mai probabil, de ceea ce-mi recomanda tatăl meu, pe care îl vedeam în mare „preteșug" cu simpatici evrei, unguri, vorbind o perfectă maghiară, deoarece își făcuse liceul la Oradea Mare, o școală, aproape o fortăreață, ținută de preoți minoriți unguri, în anii douăzeci:

— Tată, când trebuie să fim și să ne simțim români?

— Foarte simplu, a sosit răspunsul, când țara noastră, România, e contestată; sau când se află în pericol!

Un alt moment ce-mi rămâne clar impregnat în amintire, din puținele amintiri pe care le păstrez din cei vreo patru ani din prima mea copilărie, petrecută în satul Recea, a fost cel trăit în sala modestă a unei școli primare din sat, cu bănci de lemn, maro, grosolane și bine scrijelite de acei copii de țărani de vârste amestecate, dintre care unii se aflau în jurul meu, cu cioareci și opinci, iar tatăl meu, părintele Vasile, în civil, dar cu vestă neagră, canonică, plimbându-se printre bănci și, probabil, deslușindu-ne cu răbdare sensul unor pilde și învățăminte ale

Bibliei și Noului Testament. Și-apoi a răsunat, aproape ca un tunet, în culoarul întortocheat al memoriei mele, întrebarea:

— Știți voi, copii, *de ce* a făcut Dumnezeu lumea?

Și cum, bine se înțelege, răspunsul întârzia, din nou aud vocea genitorului meu, răspunzând la una dintre cele mai grele, mai fundamentale întrebări ale omului:

— Dumnezeu a făcut lumea ca să-l... glorifice, să-l slăvească la nesfârșit!

(Am înscris această scurtă și „teribilă”, bulversantă scenă în unele din textele mele în proză sau eseu, scrise în ultimul deceniu, deoarece, după cum ușor se poate constata, ea are un efect, poate târziu, dar cu atât mai semnificativ, mai tulburător asupra mea, în anii senectuții. Și nu atât simplul, nudul moment, minut al întâmplării, al amintirii pe care cutia de cristal a memoriei mele a păstrat-o, cât răspunsul dat de acel tânăr preot în modesta, umila sală de curs a unei școli de țară din Ardealul anilor patruzeci; un răspuns care se află în nu puține tratate de dogmatică, dar pe care creierul meu abia acum, după o bogată și extrem de încărcată biografie umană, socială și culturală, îl dezbate; de care are nevoie abia acum!)

Nu am prea multe amintiri din primii șase ani de viață petrecuți în satul Recea, de lângă Baia Mare, afară de mirosuri, priveliști, „dâmbul” pe care urca șoseaua ce mergea spre „Baie” și unde se afla biserica Unită, lângă modesta școală și vizavi de casa parohială, „horincia”, cazanul de fiert țuică din prune, horinca, în curtea primarului badea Ianoș Hauși, cu care s-a asociat tatăl meu, tânăr preot pentru prima oară instalat la o parohie rurală, după ce slujise ani la rând în birourile Episcopiei Greco-Catolice, înainte de hirotonisire, sub păstoratul episcopului Alexandru Rusu, slujind și ca șofer pe

„Fordul de 8” al episcopiei în vizitațiile canonice ale vlădicii, fapt de care era foarte mândru.

E primul sat în care mi-am petrecut câțiva ani de viață, eu, născut „la oraș” și urmând să-mi petrec întreaga viață pe asfaltul multor orașe, din țară și din străinătate. Urma apoi, între anii ’41 și ’48, să-mi petrec multe luni, vacanțe școlare sau nu în satul Vărădia din județul Caraș, unde stră-mătușa mea, Wilhelmina Ketzenmacher, sora bunicii mele Olga Böhmler, măritată a doua oară cu un frate al bunicului meu, Nicolae Böhmler, ținea o prăvălie, după ce o adoptase pe mama mea, la vârsta fragedă de șase ani. Două comunități rurale, una în nord, în Maramureș, aproape de originile paterne, și cealaltă, Vărădia, în sud-vest, nu departe de Dunăre, de Serbia, de Vârșeț, lângă orașul Oravița, pe vremea aceea capitală de județ și doar la câțiva kilometri peste nou-trasata graniță după primul război mondial de satul Kudritz, unde, cum spuneam, ținea tot prăvălie bunica mea, Omama. Scriitorul, romancierul care sunt, a tras multe foloase și mai ales a cules și a trăit acolo, între țăranii nemți, șvabi, din satul Kudritz sau între românii, valahii, din Vărădia, acele unice „experiențe”, trăiri, adevărate șocuri pentru o conștiință vie, imatură, în puternică și aproape explozivă formare ce țin de imponderabil, dar care lasă amprente adânci în inconștient și mai ales în ceea ce numim subconștient. (Vezi capitolul al treilea al romanului meu de tinerețe *În absența stăpânilor*, ce tratează, absolut episodic, experiențele copilului Herbert sub titlul „Oglinzile carnivore”.)

În acest fel am nu numai amintiri despre satul românesc, dar și despre cel șvăbesc și păstrez încă, din fericire, o foarte proaspătă amprentă, „imagine”, dar și miros, peisaj, costume, porturi, vorbe, „limbi”, figuri, personaje, ritualuri, munci în

comun la câmp, la sălașuri, cabane de lemn lângă „hotar”, lângă mai mult sau mai puțin îndepărtatele pământuri și unde țăranii își țin uneltele și vara, când trebuie să te prindă răsăritul soarelui deja „asudat de muncă”, loc de dormit pentru întreaga familie, o „amprentă”, o „formă esențială”, aproape o matrice pentru ceea ce ulterior urma să aflu din literatură despre sat. Ca și o nedisimulată și mereu vie simpatie, interes, aproape complicitate ideatică pentru „gândiriști”, pentru un Nichifor Crainic și Lucian Blaga, dar și pentru atâția alții, mari scriitori ai neamului meu în modernitate, care au adus elogii „satului românesc”. Iar celor care îndrăznesc apostrofe sau sarcasme la adresa acestor titani ai scrisului le păstrez un dispreț calm și o umană duioșie față de prostia arogantă.

Satul, cred eu, este într-adevăr o matrice reală, „fixă”, în ciuda atâtor transformări ale civilizațiilor europene; un *cristal*, un *principiu* al oricărei întemeieri. Ca să fiu bine înțeles, voi afirma aici, în acest text oarecum testamentar, că școlarul, tânărul și apoi maturul individ care am fost, ca să înțeleg bine unul din conceptele, din „cristalele”, din „nodulii” esențiali ai civilizației și culturii vechi grecești, fondatoare a spiritului european, de ceea ce s-a numit polisul grecesc, centru fix și tiranic al întregului cosmos antic grecesc, eu m-am apropiat, am încercat să „înțeleg” ajutându-mă, da, sprijinindu-mă în nu puține momente de derută și confuzie a înțelegerii și a conceptelor auguste, academice, pe acele urme vii, nestinse, pâlpâinde în acele culoare ale memoriei pe care le numim subconștient sau pur și simplu vise, pe care le păstram din copilărie, din *satul* pe care l-am trăit eu însumi; și, ca o ciudată premoniție pentru statutul meu civic ulterior – *acolo*, eu eram mereu neamțul, nemțoniul în satul Vărădia și valahul în satul

șvăbesc, de mari viticultori, Kudritz. Da, satul românesc, ca un polis al locului oarecum etern și magic al nostru, la nord de Dunăre și lângă coroana Carpaților, iar dacă Blaga afirmă „că veșnicia s-a născut la sat” sau „cocoși apocaliptici (ce) tot strigă, tot strigă din sate”, eu o înțeleg și „o trăiesc” aidoma și mai mult decât fermecat, profund, adânc convins că acest loc se află într-o unduire fizică, dar și „amprentală”, una în care măsura, proporționalitatea între extreme, susul și josul, fierbintele și recele, fluidul și densul nu erau niciodată discordante. Nu erau prăpăstioase sau sublime, după un sens pe care îl acord eu însumi în textele mele categoriei estetice de sublim.

Aceeași „măsură în lucruri” înainte de Blaga, în legătură cu teoria sa a spațiului mioritic, am găsit-o într-o speculație a filozofului francez Hippolyte Taine, care deduce spiritul calm, măsurat, opus extremelor extravagante și profund dăunătoare ale altor civilizații, cel al Grecilor antici, poate în primul rând din „așezarea lor în relief”. Faptul că munții lor, Olimpul și Parnasul, nu ne înfricoșează cu înălțimi teribile, „sublime”, și nici văile lor nu ascund crevase și prăpăstii insondabile, faptul că întreg acest relief al Peloponezului ne arată o reală, cuminte și pilduitoare armonie.

Sigur, nu am să urmăresc până la capăt ideologia gândiriștilor despre satul românesc, citadelă nu numai a istoriei, dar și singurul capabil de a păstra și susține neștirbite valorile neamului. Satul etern! A dispărut și polisul grecilor antici, se va transforma și acel „sat românesc” despre care au vorbit și pe care l-au cântat atâția scriitori ce ne-au precedat și ne-au fost modele. Dar... ca și la Grecii de azi – ca și la acei europeni care vor să-și înțeleagă nu numai conceptele, dar și modul lor, al nostru de a gândi, în strictă diferență cu cel

sublim asiatic, de exmplu –, modul, capacitatea elementară, psihică și, aș zice, aproape senzitivă de înțelegere a ceea ce numim cultură sau idee, imaginea, modelul satului românesc sau nu, va trebuie să ne și să le rămâie vie.

Da, un tipar a rămas pentru adultul care sunt satul fix al copilăriei mele, unul din acele reale, dar puține, „zgârcite” tipare fixe și profund modelatoare nu numai pentru ceea ce suntem, în ființa noastră cugetătoare și morală, dar și pentru ceea ce încercăm să înțelegem. Poate chiar și pentru destinul nostru, dacă credem în această „realitate”, în această „nevoie”. Nu rareori și uneori chiar și în momente de confuzie existențială mă întorc la „el”, apelez la „el”, la imaginea, imaginile, figurile, întâmplările disparate, clădirile, animalele, câmpurile, apele și nu puținele descoperiri, uimiri ale minții, ca și neuitatele eșecuri, prieteniile de-o vară sau umilințele pudrate aproape toate de acel zumzăit enorm al secolului trecut. Da, acolo, afund în timp, dar nemișcat, mă aflu eu însumi, cel „trădat” apoi de alte și alte locuri sau împrejurimi, dar nici una, în ciuda diversităților și marii lor bogății de forme, nu le-a întrecut pe cele „recoltate”, părea în treacăt, *acolo* de un imatur copil, supus atâtor forțe și autorități ce-l depășeau și-l înfricau nu rareori și cu o putere, cu o brutalitate de neînțeles – în primul rând din vina sa! Și a unei sensibilități, a unei reactivități psihice, emotive, desigur, nemăsurate, mereu mișcătoare, calitate, poate, dar și „pavăză spartă”, scut rupt și trădător, armă adesea în mâna nu puținor trecători „indiferenți”.

Da, era vremea războiului! L-am simțit mai bine în Kudritz, satul german, unde i-am observat pe unii tineri, adolescenți sau nu, în haine militare, la unii, impresionant pentru mine și imaginația mea fluturândă, pe epoleți, acel cap de mort al S.S. În Vărădia nu era război, dar, dacă aș fi fost mai atent la cele ce vorbeau adulții din preajmă, probabi că l-aș fi simțit și acolo. Era mereu vară în acele sate ale vacanței, ale fugii, ale despărțirii de Tatăl, uneori chiar luni la rând, un bărbat tânăr, autoritar și dominant chiar când zâmbea, care vorbea românește și adesea eu trebuia să-mi traduc iute și corect în cap limba germană pe care o vorbeam și o citeam împreună cu cele două bunici. La Vărădie am început cu adevărat să citesc, în ambele limbi, acolo, în acei ani a apărut și a pus stăpânire pe mine demonul lecturii. De pe la șase-șapte ani, cursivitatea mea în lectură era deja rapidă, ca și azi, aproape, și în orice casă intram fugeam de adulții cam zgomotoși și excesiv de sarcastici și căutam, prin dulapuri sau colțuri ascunse, cărți. Mă așezam atunci pe jos, undeva, ascuns de o mobilă, și mă afundam în litere ca într-o apă.

La Vărădie căutam avid cărți și în casele tinerilor țărani cu care eram prieten, cu Tomiță sau cu Valer Iorga, și care uneori mă luau la câmp, la porumb sau la plug, la vie. Găseam în casele lor volume disparate, hărtănite, în formatul acela cunoscut de *in folio*, serii de aventuri sau din colecția „Amante celebre”, editura Ig. Hertz, Jockey Club, „Aventurile submarinului Dox”, romane chiar, adesea fără început sau cu capitole întregi lipsă, dar mereu primitoare, fierbinți și aproape asfixiante pentru spiritul meu care... nu, nu voia să fugă, ci era avid de ceea ce mai târziu am numit exotic. O altă lume, alte proporții și alte, ciudate relații între adulți – azi le-aș numi

crispate, factice și lipsite de ceea ce numim idei, dar atunci eroii mei de hârtie erau primii semi-marțieni care poposiseră pe Terra! Jungla enorm de verde și stufoasă, iar eu aveam voie și trebuia să-mi imaginez totul, frunzele lungi, lanceolate, arborii înalți, amețitori, țipetele atâtor animale și fantasticele surprize, uneori mortale, ce se întâmplau acolo, la tropice, întinderea unui ocean care, evident, făcea necontenit valuri de hârtie poroasă, de proastă calitate, moravuri și siluete iuții, cafenii, ca și o enormă capacitate a tuturor de a lua în stăpânire și de a modela, adesea, lumea. În lumea acestor cărțulii se aflau și se perindau sumedenie de fapte și de eroi, peisaje ample și fantastic, dureros de diverse și de colorate, pe care în bună parte eu trebuia să le inventez și să le desăvârșesc singur, ghemuit peste file, lipseau însă și multe lucruri care au năpădit asupra mea abia peste câțiva ani, când am intrat, șovăitor și extrem, dizgrațios de stângaci în așa-zisa lume reală: lipsea moartea, acea moarte cu fața ei glacială, de gheață și hâdă, lipseau amintirile eroilor, adică trecutul lor, sau el defila doar în câteva fraze ce azi mi-ar apărea anoste, „detracat” cum sunt azi de atâtea pagini sofisticate ale unor autori pedanți și sofisticați la extrem; existau însă acele relații „sportive”, fără poză, o psihologie a eroilor mereu ancorată în prezent, iar acel prezent al lor era veșnic transparent, tonic și decisiv, chiar și mârșăviile unora dintre eroi îmi păreau amuzante, deoarece provocau la dispute eroice și aveau o coloratură clar infantilă. Abia mai târziu, în cărțile „adevărate”, mi-am dat cu adevărat cont de formidabila și infinita capacitate a ticăloșilor, sadicilor, intriganților de geniu și a nebunilor sociali de a inventa răul. De infernul posibil de care ne împiedicăm la tot pasul, care curge în pâlnia primitoare și naivă a existenței noastre zilnice, dar

uneori se strecoară și în istorie și în judecățile „logice” și apodictice ale unor stăpâni ai lumii!

Dar e adevărat că tot în satul Vărădia am dat peste o adevărată bibliotecă a notarului Paul Nica, ce era prieten cu bunicii mei. Romane, romane adevărate, cărți de aventuri și de călătorii, de memorii sau cugetări, atlase și albume de artă, pe scurt, inventarul succint și cumva paradigmatic a ceea ce urma să mă aștepte mai târziu, mai știi, poate chiar vocația mea! O promisiune de „univers”, o ispită amplă ce strălucea ca un demon amabil din mii de solzi sclipitori, mai mult chiar: o nălucire, o fantasmă a unei alte realități, una pe care, azi, încă, o consider singura reală. Alături de „celelalte două”, visul și arta! Reală deoarece conține, pentru a vorbi pe scurt, două elemente esențiale, incondiționale: unitate și semnificație. Viața, ceea ce numim astfel, o spuneam mai sus, este o înlănțuire sau juxtapozare, alăturare nu rareori întâmpătoare, atroce aleatorie a unor fapte, evenimente pe care noi și cei din jurul nostru le manipulăm după bunul-plac, experiență și capacitate intelectuală. Fapte și întâmplări care la rândul lor se schimbă ciudat, oarecum hazardat, așa cum cad bucățelele de sticlă colorată într-un tub de caleidoscop, și depind în așa-zisa lor „semnificație” de prezentul când s-au comis sau au fost remarcate, când de timp, de ceea ce numim amintire, deci de o altă așezare și interpretare nu rareori siluită a lor, sau de ceea ce numim istorie, marea istorie cu „farsa” ei cu tot; când de interesele afunde sau nu, aceleași sau altele, cu totul altele, ale celui ce le-a trăit și de care el însuși nu e totdeauna foarte lucid. Sau de firea, de temperamentul său; nu rareori de poziția sa socială, de contul său în bancă, de buna sau de reaua sa

digestie, de cei pe care îi are în subordine sau de șefii de care trebuie să asculte.

În viață, în viață și din viața adevărată la sfârșit nu rămâne decât scheletul, dar și acesta incomplet, disparat, așa cum sunt găsite rămășițele osoase ale unui individ dispărut cu ani în urmă și căruia trebuie să i se ia mulajul dentar pentru a-l putea, cât de cât, identifica. Scheletul, adică faptele mari, „grosolane", cele pe care le împărțim cu milioane și în al căror talaz enorm ne pierdem definitiv acele umbre și aproape invizibile „fire de praf", pete și iuți sclipiri de lumină ideatică ce, se zice, au fost „personalitatea" noastră, unică și misterioasă. Soarta, destinul nostru arogant, se topește și dispare cu o iuțeală cosmică.

5

Dar... despre a cui copilărie înșir eu aici? A „mea", s-ar zice, însă, la urma urmei, aș avea eu acest drept? Ce legături intime, organice mai pot eu pretinde a avea cu acel copil, brun, slab, zăpăcit până la dezgust de fenomenele absurde și adesea brutale care îl înconjurau fără încetare, dar și de vuietul confuz și uneori strident, de pulsiunile care urcau și coborau fără încetare în cutia îngustă a trupului său și adesea se loveau de coastele sale – fizice sau fantomatice –, de închisorile în care trăia, ispitele false, de eșecurile sale continue, de marile dezamăgiri ce durau o noapte, ca și de unele revelații ce s-au dovedit apoi reale, mai mult decât interesante, însă, e drept, mult timp după ce acel copil și așa-zisele sale drepturi de a fi sau de a muri vor dispărea; el a murit într-adevăr, s-a pierdut, s-a făcut cumva nevăzut; ca un fel de fum, de fuior al unui foc

nezărit de nimeni și care arde undeva într-o pădurice, poate luminiș, și căruia îi spunem, cu o aroganță ce nu ne miră, pur și simplu, viață.

Ce interesant, mie, celui de azi sau celui ce am fost cu un deceniu sau două în urmă, mie, *nouă* nu ne este dor de acea... fantoșă oarecum familiară; cine are îndrăzneala să afirme că stafiile ne vin doar din lumea celor care nu mai sunt? Și-apoi, da, dacă e adevărat, lumea aceasta este cu mult mai bogată, mai intempestivă, mai vicleană și mai prezentă – în sensul autorității! – decât vrem noi s-o credem. În orice caz, nu este cu siguranță limitată doar de zidul de var al unui cimitir!

Și-acum sunt obligat a face o confesiune: puțini, foarte puțini oameni, lucruri sau autorități produc asupra mea aerul și impresia aproape paralizantă de zăpăceală, de un fel de spaimă admirativă, de un respect învecinat cu adorația de tip religios ca „stafia” așa-zisei mele copilării. De pură și continuă zăpăceală, de parcă m-aș afla în fața unei autorități care nu vrea să-și devoaleze nu numai secretul, dar nici „ființa” sau vrerea, porunca! A, ar fi foarte simplu, comod și cumva laș să spun că „acela”, copilul care părea că seamănă „aceluia” ce nu puțini mă încredințează că aș fi fost eu, era „un altul”! (Acel *„le moi c’est un autre*” al unui cunoscut francez.) Dar dacă acea ființă, care se pare că a existat, a avut totuși anumite „legături”, afinități, mai știi, poate chiar anumite complicități cu cel care se pare că sunt eu, azi, dacă *el*, acea măruntă și firavă gânganie umană, turtită și dată la o parte cu neglijență de marile trupuri și „evenimente” ale acelui timp, până la limita neființei, dacă „apariția” aceea *știa totul*?! Dacă nu cumva, în loc să ne închinăm și să dăm absolută crezare adultului sau acelui înțelept care calcă demn și respectat pe ultimele dale de

marmură ale existenței, ar trebui să... ne închinăm *lui*? Iar dacă avem curajul să o facem, da, însă cu o infinită discreție, zeii, cu osebire cei ne-întronați, alții, cu siguranță, decât cei vopsiți și înghiontiți, sufocați de respirațiile a milioane de adoratori distrați și nevrednici, da, aceștia, în candoarea lor infinită, se vor speria și se vor schimba iute în altceva, așa cum tresare și dispare un gând mare pentru care nu eram pregătiți, pentru care nu eram poate nici născuți, da, ei uneori tremură și fug, dispar în ființa lor ca o briză ușoară pe care abia se clatină aripile unei păsări.

Și-acum încă o confesiune: da, e adevărat și nimeni din preajma mea n-a bănuit vreodată, în unele momente ale mele, de zi sau de noapte, când fug de ceva, când sunt laș și nedemn de propriile mele fraze, când am trădat, deși cel sau cea pe care i-am părăsit atât de ignobil încă nu au aflat, îmi ignoră scelerateța; când scâncesc ca un prunc prost înfășat și nedezmierdat, când mă izbesc ca un prost, ca un prost veritabil, de zidurile mișcătoare și scârțâinde ca la un cutremur ale ființei mele interioare – sau în ceea ce-mi figurez eu, în aroganța mea instalată demult, de a fi „ființa mea interioară”! Când îmi pare că mă dezmembrez și nici suicidul nu mi se pare o „rezolvare practică”, da, atunci mă aplec ușor și mă închin *lui*, iar dacă mai păstrez cumva un rest de insolență din viața mea „anterioară”, adică din cea cu un ceas, o zi sau o lună de dinaintea cutremurului meu interior, atunci încerc să-l înțeleg. Iar dacă zeii sau norocul meu strict privat mă ajută, îmi dau minte, nu încerc nici măcar aceasta, ci, recules cu adevărat, înfrângându-mi atât cât e posibil pentru un uman ultimele resturi de vanitate, mă așez încet la poalele „lui”, ca un covor fin, mătăsos, ca să nu disturb acele furtuni melodice de protoni ce se

înfășoară în jurul său, și încerc, dacă pot, să-l privesc. Da, doar să-l privesc, dacă privirea mea e suficient de rezistentă, de încercată, de clară pentru a-i întâlni ființa.

Se spune în scripturi că legiunile îngerești cele mai apropiate de tronul ultim, tronarii, sunt dotați cu trei perechi de aripi pentru a se apăra de lumina, de ființa Lui, de existența, de posibilitatea Sa de necuprins. Nu, nu în acest fel mă apropii eu de acea „fantomă” sau ce-o fi în momentele mele de pierdere sau, mai știi, de odihnă a eului, de adevăr! Și nici măcar cu reculegere, ca față de o divinitate acceptată; în nici un caz cu ideea sau pretenția de a „înțelege” cât de cât ceva, chiar dacă mi-ar spune cineva sau mi-aș imagina eu însumi, pretențios cum am fost mereu, că acel „ceva” face sau a făcut parte din mine. Nu, cu siguranță nu, în fața unei asemenea viziuni și mai ales într-un asemenea moment de maximă sinceritate – și aici, acest substantiv abstract își găsește în fine locul! –, orice, afară de simpla și susținuta, curajoasa contemplare, este nelalocul lui, o simplă și rușinoasă pierzanie. Un eșec.

Adeseori nu m-am putut împiedica să-mi compar propria copilărie, dar și copilăria luată în general, să spunem cu copilăria omenirii, ceea ce numim astfel; la o simplă perspectivă de sus și globală asupra primelor imperii cunoscute, babiloniene și egiptene, cele aflate mai aproape de matricea noastră europeană, descoperim un taifun de barbarii, de violențe umane și norme absurde, dar, mai știi, la o privire mai calmă observăm și unele indicii premonitorii. Într-unul din romanele mele din perioada comunistă, *Don Juan*, îndrăzneam un fel de grafic sumar al evoluției rasei și conștiinței umane și plecam în primul timp cu îndrăzneața, absolut instinctiva idee că la „început” s-ar fi intuit „totul”, s-ar fi „știut totul”. Apoi

specia, rasa, în eforturile ei de a se mișca, de a supraviețui și de a ameliora capacitatea ei de luptă, de rezistență în fața naturii teribile și a forțelor vii din jur, neîndurătoare, a căzut, a pornit de foarte de jos, urcând apoi cu secolele, cu mileniile pe treptele pe care le știm. Iar când îi contemplăm azi pe primii mari profeți sau înțelepți ai Antichității adânci, înecate în timp, un Abraham, secolul al XIX-lea î.Chr., sau pe „divinii” presocratici, Thales, Heraclit, Parmenide, Pitagora, secolul al VI-lea î.Chr., vom cădea într-adevăr pe gânduri. Abraham, căruia Th. Mann îi dedică un capitol esențial în romanul său *Iosif și frații săi*, Abraham care ne împinge și azi la o visare creativă, ca și la o anume laborioasă luciditate, el este, poate – o spun eu! –, vârful prim și amețitor al unei profunde, unice lucidități profetice atunci când, în puternică, stridentă discordanță cu populațiile amestecate din jur, semite, arameice, babiloniene etc. și care-și respectau și se închinau cu sfințenie idolilor lor numeroși și pestriți, de bronz sau teracotă, acest păstor seminomad anunță cumva ca un fel de nebun, de rătăcit, că l-a întâlnit și s-a închinat unui Nou, singurului și unicului Zeu, căruia i s-a supus total și cu care a încheiat și un *legământ*. Un Zeu „de aer”, nevăzut și care-și face simțită, auzită doar vocea când poruncește, o abstractitate absolută ce are pretenția nu numai de a figura alături de ceilalți Zei ai numeroaselor popoare și seminții din jur, dar are și pretenția de a fi Unicul. Cerând cu o voce tunătoare sumisiune absolută, iar Abraham îl ascultă până în crima cea mai absurdă, mai reprobabilă, uciderea propriului, unicului fiu, Isaac! Viziunea și credința unui păstor care, trăitor în sudul Mesopotamiei cu vreo patru milenii în urmă, este nu numai primul mare vizionar al marilor prejudecăți ale civilizației umane, europene, dar are și „mintea” – sau, cu

expresia lui Nietzsche, „moralitatea”, *die moralität*, adică posedând „curajul moral” – de a îndrăzni să creadă până la capătul ființei și al gândului. Poate și al necesității! Nimeni dintre cei care au populat apoi, în mileniile ce s-au scurs după Abraham, nu a posedat, după credința mea, o atât de uluitoare capacitate de a simți și celebra, de a urma întru totul, până la anularea celor mai profunde instincte ale supraviețuirii, Abstractul, forma goală, autoritară în extrem și capabilă apoi să fundamenteze milenii de credință și norme din care s-a născut civilizația planetei. Căderile oamenilor apoi, ale umanității, în repetate rânduri în istorie, în politeism nu s-au lăsat așteptate și poate prima și cea mai spectaculoasă ține de revolta lui Aaron, fratele lui Moise, care, profitând de îndelungata sa absență în căutarea acelui Zeu nevăzut printre stâncile și cețurile muntelui Sinai, a propus masei de oameni zăpăciți și, în fapt, increduli, ca orice făptură de „bun-simț”, o „religie”, un crez mai aproape de înțelesul oricărei ființe umane, Zeul, Vițelul de Aur, materialitatea cea mai sclipitoare și mai perenă. Iar noi, într-adevăr, dacă cercetăm mai calm și mai îndeaproape ultimele secole ale modernității europene și nu numai, nu vom descoperi oare încă o dată această „cădere în politeism”, în „logica” și în „materialitatea simțurilor” celor mai concludente, mai convingătoare argumente de negare și chiar de ridiculizare a Abstractului, a „idealismului” platonian sau altul, și de iute prosternare în fața a ceea ce este indiscutabil mai *vizibil*, mai conform experienței zilnice și simțurilor, ceva „acceptabil” și lipsit, „în fine”, de aura aceea amenințătoare nu numai a Zeului gol, de aer, nevăzut, dar și de pretenția lui tiranică de a fi la începuturile ființei și a lumii? Abstractul tiranic și călăuzitor prin secole al lui Abraham, ca și al succesorilor săi, dar și al

milioanelor și milioanelor din lungul și întortocheatul cortegiu al umanității a devenit pur și simplu o prejudecată, aproape o superstiție, și o bună parte a omenirii, stăpână pe atâtea mijloace tehnice de-o uluitoare eficacitate în zonele cercetării și stăpânirii mediului, ca și ale forțelor naturale, s-a trezit în fine „eliberată” de acea Frică mare, extrem autoritară și ireductibilă, care a înălțat atâtea altare și a făcut să izbucnească atâtea măceluri armate, ce a pictat atâția pereți ai unor catedrale mirifice ce sună și azi din trâmbițele lor de aur și care, în mod ciudat, ne-a întărit în numeroasele momente ale pierderii și deznădejdii de sine.

6

Ce-a de-a doua parte a copilăriei mele, pubertatea, și-apoi adolescența s-au petrecut în Banat, pe malul Timișului, în orașul Lugoj, pe care râul, străjuit de un vechi pod de fier, îl împarte în două: cel german și cel românesc. Toate aceste „etape”, vârste sau zodii, cum ar zice un poet, sau „trăiri violente” banale în succesiunea lor, dar pline de un fel de „neprevăzut” ce-i dă întregii copilării și apoi adolescenței acea undă de mister sau, dacă vreți, iz de aventură. Rapidele transformări biologice, psihice, limitele de care se lovește puberul, autoritare la început – vorbim doar de autoritatea parentală și apoi de cea pedagogică –, starea sa oarecum privilegiată, deoarece e apărat de aceeași autoritate care uneori sau doar pe unii pare a-i sufoca atunci când, cu un fel de disperare mai mult comică, visează ceva fără nume; apoi bolile care apar, accidentele și marile descoperiri: muzica, artele,

sportul și prostia umană. Diferențele, uneori stridente, alteori ridicole între indivizi penibil de asemănători. Trecutul – cel al familiei, apoi cel al continentului. Poate al umanității. Un timp absolut neverosimil deoarece el nu pare a semăna, a se articula sau a rezona măcar cu prezentul mișcător, colorat, uneori ascuțit, alteori previzibil până la greață, în care se mișcă adolescentul. Dar autoritățile, parentale și pedagogice, uneori și cele bisericești, te obligă aproape să „accepți”, să crezi și în trecutul altora, al „unora” dintre cei care se spune că au fost și au lăsat urme demne de a fi cercetate. Ba, mai știi, poate și imitate!

Trebuia apoi să *înțelegem*! Ce anume, la vârsta aceea, nu ni se spunea cu claritate. Mai târziu vom afla că nici chiar acest exercițiu sau efort al înțelegerii nu e tuturor foarte clar. Iar faptul în sine că trebuie să „înțelegem” că avem obligația să ne asumăm cumva acel „timp” al unor ființe care au dispărut de mult și sunt adesea extrem de dificil de imaginat ni-l face greu digerabil – care, orice am spune, prinde în timpul vieții noastre diferite și uneori contrastante valori. Și din pricina acestui efort de înțelegere, de asumare și pe care unii dintre noi îl transformă nu rareori într-un fel de „garanție a valorilor”, poate chiar de crez, ne creăm nu puține adversități.

Ultimul lucru pe care l-am făcut în lunga, întortocheata, cu siguranță labirintica și nesfârșita, încăpățânata, indomptabila mea tinerețe a fost să mă înțeleg pe mine. Mai târziu am priceput că nu am avut cine știe ce să înțeleg, deoarece nu existam pur și simplu. Eram o carcasă, aproape un obiect, dizgrațios cel mai adesea și binișor nefolositor, „ființă” de care nu puțini, adulți sau nu, se împiedicau la propriu, nereușind toți să-și ascundă o reacție de iritare sau de vagă stupefacție.

Încă nu împlinisem cincisprezece ani și ajunsesem să trăiesc și ciudatul sentiment de a fi, de a te simți dominat. Și nu numai de adulții „uriași” și „grosolani” din jur, actori gălăgioși ai unor postúri și roluri care mă speriau, mă izbeau cumva prin ascuțita lor „realitate”, dar mă și atrăgeau cu forță adesea – ci și de unii tinerei de vârsta mea. Poate, mai știi, de la acele prime stări, exerciții, experimente de dominare și care, la prima aparență, puteau trăda mai degrabă sumisiune sau instinct al umilinței, mi-au venit, s-au născut în mine poate primele semne extrem de anemice a ceea ce numim *Eul.* Mai târziu, oho, mult mai târziu, am trăit, pe dos, o hipertrofiere a... aceluiași eu?! Un balans cel puțin dureros, dacă nu aiuritor pur și simplu... Un lung deceniu însă, cel al nesfârșitei și greu suportabilei mele tinereți, nu am fost mai mult decât un fel de „obiect însuflețit”. Și exagerez foarte puțin! Nu puțini dintre cei ce mi se păreau interesanți se depărtau de mine, deși mie mi se părea că mă deschideam cu tot ce aveam mai bun, iar ceea ce era mai neplăcut era faptul că nu toți cei care „mă părăseau” reușeau să-și ascundă insatisfacția, iritarea, poate chiar dezgustul. Sau râsul! La douăzeci și ceva de ani, încercând, în anii cincizeci, să pătrund în stricta și, în vremea aceea, amenințătoarea lume literară, G.H., o tânără scriitoare de succes, frumoasă, cultă, autoare a unui volumaș despre J.-P. Sartre, un nume ce făcea furori pe întregul continent, după câteva fraze schimbate cu mine, știindu-mă de pe culoarele *Gazetei liteare*, pe unde mă învârteam neinvitat și unde persoana de care vorbesc era foarte curtată, m-a întrebat, cu o anume amabilitate și fără nici o legătură cu cele ce vorbeam, cu o bruschețe neașteptată:

— Dumneata îți dai seama că... ești puțin arierat?!

După vreun deceniu de la această paralizantă întrebare și care, evident, era mai mult sau mai puțin de atât, ridicolul sau fantasticul realității sociale face ca aceeași persoană să scrie un amplu studiu despre un roman al meu, prost înțeles și chiar criticat aspru în epocă de aceleași oficialități care se închinaseră și o susținuseră pe sus-numita și drăgălașa persoană. Dar... epitetul, se înțelege, mi-a rămas agățat în creier ani mulți și, dacă la început m-a făcut să surâd, plin de sine cum sunt mai toți post-adolescenții, mai apoi însă și tocmai când am început să colectez primele semne clare ale „înzestrării” mele specifice, literare, acest cuvânt-ghilotină mi-a retezat în nu puține nopți sau ceasuri încrederea deplină în acel echilibru agresiv pe care trebuie să-l aibă orice creator aflat la începuturi, în lupta sa cu socialul, totdeauna aspru, obtuz și vitreg față de prea marile noutăți într-o materie majoră și acceptată, așa-zisele „idei originale”, față de persoanele care le afirmă, ca și în lupta sa cu sinele; nu rareori el însuși trădător, fugind la „inamic”. Și, înzestrat sau acaparat uneori de „maniile mele inofensive”, mai târziu, aproape de anii senectuții, ca într-un joc, am început să-i dau dreptate acelei scriitoare, contemplându-mi de la marea înălțime a vârstei șerpuitoarea și sterila tinerețe, întârzierea ce atunci, în nu puține ceasuri și zile, mi se părea fatală în acte și decizii față de „norma curentă”, dar și, fapt curios și teribil de alarmant, întârzierea de a înțelege; ceea ce trebuia să înțeleg dacă aș fi avut dreptul la un destin social firesc, iar această încăpățânare, acest refuz de a „înțelege” mă urmărește până azi. Refuzam să înțeleg și să adopt măsurile necesare nu numai la adaptările minime, „obligatorii” sociale și relaționale cu cei din jur și mai ales cu cei care „contau” și mă interesau, dar refuzam în bloc secolul,

marile taifunuri ale istoriei prezentului văzute sau acceptate de mulți inși „stimabili” drept succese și cotituri ale destinului și mă afundam cu o lăcomie de nedescris și cu o senzualitate aparte nu numai în lumile ficționale, în istorie și în romane, dar și în trecut. Aproape de treizeci de ani aveam încă ticuri intelectuale și judecăți de valoare ale unui băiețel de paisprezece, textele mele se ilustrau printr-o plată mediocritate, păream absolut incapabil de ceea ce se cheamă evoluție, generația mea biologică mi-o luase mult înainte, mă asigurau puținii binevoitori care mai întârziau lângă mine și „ratarea” mea (de atunci!) nu ar fi prea importantă dacă ea nu l-ar fi afectat adânc, aș putea zice violent, pe tatăl meu. Transformându-l aproape într-un dușman. Despre asta însă ceva mai încolo...

Școala primară am urmat-o într-o clădire oarecare ce se putea confunda cu o casă oarecare, un parter cu câteva săli și cu puțini elevi, asistați și îndrumați de două sau trei învățătoare. Se chema „Școala primară de aplicație” și era într-adevăr terenul de aplicație pedagogică al elevelor de la marea Școală pedagogică de opt clase din apropiere, ce producea pe bandă, cum se spune, învățătoare pentru sate și orașe. Cam pe la orele amiezii ne apăreau în clasă pubere, dacă nu chiar adolescente în uniforme albastre și fiecare dintre noi, cei care aveam între șase și unsprezece ani, era gratificat cu una dintre aceste apariții încântătoare, pentru gustul meu de atunci. „Domnișoara mea”, deoarece purta acest titlu, se numea domnișoara Șchiopescu, o ființă nu înaltă, dar extrem de „simpatică”, blondă, se așeza lângă mine în bancă, mereu surâzătoare, ușor parfumată, dăruindu-mi creioane colorate și cărți, aproape năucitoare pentru timidul incurabil, tinerelul cu

mult prea subțire, negricios, ce eram și care era trimis în timpul orelor de studiu la o policlinică, zilnic, cu o fiolă mare de calciu în mână, să i se facă o injecție deoarece părinții se temeau de boli grave, mai ales de ftizie, care făcuse ravagii în familia germană. Teama de o boală fatală i-a făcut pe părinții mei să mă facă să repet a doua oară clasa a patra, ultima din ciclul primar, după care mă aștepta liceul, deși, țin minte, o absolvisem cu media 9,26.

De cursul primar și de domnișoara Mia Pop, pe care o cunoscusem încă din Nord, din comuna Recea, și care se refugiase odată cu noi și cu mii de ardeleni, mă leagă o amintire care unora le va părea spectaculoasă. La sfârșitul cursului de patru clase, în acei ani, anii patruzeci, în învățământ se prescria un fel de fișă psihologică ce atesta însușirile elevului, preferințele sale pentru o profesiune ulterioară, în viață, dar și cele ale părinților și ale educatorului. În această fișă, pe care cred că o mai am pe undeva în hârtii și pe care am arătat-o ca pretext de amuzament unor amici, mai târziu, se specifica „inginer, medic” ca preferințe ale părinților, preot, preot-misionar ca recomandare a educatoarei, dar particularitatea, dacă vreți, în această filă erau caracteristicile psihologice. Mi se descoperea un spirit ascuțit, viu, violent. Și în completare – calități literare excepționale. Iar între paranteze era notat cuvântul „geniu”!

Îi asigur pe lectorii mei că întreagă această fișă era nu numai banală, dar și falsă; completată, e drept, de o „mică învățătoare” dintr-un orășel oarecare, dar „întâmplarea” a făcut ca domnișoara Mia Pop să fie și sora unui ilustru lingvist român, Sever Pop, cel care, împreună cu Sextil Pușcariu, la Cluj, a pus bazele unui extrem de prestigios institut de lingvistică al

Academiei, institut ce funcționează și azi și unde cei doi savanți au editat marile atlase lingvistice ale limbii române, performanță unică în acele vremi, nu numai pe solul nostru. Sever Pop a fugit după război de molima comunistă și a activat până la moarte la Universitatea din Louvain.

Spun că era falsă acea „judecată de valoare” a primei mele educatoare deoarece toate textele mele din anii tinereții, până hăt, spre treizeci, erau indubitabil oarecare, plate, nu lipsite de acele pretenții ridicole, rareori amuzante, pe care le „emană” mii și milioane de texte ale tuturor veleitarilor și impostorilor interesați de o carieră în literatură. Târziu, scriitor fiind și deja „publicat”, când am dat nas cu textele de tinerețe ale lui Mircea Ivănescu sau jurnalul lui Radu Petrescu, notate la douăzeci și ceva de ani, texte de o rară și vie acuitate și originalitate literară, înțesate de referiri culturale de prim ordin, am fost, se înțelege, intim și profund jenat de propria-mi plată, banală, dulceagă și ridicolă fără voie înzestrare post-adolescentină. Am avut și am încă, în tot lungul carierei mele literare, nu dispreț, dar oricum neîncredere față de ceea ce numim precocitate în literatură, în creația literară. Or, tânăra literatură română nu este în nici un fel săracă în astfel de „exemplare”, în astfel de „tipare de creatori”; ba, în plus, critica și gustul public se inflamează ușor atunci când se semnalează la noi un ins care dă semne de maturitate creatoare, zise excepționale, cu mult înainte ca vârsta și experiența să i-o permită. Sau să i-o „explice”, s-o determine. Ultimul și cel mai cunoscut, extrem comentat caz este, bineînțeles, cel al lui Nicolae Labiș, mort tragic la vârsta de 21 de ani. (Tragic, spune undeva Blaga, este întreruperea brutală a unui destin care promitea o creație reală.) Dar alături de Labiș, pe care l-am cunoscut, alături de

Florin Mugur, la un cenaclu al U.T.M.-ului din anii cincizeci și căruia i-am admirat fără rezerve „Moartea căprioarei”, care atunci făcea furori – în vremea aceea eu însumi produceam versuri plate, mimetice, pe care le-am aruncat apoi –, critica literară, educatorii, dar și publicul, un anumit public intelectual, cei ce ne urmează, citesc și ne sprijină pe tot întinsul patriei, caută fără încetare „miracolul” unui tânăr supradotat și, evident, modelul „august”, peste timp și frontiere va rămâne băiețelul Mozart. Francezii, se știe, fac mare caz de extraordinarul adolescent ce a fost rebelul Rimbaud, trecându-i într-o nemeritată umbră sau semiumbră pe autori care au produs o operă amplă și care au marcat un secol, dacă nu secole naționale și universale, precum Balzac, Zola sau Victor Hugo.

Nu, e drept că nu i-am aplaudat niciodată pe „precoci”, dar sunt liniștit în conștiința mea de faptul că nici nu „le”-am invidiat destinul sau înzestrările. Calitățile lor specifice sunt reale, unele dintre lucrările lor rămân, pot face față celor care i-au urmat, dar dacă e să vorbim mai ales de „literaturile tinere”, cum e cea românească, o cultură cu universități târzii, cu o târzie închegare largă națională, cu o târzie conștientizare în straturile largi ale populației a originii și valorilor naționale, noi, azi încă, avem nevoie și trebuie să punem bază pe spiritele mature creative, în arte și știință, care să împlinească încă deficitul nostru în ceea ce se cheamă tezaurul de cultură al Europei. Sau care să semnaleze fără greș și plenar, absolut convingător, calitățile noastre, contribuțiile noastre, în valoarea lor diferențiată, specifică, precum și în amprenta lor națională, cum se spune.

Apoi, în ’945, când împlinisem 11 ani, a urmat liceul, pe numele său și azi „Coriolan Brediceanu”, reputat avocat și

luptător pentru România Mare, în care Banatul, Crișana, Transilvania, ca și Basarabia să se alăture „Vechiului Regat”. Am urmat primele trei clase, iar în ’48 s-a întâmplat marea fractură – reorganizarea învățământului public, eliminarea tuturor manualelor iscălite de profesori și pedagogi cunoscuți și înlocuirea lor cu „Tezele provizorii”. Or, prin aceste „teze” obligatorii pentru întreg învățământul de stat – cel particular fusese lichidat cu diverse ocazii și sub diverse motivații! – erau aruncați din literatură marii clasici, îndeosebi cei cu o evidentă amprentă națională și idealistă, antimaterialistă, iar în istorie a fost brutal introdusă teza materialismului istoric care instaura axioma luptei de clasă ca motor al dezvoltării societății de la începuturi. În manualele de istorie au fost inserați diverși propagandiști agitați care „luptau pentru egalitate și rolul conducător al clasei muncitoare”, totul pigmentat cu numele „celor patru” bărboși și „vizionari” ai revoluției roșii și mondiale, iar din literatură au fost eliminați Maiorescu, Iorga, Blaga, Lovinescu și Eminescu, criticat acerb pentru paseismul și naționalismul său „burghez” și încorsetat strict la cele două poeme „revoluționare”, „Împărat și proletar” și „Viața” („Când aud vreodată un rotund egumen...”). Plus câteva nume de foști cizmari sau chelneri, vagabonzi blânzi ai începutului de secol, cărora li se adăugau, amplu și impetuos, nume noi, de actori de mâna a doua, de tipul lui Dan Deșliu, sau scriitori tineri neafirmați deplin literar, care erau împinși să se agite revoluționar, uzând de un vocabular previzibil, sărac și de metafore calpe, repetitive, ce trebuiau să inflameze masele și să educe tineretul. Nume ca Victor Tulbure, Maria Banuș, Eugen Jebeleanu, Nina Cassian, Veronica Porumbacu, Cicerone Theodorescu și alți câțiva, cam din aceeași făină. Unii dintre ei,

precum Geo Dumitrescu, A.E. Baconsky, Maria Banuș, după tirade roșii extrem de sforăitoare și arogante provocări trimise peste ocean Americii sau statelor burgheze, s-au reabilitat cât de cât, în anii șaizeci, cu volume de reală valoare ce se integrau marelui curent modernist care se ivise înainte de al doilea război. Dar seismul numelor și cel valoric au fost de proporții enorme, nici azi, cred eu, nu au fost pe deplin reașezate pe soclul lor marile figuri fondatoare ale clasicismului românesc sau înnoitorii modernismului, curent cu care ne apropiaserăm binișor de mișcări asemănătoare celor din Vest, Franța mai ales. Iar în domeniul istoric se știu ravagiile, confuziile și minciunile grosolane create de istoria lui Roller.

Noi, generațiile de tineri ce fuseserăm prinși în această vâltoare „ideologică" barbară, nu numai străină unui învățământ după înaltele modele apusene, cum îl gândiseră un Spiru Haret și cei care l-au urmat, dar și profund dușmănoasă la adresa spiritului național, a credinței strămoșești, a cultului oricărei individualități cu excepția „bărboșilor", a câtorva bolșevici sovietici – cu excepția lui Troțki, se înțelege! – și a unor luptători, ni se spunea, pe plan sindical sau „partinic" contra hidrei mic-burgheze sau contra gospodarilor înstăriți, prestigioși ce refuzau să se despartă de pământul, animalele și uneltele lor, numiți chiaburi.

Cine ar sta să enumere și să descrie mai în amănunt întreg acest spectacol al răsturnării ordinii, valorilor și a marilor figuri ale istoriei românești sau universale ar crea, fără voia sa, în mintea unor generații născute după Decembrie '989 un fel de carnaval tragicomic, episoade și răsturnări de situație sau atacuri brutale la bunul-simț atât de directe, încât ar friza mai degrabă un fel de comic sinistru, aproape neverosimil, așa cum

rulează în cinematografe unele pelicule numite *horror* sau având-l ca erou pe Batman, un individ care zboară peste acoperișuri și sare în apărarea te miri cui. În plus, „Batmanii” noii ere comuniste aveau și o „ideologie”, pe aripile lor solzoase sau nu fâlfâiau lozinci impregnate de un fel de creștinism primitiv, dar și de o ură sfântă, extrem de agresivă și care nu excludea asasinatul ca mod de eradicare a „răului social”.

Eliminând și aruncându-i pe nu puținii foști demnitari, dar și pe cei care se împotriveau revoluției, preoți, țărani, scriitori și ofițeri în temnițe improvizate și mizere, într-un grad înalt a fost nevoie, urgentă, se înțelege, de noi cadre. De altfel, acest cuvânt, *cadru*, la plural, a făcut o fulgerătoare carieră, ca și alte câteva, precum *eroic* – ce se referea la munca în uzină mai ales, preferabil la forjă! –, *neprecupețit*, *înțelept* – cu referințe stricte la bărboșii amintiți și la cei doi Ruși, Lenin și Stalin –, *mânie* – a poporului, în acei ani un fel de amalgam uman ce nu se trezise încă din ruinele și pierderile teribile ale unui război planetar, cu toții dezorganizați binișor și zăpăciți tot mai mulți de un uriaș *entuziasm*, un alt cuvânt din dicționarul revoluției și care trebuia să înlocuiască în toate ocaziile profesionalismul, aparatura necesară, ba chiar și bunul-simț sau necesitatea. Sau necesitățile, într-o țară devastată de mărșăluirea pe teritoriul ei a două armate ale unor imperii străine și dușmănoase.

Da, era nevoie de cadre și au fost desfundate mahalalele orașelor, au fost recoltați chelneri vioi din birturi de mâna a doua, lumpeni agricoli, țărani fără pământ care, în momentele lor bahice, trăiau o ură fără margini față de cei care aveau pământ și vite frumoase, foști polițiști și alții din aceeași făină și care, iute școliți, deveneau peste noapte activiști cu mari răspunderi în aparatul administrativ, ofițeri superiori,

judecători, securiști cu pistolul la șold, șefi de mari depozite, de vamă, ziariști, chiar și preoți cu „înalte funcții”. (Dacă în marea tradiție a Bisericii Ortodoxe Române, stâlp și formator al limbii și conștiinței națiunii, alegerea Patriarhului, a căpeteniei Bisericii, se făcea din rândul unor călugări și slujitori ai altarului ce s-au remarcat prin ani lungi de reculegere, devoțiune și o dreaptă, înțeleaptă tălmăcire a textelor sfinte, o bună faimă de suflete caritabile, după ani lungi de așteptare și credință, noul stăpân al României, Gh. Dej, instalat de Ruși, l-a adus pe un preot oarecare, Iustinian Marina, de la Târgu-Jiu, care se pare că l-a adăpostit cu ocazia așa-zisei lui evadări din lagăr sau temniță, și l-a instalat fără multă vorbă și, cu mare probabilitate, în disprețul Sinodului în fruntea marii, istoricei instituții. Și, într-adevăr, apoi, Patriarhul Iustinian nu i-a făcut prea mari greutăți când, la îndemnul Moscovei, în ’948, Dej și ai lui au hotărât desființarea Bisericii Greco-Catolice, unite cu Roma, sub pretext că ar fi o „agentură străină”. Și pentru că nu era „auto-cefală”. Urmarea, în timp s-a văzut, țările de la nordul României au aplicat altfel modelul sovietic de implantare a comunismului pe un sol tradițional opus principiilor roșii, dușmănoase proprietății private, credinței, individualității, cutumelor istorice specifice, și au păstrat cultul catolic, precum Polonia, Cehoslovacia sau Ungaria, au aplicat, e drept, în decenii și mai ales în primul deceniu, cel mai brutal, numit azi cel stalinist, altfel însă, cu un rest de bun-simț față de istoria națională și cu hotărât mai puțină barbarie dictatele care veneau de la Moscova.

Copilăria mea, pubertatea și apoi adolescența nu au înregistrat, ca să zic așa, evenimente ieșite din comun. Trăiam într-o familie clasică, banală, mic-burgheză, aici, la nord de Dunăre, zbuciumată, se înțelege, de cele două evenimente cu aer de catastrofă: cedarea Ardealului de Nord Ungurilor fără ca armata română „să tragă un singur glonț”, cum s-a plâns și a lăcrimat la propriu un colonel de infanterie care a înnoptat vreo două nopți în casa noastră parohială de la Recea, băiețelul care eram mai ține minte cum avea voie să călărească splendizii cai ai trupei pe care o ordonanță îi ducea la „valău”, o fântână din capătul satului; apoi desființarea brutală a Bisericii Greco-Catolice, luptătoare mai bine de trei secole pentru demnitatea țăranului român sub grofii maghiari, pentru libertate și egalitate în drepturi cu celelalte etnii ale Transilvaniei și cea care a adus prin înflăcărații ei istorici, corifei și martiri, în frunte cu Inochentie Micu-Klein, mort în exil la Roma, dovezile originii noastre latine din biblioteca Vaticanului.

Tatăl meu, până la desființarea cultului, a „funcționat” în birourile Episcopiei Unite din Lugoj, păstorită de vlădica dr. Ioan Bălan, doctor de Roma și timp de vreo șapte ani profesor la celebrul institut „Propaganda fide”, traducător exemplar al marii Biblii și al Noului Testament. Mama, care înainte de căsătorie a absolvit un Gimnaziu german de patru clase la Timișoara, a fost casnică, crescându-i pe cei doi băieți, pe Nicu sau Nicușor și pe Alexandru sau Săndel, cu patru ani mai mic. După desființarea cultului și a Bisericii și aruncarea în pușcării și la Canal a capilor ei, cei șase vlădici în frunte cu dr. Iuliu Hossu, membru în Consiliul dirigent al Transilvaniei, care a făcut posibilă Unirea cu țara-mamă și apoi, numit *in petto*, în

închisoarea mânăstirească dictată de Partid, Cardinal, primul Cardinal al României, tatăl și-a descoperit talente de mărunt industriaș, cumpărând o moară simplă, rudimentară, și înființând apoi o „uleiniță”, o făbricuță de stors ulei de floarea-soarelui.

Eu eram preferatul Mamei și al celor două bunici – *Omama*, Olga Böhmler, născută Kunerth, mama mamei mele și mătușa ei, sora mamei, Wilhelmina, căsătorită Ketzenmacher, ambele văduve după primul război, una, Omama, ținând prăvălie în satul șvăbesc Kudritz, cum o aminteam, peste noua graniță cu Serbia trasată la Trianon, și Vilma-Tante, la Vărădia de Caraș, măritată a doua oară cu fratele bunicului meu, cu Nicolae Böhmler, Mikloș-bacsi, cu care am petrecut multe și multe luni în vacanțele nesfârșite ale tinerimii școlare din timpul războiului. În acele lungi veri din satul Vărădia, petrecându-mi zeci și zeci de ore așezat chinuit pe „pultul”, pe tejgheaua de lemn a marii prăvălii, cocârjat peste cărți și apoi în lungile seri culcat în paturile Biedermeier alături de Vilma-Tante, citind ambii la lumina unei lămpi cu gaz, Mikloș-Onkel cu ziarul său la care era abonat, *Extrapost*, descoperindu-mi pasiunea înainte de a-mi limpezi chemarea și părăsind încă de atunci lumea în care forfoteau plini de importanță, și o fac și azi, făpturi de-o diversitate aiuritoare, de-o remarcabilă importanță vocală, dar și a opiniilor severe ce-mi păreau un fel de ordine sau sentințe indiscutabile, imaginându-mi cu putere și cu o anume curată credință că-i voi înțelege odată și voi fi ca „ei” când „voi fi mare”. Din păcate, sau dintr-un anume noroc, cine poate ști, nu i-am mai întâlnit pe „acei adulți”, deoarece, crescând și transformându-mă eu, destul de iute, *ei* s-au depărtat nu știu de ce și cu o anume, ciudată grabă, așa cum fug unele siluete pe un

coridor ce se îngustează fulgerător și apoi dispar, nu înainte de a se micșora dramatic. Așa cum se împuținează și dispar unele ființe din vis cu care, doar cu câteva minute „înainte”, avuseseși cele mai intime și mai cordiale relații.

Am făcut de-a lungul infinitei mele tinereți nu puține gafe și erori, false judecăți și, cum se întâmplă, monumentale prostii, ceea ce nu m-a împiedicat, așa cum mi-o certificau și prietenii unei perioade sau ai alteia, să mă cred un „ales”. Cineva care numai în aparență seamănă fizic și aleargă după micile și tiranicele sale interese ca și alții, cu sutele, dar care păstrează, cu o anume nedumerire veșnic încântată, o minunată icoană despre sine. O „bănuială” insistentă că aș fi clădit dintr-un alt fel de aluat și mai ales convingerea, ușor nătângă, conced, că aș fi nu numai „dispus”, dar și „predispus”, „născut” chiar spre... altceva! Nu-mi era prea clar ce anume și ce se ascundea în spatele acestui cuvânt, dar era evident că trăiam, poate ca și alți imberbi risipiți și înghesuiți pe culoarele întortocheate ale acelor vremi, o stare cu siguranță perfect contradictorie, de esență dramatică: admirându-i și uneori fiind chiar fermecat de adulții ce foiau în jur și care nu făceau prea mare caz de prezența mea (nu de puține ori nu eram băgat în seamă, nici măcar contrazis când afirmam în rând cu ei o părere sau alta, nici contrazis, dar nici auzit, convins până la ciudă și lacrimi de substanța mea definitiv fantomatică!), dar nu mă puteam împiedica să visez ore în șir, cu ochii deschiși și, foarte probabil, cu o mină vag imbecilă, la acel „altceva”. O, nu la călătorii peste mări îndepărtate sau la o carieră de mare general, sub mantia lui Napoleon, și nici la destinul unui bancher, potentat magnific și fermecător cinic – adică ins de-o splendidă aroganță și liber în opinii față de alții care repetau

clișee servile, așa cum mi-o induceau unele personaje balzaciene! –, nu, ci pur și simplu la un nebulos și obstinat altceva. Analizându-mă după ani, mi-am dat cont de o evidentă pulsație „feminină” în acei ani, *anima* mea îmi înveșmânta ființa până la ultima cută, până la ultima cusătură, iar candoarea mea de atunci, pe care nu de puține ori mi-o admiram ca pe o trăsătură unică, discordantă cu nesimțirea și jovialitatea tembelă din jur, era, cu multă probabilitate, o extrem de nepotrivită, o stângace adecvare, aproape o eșuată schiță de existență socială. (Mai târziu, când făceam penibile eforturi ce se soldau mai mereu cu repetate eșecuri de a debuta în presa literară, criticul Paul Georgescu – fost instructor al C.C. al Partidului și șef al „organului” Uniunii Scriitorilor comuniști numit *Gazeta literară*, foaie care nu numai că făcea și desfăcea peste noapte glorii literare, dar te putea înfunda iute și în vreo pușcărie, la întrebarea prietenului meu Nichita, care ocupa un post modest de redactor-doi, dacă eu, N.B., „am oarece talent”, adică, cu alte cuvinte, dacă exista o speranță pentru insul cenușiu care publicase cu imensă stăruință, în câțiva ani doar, câteva schițe total neobservate – P.G. i-a răspuns franc că nu-și explică, dar nu știu cum se face că are mereu impresia, citindu-mi cele câteva pagini de proză, că miezul, nodul, nucleul sau mai știi, poate chiar esența fabulațiilor mele îi sună extrem de... fals! Mai pe scurt, axul ficțiunii, al fabulațiilor mele în proză este fals. Altfel... n-are nimic contra mea...

Mai apoi, într-un splendid exemplu de auto-inducție paranoidă, într-un amplu interviu dat la Iași, în ’77, revistei *Convorbiri literare*, în vacarmul lansării romanului meu *Bunavestire*, am întors pe dos sentința lui P. Georgescu afirmând că da, dacă se vrea, axul ficțiunii mele este într-o oarecare

măsură fals, dar eu am înfășurat în jurul acestui „fals” megatone de realitate indubitabilă. Și astfel acest „unghi fals” devine o altă optică, profund originală, dacă textele, construcțiile mele ficționale, romanele mele vor rezista timpului, schimbării mentalităților, aroganței sau criteriilor altor generații de lectori și critici.)

8

Dar... cum era oare acea lume în care tinerelul ce fusesem nu se potrivea sau i se părea doar lui acest lucru, în fapt prezentându-se, probabil, judecătorilor acelui timp, părinți, pedagogi, rude etc., doar ca un individ în formare și suferind de ticurile și metehnele mărunte, dizgrațioase, unele, comice altele, ale oricărui puber?! Timpul era al unui război întins pe mai multe continente, război despre care și azi, la mai bine de o jumătate de secol de la terminarea lui, părerile nu numai că sunt extrem discordante, dar despre capii, potentații politici și militari ai acelei lumi se trasează portrete nu rareori caricaturale. De parcă nu „înțelegerea” unei conflagrații de enorme proporții ce a brăzdat teritoriul Europei și a nimicit milioane de destine ar trebui să fie scopul atâtor ziariști cu faimă și istorici ultra-titrați, ci continuarea scriptică și vehement mediatică a acelorași principii și interese. Dar prin lumea de atunci eu mă refer aici la stricta și îngusta umanitate ce mă înconjura atunci, mă apăra, mă suporta, părând că mă formează. La mica burghezie intelectuală, la meseriașii, muncitorii, pensionarii, ratații și fostele glorii ale unui orășel din Banat, ținut, regiune care, se știe, nu a dat patrimoniului

național valori de prim ordin în cultură, industrie, politică sau pedagogie, dar e mândră de civilizația care s-a ivit în satele și în cele câteva orașe cu care se mândrește, de corurile și fanfarele de la sate, de tradiția luptelor greco-romane, de semi-dialectul bănățean care ivește și azi autori de poezie bănățeană odată ce cu mai bine de un secol în urmă magistrul Titu Maiorescu a crezut a descoperi o vocație reală și poate o „întemeiere” în poezioara unui tânăr fiu de țăran din comuna Tapia de lângă Lugoj, la hotarul căreia străjuiește un mic monument care indică locul și anul 101, când s-au confruntat armatele lui Traian cu cele ale lui Decebal – Victor Vlad Delamarina.

Lumea „mea” de atunci era, spus direct, firească, oarecare, în sensul bun al cuvântului. Nu de puține ori, romancierul care am devenit și constructorul atâtor personaje, nici unul luat „din viață”, ci pur și curat ficționale, s-a bucurat de a-și fi petrecut adolescența și anii primei și poate ai celei mai profunde transformări într-un târg de provincie, curat, mândru de cele câteva limbi care se vorbeau acolo, româna, maghiara, germana, deoarece a avut inestimabila ocazie de a contempla pe viu, cu o distincție și coloratură intens specifică, o tipologie fundamentală umană – micul funcționar, meseriașul, negustorul sau băcanul, popa, polițaiul, profesorul cu morgă al liceelor locale sau învățătorii numeroși și mereu nesatisfăcuți, nu de ratarea lor mediocră, a unora, ci de mersul prost al societății și al lumii. Mai târziu, trăind decenii la București și în câteva mari capitale europene, aceleași tipuri fundamentale mi-au apărut neclare, topite în haosul și presiunea marilor aglomerații, denaturate de contagierea cu străini veniți de-aiurea sau cu mode tiranice care nu rareori impietau asupra bunului-simț elementar, tipologii care nu mai semănau sau

semănau prost, fals, cu acei băcani, ofițeri de garnizoană măruntă, popi, gospodine bovarice sau nu, pedagogi ai unor puberi infestați de visuri de glorie culese de prin cărți de mâna a doua, meseriași autoritari sau subprefecți vânând vreo domnișoară clorotică sau vreo distinsă cucoană între două vârste de prin romanele lui Zola, Maupassant și, de ce nu, ale lui Flaubert. Ca să nu-i citez pe marii Ruși, începând cu enigmaticul și poate ctitorul întregii tipologii paradoxale a școlii Ruse de roman a secolului al XIX-lea, Nikolai Vasilievici Gogol.

Și totuși... cum era *lumea* pe-atunci, în anii copilăriei și ai primei mele tinereți, anii patruzeci? Era ea asemănătoare cu alte polisuri românești sau sud-est-europene, zonă ieșită, s-ar zice smulsă din pulpana unui mare imperiu și care, indubitabil, păstra urme, o marcă a fostei măreții și glorii, încercând, ca și alte zone sau regiuni ale Ardealului, de a se pune în acord cu cei din „Vechiul Regat”, ce trăiseră și se pare că rezistaseră și ei, de bine, de rău, unui imperiu structural diferit, vreo cinci secole, dintre care trei suportându-i pe unii Greci ce veneau din suburbia Constantinopolului numită Fanar și care ne-au adus noutăți în privința costumației și a limbii, dar se pare că au imprimat un sigiliu de neșters, perfect versatil asupra modului nostru nu de a judeca, ci de a ne forma opiniile?! Capacitatea unui om adică, a unui cetățean trăitor într-o colectivitate organizată și supus mereu, de-a lungul multor generații, unor presiuni de sus, bunului-plac al unor dregători străini de neam, de a gândi, cu voce tare, în două sau mai multe feluri, contrazicându-se de la o zi la alta, de la o oră la alta, dar rămânând în grațiile potentatului. Acest „exercițiu” de dedublare, de acomodare perpetuă după împrejurări și bunul-plac al stăpânului temporar a creat însă în timp, se pare, și ceva

absolut îngrijorător și care, pe mine, cel puțin, m-a izbit încă din primii ani ai venirii mele în capitală, pe când împlinisem abia optsprezece ani; un „fapt”, o „stare”, o „filozofie”, dacă vreți, cu care nu m-am obișnuit și pe care nu o accept după atâtea decenii, un „reflex de gândire sau de destin” care se apropie mult de fatalismul asiatic și e în totală discordanță nu numai cu conceptul de *voință* ce a impregnat uriașa școală de gândire germană ce a curs din viziunea lui Kant și care domină azi gândirea europeană a ultimelor două secole, dar și întreaga literatură și istorie a continentului poate încă de la primele fisuri ale uriașului Imperiu Roman. Acea *fatalitate* de care sunt impregnate la noi și primele scrieri cronicărești, acea pasivitate lacrimogenă invocând alte și alte neajunsuri catastrofale de care însă au suferit și neamuri vecine, vezi istoria Poloniei, un mod de a ne înțelege destinul de care s-a contagiat chiar și veșnicul rebel ce a fost ilustrul nostru compatriot Emil Cioran; ardoarea cu care am așezat pe cel mai înalt piedestal o poezioară scursă din bogatul nostru folclor, iscusit cioplită de boierul Alecsandri, numită „Miorița” și care încă exercită o fascinație greu explicabilă în fața unor minți strălucite. E drept, ea conține, ca să zic așa, o splendidă metaforă a morții văzute cosmic, un fel de vaier universal ce acompaniază spaima unui mărunt păstor în fața trădării și a morții, dar noi nu admirăm metafora, ci devenim complici cu deruta păstorului și, ceea ce e mai grav, îi împărtășim și îi admirăm pasivitatea în fața complotului ticălos al celor doi fârtați. Iar din această admirație și complicitate se naște, aici, mai ales, în fosta Valahie, un fel de mit aurit al fatalității neamului, al „împăcării cu destinul”, care, după unii – și aceștia, mulți, au fost de-a lungul secolelor și minți prestigioase! –, a fost și se pare că ar trebui să fie, în

veșnicie, *ne-norocul!* De aici poate și cariera extraordinară a acestui substantiv abstract, norocul, în limba, în literatura dar și în filozofia orală a poporului nostru. Pasivitatea ca o formă de rezistență, aproape un program de existență care duce în nu puține împrejurări la fasonarea unui veritabil „instinct de victimă”, plagă a tuturor psihologiilor și... popoarelor!

Acest fatalism, această acceptare nu a destinului, ci a pasivității totale față de inerentele lovituri ale sorții sau ale istoriei care survin în viața fiecărei comunități umane face ca, în decursul secolelor, gândirea multor români să se aplece spre partea așa-zis de „non-violență”, a acceptării, poate chiar a „îmbrățișării” necazurilor, chiar și a catastrofelor, și în loc să urmăm modelul activ, luptător, neînfrânt prin secole al acelor europeni pe care îi admirăm în cultură și organizarea statală, în loc de-un sănătos activism și spirit de împotrivire față de necazuri oricât de covârșitoare – și ele devin cu adevărat covârșitoare și penibil dominante dacă le întâmpinăm cu vaiere în loc de un braț armat și un psihic de fier! –, noi, în orice împrejurare și în orice formă de organizare statală, dictatură, comunism sau capitalism, ne plecăm capul și invocăm încă o dată „soarta” care ar fi una și zidită în stânca atâtor prejudecăți ilustre și care, mai ales, este și devine astfel o nepotrivită și prost recomandabilă școală de educare a tinerelor mlădițe sociale. Dăm vina mereu pe alții, aflați, credem noi, într-o continuă conjurație împotriva noastră, așteptăm ajutoare mereu din afară și, cum aminteam mai sus, căutăm alți stăpâni în locul celor de care abia am scăpat, deoarece este, cred eu, evident pentru orice judecată, oricât de elementară, că, în viața materială, extrem de concurențială economic și politic în care ne aflăm, orice „ajutor” de această natură atrage după sine și o

sumisiune fără condiții. Unde rămân atunci, părăsite, celebrele și mult invocatele concepte ale independenței? Ale libertății? Din acest esențial „punct de vedere” expus mai sus, *lumea mea* de atunci, în ciuda atâtor mari diferențe de climat istoric european și de mentalități, e, în fapt, aceeași cu cea de azi. Și înainte chiar de o analiză calmă și pricepută a stării și faptelor ce ne asaltează sau ne înconjoară, noi, nu știu cum se face, dar ne căutăm încă și încă o dată noi decidenți, noi „arbitri” sau noi sfetnici din afară, mereu binevoitori și interesați fără odihnă de *Locul* pe care viețuim de secole, înzestrat de pronia și de norocul nostru, al Neamului nostru, și pe care, zice-se, nu prea știm a-l gospodări. Abia scăpați de sfătuitori, de tovarăși mai vechi și cu siguranță mai barbari în esența lor și strategia noastră, vorbesc de cei care ne conduc, în loc să se îndrepte spre nevoile noastre reale, spre tradiția noastră pozitivă, luptătoare, spre aliați adevărați, conform acestora și arătând un minim spirit de responsabilitate față de obște, noi pregătim și acționăm încă o dată după socoteala minimei pierderi, acceptând primatul fără discuție al aceluia sau acelora care, pe continent sau în altă parte, au „cuvântul”.

Da, ce să facem, după cum vedem, este *aceeași* lume! Ce nu înțeleg e de ce s-au creat iarăși, ca și altădată, două tabere distincte, fiecare jurând pe necruțătorul său adevăr – cei pentru așa-zisa globalizare, ceilalți contra ei. Dar... domnii mei, noi am mai trăit această falsă scindare, luptă, polemică, cum vreți să-i spuneți, la câțiva ani după sfârșitul războiului, când se punea aceeași problemă, dezbatere, luptă: globalizarea în sânul unui imperiu victorios, cel al Uniunii Sovietice. Și acesta, ca și imperiile zis economice de azi, voia nu numai să se înstăpânească asupra „mijloacelor fixe”, deci asupra marilor

obiective industriale, dar și să ne dăruiască, din ce în ce mai abitir, chiar cu forța și cu o nouă viclenie, extrem de murdară, o nou inventată Securitate a Statului, care trebuia să decimeze și chiar să anihileze nu numai vârfurile fostei puteri burgheze sau țărănești, dar pe oricine ar fi fost de „altă părere”! Și, așa cum vedem și după ce ne ștergem frunțile asudate de sânge în urma unei jumătăți de secol de „ne-înțelegere” a frumoaselor și „umanelor” lozinci roșii, iată că ne învrăjbim încă o dată, târând și tineretul după noi, vorbesc de cei care n-au izbutit să-și ia lumea în cap căutând locuri ceva mai confortabile din punct de vedere material, uitând că în ’48, dar și în ’918, când s-au clădit și reclădit pilonii noului și mândrului stat românesc, tinerii au fost primii care au pregătit și s-au devotat acestei frumoase „utopii”: un stat puternic, bogat, suveran, de certă origine latină și creator de înaltă știință și cultură, format, constituit din trei sau mai multe provincii care au stat și au servit, mai mult ca slugi, unor imperii ce s-au aflat în cursul a o mie de ani de istorie mereu într-un antagonism belicos – Ruși și Tătari, Turci și Austrieci; unii mai teribili decât alții și care i-au chinuit nu puțin, încălcat, umilit și dijmuit și pe unii vecini ai noștri, dintre care, după părerea mea, Polonezii au avut reacția cea mai potrivită, deși unii mai emit încă și azi sarcasme în legătură cu „ridicolul”, cu donquijotismul cavalcadei lor în fața tancurilor germane! Da, dar cum vedem, ei ies și azi la fel de curajos la confruntarea cu alte „tancuri” ce ne vin din alte imperii, oho, desigur, mult mai „umane”, ba chiar democratice de-a dreptul, o afirm fără ironie, dar, ce să-i faci... Nu cumva bătrânul și înțeleptul Marx avea dreptate, printre multele sale iluzii și utopii, când afirma că orice stat care se transformă într-un imperiu devine prin aceasta un prădător?!

9

Tinerețea mea, articulată din cele două segmente încă prost studiate de psihologi, pubertatea și adolescența, s-a desfășurat ca sub un clopot de sticlă. Până când, în jurul vârstei de 17 ani, o mână nevăzută a spart acest „clopot” și m-am trezit aruncat fără multă vorbă, cu un cinism demn într-adevăr de o „Revoluție”, în plin vacarm și vuiet social. Tatăl meu avea succes cu uleinița sa ce scotea sute de litri de ulei de floarea-soarelui pe o piață unde se formau cozi de sute de inși ce țineau o cartelă în mână și cărora li se „repartizau” făină, carne, ulei cu „măsură”. Și, după cum ușor se poate bănui, măsura era mereu sub posibilitățile de trai decent ale unei familii, ceea ce permitea noului Stat, pasămite al „oamenilor muncii”, să aibă un control ultrarestrictiv și chiar punitiv asupra populației, ceea ce numim azi începutul terorii.

Acestea ajutate, cum spuneam, de noua invenție organizatorică împrumutată, ca și altele de același calibru, din măreața și luminoasa Uniune Sovietică, admirată nu numai de noi, de cele vreo zece state din Estul Europei ce-i căzuseră în tolbă cu acordul amabil al marilor puteri apusene, dar și de floarea intelectualității, extrem de progresiste, din Franța, Spania, Italia etc. – e vorba, se înțelege, de transformarea rapidă, aproape peste noapte, a vechii Siguranțe a Statului în *Securitatea*, „scut și spadă” a poporului muncitor, avid, se spunea, de o cruntă răzbunare socială, intitulată iute și sonor dreptate și democrație.

Deci... ne globalizăm încă o dată, ar putea zice un hâtru, vreun țăran calm și vechi gospodar carele încă nu și-a pierdut de tot legătura cu șirul de strămoși ce l-au învățat în timp, pe el,

pe tătâne-su și pe Moșu, că, ce să-i faci, lumile, de, se schimbă, dar se pare că toate macină cam la aceeași moară, iar când te uiți pe fundul sacului din căruța încărcată pe care ai adus-o la moară, dacă ai noroc, găsești niște boabe prost zdrobite, ceva pănușei și cam mult găinaț de prin alte curți!...

Trăiam deci într-un fel de *no man's land*, împreună cu familia mea și cu prietenii pe care tatăl meu, ins cu o puternică personalitate și cu un farmec izbitor, și i-a făcut iute în noul nostru oraș de reședință, printre colegii, preoți, din administrația episcopiei, dar și în oraș, în Lugojul dominat de avocați, funcționari, morari, meseriași, măcelari și tăbăcari vestiți și bine așezați și care în acei ani de reală tranziție, din '45, de la sfârșitul războiului, și până în '48, când au clănțănit primii colți de fier ai stalinismului, erau ferm convinși că vor putea să-și continue, să-și reînnoade viața pașnică, harnică de dinainte. O pace iluzorie peste care se adunau norii groși ai unui alt război ce urma să se abată asupra Europei de Est, un fel de conflagrație fals pașnică, un război al tuturor contra tuturor și în care au pierdut cu toții, chiar și cei ce păruseră victorioși, siguri pe ei și îmbuibați de noile lor „adevăruri". Eram elev la Liceul „Brediceanu", luam ore de pian și de vioară, citeam tot ce-mi cădea în mână, visam o mare prietenie și un august magistru! Ba eram chiar și îndrăgostit, după-amiezile ieșeam și făceam îndelungi plimbări pe Corsoul orașului cu o fetișcană blondă, elevă la Școala pedagogică de fete și pe care o chema Cheți. Cheți, probabil Lucreția, și Jiva. Dar „în taină" eram mai mult decât îndrăgostit, eram de-a dreptul „pasionat" de o domnișoară ce purta, pentru mine, dar și pentru cei cu care intra în atingere, un mister cu o ciudată coloratură senzuală. Pe această fermecătoare și aproape inabordabilă

ființă o chema Monica și era fiica unei nepoate a Vlădicii, Anuța Tufescu, personalitate influentă în oraș și care administra marele palat al Episcopiei Unite. O domnișoară pe care nu aveam cum s-o invit la un „șpațir”, Monica, înaltă, blondă cu ochi albaștri vibrând de inteligență, era mândră, „distinsă” prin fire, cu doi ani mai mare ca mine, elevă la Liceul de fete „Iulia Hasdeu”, și ei îi făceau curte, probabil, plăvanii de colegi ai mei cu câțiva ani mai avansați în studiile liceale.

Fetele și apoi femeile au jucat un rol major în existența mea, și nu mă scuz pentru clișeul tocit al acestei propoziții deoarece, așa cum se întâmplă cu marile clișee ale limbii și psihologiei umane, el arată, dar și ascunde! Da, misterul acestei lumi – dacă există, iar eu împreună cu Blaga credem în el, în *existența* și nevoia de „el”! – era uneori, e drept, în scurte, dar insuportabil de tensionate fulgerări, exprimat prin siluetele, privirile, mișcările, reacțiile, dar și destinul acelor siluete care ne semănau perfect, nouă, băieților, bărbaților, dar se și deosebeau total, aș zice în aceeași clipă, în aceeași vibrație, în același act, ceea ce logicienii ar putea numi uscat și total impropriu *coincidentia oppositorum.* Într-unul din primele romane, *În absența stăpânilor*, am tentat o metaforă, o încercare de simbolizare în forme mitice a acestor două substantive, bărbat și femeie, mai exact spus, a celor două adjective ce derivă, feminin și bărbătesc.

Feminitatea, calitate extrem de rară și absolut nobilă în rândul femeilor, scriam acolo, este „conținută”, exprimată de acea femeie care refuză acuplarea cu un bărbătuș de rând și așteaptă, ca în mitologia greacă, vizita Zeului, așa cum o vedem plastic descrisă în piesa lui Plaut, dar și în multe drame grecești. (E drept, în aceste celebre piese, Alcmena nu-l așteaptă pe

Jupiter, iar când e pusă față în față cu realitatea, cu cele ce s-au întâmplat, îl refuză pe Zeu. Eu însă, încă din tinerețea mea, din multele variante ale acestei istorii ce poartă titlul de *Amfitrion*, am ales-o pe cea a lui Kleist, în care tânărul care eram găsea în fine justificarea înțelesului pe care el îl dădea atributului de-o claritate orbitoare și în același timp de-o profunzime creatoare de nesiguranță și de năluciri terorizante uneori, cel de feminitate. Acolo, în piesa lui Kleist, Alcmena, după cum știm, îl acceptă pe Zeus și e mândră de a-i fi fost concubină, chiar și pentru o noapte.

Iar bărbat, specificam eu în aceeași metaforă din *În absența...*, bărbat cu adevărat este cel care acceptă acuplarea cu o femeie doar în calitate de înlocuitor al Zeului, când acesta, preocupat de înaltele sarcini ale scaunului său de zeu, întârzie să se arate și să oficieze ca partener senzual al Femeii. Bărbatul doar ca substitut, ca *procurator*, așa cum mândrii regi ai Franței sau Spaniei, când contractau un mariaj cu una din principesele unei Curți europene, trimiteau în pețit sau în întâmpinare la granița regatului un împuternicit, un procurator, să-i scuze absența și să-i îndeplinească sarcinile. De aici și unele „derapaje”, vezi drama lui Tristan și a Isoldei!)

Sigur, în aceste configurări și proiecții metaforice era cufundată mintea adolescentului și apoi a post-adolescentului ce am întârziat să fiu încă mulți-mulți ani după ce inși de vârsta mea dădeau deja clare dovezi de maturitate și adecvare socială. Îmi trădam spiritul în fantasmările de mai sus ca fiind unul de-o acută coloratură romantică în dezacord flagrant cu mentalitatea deceniului și a secolului în care trăiam. Ce să mai spunem azi, când tineretul român, ca și cel din țări apusene, a smuls toate vălurile idealiste și romantice ale secolelor trecute

de pe umerii femeii, trecând tensiunea, *fosta*, se pare, tensiune între sexe ce a dat în arte și literatură opere de netrecut, în sarcina unui scurt, uscat, pur fiziologic și tehnic cuvânt – sex!

Monica, acea siluetă înaltă, fină și caldă cu care dansam ore în șir în serile când părinții ei, preotul Patriciu Tufescu și soția sa, Anuța, nepoata episcopului, îi vizitau pe părinții mei, dans dar și îmbrățișări acut senzuale care nu au dus însă niciodată până la o acuplare pe care o visam în sute de nopți.

Monica urma să se mărite după câțiva ani, în floarea frumuseții și personalității ei unice printre absolventele liceului de fete, cu un medic veterinar, la Timișoara, și apoi să moară, prin anii șaptezeci, mi se pare, deoarece n-am mai văzut-o de atunci, când mi-a inflamat reveriile calde și înecăcios de pasionate, dar a constituit, aproape până azi, modelul de feminitate apt să mă „treacă”, să mă „catapulteze” dincolo, în zonele eterne și mitice, să mă facă să simt bărbăția nu ca un sex diferit, ci ca un contemplator neobosit al eternului feminin, cel care îl „preocupa” intens și pe consilierul aulic von Goethe, cu a sa, veșnic întoarsă, *das Ewig-Weibliche!* Decenii la rând, individ matur și deplin ancorat în social și animat în nu puține bătălii literare, imaginea acestei fete, a acestei domnișoare „de provincie”, m-a urmat ca o fantomă semivizibilă, ca un fel de fascinație a „ochiului minții”, dar, la drept vorbind, nu cred că aici e vorba de ceea ce numim mental, minte, cerebral, ci poate de un fel de întâlnire cu o viziune a arhetipului jungian, ocazie fericită, magnetică, un dar făcut nu numai adolescentului întârziat ce fusesem, dar și bărbatului, omului, imagine și siluetă ușor unduitoare, mereu captivă și insistent atrăgătoare care să mă facă, în unele ore sau zile ale platitudinii și mizeriilor sociale de neocolit, să mă refugiez „acolo”, într-un fel

de eternitate. Ce purta marca feminității, a acelei alterități false și absolute în același timp, în aceeași secundă și vibrație existențială, deoarece Ea este altceva decât noi, „bărbații”, și totuși e aceeași ființă, poate Giganta lui Baudelaire sau cea ascunsă într-o țărăncușă naivă, prostuță și senină numită Dulcineea; sau chiar Beatrice! Sau Laura! Dar câte și mai câte, una și aceeași femeie, unica, eterna feminitate care cântă din corpurile lor botticelliene ce devin corzi de metal ilustre pentru spiritele noastre, harfe inflamate în orele de pierdere, de contemplare a „ceea ce nu este” și „ar trebui să fie”!

Monica a devenit cu anii, pentru mine, un fel de „concept”, dar nu ca o noțiune a cunoașterii sau descrierii, ci ca o minusculă și extrem de bine marcată în bronzul ascuns al memoriei, o poartă spre acele „tărâmuri” cântate de Antichitate și de medievalitatea primă, Goethe le numea *Göttersreich*, zone divine, o promisiune abstractă, una dintre acele promisiuni, ispite și oferte care nu trebuie să se îndeplinească vreodată, să prindă „corp”, deoarece corpul lor este chiar iluzia. O iluzie mai rezistentă, mai „concretă” decât însuși lemnul sau metalul, un semn poate al unei alte „scrieri” sau al unui alt limbaj, o amintire seculară, de fier, dacă e vorba să citām arhetipul, dar o amintire a gintei, a ființelor moarte și nenăscute laolaltă, o amintire ca o prefigurare a acelei istorii care ne depășește veșnic deoarece recurge la esențe și la figuri de medalie, neștirbite de timp și nici măcar de capriciul zeilor.

Faptul că existența mea, de la începuturile lucidității, a fost brăzdată de o asemenea „figură”, de o ființă ce purta în ea semnul unei existențe de bronz, rezistentă în timpul și avatarurile complexe ale biografiei mele, a fost fără îndoială unul dintre puținele daruri de primă mână, să le zicem nobile,

pe care mi le-a făcut soarta. Mai mult decât așa-zisul talent sau inteligența și sensibilitatea ce, se pare, mi s-au conferit prin naștere, prin „izbirea” a două triburi depărtate, cum ne hazardam noi câteodată, cu Nichita, el însuși coborât din „două triburi” depărtate, rus și român, să încercăm să ne explicăm dacă nu misterele ființei, poate „detaliile”, semnele, ciudățeniile de necontestat ale firilor noastre. Când în unele ceasuri sunt tentat, ca oricare, să mă îndoiesc de darul existenței, sufocat adesea nu doar de ingratitudinea și trădările umane, vai, destul de numeroase, dar chiar și de „imperfecțiunile” mele obstinate, de lașitățile, de incosecvențele mele și mai ales de uriașa pasăre a mediocrității care fâlfâie fără încetare deasupra gândurilor și scrierilor mele, tresar și o voce îmi amintește de... „Monica”. De aburul dens, înmiresmat, sclipind neobosit și care o înfășoară, trupul și răsuflarea sa care acum, când ființa ei pieritoare s-a depărtat, mi-a rămas mie, semn încă o dată că eu însumi *sunt*; altfel decât ceilalți, chiar și altfel decât cei mai dotați, mai „fericiți”, mai nobili decât mine, altfel în sensul acelui deziderat mărturisit-nemărturisit al tuturor, de a fi unici!

10

Clopotul de sticlă sub care trăia tinerelul de atunci și stricții săi contemporani și care părea a proteja o nouă pace și așezare firească, umană, s-a spart la începuturile anului ’48 și Nicu sau Nicușor Breban a fost prins, printre primii, de noua, roșia, barbara vâlvătaie. Odată cu primele contigente, arestate brutal, de foști miniștri, preoți, țărani „culaci”, mari intelectuali, împreună cu fiul unui țăran înstărit decretat chiabur, Gheorghe

I., am fost excluși dintr-o organizație care se înființa chiar atunci în suntele asurzitoare, fals sărbătorești, ale noii puteri: Uniunea Tineretului Muncitoresc (U.T.M.). Excluși dintr-o organizație ai cărei membri nu fuseserăm și care, de altfel, nici nu existase până atunci, dar se „știa”, prin aparatele zgomotoase de propagandă care clamau, rezonau și se confundau asurzitor prin posturile de radio și prin pâlnia amplelor difuzoare ale străzilor, că era nevoie de „victime”, așa-zisa luptă cu năpârcile și crocodilii vechiului regim trebuia să ofere exemple vii, în viața socială, în pușcării și școli. Eu și cu Gheorghe, elevi în clasa a X-a, am fost deci excluși în absența oricărei, chiar și unei minime abateri școlare și ni s-a permis să ne dăm examenele în vară dacă ne ducem iute să ne angajăm în câmpul muncii, să ne spălăm rușinea originii în aerul curat și viguros al clasei muncitoare.

M-am angajat deci în primăvara lui ’51 la o făbricuță din Lugoj care producea șanuri de lemn, calapoade pentru pantofi, așa se și chema, „Fabrica de calapoade”, și am lucrat acolo o lună, o lună și jumătate, până când, spre surpriza mea și a familiei mele, un alt ordin ministerial a revocat pedeapsa, excluderea, și ni s-a permis să ne dăm în grabă tezele de sfârșit de semestru dintr-un an școlar ce se apropia iute de sfârșit. Astfel, în pripă, am terminat clasa a X-a, iar când unul dintre profesorii mei, adjunct al directorului liceului, Tavi Bacău, de „muzică”, și prieten cu tata, a venit să-l anunțe că voi putea frecventa și cursurile clasei a XI-a, eu am refuzat. Era prima mea revoltă dintre multele care aveau să urmeze și din care s-a țesut personalitatea mea de mai târziu. Sila, furia și greața pe care mi le provoca ideea de a rămâne în același mediu se explicau și prin faptul că în acei doi ani cât au durat izolarea și

pestiferarea persoanei mele în cadrul clasei și al liceului s-au produs nenumărate „acțiuni” susținute de organizația fanatică a abia înființatului U.T.M., unde vocifera și hălăduia un fel de fost muncitor, pe nume Guia, ce apărea la iute adunatele ședințe ample ale cursului superior al liceului, într-un pulover jerpelit și cu un fular dubios în jurul gâtului, provocând ședințe-fulger de „lămurire și demascare”, ședințe la care asistau și profesorii noștri cu fețele negre de spaimă, mi se interzicea să am cel mai mic, mai fugace contact cu colegii mei, chiar și în clasă sau în pauzele dintre ore, mi se interzicea să asist la chermezele dansante sau nu ale liceelor, să joc în piesele pe care le regiza tânărul profesor Petrașcu, să particip la excursiile în munți, mi se interzicea ferm să calc chiar și pe trotuarul din fața clădirii Partidului. Nimeni nu avea voie să-mi adreseze vreun cuvânt, în după-amiezile de primăvară când mă întorceam de la făbricuța de calapoade, obosit, îi întâlneam adesea pe colegii mei care se plimbau tacticos pe corso, gardând domnișoare zvelte și prefăcându-se că nu mă observă, că nu mă cunosc. Acestea, printre multe altele, purtau numele de „revoluție”!

Am ales pentru anul școlar viitor, ’51-’52, orașul transilvan Oradea, unde locuia un frate al tatălui meu, Aurel Breban, funcționar și șef de gară la Căile Ferate, care mi-a făcut rost de un post de funcționar la una din întreprinderile Sfatului popular al orașului, cum începuseră să se numească primăriile, pe nume „Indaliment”. Și m-a înscris la fără frecvență, pentru clasa a XI-a, la Liceul de fete „Oltea Doamna”.

A fost primul an de adult, mai bine zis, de viitor adult, „carieră” sau „etapă existențială” pe care am început-o brutal, precoce și care avea să continue în Bucureștii anilor cincizeci.

La Oradea însă, „exilul” și „aventura de adult” mi-au fost îndulcite, mult atenuate de gestul formidabil de solidaritate pe care l-a făcut Boris Șoseanu, basarabean, refugiat cu familia la Lugoj, odată cu familiile de refugiați ardeleni din anii patruzeci, de care mă lega o prietenie strânsă. Deși proaspăt membru U.T.M. ca nu puțini dintre colegii noștri, el s-a rupt de ei și m-a anunțat că vine să trăiască alături de mine, la Oradea, acel an de „fugă”, de „exil”, reușind să-și găsească un post la o societate de difuzare a cărții și împărțind cu mine camerele mobilate sau nu pe unde ne-a purtat norocul.

Am trecut bacalaureatul la citatul liceu de fete orădean, iar în toamna aceluiași an m-am prezentat împreună cu tatăl meu la secretariatul Facultății de Litere din București, voind, în orgoliul meu nemăsurat, cum sunt uneori tinerii hrăniți cu romane bogate și amestecate cărți de aventuri, să ajung... scriitor! Ei bine, secretara-șefă ne-a aruncat hârtiile în față – tata avea impozite măricele pe moara și uleinița sa – și ne-a explicat uscat că aș avea oarecari șanse la... piscicultură. Cântam la vioară concertul de Bruch, citeam, țiu minte, printre altele, primele două volume din *În căutarea timpului pierdut* în traducerea lui Radu Cioculescu, consultam cele două volume ale lui Cezar Papacostea cu traducerea sa din Platon (fapt ce avea să-mi fie fatal un an mai târziu, student fiind la filozofie!), iar tatăl meu, cum familia nu era lipsită de mijloace de subzistență, m-a sfătuit să-mi petrec un an acasă, cum făceau și alți colegi care nu reușiseră la examenul de admitere.

M-am ambiționat însă și am fugit din strada Nerva-Traian, unde tata obținuse de la un bătrân pe numele Lelescu două camere cu chirie, loc în care am viețuit apoi 17 ani, la Uzinele „23 August”, foste „Malaxa”, și m-am înscris la cursurile de

sudor electric. Deși „izbirea” cam brutală a tinerelului care eram, cocon crescut în medii mic-burgheze de provincie, apărat nu numai materialicește vorbind, dar și înfășurat în acea perdea invizibilă și tenace care desparte progeniturile claselor sociale, mai ales ale celor cât de cât avute, de lumea muncitorească a fost nu prea ușoară, deloc comodă pentru cel ce încă la 18 ani plutea pe alte meleaguri și era îndopat cu fraze și modele mărețe de umanitate, voi recunoaște întotdeauna că mi-a prins bine. A folosit mai ales viitorului constructor de modele și personaje epice, m-a ajutat nu numai să mă edific iute asupra minciunii și găunoșeniei marilor sloganuri ale noii puteri al căror ax era „clasa muncitorească care conduce și trebuie să conducă societatea”. Ca și bluful, minciuna esențială a mult cântatului și propovăduitului *Materialism istoric* trebuie înțeleasă prin unica cheie a luptei de clasă: prin concluzia fals profetică a rolului de conducător al acestei clase!

Am reușit apoi, învingându-mi nu puține vanități și sensiblerii mic-burgheze, să mă apropii de oameni care veneau din alte medii și pe care nu le găsisem descrise în cărțile numeroase pe care le înghițisem până la acea dată – poate cu excepția romanelor lui Zola, dar acolo, prin prisma naturalismului negru ce era marca dominantă a școlii zoliste, puteam să cad într-o altă extremă, a cinismului social, a ruperii încă o dată de ceea ce numim viață de zi cu zi și adecvare socială! Cu un an înainte, la Oradea, trăisem în lumea funcționarilor mărunți și a noilor arivișți politici, în fabrica bucureșteană m-am apropiat însă de ceea ce înainte se chema „mahalaua bucureșteană” și i-am descoperit contradicțiile, se înțelege, farmecul ei cântat de nu puțini, ca și ierarhia strictă ce domnea în rândurile ei și care nu era ușor de ghicit. Regulile

destul de aspre după care se ghida acea „lume”, dar care, odată cu invazia de sute și sute de mii în periferiile Bucureștiului petrecută sub Ceaușescu, se pare că s-a cam deteriorat; poate chiar s-a pierdut!

Să fi fost asta oare acea „școală a vieții” de care vorbesc mulți și care m-a copleșit și chiar înghițit precoce, în parte datorită așa-zisei Revoluții, dar în parte datorită și „ambiției” mele care mai târziu s-a numit „orgoliu”: inacceptarea a ceea ce mi se prescria de adulți sau de regulamentele lor când eu le consideram confuze, dacă nu false de-a dreptul, dorința, puțin arogantă, conced, de a verifica eu însumi, uneori chiar pe pielea mea, cum se spune, un adevăr sau altul al realității și al ordinii sociale. Cu firea mea de-atunci, lipsită de „realism”, cum mi-o spuneau nu o dată inși cu scaun la cap, egolatru, e drept, dar și intens preocupat de „ceilalți”, de lumea, de adevărurile, de tabuurile și prejudecățile lor fundamentale pe care „aceștia” le numeau fie credință, fie istorie, fie tradiție, fie bun-simț sau morală, *tout court*, eram predispus de pe atunci, fără discuție, suferinței sociale sub multiple aspecte, acest lucru se înțelege de la sine!... Dar suferința, în sine, ca fantomă aproape vizibilă și ubicuă a societății, a lumii, dar și ca avertisment sever nu m-a intimidat prea mult, tinerel și nepăsător prin vârstă, fire și prin temperament, un vitalist care își găsea – și o va face cu succes și mai târziu, în momente aspre, dramatice ale vieții! – resurse nu numai pentru ceea ce se cheamă optimism, dar și în susținerea acelei pozitive și puternice credințe în viață, și nu numai în „justețea” ei, dar chiar și credința în necesitatea ei esențială, în miracolul ei. Iar când, după câțiva ani, am reușit să aprofundez lumea de hârtie a lui F.M. Dostoievski, populată de drame greu acceptabile și de eroi prăpăstioși, nebuni și geniali totodată,

detracați și sfinți, uneori „lipiți” în același personaj, am recăpătat încredere și siguranță în propriile mele reflexe de existență. M-am regăsit pe mine, m-am acceptat pe de-a-ntregul și am înțeles, ceva mai târziu, unul din aforismele cele mai provocatoare, mai „arogante” ale unui alt maestru al meu, Fr. Nietzsche: „Să-ți accepți trecutul în ideea că tot ce ai făcut și ai trăit a fost voit de tine, a fost propria ta voință!”.

11

După anul de strungărie a urmat anul la Filozofie și apoi boala, teribilă, o poliartrită reumatoidă acută ce mi-a prins tot corpul, toate membrele, atacându-mi inima, ceea ce a făcut să stau vreo trei luni la Spitalul „Brâncovenesc”, unde am fost excelent curarisit de marele reumatolog prof. Stoia, dar mai ales de secundul lui, frumosul bărbat, conferențiarul dr. Nicolae Dimitriu, care a venit un timp zilnic la patul meu și m-a tratat cu cortizon adus de prin Anglia, o noutate absolută în iarna acelui an ’54. Vindecându-mă, deși m-a avertizat că, dacă nu voi duce o viață mai mult decât normală, sportivă de-a dreptul, am șanse să mor la patruzeci de ani de stenoză mitrală.

Întors de la spital, slăbit, aiurit de lunga boală, am fost primit de decan, profesorul și logicianul Athanase Joja, se pare în bune relații cu Gh. Dej, stăpânul României de atunci, și care, după o discuție de nici un ceas, a hotărât exmatricularea mea din facultate. Făcusem greșeala de a-l cita pe Kant? Nu am fost suficient de obsecvios, poate am bavardat, cum făceam uneori, în jurul proiectelor mele de viitor, visul de a deveni scriitor care, se știe, în vremurile acelea, era un post, un rang și o

vocație ce se acorda strict numai fiilor proletariatului, care trebuiau să conducă țara și apoi lumea?!

A doua pedeapsă a regimului stalinist după excluderea din liceu și nu aveam ce face decât să mă întorc la Lugoj, în sânul familiei, și să-mi îngrijesc un icter contractat în spital. Am urmat însă o școală de șoferi profesioniști pe care am absolvit-o după câteva luni și, întors la București, mi-am căutat o slujbă, conform noii calificări. După nenumărate refuzuri, tinerelul stângaci care eram nu inspira prea mare încredere șefilor de mari garaje ministeriale ale capitalei și totuși, în pasajul din fața Băncii Naționale, în clădirea ce adăpostea și Ministerul Finanțelor, într-un grup de șoferi ce așteptau sosirea miniștrilor, l-am cunoscut pe Caramihu – între ceilalți bărbați cu cravate și eleganți în felul lor, un mic om, în ținută cam șleampătă, așa mi se părea, nu făcea cine știe ce impresie, cel puțin eu l-am observat abia când unul dintre șoferi i s-a adresat cu apelativul „șefule, băiatul ăsta caută mălai!”.

— Să vii mâine-dimineață la opt, la garaj, Calea Dorobanți colț cu Ștefan cel Mare! mi-a cerut Caramihu, iar a doua zi m-a dus la minister cu una dintre mașinile pe care le folosea, Bentleyul lăsat de rege, o bijuterie a garajului care adăpostea de altfel zeci de limuzine în cea mai mare parte de sorginte americană, Dodge-uri, Buick-uri, Chevrolet-uri sau un Cadillac aproape nou, ultima promoție de peste ocean și care era în serviciu la „ăl mare”, adică la ministrul-plin, Manea Mănescu pe vremea aceea.

Impresionat de faptul că aveam bacalaureat, m-a numit șeful gestiunii auto, adică responsabilul magaziei care adăpostea piesele de schimb ale garajului. Mi s-a încredințat și o Pobedă cam veche, cu care aveam însă dreptul de a face și ore

suplimentare, seara, la șefii ministerului sau la cine avea nevoie, rotunjindu-mi oarecum modestul salariu. Dar iată-mă „ajuns”, din visător și ambițios filozof sau scriitor, mărunt șofer și gestionar auto la un impozant minister, adică în câmpul muncii – din nou aterizam ca într-un fel de groapă sau în vreo amplă plasă elastică ce mă primea de fiecare dată când, stângaci, „arogant”, adeseori și cam limbut, conced, eram incapabil să mă ascund și să mă prefac, să mă ascund, pe mine, pe părinții și pe strămoșii mei, cât de cât, cum făceau sute și mii de colegi de generație ce asaltau universitățile, mai ales cei cu pete mari la dosar. Dar cine nu avea pete în anii aceia, anii cincizeci, și, deși se vorbea enorm de dosar, de dosare și de originea socială, toate astea nu aveau nici o legătură, șefii, noii stăpâni ai societății românești, aveau puteri discreționare cum nu avuseseră poate, în trecutul nației, decât vizirii și beii turcești sau domnii greci ce ne soseau din Fanar în haine somptuoase și ne dădeau porunci imposibile, dar într-o grecească elevată, rară prin locurile acelea!

Văzută de sus sau chiar și din lateral, tinerețea mea le-ar fi putut părea multora un infern, mărunt, e drept, dar infern totuși, o vâlvătaie de șocuri și mici sau mari catastrofe într-un loc bine determinat și cu toate ieșirile blocate, infern sau mai degrabă un drum, o cărare bine pietruită cu neînțelegeri insistente, necazuri, adversități coborâte din senin, absență categorică a unui sprijin deoarece, ce să mai spunem, înseși marii și prestigioșii stâlpi ai societății se clătinau sau erau dispăruți de-a dreptul. Dacă nu infern, oricum, un bine așezat drum al ratării – iar acest termen, ratare, poate fi regăsit în multe din textele mele de mai târziu. Eu i-am spus însă labirint, iar peste ani, în volumele mele de memorii am propus o

metaforă sau un joc logic existențial – „labirintul care se preface în cerc”. Sau „cercul ca țintă, scop al labirintului”. Cercul ca formă perfectă a amplitudinii și a „veșnicei reveniri a aceluiași”, pentru a prelua și unul dintre axele gândirii nietzscheene. Cercul și ca o coroană a unui efort organizat și susținut, cercul capabil să concentreze într-un singur focar tendințe care altfel tind să se disperseze în raze, cercul unei mari potențialități deoarece e hrănit din vectori, eșecuri prodigioase, din infinite segmente de cerc ca tot atâtea proiecte rezonabile și, poate mai ales, „apărat” de o circumferință elastică și extrem de viguroasă pe care o compar cu acea elasticitate și vigoare a peliculei acvatice.

Un labirint în care m-am pierdut de sute de ori și în care am vagabondat vreo cincisprezece ani, între 18 și 28 de ani, moment în care am reușit prima mea construcție epică, nu speriat, dar destul de bine sălbăticit nu atât de mizeria, „absurdul” și sălbăticia socială, cât de ceea ce-mi părea mie mai mult sau mai puțin decât o ratare: o naștere inutilă! Deoarece, pe vremea aceea, eu egalam existența doar cu creația, indiferent sub ce formă, biologică sau spirituală.

— Câtă creație atâta existență! afirmam eu cu aplomb, și o fac și azi. E drept că orgoliul de atunci nu accepta decât o creație majoră, iar tinerelul care nu mai încetam să fiu a respins rând pe rând ocazii de a se afirma în câteva domenii, muzică, politică, deoarece intuia că nu ar fi prestat în acele domenii servicii, contribuții de prim rang. Literatura – și mai ales creația epică, romanul – mă atrăgea cu o forță de neînvins, deși unii mă învățau că „totul fusese spus”! Și-mi trânteau pe masă romanele lui Tolstoi și Gustave Flaubert, iar eu, în spirit de frondă, le mai adăugam și pe cele ale lui Stendhal, primul

meu maestru în arta modernă a romanului european („arta, proza ne-ipocrită”, îi spuneam), sau pe Cehov cu teatrul său, mai ales; pe Th. Mann și Th. Hardy.

Da, e adevărat, murmura orgolios o voce în străfundurile mele, ca tot atâtea limbi de șerpi teribil de ispititoare, totul s-a spus, dar... nu de mine! Secolul meu are un drept inalienabil de a se exprima despre și asupra marilor teme ale omului – poate și ale societății, dar târziul adolescent care eram era interesat mai ales de cele ale ființei, ale omului! –, asupra morții și asupra geloziei, asupra erosului și a spaimei de zei sau fuga de ceea ce nu înțelege, asupra războiului, asupra femeii și a misterului pe care o conține sau... e o simplă nălucire a mea, dar ce contează! Poate chiar și asupra a ceea ce numim viață, existență, inepuizabilă nu numai prin măștile pe care le arborează, dar și prin catastrofele în care ne aruncă, semn, poate, al încrederii enorme pe care o are în vitalitatea noastră ascunsă; și care, ea însăși, viața, reapare de fiecare dată victorioasă, chiar și contra noastră uneori, și ne reînvață a silabisi acel cuvânt izgonit din manuale, din credință uneori, dar și din milioanele de conștiințe: speranța!

Viața mea, „de fapt”, ar fi trebuit să se termine acolo, la granița aceea a vârstei mele de 28 de ani, gravată în bronzul memoriei mele de moartea tatălui meu, Vasile, după un accident în pădurea din Baia Mare, în toamna lui ’62. Când el, tânărul „Părinte Vasile”, m-a conceput, împreună cu „Olghița”, născută Böhmler, frumoasa șvabă din sudul Banatului, el însuși avea în acel an, ’34, 28 de ani! Atunci, târziu, la începutul maturității mele, o „viață a mea” s-a sfârșit și poate ar fi fost „firesc” să se încheie ca o viață oarecare; o spun cu o anume reculegere, fără dispreț față de ceea ce este și ni se pare firesc –

firescul, mare infinită umană, ocean al istoriei și al atâtor evenimente legate de umanitate. Loc în care „înțelegem” și în același timp „nu înțelegem”, câmp nesfârșit unde se lovesc și se mișcă continuu, cu o energie ciudată, talazurile atâtor fapte și catastrofe numite istorie, în fapt o strâmtă insulă de lut cu centrul încă viu și aproape un accident în vârtejul nașterii acestui satelit al soarelui aflat, cum ni se spune, la o miraculos de potrivită distanță de astrul solar, aproape „milimetric”, nici prea departe, nici prea aproape, iar această „potrivire”, bună „măsură”, ne îndeamnă încă o dată la redescoperirea unuia dintre principiile fondatoare ale Antichității, *măsura*, acel *est modus in rebus* sau, ca o derivație a lui Protagoras, „Omul ca măsură a tuturor lucrurilor”!

De fapt, atunci s-a și încheiat viața mea, una dintre ele! La 28 de ani, cu moartea brutală a genitorului meu, gongul timpului ce suna uneori pe culoarele mele abisale și pe care le vizitam rar a vibrat puternic și m-a aruncat într-o *alta,* ceea ce noi, grăbiți și iresponsabili, numim viață. Un termen fals și grosolan care nu vrea să însemne cu mult mai mult decât o biografie simplă, anodină și asemănătoare până la pastișă cu altele, milioane, traversată iute și pe trei sferturi hăbăuc, un „pachet” de fapte și de evenimente adunate, risipite și apoi din nou asamblate, împachetate la diverse vârste, de fiecare dată rezultând o altă existență după moda și presiunea vremurilor „din afară”, numită socială, după așa-zisele dezamăgiri și eșecuri, după falsele și adesea neînsemnatele victorii, înconjurați mereu de falși prieteni și de grosolani trădători și uituci – uituci deoarece ne-au făcut injuria de a ne uita total, de parcă am fi murit de un secol! –, viața, un „obiect” care se pretează atâtor vanități și samavolnicii ale memoriei, un obiect

care „inițial” ar fi trebuit să aibă și să ne arate într-o formă splendid geometrică, poate un romb sau un cerc sau poate chiar o sferă, o piramidă a unor înălțări fără oprire, dar, ce să-i faci, spre sfârșit și nu prea „ea” ne apare în fața unei priviri uluite și cam neîncrezătoare, ca un fel de corp diform, turtit, dezarticulat, curgând, zemuind din toate tuburile, încheieturile sau mațele sale și nesemănând cu nimic – cu nimic, mai ales din ce am vrea noi să semene! Și astfel, enorma noastră vanitate va primi ultima lovitură și în loc să contemplăm cu un anume calm tot ce a fost, o afurisim, ceea ce noi credem că a fost o existență, uitând că am înșelat-o și mutilat-o de atâtea ori, că ne-am îngropat pripit și furtiv copilăria, uneori chiar și tinerețea, ca să le putem minți apoi, copios, ștergând iute și grosolan de pe masa memoriei personale orice contrazice nu atât buna sau reala părere pe care o aveam despre noi, despre sine, ci părerea, opinia celorlalți!

Da, recunosc și accept, una dintre existențele mele „a murit” atunci, la granița celor „28 de ani”, aceeași graniță la care tătâne-miu m-a trimis într-o lume pe care el însuși o stăpânea prost și, aplecat acum peste balustrada atâtor decenii scurse, eu n-o privesc în nici un fel cu ură sau insatisfacție, acea „existență” mi-a dăruit, la urma urmelor, ceea ce era firesc să-mi ofere și pot să spun, pentru a o însufleți puțin, că a arătat o anume „răbdare” cu ființa care am fost, cu cel numit copil, cu puberul și apoi cu neîmblânzitul, stângaciul, veșnicul post-adolescent. Acel „visător”, azi un cuvânt ieșit din modele tiranice de început de mileniu trei, cineva nu atât temător, cât neîncrezător în ceea ce alții numeau repetat și asurzitor „realitate”, *ceva* ce în esența sa este și ar trebui să fie concret și neiertător; nu, se pare că eu eram atras cumva mereu de ceea

ce numim „sinele” ce abia începuse să bolborosească în zorii adolescenței, rătăcind la nesfârșit pe acele culoare afunde și maladiv întortocheate și unde apăreau tenebre, aburi extrem înecăcioși, ca și acele imagini iute reflectate și fugace ale spiritului său încă în născare, gelatinos și umed ca o moluscă, îmbibat de o spaimă care, din fericire, la acea vârstă a formării, a marii despicări a sexelor zisă pubertate, încă nu este de nesuportat. O spaimă în care halucinanta frică de moarte încă nu a apărut și nici colosala imagine a istoriei în mișcare!

12

O nouă naștere, atât de târzie? Posibil! Importantă, se pare, nu a fost această „extincție” sau fractură, cât faptul, necesitatea stringentă ca eu să mă recunosc în această nouă, neîncercată ipostază – drept „creator”. Și să nu-mi părăsesc cu niscai resentimente „vechea haină”, sărbătorindu-mi vehement și cam cabotin noua „înfățișare” care, cum iute se poate observa, era dublă – și în afară, și înspre înlăuntru. Există în anumite spirite, firi, poate și culturi, tendința de a celebra „noul”, ivit în societate sau doar în viața intimă cu un entuziasm deplasat care, încă de la început, ne stinghereşte viziunea. Și ne face inautentici peste noapte! Cu atât mai mult cu cât tot atunci, la sfârșitul pubertății, pasiunii mele lacome, absolute pentru lecturi de orice fel, cu precădere ficțiune, i s-a adăugat o alta, pe care o împărțeam probabil cu alte mii de adolescenți – cea a scrisului. A notelor iscate din „meditațiile” solitare și a poeziilor. Ambele, cum am mai spus și cu alte prilejuri, dezastruoase, deci plate, comune, asemănătoare atâtor veleitari

ai scrisului și „filozofiei”. Aveam în jur, încă în liceu, exemple de spirite spectaculos precoce, pe care, naiv cum eram și binișor prostuț, în ciuda unor scăpărări ale inteligenței native și încă crude, le admiram, așa cum făceau și unii dintre profesorii noștri, grăbiți de a depista genii în născare. O aminteam mai sus, există în întreg corpul nostru pedagogic național această grabă, cam diletantă, de a semnala, cu mult tapaj și cu un ceas mai devreme, viitorii „mari oameni ai națiunii”! Înșelându-se drastic nu de puține ori, dar provocând și multe drame individuale sau familiale, zăpăcindu-i pe nu puțini chiar și dincolo de zidurile școlii sau ai familiei. Poate cu excepția strictă a matematicii și foarte rareori a poeziei, spiritele cu adevărat capabile de a crea opere de valoare rezistente în timp și capabile de a deveni modele în genul lor se formează târziu și nu rareori urmând o biografie și recunoaștere socială adversă. Sigur, pe acest teren s-a ivit, în exces, teoria post-romantică a „geniilor neînțelese”, formându-se chiar și legi sau reguli după care adevărata, memorabila creație nu poate fi descoperită și salutată decât după moartea creatorului. Nu, eu cred că adevărul este altul, majoritatea marilor descoperiri și creații umanistice au fost salutate și evaluate pe toată întinderea mare a creației europene încă din timpul vieții autorilor lor, dar e adevărat că în acest caz trebuie să vorbim de la caz la caz și extrem de nuanțat despre ce înțelegem prin recunoaștere și evaluare. Spuneam și altădată că cei care au însemnat pe piatra tombală a lui Eminescu „mormânt făr’ de noroc și fără prieteni” afirmă un răsunător neadevăr; noi știm azi, e mormântul cel mai „norocos” și cu cei mai mulți și înfocați, dar și prestigioși „prieteni”. E adevărat că are și mulți contestatari sau defăimători, dar și acesta e un semn al valorii, uneori; a ceea ce

numim succes social și valoare. Shakespeare, ca să luăm un model absolut al valorizării, nu a fost un anonim, un neînțeles al perioadei sale, numită elisabetană. Alături de ale altor doi dramaturgi faimoși, Ben Jonson și Marlowe, piesele sale erau jucate la Globe Theatre, unde venea și regina, și aveau parte de numeroase și pertinente comentarii. Dar, se înțelege, nici el și nimeni din secolul lui, al șaisprezecelea, și nici cei din cele imediat următoare nu puteau bănui proporțiile uriașe ce duc până la legendă, poate și la mit – deoarece există și mituri literare, ca în politică, artă militară sau religie, vezi Homer! –, pe care le-au luat frecventarea, răspândirea pe întreaga planetă și comentariile la opera sa. Sau, ca să revenim pe plaiurile noastre, ceea ce putem azi numi fenomenul Bacovia: el era cunoscut, fără îndoială, încă din anii ’910, când a debutat cu volumul *Plumb*; publicat la edituri mici, pe hârtie proastă, trăind izolat în Bacău și București, în decenii de cvasi-anonimat și țintă a numeroase parodii, i-a creat chiar și sagacelui și cu adevărat genialului critic și istoric literar care a fost Călinescu una din puținele sale erori de receptare – i-a acordat un spațiu infim și l-a înseriat simboliștilor francezi de-a doua mână. Or, mai ales după al doilea război și odată cu generația mea, numită șaizeci, el urcă pe un postament ce pare și ar fi părut uluitor, cu siguranță, chiar și unor lectori avizați ai poeziei interbelice. Aproape la paritate cu Arghezi! Chiar și tineretul de azi sau mai ales acesta, deși mai degrabă indiferent la reevaluările literaturii interbelice, lectori numeroși, ei înșiși literați sau nu, îl scandează și îl cântă pe ciudatul și singuraticul poet cu o fervoare rară!

Intram, în acel an ’62, într-o nouă piele, neobservată în afară, dar „viscerele mele morale”, dacă pot spune astfel, se

aflau într-o prefacere tulburătoare. „Îmi găsisem fraza!”, cum am declarat nu de puține ori, instrumentul prim și esențial al oricărui scriitor care se consideră și un „bun meseriaș”, cea pe care o folosesc și azi, redundantă și cu nu puține digresiuni, cu verbul la urmă, după modelul german. (În toată cariera mea literară a trebuit să suport reproșul, nu rareori făcut în grabă și cu aroganță, al digresiunilor din operele mele epice. Criticilor români, celor valahi, mai ales, dar poate și moldovenilor, după moda franceză, le place stilul „clar, scurt, limpede”, cum recomanda Bossuet, dar și alți formatori ai clasicismului francez. Pentru acest motiv, paginile încărcate cu fraze lungi și „obscure” uneori ale lui Balzac au făcut dificilă acceptarea sa ca prozator major al limbii și literaturii; ce să mai vorbim de frazele și paginile labirintice, stufoase în exces și voit „tulburi” văzute dintr-un unghi simplist psihologic ale lui Proust, care l-au împins pe tânărul A. Gide, spre pocăința sa ulterioară, să le conteste! La uriașul poem epic a lui Victor Hugo, *Les Misérables*, întâlnim cel puțin în două părți ale genialei cărți digresiuni care întrec fiecare o sută de pagini și nu au legătură „directă” cu acțiunea. „Umpluturi”, cum ar spune un critic român, așa cum au fost taxate nu puține pagini din romanele mele și care, se pare, azi fac deliciul nu multor, dar cu siguranță unor avizați lectori.)

Ceea ce se putea observa de cei din jurul meu era cu siguranță o formă neacoperită de „orgoliu” ce, în cazul meu, nu era altceva decât o mască a bucuriei interioare.

— Sunt salvat! „striga” o voce în interioarele conștientului și subconștientului meu, într-o uimire și frenezie greu de înțeles și care, paradoxal, mă demoralizau uneori și pe mine! Trăiam baia celui botezat într-o nouă credință, echilibrul meu interior,

înghiontit și sfârtecat nu de puține ori în acei cincisprezece ani de „labirint”, cum spuneam, se restabilea și îmi oferea nici mai mult și nici mai puțin decât o nouă demnitate. Nu numai a spiritului, dar și a persoanei, proces de neobservat din afară sau cu efecte încă o dată negative asupra persoanei și conduitei mele.

Singurul, cu adevărat singurul martor lucid al „năpârlirii” mele destul de violente a fost Nichita, el de altfel a fost cu adevărat singurul, chiar și din grupul nostru care crezuse, ani în șir, în ceea ce numim azi potențialitatea cuiva de a produce lucruri de seamă. Grupul nostru literar format din fii ai unei clase sociale care pierduse brutal și noi, cu toți „cei cinci” care, de la sfârșitul deceniului șase și întreg deceniul șapte, am format acest grup literar, a trebuit să ducem lupte întortocheate, felurite și nu rareori disperate, cu eșecuri greu de descris, în primul rând pentru a ne „strecura” printre favoriții regimului încă de extracție bolșevică în literele românești, timp în care erau negați și calomniați murdar fondatorii și formatorii, marile modele ale literaturii, începând cu Maiorescu și cu Eminescu, Iorga și Blaga. (Cezar Baltag era fiul unui preot fugit din Basarabia cotropită de Sovietici; Grigore Hagiu, fiu de „chiabur” dintr-un orășel de lângă Galați, Târgu Bujor, cu averea confiscată. Matei Călinescu se trăgea din vița unor boiernași olteni, familiile Vulcănescu și Burileanu, cu tată inginer care activase decenii în mari firme străine în România interbelică. Nichita, Cereaciuchin după numele mamei, Tatiana, era nepot al unui cneaz rus, general al armatei albe, „contra-revoluționare”, care s-a salvat refugiindu-se în România. Eu, fiu, nepot și răs-nepot de preoți Uniți, Greco-Catolici, maramureșeni, cu biserica interzisă și capii ei trimiși la

Canal sau în închisori, prin mânăstiri, acestea erau „dosarele” noastre la sfârșitul anilor cincizeci și la începutul deceniului șapte. Iar eu, în loc să mă precipit cum încă mă învăța cuminte tătâne-meu, dar și alți oameni de bun-simț, să absolv o facultate „practică”, tehnică, pentru ca apoi, la prima „ocazie”, să fug în Occident, eu mă aventuram chiar în inima sistemului roșu în literatură, printre cei care nu rareori exludeau, ba furnizau și motive securității de urmărire și „cercetare” a nu puținilor scriitori de marcă și de mare talent.)

— Sunt salvat! – răsuna în interioarele mele, e adevărat și nu numai pentru că întrevedeam o ieșire din situația care, în sfârșit, devenea falsă, cea a ratării, dar și, în sfârșit, a unei false mediocrități – stafie ce m-a bântuit durerors și halucinant în nu puține ceasuri și zile! –, deoarece sensul acestei „salvări” rezida în esența sa și nu în ieșirea din rândurile grosului anonimat sau din cel al veleitarilor, ci din... *in-existență!* În fapt, pentru spiritul meu „inflamat” și categoric „post-romantic” până la limitele ridicolului și al visului, eu, atunci, la 28 de ani, la câteva luni de la moartea brutală a tatălui meu, eu abia mă nășteam! Făceam primii pași în noua existență, deciși, totuși, deoarece îmi desăvârșeam primul roman, după câteva încercări de construcție. *Francisca* a fost primul și singurul roman care a avut mai multe variante în încercarea mea de a-mi găsi nu numai o frază potrivită firii mele, modului meu de a gândi – sentința lui Buffon „Le style c’est l’homme même” mi se potrivea perfect! –, dar și o structură amplă, contrapunctică, aptă să „anime”, să pună în mișcare, „alături”, în juxtapozare, în același timp epic, structuri și procese diferite.

Sigur, în „noua existență” mă așteptau alte și alte poticneli, drame false sau reale, ca și eșecuri vertiginoase, numai că „de

data aceasta” eu eram acela care le provoca! – iar cerul era altul, figurile din jur mult schimbate, eram lăsat să-mi termin frazele, ba, nu de puține ori, eram chiar ascultat. Pașii mei călcau pe alte parchete, cei din jur, nu puțini, aveau aerul amabil că mă „recunosc”, că mă știu de undeva, atât de puternic, de magnetic este talentul, vocația, odată acceptată.

Nu mai conta nici „păcatul originar”, pata gravă din Dosar, mai mult chiar, când „cineva” a vrut să mă convingă de a deveni membru al C.C. al Partidului și eu i-am replicat că nu sunt marxist și vin dintr-o familie încărcată cu antecesori preoți și vlădici ai unei Biserici Greco-Catolice ce credea în infailibilitatea Papei de la Roma, fapt pentru care fusesem exclus din școli și privit chiorâș de nu puțini activiști ai „lor”, respectivul tovarăș, care, e drept, îmi admira în exces reușita mea națională, romanul *Animale bolnave*, cadru înalt în ierarhia Partidului, mi-a replicat că aceste „pete” pot deveni tot atâtea atribute pentru o carieră politică. Am înțeles acest lucru când anturajul strict al lui Ceaușescu, în care tovarășul de care vorbesc, Dumitru Popescu, juca un rol major, s-a pus în mișcare și, vrând să scape de „masca bolșevică” pe care o purtau cu toții până atunci, au arborat „tema națională”. Numai că au făcut-o prost, animând și ducând la o penibilă mascaradă o recunoaștere gravă și necesară a originilor și luptelor seculare ale Românilor de pe ambele laturi ale Carpaților.

13

Cu câțiva ani înainte de „a doua mea naștere”, timpul meu interior a fost puternic zdruncinat de conflictul cu tatăl meu,

Vasile. Nu numai că nu-mi înțelegea „ratarea”, jenanta mea bâlbâială socială, dar propria sa derută o digera greu, prost, cu convulsii dezagreabile uneori. Trecuseră ani buni de la interzicerea cultului Greco-Catolic, mica sa întreprindere de la Lugoj, moara și uleinița, bătea din aripi și extraordinara sa energie și ambiția socială pe care, în parte, se pare că le-am moștenit și eu îl măcinau din interior, ca un parazit vorace a unei alte vieți. Bietul om, cu întreaga sa puternică personalitate, era în fapt un revoltat care nu știa ce să facă cu sine, incapabil, mai ales în orele sale bahice, mare băutor de vin, să accepte realitatea socială. Și năruirea, aparent definitivă, a lumii în care fusese crescut, în care crezuse și cu care ambițiile sale se potriveau perfect. În jur, în România acelor ani se mai aflau mii și mii de astfel de destine – nu înfrânte, ci total „capsulate”, prizoniere unei Românii „de aer”, care ar fi trebuit să-și urmeze calea regală, în respectarea unor norme și a unor virtuți ce ne veneau încă de la Romani. Ca și limba.

Lupta sa pe un teren sterp, convulsiile sale, ca și accentele sale de tandrețe și cam de obosită înțelepciune erau mișcătoare. Îl supăra cu siguranță și un fel de nepăsare aparentă a tinerelului care eram față de nereușita finalizării studiilor sale universitare, dezamăgirea de a avea un fiu, primul născut ce se afla, iată, în urma cetelor de alți tineri și colegi de generație, ce păruseră inferiori lui din punct de vedere intelectual și care, acum, iată, se „încadrau”, de bine, de rău, în ceea ce părea „absurdul social”. Întârzii asupra dramei sale din acei ani, sfârșitul deceniului șase și începutul deceniului șapte – el a murit în ’62, toamna, la 55 de ani! –, deoarece „prezența” lui, chiar mult după extincția sa fizică, m-a apăsat, chinuit și mi-a populat mii și mii de nopți, până, iată, la limanul deceniului

meu, al nouălea. El refuză să moară, să dispară și se luptă încă cu mine în nu puține și violente coșmaruri, iar frica profundă, tenace pe care mi-a provocat-o aproape mereu făptura sa severă, excesiv autoritară uneori, s-a scurs în ceea ce numim vise. Putea fi brutal în punițiunile sale fizice când îmi aplica bastonade brutale, cel mai adesea nemotivate, deoarece, ca tânăr, eu eram mai degrabă docil și apt de a-l admira și de a-i ocroti majestatea parentală.

Până astăzi, până în ceasul când scriu aceste rânduri, frica organică, decis irațională pe care mi-a provocat-o și inculcat-o autorul zilelor mele mă urmărește și, mai ales, mă intrigă profund deoarece eu, azi la o vârstă mai mult decât calmă, așezată, reflexivă, sunt obișnuit, după exercițiul creării atâtor personaje mai mult sau mai puțin complexe din romanele mele, de a purcede la o analiză în profunzime chiar și în cazuri rebarbative și zise ciudate din punct de vedere psihologic. Tatăl meu, Vasile, îmi scapă însă și eu nu am de făcut decât să mă ofer în continuare victimă pasivă, ca și fascinată, prezenței sale încruntate acolo, în aburii apăsători ai somnului, deși au trecut multe decenii de la dispariția sa și eu, împreună cu Cristina, soția mea, și cu un preot din Baia Mare, în ’77 i-am și mișcat oasele din primul mormânt în care fusese depus atunci, în septembrie ’62, și l-am „depus” în locul în care se află astăzi, în micul cimitir al catedralei Unite zidite în Baia Mare de nașul meu, dr. Alexandru Breban, canonic și deputat P.N.Ț. El însă refuză să plece definitiv, să moară, și-și alege, iată, un al doilea mormânt „viu” în visele mele, în care apare aproape în forma unui fel de vampir: nu, nu însetat de sânge, ci flămând de o supunere totală, de parcă ar avea dreptul incontestabil și absolut asupra ființei mele până la ultima mea respirație. Și,

mai știi, poate că îl are, a pus, se pare, în mine printre unele calități remarcabile de care mă „folosesc” binișor, iată, și o sămânță a „nemuririi” sale, eu trebuie, acolo, în ceea ce numim vise, nu numai să mă supun lui, dar și cu aceeași frică adâncă ce seamănă nu de puține ori cu un fel de teroare. Dar nu o spaimă ca față de un pericol brutal și străin, ci ca o spaimă perpetuă față de cel „apropiat”, și ce poate fi mai aproape decât oarba naștere?!

Peste ani, când am citit scrisorile lui Kafka către tatăl său dominator, am recunoscut această ciudată „teroare” și, în același timp, parcurgând unele texte ale lui Kierkegaard, am găsit un fel de „obiectivare”, poate chiar de regăsire, de legitimare a acestui „teritoriu” al fricii aparte, nenumită de nimeni și care ne leagă etern de originea noastră directă, fizică. La Kierkegaard, ea, această „spaimă” neînțeleasă, profundă și care, după un timp, devine necesară, se transferă asupra divinității și am admirat întotdeauna geniul acestui miraculos Danez care a știut atât de „inspirat”, de „înțelept”, să-și sublimeze pulsiunile profunde.

Se înțelege că, după „plecarea” sa și debutul meu nu lipsit de o anume rezonanță publică am regretat de o mie de ori absența sa, faptul că nu putea lua în mână măcar prima mea carte, el care nu de puține ori se cufunda în romanele lui Balzac sau Rebreanu. Dar există oare o cale de „împăcare” cu titanul creator de existență și, mai știi, poate chiar și de destin? Deoarece, în câteva rânduri, eu în textele mele am subliniat „coincidența” stranie între moartea sa brutală și capacitatea mea, ivită parcă peste noapte și, mai știi, hrănindu-se lacom, ca un „vampir”, din sângele vărsat pe pământ al genitorului meu, nașterea aproape peste noapte a unei forțe ciudate, nebănuite

nici de mine și de nimeni și pe care nu o anunțase absolut nimic înainte de asta, aceea de a ivi un șir de construcții epice ample, fără sfârșit!

Cu vreun deceniu și mai bine în urmă, amicul meu și editorul suedez al meu și a lui Nichita, René Coeckelberghs, auzindu-mă perorând despre tinerețea mea cam ciudată, icoană a unei posibile ratări, mi-a spus: – *Nicolas, cher ami, d'aprčs moi, tu as un problème – c'est ton Pčre!* E posibil, dar mai mult decât o „problemă”, se pare că am un legământ pe care „el” nu acceptă să nu fie respectat; a fost o vreme, au fost ani în care am crezut, am sperat că „el” va ceda și se va retrage definitiv în mormântul său de țărână și de timp – dar n-a fost așa, *el* este încă *aici* și acest „aici”, acest prezent extraordinar eu refuz să-l mai înțeleg – se pare că nu sunt născut pentru acest fel de a „înțelege”!

Mama mea, care venea dintr-o altă parte a Europei, m-a iubit și ea cu o forță eternă dar egală cu sine, calmă, peste „legătura” noastră a fluturat și flutură și azi un zâmbet de o caldă și înaltă comprehensibilitate, rupt cu siguranță din pânzele divinului june care a fost Rafael Sanzio! Fără ea, eu n-aș fi fost același! Iar fără „el”?!... poate ricana un răutăcios; știu eu... fără „el” cred că aș fi acceptat într-alt fel existența! *Dacă* aș fi acceptat-o, dar în nici un caz nu aș fi iubit-o cu forța de care încă sunt capabil, cu fervoarea și uneori chiar cu uimirea fără margini, cu stupoarea insuportabilă în fața „existenței Ei”, a „concreteții Ei” (în sens hegelian), adică copleșit până la tremur și paralizie a minții în fața a ceea ce noi numim grăbit, stângaci, indestructibilitatea și „misterul Ei”! Care, e drept, ne include și... *pe noi*; dar... numai în parte! Numai în parte!

Capitolul II

1

Atacând cea de-a „doua viață” a mea, cea de creator lucid și autentic, am lăsat în urmă multe peisagii, multe personaje, evenimente, întâmplări mai mult sau mai puțin colorate și poate expresive, orașe, râuri, case ale copilăriei, prieteni de atunci, mentori falși sau posibili, chiar și ceea ce numim istorie. Sfârșitul războiului *par exemple*, sosirea Rușilor pe teritoriul României, violențele și confuziile pe care le-au provocat, chiar și crimele (într-o dimineață, mergând spre școală, pe strada principală, în curtea bijutierului Blum am zărit, deoarece poarta era larg deschisă, cadavrul unui bărbat tânăr întins pe jos și am auzit comentariile înfricate ale celor câtorva ce erau de față: — N-a vrut să-și dea paltonul!..).

O fac pentru că descrierile și relatările mai mult sau mai puțin nuanțate ale unor scene ce țin de o copilărie și de o pubertate generală, tipică poate de multe ori, nu mă ispitesc și am ținut de-a lungul întregii mele cariere de romancier să-i scutesc pe lectorii mei de tot ce ține de enorma aluviune, presiune și aproape teroare, aș zice, a ceea ce numim *clișeu*. Clișee în descriere, în comportament, portretizare, comentare,

chiar și la nu puține concluzii, filozofări și așa-zise speculații politice sau istorice, clișee, locuri comune uneori foarte iscusit deghizate în nuanțări, citări sau moduri zise originale de a descrie sau de a interpreta un fapt, deoarece există o gamă aproape infinită de a ocoli clișeul re-inventându-l! Apelând la bunul-simț, la opinia publică sau la logică, la „realitate” sau la vreun cunoscut istoric ori scriitor, clișeul care, în esență, nu este numai un semn de incapacitate creatoare, de absență netă a efortului creator chiar și la nivel stilistic, dar nu la puțini este o șarlatanie mai dibaci sau mai puțin dibaci ascunsă, „mascată”, pentru a afirma... adevărul! De fapt, nu adevărul, ci persoana celui care crede că apără și susține adevărul „ca mască” sau ca un alibi de fier al imposturii și al neputinței creatoare. Iar în numeroasele cărți de memorii mai ales întâlnim puzderie și infinit de felurite clișee, uneori chiar și la autori de prima mână. Care se apucă, luați probabil de inerția racontării, a „istorisirii”, să descrie localități, peisagii, case, pomi și râuri, chiar și personaje în trecere, figurație veșnic necesară unei vieți ieșite din comun, unii dintre acești autori cu o personalitate distinctă dar neavând un talent aparte pentru aceste descrieri și portretizări sau, chiar dacă l-au arătat în alte lucrări, aici, pe acest teren al memoriei confesive, în acest zbor deasupra biografiei proprii, atenția lor scade ca și acea veghe, tensiune susținută care face ca în alte lucrări, ei să fie remarcabili.

Dau un singur exemplu pentru a fi mai bine înțeles: într-o carte celebră de pelegrinaj, de plimbări prin natură cum se scriau odată, a scriitorului romantic de mare faimă Heinrich Heine, *Die Harzreise*, în munții Harz-ului, fermecat de peisaj și voind să-și comunice prin scris, prin „literă și frază” emoția

puternică resimțită în fața naturii, Heine, unul dintre marii poeți romantici europeni, face, după părerea mea, o gafă – încearcă, anume, prin cuvinte și acumularea de atribute să ne comunice ce vedea, auzea și simțea, adică șipotul și susurul râului, trilul păsărelelor felurite, grandoarea de piatră a muntelui, verdele și densitatea pădurii, aerul, briza etc., etc., vrând de fapt să-l înlocuiască pe un pictor de talent, poate chiar și pe un compozitor. Citindu-l în tinerețea mea și admirându-l precum mii și mii de lectori nemți și europeni, înțelegându-i efortul dar și, cumva, eșecul, am înțeles și am crezut a intui și a pătrunde una din legile de fier ale creației literare dar și umane: autonomia, singularitatea și stricta rigoare a specificității genurilor artei – pictură, muzică, poezie. Ele sunt milenare, aproape eterne (din unghiul nostru uman!), și ele sunt indubitabil esențial necesare în cunoașterea de sine și a lumii în care trăim; în același timp, riguros autonome, adică nu pot fi exprimate sau înlocuite una prin cealaltă! Culoarea, imaginea și construcția plastică sau proporțiile, ca în sculptură, nu pot fi esențial exprimate prin arta cuvântului, chiar și prin cel scris și ambalat în fraze măiastre; muzica, linia melodică, ceea ce numim orchestrație și construcție muzicală, timbrul instrumentelor și expresia lor sonoră nu pot fi redate prin cuvânt – și nici prin pictură. Ele, aceste trei sau patru arte ce s-au născut odată cu nașterea conștiinței de sine a umanității și au devenit, ca și scrisul, ca și istoria, matematica, știința legilor și ca și Gândul organizat și semnificativ numit filozofie, nu numai semne grave, dar și o caracteristică esențială a ceea ce numim uman; ca și o legitimare a sa, o dovadă că suntem, că putem vorbi despre noi și despre sine, dar și dovada că putem „ieși din sine”, contemplându-ne ca pe orice alt obiect sau ființă

ce ne cade sub simțuri; însă, cred eu, și pentru a contempla ceea ce numim „mister”. Ceea ce înțelegem, dar și parcela aceea enormă și profund neliniștitoare adesea a ceea ce „nu înțelegem”!

2

...Mi-am lăsat, deci, în „urmă” nu numai copilăria, dar și tinerețea, intrând oarecum brusc, prin creație, prin finisarea primei mele mari construcții epice, romanul *Francisca*, în ceea ce numeam o „a doua viață” a mea. Ca un fel de șarpe uman mi-am părăsit „prima piele” pe care urma să o regăsesc abia după câțiva ani, descoperind-o, în fapt, deoarece se pare că așa se petrec lucrurile cu ceea ce numim procesele sau evenimentele noastre psihice – le conștientizăm și le prețuim abia la o re-trăire a lor, a ceea ce numim „memorare” sau cu un termen prea general „amintire”, acestea, re-trăirile tipice și care ne caracterizează, uneori ne uimesc, alteori nu le recunoaștem ca autentice și ne lepădăm de ele, acceptându-le mult, mult mai târziu; adesea prea târziu!

Terminasem manuscrisul de vreo 500 de pagini al romanului *Francisca* în vara anului ’63 și unul din primii mei admiratori din altă generație decât celei căreia îi aparțineam eu, prozatorul Al.I. Ștefănescu, m-a invitat împreună cu soția sa, poeta Nina Cassian, la țărmul mării pentru o săptămână, în satul 2 Mai. Dacă terminasem romanul! Al.I. Ștefănescu în „acea clipă”, în acei ani era „doar” șeful secției de proză la *Gazeta literară*, organ central al Uniunii Scriitorilor, comuniști, se înțelege, nu exista vreo altă Uniune! Așa cum în anii aceia în

România socialistă nu exista decât o singură editură, E.S.P.L.A., Editura de stat pentru literatură și artă. Cu câțiva ani înainte, vreun deceniu, acest Al.I. Ștefănescu, numit și Ali, fusese alături de Petru Dumitriu unul din conducătorii acestui mamut editorial care publica titluri de autori, se înțelege, doar după o atentă, „vigilentă” verificare nu numai a textului, dar și a persoanei auctoriale, a dosarului său de cadre, originea sa, familia și „convingerile” sale politice.

La rugămintea, de fapt, la „intervenția” lui Geo Bogza, membru al Academiei și membru în Biroul de conducere al Uniunii Scriitorilor, romanul meu a ajuns după doi ani pe lista de tipărire la editură, listă pe care figurau sute de inși și pe care se intra după îndelungi așteptări sau cu ajutorul unor proptele mai ales politice. Și am trăit „vara așteptării” tipăririi romanului meu, la Lugoj, unde fugeam în fiecare vară și unde terminasem romanul. A fost un fel de tortură, deoarece, după ani și ani de „vis al romanului”, reușisem cu doi ani înainte să finalizez a treia variantă, iar manuscrisul a trebuit să aștepte încă doi ani aruncat undeva într-un dosar, printre alte mii de manuscrise care-și așteptau de ani rândul, până când am avut norocul ca Bogza, care, bineînțeles, nu-mi cunoștea cartea și habar nu avea dacă aveam talent sau nu, dar îl adora efectiv pe Nichita, să cedeze rugăminților insistente ale acestuia și să-l sune pe Gafița, redactor-șef, promițându-i că îl ajută într-un conflict pe care acesta îl avea cu Eugen Barbu, scriitor în „urcare” la acea dată.

Era cald în acea vară lugojeană a anului ’65, eram singur cu strămătușa mea, care o adoptase și o crescuse pe mama mea, Wilhelmina Ketzenmacher, care-mi gătea și mă îngrijea, mergeam la ștrand, la bazin, îmi făceam zecile sau sutele de

ture de înot, conversam cu tinerii de pe margine sau curtam tinerele doamne care se prăjeau la soare și încercam pur și simplu să-mi ascund nu „nerăbdarea”, ci spaima! Mai ales după ce Nichita mi-a dat un telefon și, la întrebarea mea dacă manuscrisul romanului se află în lucru la tipografia unde se tipăreau cărțile editurii, mi-a comunicat că, nu se știe din ce pricină, manuscrisul fusese expediat la Cluj. Au început nopțile mele de coșmar – de ce la Cluj, oare-mi va apărea cu adevărat romanul la toamnă, nu cumva era o metodă de a-l scoate din circuitul obișnuit, fusese primit un denunț etc., etc., sute de astfel de gânduri, o panică reală a pus literalmente stăpânire pe mine, ce să fac, mă simțeam pierdut, neputincios, începeam încă o dată să cred că aveau dreptate toți cei care mă taxau de ratat, de veleitar etc., cine, pe lumea asta zăpăcită și nebună, ticăloșită de regim, putea să mă ajute?!... În panică, mă ispiteau două variante în parcurgerea acelei așteptări care devenise iute un coșmar real: să fac curte și să mă „combin”, chiar și numai pentru o vară blestemată, cu una dintre tinerele doamne doctorițe, foarte atracțioase, care se bronzau pe marginea piscinei olimpice de la Lugoj (pe vremea aceea nu eram de lepădat, îmi cultivam corpul, făcusem atletism de performanță), să mă afund în Eros sau... să mă afund în alcool! Am ales a treia – să mai scriu un roman!

Și astfel, în aceeași vară, Iulie, August, cu același program de înot intens la bazin, lungi plimbări singuratice pe malul Timișului, masa servită de Vilma-tante, serile plimbări pe Corso sau nu cu fostul meu coleg de liceu, doctorul Panciu Constantin, cu care terminam seara jucând șah, culcat la orele zece și sculat la două dimineața, la masa de lucru, în fața mașinii de scris Torpedo până la cinci-șase dimineața, s-au împlinit trei sferturi

din romanul *În absența stăpânilor*. Peste un an, un an și jumătate, aproape în aceleași condiții, am scris romanul al treilea, *Animale bolnave*, care mi-a adus faimă națională – de public și de stimă, cum se spune!

Din „vara spaimei” am intrat, aproape „fără să bag de seamă”, în „toamna succesului”. Da, *Francisca* prin care folosisem un fel de stratagemă a artelor marțiale, adică am folosit „rețetarul” obligatoriu al romanelor vremii, mediul de uzină, un activist „pozitiv”, critica regimului burghez etc., pentru a mă strecura sub furcile atenției cerberilor partidului, dar, sperând să fiu remarcat și de cei câțiva critici literari care încă reușeau să-și domine frica și chiar panica înstăpânite pe acel strat nu prea impresionant al elitei culturale, decimat și împins spre o directă prostituție morală și literară. Nu vorbesc de noii oportuniști care apar de fiecare dată în valuri când se scufundă o lume cu principiile ei cu tot; și nici de unii scriitori evrei care, înșelați de „armata sovietică eliberatoare” și scăpând de spaima, de panica fostului regim nazisto-antonescian, s-au înrolat de bunăvoie noii puteri, au umplut coloanele revistelor, spațiile radioului național și au ocupat locuri de frunte în „noua elită”.

Și, spre colosala uimire a mea și a prietenilor, a complicilor mei din grupul nostru literar, Matei, Cezar, Nichita și Grigore, romanul *Francisca* a avut un succes fulgerător și total neașteptat. Cronici ample în importantele reviste literare, chiar și în temutele cotidiene politice, situarea autorului într-o filiație mai mult decât onorabilă, Hortensia Papadat-Bengescu, Liviu Rebreanu, ba chiar și Dostoievski, după ani în care mă strecurasem pe culoarele revistelor literare, primind rareori un răspuns la salut din partea celor din „conducere”; acum, ca

printr-un ciudat farmec, se întorceau spre mine fețe uimite și care-și ascundeau, de bine, de rău, stupoarea, poate chiar și contrarierea: eram o „stea nouă” a romanului, dar mai deranjant pentru unii era faptul că nu puțini dintre „ei” se înșelaseră categoric: mizaseră puternic pe „alți cai”, iar mie nu mi se dăduse nici un fel de importanță, de șansă. Eram doar prietenul lui Nichita! Mai ales „tipului meu” de scriitor, de individ, tipologiei pe care o personificam eu – cineva ieșit din mediile mic-burgheze transilvane, un poseur, un fals ratat, ins care, după aparență, gesticulație, maeștrii și preferințele pe care le invoca și o făcea adesea imprudent, „fără tact”, adică fără a menaja în nici un fel prejudecățile arogante și uneori chiar prostia celor care decideau carierele și gloriile momentane, nu putea emite cele mai modeste pretenții literare. (Paul Georgescu, tartorul criticii post-staliniste și stăpânul *Gazetei literare*, declara pe față „falsitatea prozei mele”, câtă era, din cele câteva schițe publicate prin reviste.) Succesul meu fudroaiant s-a stabilizat apoi și s-a amplificat „îngrijorător” cu succesul *Animalelor bolnave*, din toamna lui ’68, deși cel de-al doilea roman al meu și după credința mea cu adevărat prima mea carte bună, realmente originală, propunând o lume nouă, abisală, a sentimentelor și destinelor, *În absența stăpânilor*, nu a iscat comentarii ieșite din comun. Succesul primului și mai ales al celui de-al treilea roman (a fost, în sfârșit un „asalt”, toate trei au apărut fiecare la un interval de un an!) a fost atât de neașteptat, încât uimirea apariției unui romancier de marcă dintr-o pătură socială și mai ales dintr-un grup literar marginal, grevat de origini sociale profund compromițătoare în ochii cerberilor ideologiei partidului, iar ecoul lor, rezonanța acestei

„uimiri” generale, aproape scandalizate, nu s-a stins complet nici până azi.

Primul uimit, cum o spuneam, am fost eu; să fie oare acesta „norocul”, îmi spuneam, literalmente zăpăcit de noile fețe, zâmbete, complimente false sau reale și mai ales uimit de reacția cotidienelor partidului, care, mai ales față de indivizi de „teapa” mea, nu-și ascundeau în nici un fel ghearele și adjectivele. (Cu doar câțiva ani înainte, tinerii Cezar Baltag și Nichita Stănescu, autori încă fără volum și care publicaseră doar câteva poezii în reviste, nu puține dintre ele cu accente clar proletcultiste, în presa oficială și urmând comanda ideologică ei au fost scărmănați binișor, trădând un fler imbatabil al „câinilor de pază ai regimului”, nu numai de criticii oportuniști de prin reviste, în frunte cu Crohmălniceanu, Eugen Luca, D. Micu, Tertulian și alții din aceeași făină, dar chiar și de acerbi comentatori ai organului teoretic al Partidului, de „Lupta de clasă”.)

După ani mi-am dat seama că a fost nu numai „norocul meu”, dar a fost și unul din semnele clare, convingătoare, ample de schimbare a registrului și climatului politic de receptare, deoarece se adresau zonei celei mai pretențioase și „grele” a literaturii, romanul, acolo unde nu numai la noi, dar și în alte literaturi, mai vechi, mai prestigioase, se ducea cu adevărat lupta pentru centrul gravitațional al literelor, care de mai bine de un secol s-a fixat în jurul a ceea ce numim romanul epocii moderniste, ale cărei mari reușite europene au luat numele francezului Balzac și al rusului Tolstoi la începutul secolului al XIX-lea.

Mulți critici care-mi lăudau romanele o făceau, e drept, și pentru că simțeau în ele simptome și dovezi clare ale unei

rezistențe politice, poate chiar mai mult; dacă în *În absența stăpânilor* ceea ce numim abisalitate în arta romanului, adică detectarea zonelor profunde, dincolo și adesea fără o legătură cu ambientul social al proceselor și destinelor eroilor cărții s-a înțeles mai bine după decenii de la prima ediție – afilierea climatului și a unor eroi ai *Animalelor bolnave* cu marea artă a lui Dostoievski a atras atenția câtorva capete critice că e vorba poate, în creațiile mele epice, de o înnoire, de o modernizare radicală a romanului românesc ce a mers aproape un secol, prin corifeii săi, pe teme mai ales tradiționale, legate de istoria națională și de concepțiile lumii agrare, mic-burgheze și, cu siguranță, sau ca în cazul marii opere a lui Sadoveanu, cu ecouri din istorie și fantastice descripții de natură făcute într-o limbă ispititoare, „de miere!”.

Nu, devenea tot mai evident, tânărul ardelean și fals-bănățean totodată, jumătate neamț, șvab după mamă, țintea la modele nu numai ne-frecventate de clasicii marii proze românești, dar el, N. Breban, încerca să introducă în roman temele și modalitățile de percepție ale realului și ale ființei în siajul unor maeștri europeni, binișor contestați, dacă nu negați sau calomniați de-a dreptul – Dostoievski și Nietzsche. Critica, marii critici români au fost sensibili și au admirat între războaie mai ales autori ruși, impozanți și cu mare renume și în apus, precum Turgheniev și Tolstoi. În România literelor, ca și la „sora noastră”, modelul nostru (al Sudului cultural mai ales!), Franța, Dostoievski era mult citit, e drept, dar foarte puțin comentat, expediat nu rareori între autorii nițel exaltați și călătorind pe extremele de reactivitate subsumate acelei „*âme slave*” de care s-a făcut mult caz deja în secolul al XIX-lea. Iar Nietzsche, la Nietzsche lucrurile stăteau mult mai simplu –

filozoful de la Sils Maria, cu excepția lui Rădulescu-Motru, era aproape necunoscut, dacă nu expediat printre extremiștii dreptei psihologice, și o dovadă părea multora faptul că unii ideologi naziști au încercat să-l recupereze. Ca și în cazul lui Richard Wagner, deși aici, spre deosebire flagrantă de Nietzsche, există momente și simptome ideatice din partea maestrului de la Bayreuth, care pot sugera sentimente rasiale sau strident etice.

E adevărat deci, măcar în parte și dacă excludem procentul de venin și de penibilă mitocănie critică pe care a trebuit să le suport în decenii multora, că „gloria mea" se datora opoziției mele creative, „aerului", ne-aderenței primelor mele romane la ideologia post-stalinistă a deceniului șapte literar. Poate și carierei mele politice, *idem*, iscată „fulgerător" o spun unii și azi, deși cărțile mele cele mai bine comentate și cu publicul cel mai larg au fost cele publicate după ieșirea mea din sistem (și ea întâmplată cu o nedorită spectaculozitate și „mister" din partea mea!) și după lupte complicate, intense, ani de așteptare, de izolare socială și cu refuzul total și încăpățânat al cenzurii.

3

Perioada care a urmat, de succes literar combinat cu o rapidă carieră socială, nu a durat nici cinci ani, printr-un instinct ciudat, unii spun de „sinucigaș social", m-am grăbit să-i pun capăt. Evident, în anii de „proscris social" ce au urmat, în unele nopți, singuratic sau departe de patrie, mi-am regretat de zeci de ori rebeliunea față de tiran; la treizeci și ceva de ani ai mei, fiu de preot catolic, ne-marxist, cu maeștri ideatici profund

„discutabili” și proferând tot felul de idei „anti-materialiste”, dacă nu direct idealiste, agresiv „reacționare”, el, tiranul, împins de cel care-i făcea discursurile și-l intoxica nu puțin „ideologic”, autorul probabil și al marii răsuciri politice, ruperea „măștii de bolșevic” pe care o purtau cam toți șefii comuniști români și abordarea „temei naționale”, l-am numit pe Dumitru Popescu, fost șef al *Scînteii* și apoi, în „decadență”, rector la „Ștefan Gheorghiu” – da, Tiranul, cel cu puteri enorme și relații privilegiate și reale pe aproape tot globul, mi-a dat totul! Nu fusesem în viața mea nici pionier și nici membru U.T.M., eram de nici doi ani membru de partid și iată-mă, în aparență – și ce poate fi mai teribil decât o aparență în lumile închise ermetic și absolute, fanatice ale unei dictaturi colorate în sosul abundent turco-balcanic! –, iată-mă pregătit pentru o carieră politico-culturală sub semnul unui arivism fără pereche!

Sigur, am reacționat, fiind la Paris și întorcându-mă de la Cannes, unde filmul pe care l-am semnat ca scenarist și regizor fusese reținut pentru „Selecția oficială”, la discursurile din *Scînteia* și la taifunul pe care l-a provocat Tiranul în ziare, mass-media și sute de adunări populare în țară, sub masca ridicolă a „reeducării cetățenești” și a unor noi „valori socialiste”, în fapt însă, tinzând rapace spre o mai mare putere în stat. Cu excepția lui Ion Iliescu, el însuși secretar C.C. și care, cu ocazia refuzului de a-l urma pe Șef în aventura sa care până la urmă l-a dus la gloanțele de lângă zidul de la Târgoviște – și a mea –, nimeni atunci din establishmentul politic sau cultural nu a „văzut”, nu a vrut sau nu a îndrăznit să „vadă” ce se pregătește întregii țări. Când unii, din partid și din elita culturală, după vreun deceniu, au început să se dezmeticească, era prea târziu – eram încă o

dată condamnați, ca în nu puține domnii din Evul Mediu târziu românesc, să suportăm un domn apt de relații unice și faraminoase în lumea înaltă a politicii globului, dar el însuși intoxicat de legenda ce i se fabricase iute, îmbibat și de cântăreții care-l sărbătoreau ca pe un fel de „miracol uman”, de „geniu autohton” și, bineînțeles, de slugile, numeroase ca întotdeauna în astfel de ocazii, slugi cu un tot mai scăzut grad de judecată și demnitate pe măsură ce falsa faimă a Șefului se umfla și care, după ce și-au întărit pozițiile și anturajul, l-au izolat binișor nu numai de popor, dar și de realitate și apoi l-au executat. Cum o spuneam, acest lucru s-a mai întâmplat cu scenarii apropiate în istoria mai ales a Sudului României, sub cele cinci secole de turcism – da, e drept, nu am fost pașalâc, dar i-am întrecut pe ocupanții și „decidenții cu turbane” în viclenie și în splendida fățărnicie a sentimentelor jucate, a credinței făcute cu ochiul, a asasinatului la o bere, a murdăririi celor mai sfinte urme ale neamului la un chef cu grătar!

Mi-au trebuit câțiva ani după protestul meu din vara lui ’71 în ziarele franceze și germane ca să înțeleg din ce scăpasem – prins într-o teribilă menghină între partid și lumea scriitoricească de calitate, dar și rătăcit de aprecierea mea pozitivă și afirmată public, împreună cu sute de mii de români, după ce Tiranul a ieșit în balconul C.C. și s-a distanțat destul de vehement de Brejnev și de teribilul Pact de la Varșovia, al cărui membru militar el era! Omul acesta, Ceaușescu, urcat dintr-o pătură țărănească la limita lumpenului agricol, ce s-a bucurat de o carieră personală și de un noroc nemaivăzut, a știut să-și creeze relații la vârf, pe glob, pe toate cele cinci continente, precum alte, foarte puține vârfuri ale neamului nostru în modernitate, dar, ca orice tiran mărunt, s-a îmbolnăvit de fatala

boală a suspiciunii și neîncrederii în aproape toți, și-a luat ca unic sprijin pe fiul său, băiat petrecăreț și obraznic, și pe soața sa, o făptură cu o psihologie marcată de prădător primitiv, rapace, pregătindu-și el însuși sfârșitul grotesc, de parcă ar fi fost un bandit prins la drumul mare. Un sfârșit pe care, e drept, Tiranul nu-l merita – dar nici noi!

M-am întors din Germania, de la München, unde primisem cetățenia Vest-Germană în câteva luni, îmi aveam deja fratele și multe rude din partea Mamei acolo, în ’72, atras de conferința generală a scriitorilor care se pregătea pentru luna lui Mai. S-au prezentat imediat, zăpăciți ca nu puțini din aparatul politic de întoarcerea mea intempestivă, câțiva din conducerea Ministerului Culturii și m-au anunțat că am fost demis din Biroul Uniunii Scriitorilor – fapt total anti-statutar! –, din Partid și Comitetul său Central – ce ușurare! –, că am fost evacuat din vila de la șosea, era a „lor”, îi privea și mă gândeam naiv că voi putea în sfârșit ocupa apartamentul din strada Luterană cumpărat în anii cincizeci de tatăl meu și ocupat de un colonel de securitate. Îmi păstrasem doar prima și, în aparență, cea mai umilă calitate, cea de membru al Uniunii Scriitorilor și în rest, într-adevăr, nu-mi păsa prea mult; alunecam iute și destul de abrupt în acea vară a lui ’72 într-un fel de underground „pentru elite” (unde se afla și A.E. Baconsky, primul real disident!), după ce nu fusesem primit la Congresul Uniunii și absolut nici unul dintre membrii Uniunii, marcanți sau nu, prieteni jurați sau nu, nu protestase; mă afundam vesel, inconștient și senin pentru ani într-un culoar întortocheat și totuși previzibil, întunecat și presărat cu nenumărate capcane ale cuiva care a îndrăznit să fie singuratic și liber, într-o societate mai mult decât prizonieră – umilită de un imperiu și turtită, deformată grav de propria-i

nesiguranță sau detracare! Grevată, ca printr-un farmec ciudat și hipnotic al unui vrăjitor care ne scutură din tolba istoriei numai păcatele, turpitudinile și aplecarea naivă și ticăloasă în același timp de a apela la false probleme, la un fals și emfatic curaj, la false și ridicole speranțe și mai ales la falși lideri! La false, găunoase valori, cele care se reazemă „moral” în primul rând pe murdărirea și negarea brutală a vârfurilor și valorilor neamului nostru atunci, în anii cincizeci, dar și acum! – după o jumătate de secol și liberi! Dar cum poate fi liber un individ sau o comunitate căreia i se extirpă originea, istoria, cutumele sacre și vârfurile, acea emoție care trebuie inculcată tinerilor încă din primii lor ani pentru cei care au făcut posibilă existența lor biologică dar și morală. Cea care în viitorul lor se va numi demnitate!

4

Uimit că nu fusesem primit la Congresul Scriitorilor pentru care venisem valvârtej din Germania – și nici Goma, și nici Țepeneag, unul din cei care ne-au trădat refuzându-ne ajutorul în propunerile de delegați în secția de proză a fost Marin Preda, el putea s-o facă, avea prestigiul și poza cu succes în purtătorul de cuvânt al breslei –, am fugit la mare, pe 6 iunie, și în satul 2 Mai am închiriat la un țăran lipovean o cameră cu pământ pe jos, unde, în trei sau patru luni, am scris un roman de vreo 700 de pagini în manuscris – *Îngerul de gips*. Peste vară, satul s-a umplut de lume, de bucureșteni dintre care nu puțini făceau parte din elita cultural-artistică. Încă o dată am avut același reflex ca în vara febrilă a lui ’65, când, la Lugoj, hărțuit în

ceasuri și nopți de spaima de a nu-mi vedea tipărit primul roman, am ales varianta paradoxală a „fugii înainte”, cum zic francezii, *la fuite en avant*, scriind un altul, *În absența...* În confuzia dureroasă, în deconcentrarea cu urmări poate grave în care putea să mă împingă absența solidarității breslei, am ales din nou „cârja apostolică a creatorului”, ca să mă exprim emfatic, am fugit în acel loc tainic, ascuns și imperial ce se numește creativitate – forță a individului singur! – și am pus încet-încet „în aplicare” motto-ul nietzschean pe care-l instalasem deja în capul celui de-al doilea roman al meu: *„Hat man Charakter, so hat man auch sein typisches Erlebnis, das immer wiederkommt*” – ai caracter, ai deci și o trăire tipică ce revine mereu.

Cuvântul caracter, în această frază și la Nietzsche în general, trimite nu la o funcție morală, ci la una de structură a ființei. Și libertatea esențială a individului – pe care unii o numesc geniu! – e condiționată, în afirmația de mai sus, de caracter, de fire, într-adevăr, de o „anumită naștere”. Iar „trăirea tip” va fi pentru acel „caracter” care își descoperă ieșirea, nu atât salvarea!, ci găsirea, descoperirea în ceasuri ciudate și după convulsii psihice greu de descris, a propriei esențe, cea, cum ar spune tot filozoful, care e făcută numai pentru el! Unicitatea sa, a persoanei sale și, în acest fel, semnul de neconfundat al destinului. O „trăire-tip care revine mereu” dacă insul uman o recunoaște și apelează la ea, în orice împrejurare și, mai ales, în marile răscruci ale ființei, îi va dărui ceea ce numim „noroc” sau destin. Da, noroc, dar nu în sensul în care-l folosim noi, Românii, în basmele și istoriile noastre populare, ci în sensul ivirii, al nașterii unei reale personalități în sânul, în reflexele, în cutumele tiranice, comune, ale unui individ topit, înmuiat în

masa umană. Tentat, împins de-o mie de forțe ce-i vin și din antecesori dar și din preajma sa imediată, tiranică și ea, să răspundă la șocurile sociale, la catastrofele care se ivesc peste noapte, la trădări imunde sau la căderi brutale tot prin teamă, fugă sau, la rândul său, prin trădare și sperjur, totul dominat de panică și de o surpare vertiginoasă a demnității și mai ales a respectului de sine. Surse ale atâtor ratări și fenomene insalubre sociale, unele de-a dreptul „absurde". De „neînțeles"!

A doua oară deci, în existența mea, a tresărit acest „reflex" pe care eu însumi atunci nu-l înțelegeam prea bine, și m-a salvat. Dar, ca orice mare izbăvire, salvare, ea a fost una ascunsă, singuratică, nimeni nu a înțeles romanul *Îngerul de gips*, care conține o amplă metaforă a auto-destrucției și a renașterii unui personaj puternic, doctorul Minda, care „la mijlocul vieții" presimte grav „îmburghezirea", tocirea, nivelarea reflexelor existenței și „folosește", cu un fel de fals cinism, o femeie semi-vulgară, Mia Fabian, în umilirea și învingerea propriului său eu. O istorie abisală, ce se petrece în afundurile aparent insondabile ale personalității cu reacții și rezolvări pe măsură, neconforme cu cele predictibile, uzuale. În acel an, însă, '973, la apariția romanului și la un an după întoarcerea mea subită din Germania, cei mai mulți, politicieni, scriitori și mii și mii de lectori, se așteptau la o scriere, parabolică sau nu, „explicativă" a actului meu de revoltă față de șeful statului, un act comis în termeni clari, obiectivi, în presa străină, occidentală, gest și reacție la un nivel la care nu se aștepta nimeni. Nici eu însumi, bucuros cu nici un an înainte de a conduce prima foaie a literaturii contemporane, încrezător de a putea influența cât de cât opiniile și deciziile politice ale momentului. Mi-a spus-o chiar M. Preda, că „nu înțelege" prea

bine romanul, directorul Editurii Cartea Românească, ce a avut totuși curajul de a-l tipări. Preda, un scriitor de marcă, autorul unui personaj memorabil, Moromete, și care va rămâne în galeria marilor personaje țărănești ale literaturii noastre, Preda, un om și un scriitor de marcă, interesant, care a urcat până în vârful elitei bucureștene culturale venit dintr-un sat cam prăpădit din sudul țării și dintr-o familie aculturală; el a rămas mai mult decât șocat, de-a dreptul nedumerit de romanul cu care „ieșeam" eu după o atât de „scandaloasă", de extraordinară faptă politică. Și care avea să-mi atragă pentru ani nu numai ranchiuna unor activiști politici, atenția dură, după cum se știe, a organelor securității, dar, mai ales, o anume nedumerire colorată de invidie și venin colegial a celor care, cu talent sau fără, tăiau hălci întregi din cărțile lor pentru a apărea mai repede, dând apoi vina pe cenzură, pe cei care din toate timpurile se oferă voluntar și cu o anume, marcată bunăvoință opresorului cultural, dar și celui politic; trezisem, iată, pofta de sarcasm și de maltratare în efigie a „colegului" care i-a „umilit" de atâtea ori, vrând-nevrând, cineva care-i domina prin inteligență, cultură și mai ales printr-o anume clară probitate a persoanei. În regimuri opresive, dar și în plină libertate, acești „amici" sau „colegi" vor fi totdeauna punctuali la „întâlnirile" oportuniste de acest fel, așa cum se adună păsările de pradă, vulturii golași sau coioții, hoitarii, în jurul unui mare corp. Al cuiva „căzut" și pe care forurile de decizie, „organele" înțelepte li-l oferă la îndemâna poftei lor apreciabile de „rupere", de „des-facere", de „des-membrare".

Intram astfel, în verile anilor ’72-’73, într-o altă existență socială, după un act public neașteptat, senzațional și care părea multora un fel de aventură, de stângăcie sau de revoltă „neizbutită”, nu foarte iscusit pregătită „în afară”. Într-un fel de underground creat pentru un singur individ, cineva care nu e decis până la urmă ce poziție să adopte, în sistem, în afara sa sau în contra lui; eu însumi, în acele luni frământate, ezitante, descopeream cumva „tiparul” de reacție nu atât a „Românului”, ci a ceea ce făcuseră, „forjaseră” din noi, cu precădere în sudul țării, ce a suferit cinci secole de turcism, dar poate și la nord, avalanșele, abuzurile, ca și conviețuirile de secole cu cei „străini”; reala capacitate – și nu cea declarativă și emfatică! – a noastră de a răspunde, de a rezista sau de a riposta unor presiuni brutale, neașteptate, menite nu numai să ne spolieze bogățiile și avutul, dar și să ne „des-rădăcineze”, să ne rupă de origini și de memoria noastră istorică.

Istoria, „unirea”, topirea într-un singur stat a unor mari provincii care multe, multe secole au trăit la periferia și în presiunea perpetuă a unor imperii dușmane, antagonice în esență, nu se face doar la o unică dată – „Mica Unire”, cea a Principatelor, și „Marea Unire”, cea din ’918 ; ea sau el, acel moment amplu, festiv, ritualic nu e decât începutul unor noi convulsii, lupte și sfâșieri din cele mai dramatice, presiunea vecinilor, ca și a imperiilor nu par a fi slăbit în nici un fel doar prin „data noastră comemorativă”, prin declarațiile noastre emfatice! Privind azi înapoi la acest secol care s-a scurs de la Marea Unire, aproape totul ne convinge că nu eram în nici un fel pregătiți pentru uriașul eveniment de mare însemnătate pentru toți cei ce foloseau același idiom latin și se simțeau uniți în aceleași cutume și credințe. Am mai spus-o și în alte texte,

individul, omul social, cel de prin părțile noastre, este cel mai adesea pregătit pentru nenorocire, necaz sau eșec, suferință sau grave neînțelegeri – pregătit nu numai în sensul că se așteaptă mai ales la acestea, dar aproape întreaga sa filozofie de existență e construită în jurul acestei „așteptări" – vezi cultul „Mioriței", printre altele. Poate știm să reacționăm când grupul social sau ginta noastră primește încă o dată lovituri brutale din partea altor seminții care ne calcă hotarele, dar... pentru noroc, pentru o bucurie uriașă pe care am visat-o și care ni se părea irealizabilă, cine oare e pregătit?! Or, dacă norocul, norocul cel mare, copleșitor, se arată în sfârșit, iar evenimentele dintr-odată prind parcă o întorsătură pe care numai mințile noastre cele mai exaltate îndrăzniseră a o visa, nu cumva o anume *spaimă* de acest noroc ce nu părea a fi croit pentru noi, sau, mai știi, nu pe măsura noastră, se ivește ca un spectru la rândul ei în fața ochilor și ne zăpăcește, ne împinge în reacții panicate și în false, absurde soluții ce riscă să compromită totul?!

(Într-un amplu text al meu, prost difuzat și aproape deloc comentat, ce purta subtitlul *Aventurierii politicii românești*, am îndrăznit a propune o altă „cheie", o originală interpretare a succesului și eșecului „Mișcării legionare": nu una neo-marxistă care să se sprijine pe condiții de mediu și istorice ori prin crize economice sau modele și presiuni străine, ci una de tip antropologic, în care încercam să înțeleg „fenomenul" prin cei care i-au dat ființă și amploare, prin firea și reacțiile acelor oameni, lideri sau nu ce au „crezut" în el deoarece a fost unul, dovadă că și azi el ne urmărește din trecut – ca o formă a unei uriașe exuberanțe, a unei uimiri și bucurii paroxistice a unei generații, a unei excepționale generații „de tineret" – și l-am numit un *hybris colectiv*! O totală și gravă, grea de urmări

nepregătite bucurie, o uimire copleșitoare ce lua și forme arogante, stupefacția cu evidente forme agresive a acelor tineri și a conducătorilor lor în fața uriașului eveniment, a neașteptatului, a nesperatului noroc de a ne vedea uniți și stăpâni peste un pământ pe care viețuiam de milenii, mereu la îndemâna și sub apăsarea altora, fapt care, în timp, a început să ne apară mai mult decât ca un blestem; ci pur și simplu ca un sigiliu destinal, ca o Soartă!)

Sigur, în toată această încâlcită și vastă problemă este vorba, la urma urmelor, despre supraviețuire, vor spune mulți; dar... numai atât?! Și... ce sens are de fapt acest substantiv, unul îngust, mediu sau larg?! Doar stricta supraviețuire a individului, familiei sau gintei sau ceva mai mult?! Una pasivă, cea care se retrage, se ascunde, se „maschează”, adică împrumută și „maimuțărește”, „imită” ticurile și capriciile celor care au puterea absolută pentru un timp, sau una care e lucidă că o supraviețuire „pur fizică” e în fapt un eșec garantat, deoarece neamurile, gintele, marile grupuri, cele care se recunosc după cutume, o limbă și o istorie comună, după anumiți fruntași sau modele, vor fi mândre tocmai de ceea ce le *separă* de cei cu care nu se aseamănă! De străini! Și această mândrie sau luciditate sau crez, cum vreți să-i spuneți, va deveni cu timpul, dacă acel neam sau gintă va avea norocul unor conducători adevărați, destinali, o pavăză, un scut cu mult mai rezistent în fața năvălirilor și a presiunilor din afară, oricare ar fi ele, decât strictul, „curatul”, cvasi-instinctivul reflex al supraviețuirii!

— Să ai o *trăire-tip*!

Iată, în cazul meu, o găsisem – reflexul literar, fuga în creație! O fugă numai în aparență, de fapt, cum am mai amintit – atunci, în vara chinuită a lui ’65, când mă năpădeau din nou convulsiile neîncrederii în propriul meu destin, sau într-o altă vară, a lui ’72, când colegii mei, organizați în breaslă, nu mă acceptau în consfătuirea lor, deși veneam de departe și înfruntam poliția tiranului pe care îndrăznisem a-l critica într-una din marile capitale ale lumii –, iată, în două situații de criză, cum se spune, în ceasuri violente, adânci de spaimă, îmbibate de tentația căderii, a renunțării, a unei reale fugi în neantul anonimatului, am ales „saltul înainte”, *„la fuite en avant*”, care poate în acele momente semăna mai mult cu un fel de... sinucidere „furioasă”, așa cum la ruletă joci *„va banque*”, totul pe o carte și, mai știi, poate chiar mai mult – un act disperat numai că, e drept, e vorba de un fel de violență a unei altfel de disperări, a unui refuz crâncen și pe jumătate maniacal, dincolo de rațiune și de orice calcule, o provocare de felul în care berbecele, capul turmei, își încordează mușchii grumazului și își apleacă fruntea-i care, speră *el*, ca-ntr-un fel de vis, să se înarmeze brusc cu o platoșă de os și atacă, înfruntă și izbește... ceea ce „nu înțelege” și care pare, cu o insistență nemaivăzută, că vrea să-l blocheze, să-l împiedice de a fi ceea ce el crede și simte că trebuie să fie! Da, întocmai și cu un termen de-o radicalitate extremă, absolut nietzscheană – ceea ce *trebuie să fie!*

De altfel, împreună cu prietenul și ortacul meu Nichita, în acei ani, ’60, am imprimat și măruntului nostru grup literar, ce viețuia fără mari speranțe de a se afirma într-o țară și o cultură ce ascultau atunci de principii și comenzi bolșevice, acest

impuls și această deviză, numită atunci și acum „autonomia esteticului”, dar care nu era o evaziune sau fugă, cum a putut părea ea multora, din țară dar și celor din Paris, lucru ce l-am verificat și eu pe pielea mea peste câțiva ani, cum poate părea ea și azi – însă a crede în anii cincizeci și șaizeci de comunism româno-sovietic și într-o Europă a intelectualilor militanți conduși de Sartre, Aragon și alții în „autonomia esteticului” în „necesitatea unui „turn de fildeș” al creatorului, în fapt în refuzul decis al ingerinței oricărei morale, de orice natură, în creația literară și filozofică, părea mai mult decât o eroare sau fugă –, era văzută ca o provocare! *Noi*, Nichita și cu mine, am văzut-o însă nu numai ca o salvare, ca o armă, dar și ca o recunoaștere profundă a *eului*, a adevăratei, a realei noastre ființe, a descoperirii acelei fraze nietzscheene pe care în anul ’66 am instalat-o ca motto la al doilea roman al meu și care conține sintagma „*typisches Erlebnis*” – „trăire tipică”, singura capabilă de a-ți dărui un destin, o existență aptă de reală, incontestabilă și mai ales de „rezistentă” creație.

Iar astăzi, ca să vezi cum se întorc lucrurile spre „aceleași”, astăzi, când stăm cu fața spre un nou tip de „militantism” venit de pe alte continente, singura salvare a artei, literei și filozofiei autentice, cea și cele care nu se încarcă cu false și intoxicate probleme, este încă o dată această... „autonomie a creației” sau cum vreți să-i spuneți; va trebui încă o dată să ne încordăm elanul și, ca și „altădată”, va trebui să pornim la lupta calmă și decisă contra... Bisericii clericaliste, contra moralei artistocrației sclerozate, contra aroganței capitalistului corporatist, ca și contra devizelor inflamate ale „purității rasei” sau ale „primatului absolut al clasei muncitoare în istorie”! Contra „corectitudinii politice”, se înțelege, ca și contra

dictaturilor minorităților de orice fel, steag sub care se țes nu puține strategii financiare, politice sau, mai știi, neo-imperialiste.

Unii tineri sau mai puțin tineri din câmpul artei și literei mă întreabă, oarecum nedumeriți, mai insistent după Decembrie ’89, de ce nu mă schimb, de ce nu mă acomodez noilor vremi, de ce nu ascult „comanda timpului”, mai știi, poate și a modelor, a publicului etc. E greu și de fapt e imposibil să explic tuturor – mai ales acum, după ce Prietenul meu e mort de decenii! – că principiul, criteriul, „ideea”, dacă vreți, dar, mai bine zis, acea *trăire esențială* ce m-a salvat de două ori atunci când ființa mea reală, „de fund” se afla cu adevărat în impas eu o voi urmări până la capăt. Mi-ajunge pentru o existență în limitele și în orgoliul creației și tot ce pot să sper este ca și alții, cei „puțini chemați”, să mă audă și, chiar dacă nu se pot impregna iute de „mania” mea de sorginte nietzscheană, să reflecteze; să „se așeze” și să mediteze cu calm și chemându-și în ajutor „larii și penații”, pe acei strămoși în care cred, să invoce acele modele în jurul cărora o anume grupare, o nație sau chiar un continent s-au așezat și s-au recunoscut.

Capitolul III

1

Între anii ’65 și ’71-’72, când mi-am auto-dinamitat cariera socială, „rangul” în societatea comunistă, însă am pus și într-un real pericol opera mea de până atunci, am trăit și „funcționat” ca un tânăr de „real talent” dar care, din pricina unei fulgurante cariere social-politice, începea să poarte și o vagă și tot mai pronunțată aură arivistică. Acest nimb nedorit a început să mă sâcâie și abia mai târziu, peste nu mulți ani, când le apăream tuturor ca un „înfrânt”, „loser”, mi-am dat seama că în societatea în care trăiam, coruptă de tirania comunistă dar și cu puternice, rezistente sechele balcano-orientale, e mult mai puțin dezonorant să apari ca un profitor, ca un oportunist în grațiile puterii decât să nu mai „însemni nimic”! Deoarece, într-adevăr, tipul de autocrație comunistă românească era unul absolut – spre fină și clară diferență față de același tip de sistem pro-sovietic instalat în țările din Estul Europei! –, echipa, clica lui Gh. Dej care a instalat puterea roșie a luat, a acaparat tot, a naționalizat și confiscat nu numai marile averi, mijloacele fixe importante, marile uzine și fabrici, dar a început să strângă tot ce se putea, case particulare cu duiumul, într-un fel de jaf,

aproape în totalitate pământul, vitele și uneltele țăranilor în așa-zisa „colectivizare”, în timp ce vecinii noștri din Vest, Polonezii mai ales, dar și ceilalți, au lăsat în seama țăranilor gospodari și a micilor întreprinzători pământ, animale, case și capacități de producție; în felul acesta statul, în primii ani după „revoluție”, până la o reală reformă a industriei și eliminarea sau crearea de noi cadre specializate, putea să „respire”, piața nu era sufocată de mari goluri în producție, alimentație și servicii.

Această lăcomie și furie contra celor care „posedau” a primei echipe staliniste – cea mai ticăloasă, cu adevărat criminală! – a arătat celor care voiau să vadă că în fapt nu era vorba de o luare cât de cât legitimă în posesie a bunurilor și oficiilor statului și ale societății, bunuri, cum se declara, ce erau rodul muncii și al exploatării crâncene de veacuri ale burghezo-moșierimii, ci, în fapt, ne aflam în fața unei răzbunări joase, barbare, ce a trădat cum nu se poate mai clar originea și substanța umană a celor pe care Stalin i-a pus la cârma României; nu, nu era vorba de reprezentanți ai clasei muncitoare, meseriași cu autoritate în branșa lor, apți de a instaura o justiție „seculară” etc., etc., ci de o clică de lumpeni, inși cu meserii vagi, fără prestigiu în lumea lor, falși electricieni, vopsitori de vagoane, calfe de cizmari, chelneri, polițiști de rang inferior, ce s-au trezit în mâini cu o putere fără margini, profitând de tancurile sovietice ce moțăiau în preajma marilor orașe și dând frâu liber acelei uri de „tschandala”, a acelei pături de paraziți și profitori din satele și orașele țării, inși fără o meserie bine stabilită și care ocolesc veșnic o muncă regulată și calificată, rezervor bogat uman de oportuniști și delincvenți voluntari pentru marii aventurieri politici ai

secolului pe care abia l-am părăsit. Mult cântata revoluție în esența ei, în România comunistă mai ales, unde partidul comunist nu avea nici o mie de membri și care de decenii se afla într-o poziția clar afirmată, așa-zisă anti-imperialistă, adică contra Marii Uniri de la ’918, a fost deci un uriaș jaf, vag organizat, o formă a celei mai brutale răzbunări a etern paraziților și ordurilor sociale, un enorm rapt ce urma să destabilizeze iute și prin orice mijloace rezistența națională. Deși era clamată prin toate megafoanele lupta contra liftelor burghezo-moșierești, adevăratul, redutabilul inamic al „noii ordini” și al lui Stalin era țărănimea românească, proprietară de pământ și de mijloace de producție, cu o uriașă legitimitate și mândrie istorică, legată de trecut și de realele sale valori prin fire indestructibile.

Prima mea tinerețe, în generația mea biologică și „studioasă”, am petrecut-o în acest climat, în această „lume”. Dispăruse orice fel de autoritate, părinții, educatorii, preoții, ca și „bătrânii” erau mai mult decât copleșiți, binișor terorizați de cele ce se întâmplau; abia ieșiți dintr-un război de două ori devastator, pacea i-a surprins prin această brutală, infamantă invazie roșie, dar și prin părăsirea, trădarea occidentului. Sunt cunoscute așa-zisele negocieri de la Ialta, cedarea întregului teritoriu Est-European lui Stalin, apusul mândru al continentului lupta cu ajutorul „Planului Marshall” să-și refacă industriile și încrederea în viitor, având nu puține griji cu mișcările de stânga și de extremă stânga, din economie, dar și din școli și cultură care înălțau ode de slavă Rusiei bolșevice și Tătucului de la Kremlin.

Tatăl meu a trăit deci un război, eu și generația mea biologică un altul! România, cu o întârziere de câteva decenii,

după Italia fascistă și Germania nazistă intra într-un război ideologic ce urma să fie amprenta decisivă a secolului trecut. Poate nu atât cele două războaie zise mondiale, devastatoare în extrem din cauza enormei evoluții a „științei și tehnicii”, ci, cred eu, mai ales această uriașă descoperire a politicii planetare: apariția, instalarea ideologiei opresive, a unei noi *credințe*, susținerea absolută și justificarea prin argumente felurite, rasiale, economice sau umane – justificări ce luau iute un aer pompos, asurzitor, devastator prin acea „tiranie a entuziasmului” pentru o idee! Ca și teribila noutate a minții și a psihicului uman, scursă parcă dintr-un roman rusesc semnat de F.M. Dostoievski, apărut prin 1860, în care, într-un articolaș apărut în presă, un student cam dezordonat dar arătând o inteligență ieșită din comun vrea să statueze dreptul unor ființe de excepție de a transgresa milenarele legi morale pentru a-și împlini destinul. *Crima în numele unei idei!*

Ca orice mare, „epocală” descoperire a minții umane, această isterie sau, dacă vreți, acest entuziasm ideologic a prins nu puține minți de tineri sau mai puțin tineri, indivizi nu rareori în aparență bine pregătiți teoretic pentru o asemenea „aventură a intelectului uman”, în țările citate mai sus, Italia, Germania și apoi Rusia lui Lenin și Troțki. Era într-adevăr o noutate în manipularea marilor grupuri umane și nu cred că cineva ar putea să ne explice resorturile, cauzele sociale sau justificările logice, peremptorii care au stat la baza și au pregătit aceste enorme, profund criminale mișcări de state și popoare. Ispititoare destul sunt citările din filozofia acelui mare rebel al Universității Germane ce a fost Fr. Nietzsche cu al său *Dincolo de bine și de rău* sau romanul citat mai sus al lui Dostoievski, *Crimă și pedeapsă,* dar eu nu le cred suficiente, mai

ales pentru acele minți de azi, tot de prin universități și care judecă mai ales prin prisma unor logici de tip neo-darwinist, neo-marxist, invocând mediul social, istoric, economia și avatarurile ei, lupta imperiilor sau apariția pe scena istoriei a unor noi pături sau clase așa-zis conducătoare.

Iată deci, noi, tinerii de-altădată, a trebuit nu numai să traversăm bariere aspre, uneori distrugătoare, de tip social și polițienesc – noua poliție politică! –, dar în secolul scurs am fost împinși pe un teren de-o noutate și originalitate aș putea să-i zic pur și simplu „înfiorătoare”, unii au numit-o absurdă, dar adjectivul nu rezistă deoarece, e drept, există în istoria medievalității târzii europene destule semne care să le anunțe – nu, bineînțeles că nu cele două conflagrații uriașe ce au prins pentru prima oară în istorie întreaga planetă, ci aceste „celelalte războaie”, numite ideologice și care purtau în ele sămânța oarecum diavolească a acelei ispite sau forțe de neînvins pentru mulți, pe care o numesc și o anunță drept *noul*! Acest atribut a devenit unul absolut dominant în ultimul secol și în primii ani ai celui în care trăim; s-a ajuns până acolo încât s-a trecut la asaltul contra a ceea ce este considerat „învechit”, începând cu tradiția popoarelor și artelor și sfârșind cu valorile umanității. Noi au fost, predominant și covârșitor noi, și „ideile” fasciste, naziste și comuniste și pentru mulți, teribil de atrăgătoare pentru că se împotriveau, cel puțin în aparență, nedreptății sociale, rutinei, sclerozei, ba chiar și istoriei! Iar dacă azi un tânăr citește unele fraze din Nietzsche, va tresări, deoarece acest dominant spirit vorbește despre *„das Pathos der Distanz*” și prin acest „patos al distanței” autorul lui *Zarathustra* nu face decât să elogieze tranșant, fără drept de apel, forța și stabilitatea milenare ale marelui Imperiu Roman, pe care

filozoful le explică și le înțelege tocmai prin „fixitatea”, nemișcarea, orgoliul chiar al unor pături, clase și caste romane de a-și păstra neschimbate, de a servi și de a răspunde neabătut responsabilităților tradiționale și de fier datorate rangului și statutului lor social, în fapt – capacitatea întregului sistem al imperiului ce a dominat largul bazin al Mării Meditarane, lumea cunoscută de atunci, de a-și asuma aceleași și mereu aceleași reguli de comportament și responsabilități istorice, aspre, dure dar „nobile”; și astfel s-a instaurat nemișcarea, fixitatea, stabilitatea grupurilor, straturilor și funcțiilor în societate și în stat. Nu exista ideea de *progres*, printre altele, nu se putea trece dintr-un strat sau clasă sau rang social sau drept la privilegii decât strict la modul individual și nu în grupuri. Sau nu și în nici un caz în „mari grupuri”, prin „revoluții”, cum ne-a arătat-o peste secole marea Revoluție Franceză!

2

Interesant era că pentru noi, cei cinci din grupul nostru literar – la sfârșitul anilor cincizeci, când i-am cunoscut pe Matei și pe Nichita, pe Grigore și pe Cezar –, miza era una aș zice absolută, poate chiar fatală cumva, deși nu-mi place să folosesc acest atribut – trebuia să reușim, să ne afirmăm pe scara cea mai înaltă în literatură sau nu aveam să fim în nici un fel, ratarea cea mai sigură ne aștepta. În ’58, când i-am cunoscut pe viitorii mei prieteni și „complici de idee”, nici unul dintre noi nu avea vreo slujbă – nici în Statul roșu, arogant și absolut discreționar, și nici în cultură. Ba nu, Nichita era „redactor 2”, mai degrabă corector la organul suprem al literaturii

comuniste, la *Gazeta literară*. Trebuie însă adăugat imediat că el se bucura din poziția sa umilă și cu un foarte modest salariu de atenția șefului, criticul literar și fostul propagandist al Comitetului Central, Paul Georgescu, tartorul foii care te putea împinge în infernul pușcăriilor staliniste, sufocate de „dușmani”, foști mari demnitari, în frunte cu Iuliu Maniu și cardinalul Iuliu Hossu, miniștri, consilieri de stat, mari bancheri, preoți greco-catolici, foști legionari, ofițeri de rang înalt din „armata regelui” și mulți așa-ziși „chiaburi”, în fapt țărani gospodari, influenți în satul și comunitatea lor și care se împotriveau direct așa-zisei „colectivizări”, furtului pământului, al vitelor și uneltelor care le aparțineau, împotrivindu-se decimării clasei lor, stâlp și fundament al istoriei neamului nostru, păstrători ai limbii noastre latine, ai credinței, ai cutumelor și ai demnității celor ce au trăit milenii *aici*, pe acest *Loc*, la nord de Dunăre, pe ambele laturi ale Carpaților.

În România, stalinismul, ceea ce se numește astfel, s-a „declanșat” în anul ’48 cu o vehemență brutală, „decisivă” – și o spuneam mai sus, pentru noi, elevii și studenții, semnalul cu adevărat brutal a fost excluderea tuturor manualelor școlare din învățământ deoarece conțineau figuri emblematice ale națiunii, ca și ale istoriei universale și înlocuirea lor cu acele cenușii și „scrâșninde” *Teze provizorii*, din care erau expulzați, dacă nu calomniați Întemeietorii națiunii și ai culturii și introduși, sub scuza și sub „argumentul” luptei de clasă și a unei turbate răzbunări sociale, figuri de „luptători” sau autori scoși din retorta grosolană a noilor instituții bolșevice. (Cunoscuta *Istorie* mincinoasă a lui Roller este unul din numeroasele exemple!) A durat apoi, cu o anume aproximație,

acest „stalinism” de care vorbesc până în anul ’964, anul eliberării masive a deținuților politici.

Se vorbea atunci cu un zgomot asurzitor de „măreția” momentului și a Revoluției, de marea garantă a noilor valori care devenise peste noapte Uniunea Sovietică în frunte cu Stalin – și, curios, nu-i așa?, „model” nu numai pentru noi, cele vreo zece state din estul Europei cedate, aruncate de Domnii de la Ialta lui Stalin, dar și pentru „floarea întregului Apus”, intelectuali de marcă ai Franței, Germaniei sau Spaniei, ca și pentru nu puțini Americani, minți înfierbântate care voiau să creadă într-o reală revoluție mondială, cu răsturnarea tuturor valorilor „vechi” și instalarea unei „noi ordini”. Puse, ce interesant încă o dată, printre altele, sub îndemnul repetat și tiranic al unor fraze scoase parcă din Noul Testament și care vorbeau de dreptate pentru mulți, egalitate în șanse mai ales pentru cei „umili”, dreptul tuturor la fericire – cu rezerva de a asana dur, înainte de toate, societatea de „lifte, șobolani și păduchi sociali”. Iar afirmația lui Engels după care comunismul trebuia să semene cu mișcările creștinismului primitiv apărea, unora, deodată reală. Cultul noilor noțiuni ce deveniseră scule primordiale ale noii propagande, termeni precum *noul* și, bineînțeles, *progresul*! Iar apelativul „Tovarăș” devenise, în febra așa-ziselor schimbări istorice, aproape un titlu nobiliar; restrictiv, cu siguranță, el era articulat în diverse ocazii cu diverse intonații și accente, anunțând viitoarea, victorioasa „limbă de lemn”, cod și jargon al noilor Stăpâni. Furibundă se arăta în acei ani, în aceste state ale Estului Europei împânzite de tancuri și de așa-ziși consilieri Sovietici, ura contra fascismului, contra nazismului german și, bineînțeles, contra legionarilor. Deși nimeni nu putea bănui atunci că această furie

era iscată mai mult ca sigur din teama maladivă de a nu se crea asemănări, nici din greșeală, între noul Imperiu Roșu și ideologiile de tip extremist, înfrânte militar dar care anunțaseră la rândul lor revoluții absolute, răsturnarea valorilor, ca și ere triumfătoare de cel puțin un mileniu!

Ce să mai vorbim – la mijlocul secolului trecut, noi, tinerii care intram cu un freamăt ascuns și misterios în adolescență, eram împinși, cu o anume bruschețe, e drept, în... brutala Istorie! Noi, unii dintre noi cel puțin, care încă viețuiam cu mintea, dar și cu pasiunile și reflexele noastre esențiale într-o curată Legendă! Aproape în Mit! Dar această *stare* unică ni s-a luat, ni s-a furat peste noapte, iar când, tulburați și zăpăciți, ridicam ochii, privirile ne cădeau peste părinții și prestigioșii noștri pedagogi și mentori, ce prinseseră un fel de aer *hagard*, lunatic, afișând zâmbete stângace, adesea false, încercând cam neputincios și nu rareori ridicol să salveze ce credeau „ei” că se mai putea salva. Dar am să citez și două exemple de curajoasă rezistență.

Primo, preotul și profesorul de limba română Daicovici, fratele marelui istoric de la Cluj, care-și permitea, la ore, uneori ironii la adresa frazelor lui Lenin sau Stalin care viermuiau prin noile texte și care, fiind prim-parohul Bisericii Ortodoxe a Lugojului, a refuzat să preia Catedrala Bisericii Unite din localitate, în toamna lui ’48, anul când Cultul Greco-Catolic fusese interzis și oficial desființat, iar Episcopul, dr. Ioan Bălan și unii canonici, prelați trimiși la Canal și în închisori mânăstirești. Rezistând presiunilor superiorilor, ca și poliției secrete, Securității, profesorul Daicovici a fost demis din funcția sa de prim-paroh și îndepărtat din învățământ.

Secundo, tânărul profesor Nicolae Lăpușanu, apărut peste noapte în corul vechilor și onorabililor noștri dascăli bănățeni și care ne-a explicat nouă, puberi în jur de 14 ani și elevi în clasa a VIII-a, că programa literară în anul în curs indica nu știu câte zeci de ore cu Dan Deșliu, Maria Banuș, Tulbure, Veronica Porumbacu, Sahia etc., dar el era dispus – o spunea zâmbind și plimbându-și elastic corpul printre băncile noastre numeroase, clasa noastră număra cam 40 de elevi –, da, el era dispus să ne pună la curent să spunem într-o jumătate de oră cu acele „producții" înflăcărate ale „noii literaturi"; într-adevăr, ne-a povestit „totul", succint și mereu cu acel zâmbet fin și jucăuș, insistând mai ales asupra „operelor" fostului actor mediocru ce era noua stea a literaturii revoluționare, Dan Deșliu, cele două așa-zise balade „Lazăr de la Rusca" și „Minerii din Maramureș". Apoi, cu aerul satisfăcut al celui care împlinise „programa" aspră școlară, a scos din buzunar o cărțulie bine șifonată de lecturi repetate și ne-a întrebat, cu același aer politicos și atrăgător complice, dacă am auzit de „marele poet antic Homer"! Da, evident că auziserăm cu toții și dânsul, iată, ținea în mână nu traducerea celebrisimă a lui Murnu, în endecasilabi și care ar fi riscat să ni se pară oarecum monotonă, ci alerta traducere în proză a marelui critic Eugen Lovinescu. Nu am fi noi, cumva, dispuși să o... studiem nițel? El, iată, ni se punea la dispoziție și puteam s-o facem fără nici o constrângere, extemporale, teze, referate etc., deoarece dânsul era ferm convins și voia să ne convingă și pe noi că acest imn sau poem epic ce purta numele lui Odysseus era unul din acele modele literare creatoare de mit purtând în el printre altele și alfabetul întregii creații literare ce i-a urmat.

Avea dreptate și astfel, unii dintre noi cel puțin, am luat cunoștință de arta dialogului, a imprecației, a unei juste, pertinente distribuții a epitetelor, a atributelor, a ierarhiilor Olimpului, a stratagemelor retorice dar și narative în timp de pace și război, de studiul „pe viu” al pasiunilor umane și, mai ales, în ce mă privea pe mine, primele lecții făcute la modul inductiv ale artei personajului, ceea ce numim tipologie în proză și mai ales în roman. Marea artă, marea forță a romanului european de început al secolului al XIX-lea, dar cu semne încă din zorii celui de-al XVII-lea, mai exact, cu anii 1603-1605, când au apărut nu la o prea mare distanță fizică, dar pe soluri culturale evident diferite, *Don Quijote de la Mancha* în Spania și *Hamlet* la Globe Theatre, din Londra – Hamlet, după părerea mea primul personaj dedublat, „modern” al literaturii moderne. Capacitatea unor uriași scriitori de a crea personajul cu adevărat viu, contradictoriu și mereu surprinzător, miracolul suprem al artei scrisului, acela de a alătura milioanelor care viețuiesc în jurul nostru și pe continent încă câteva *ființe*, dar cu însemne de o remarcabilă capacitate de a semnifica nu numai viul, dar și umanul. Uneori chiar și ceea ce numim istoricul sau destinul.

3

Revenind încă o dată la „anii primi ai formației” și la „rama lor”, la acel climat atât de oarecare, dar și de teribil de „scăpărător politic”, nu e de prisos să accentuez și să completez unele date; da, în acei ani, chiar și înainte de desființarea Cultului Bisericii Unite cu Roma din ’48, tatăl meu s-a angajat în

„afaceri”, cum am mai amintit-o – a cumpărat o mică moară „cu piatră” ce funcționa modest într-unul din cartierele orașului, zis la „Olari”, i-a adăugat un „cioclodar”, un aparat de spart ciocloade de porumb, atrăgând în acest fel o clientelă mai numeroasă, și a făcut pasul decisiv achiziționând din Timișoara, de la fabrica Schediwetz, o instalație completă de produs ulei de floarea-soarelui, pe care a montat-o în clădirea morii, mult mărite. L-a asociat întreprinderii pe fostul proprietar al morii, ungurul Kadar, meșter, mecanic priceput, au angajat vreo șapte-opt muncitori și au pornit ambii să fabrice un produs alimentar care în acei ani de austeritate severă se dădea strict pe cartelă, cu cozi enorme, precum carnea, făina, zahărul și alte alimente de bază.

Sfârșitul pubertății și începutul adolescenței le-am trăit, în ciuda uriașelor transformări ale statului, iată, în acest colț de țară bănățean, într-o relativă pace, marile izbituri ale istoriei, precum izgonirea regelui Mihai în decembrie ’47 sau uriașa naționalizare a industriei din ’48, legile draconice aplicate țărănimii cu așa-zisele „cote obligatorii” ce țințeau să-i destabilizeze drastic pe cei care se împotriveau colectivizării, ca și altele, ne soseau, acolo, la Lugoj, pe malul râului Timiș, oarecum estompate. Adevărul e că intelectualitatea orașului, foștii demnitari, ca și funcționarii încă în funcție se legănau cu ideea că tot ce se întâmpla acolo sus, la centru, era trecător, Americanii nu vor întârzia să vină și să reașeze vechea ordine, nu era posibil „să fim uitați” de vechii noștri aliați și de modelele formatoare ale civilizației noastre. Dispăruse întreaga presă liberă, iar aparatele vechi de radio prinseseră un rol de extremă importanță, Radio Londra și Radio Paris mai ales. Lugojul era un oraș cosmopolit, conviețuiau aici români,

germani, unguri, evrei și alții într-o bună înțelegere, se vorbeau mai multe limbi, amintirea vechiului, marelui Imperiu Austro-Maghiar se putea încă simți și recunoaște în nu puține locuri, medii și moduri, feluri de a gândi și de a reacționa. Elita orașului era compusă oarecum pitoresc din foști prefecți, doctori, avocați și profesori, funcționari de rang înalt, dar și din inși avuți, elemente marcante ale societății, cum erau unii morari, bogații măcelari sau tăbăcari, numiți „ledări”. (Unul dintre acești ledări, Drăgan, va fi tatăl unui viitor miliardar la Milano, fugit din cohortele legionare în anii patruzeci.) Dintre aceștia s-au recoltat, decenii la rând, mari campioni la luptele greco-romane și în nu puține seri tinerelul care eram asista la antrenamentele lor în sală, tineri atleți comparabili cu acel faimos Discobol al lui Miron – la *tapet*! Peste câțiva ani însă, în perioada petrecută la Oradea, voi căuta o sală de antrenament de box, unde-mi voi forma corpul, spiritul și capacitatea de a „riposta”!

Cum am mai spus, Lugojul nu se putea mândri, ca de altfel întreaga și mândra, bogata și civilizata provincie a Banatului, de a fi dat țării mari creatori în litere și arte și nici figuri marcante ale politicii naționale. Dar lugojenii erau mândri de corurile și de fanfarele din satele bănățene, de poezia lor în dialect. (*Ăl mai tare om dîn lumie,* al tânărului ofițer de marină Victor Vlad Delamarina, din satul Tapia, de lângă Lugoj, descoperit de Titu Maiorescu, Tapia, unde un modest monument arată și azi locul în care, la 101, s-a dat bătălia decisivă între Daci și Romani, între Traian și Decebal.) Viețuind în umbra Timișoarei, Lugojul, reședință de județ în acei ani pentru Severin, număra câteva figuri de avocați și ziariști ce luptaseră pentru Unirea Națională, precum Eftimie Murgu,

Popovici-Bănățeanu, Braniște, Brediceanu, cultiva un patriotism temperat, corurile locale, „Lyra” și „Ion Vidu” erau susținute de cele două ordine religioase, Ortodox și Unit, și recoltau mereu premii la concursurile pe țară, cântăreții înveseleau nu puține seri în localurile Dacia, la Meseriași sau Concordia, iar cine era purtătorul unei frumoase și colorate voci de bariton sau bas era primit cu onoruri în toate casele.

Lugojul, cum l-am prins eu în acei ani ai mei de formație, de început de luciditate a persoanei, era un cocon de existență socială, în care locuitorii, cei ce aveau o oarecare influență și dădeau tonul conversațiilor și opiniilor, făceau eforturi de a atenua vacarmul și barbaria instalate sus, la centru, în fostul Vechi Regat. Acest lucru se întâmpla cu mare probabilitate în acei ani și în orașele medii ale României de atunci, Satu Mare, Dej, Bacău, Suceava, Turnu-Severin, Orșova și altele, întreaga țesătură citadină națională medie și mică rezista și aștepta ca „normalitatea” să se reinstaleze, deși nu rareori ea era ștampilată drept „reacționară” sau „contra-revoluționară” de noii propagandiști. Sigur, unii dintre notabilii urbei fugiseră, alții, nu prea mulți, erau târâți prin noile pușcării, evreii, unii evrei încercau să emigreze în noua lor țară, dar atmosfera orașului, în ciuda multor zvonuri și fapte alarmante, era calmă, inerția, marea inerție a conștiințelor, își spunea cuvântul, ca și refuzul unei „noutăți politice” care nu numai că nu avea nici un fel de legături cu tradiția de fund, elementară, dar părea trasă dintr-un coșmar social ivit de minți bolnave. Adolescentul care eram a trăit în acei ani și în atmosfera aceea „statică”, de falsă expectativă, deoarece era o formă a rezistenței, purul, decisivul aer al „provinciei”, *Locul* unde poți simți, în anumite împrejurări, demarcația netă, uneori orgolioasă între

Metropolă și Periferie, Provincie, un loc și un teren al unei mari stabilități de opinie, matcă a tradiției, dar și, cum o aminteam mai sus, o „școală” a caracterelor – aici, ele, ceea ce numim „tipuri umane”, caractere tipice, unice și universale pot fi studiate în amănunțime, aproape „in vitro”, deoarece aerul social este aproape totdeauna neschimbător, fix și emblematic, precum marile adagii pronunțate de înțelepții Atenei sau precum zborul calm al marilor păsări ce dau roată vârfurilor și crestelor albite ale stâncilor la înălțime. Se poate *aici* contempla și studia acest calm orgoliu al Provinciei, lucid nu numai de faptul de a fi rezervorul valorilor mari ale Națiunii, dar și păstrătorul tradiției, văzută nu ca o custodie de bunuri, ci ca o dinamică a valorilor reale, acceptate și pe care se sprijină întreaga existență socială.

Sigur, adulții noștri din acei ani turbulenți păreau a aștepta vești din Capitală, dar, de fapt, le așteptau, cu urechile înfundate în pâlniile aparatelor Blaupunkt sau Telefunken, de la Radio Londra și Paris, mai târziu Voice of America, cum o spuneam, deoarece, *pur și simplu* nu putea fi real, adevărat ceea ce se întâmpla! Noua ordine, ca și noile, bulversantele comandamente erau pentru spiritele provinciei noastre o invitație la sinucidere! Una care îi implica nu numai pe ei, ca persoane singulare și izolate, ci însemna o catastrofă a tuturor credințelor și valorilor, fapt de necrezut; războiul din care abia ieșisem, cu întregul său cortegiu unic de orori, enorme lipsuri, morți și destrucții familiale grave, iremediabile, pălea acum în fața acestui „orizont roșu” și insuportabil de „nou” ce se abătuse asupra noastră din pustiurile Asiei și în fața căreia, se părea, întreg Occidentul, mândru și atotputernic, se afla într-un fel de ezitare; de derivă sau, mai știi, de pregătire pentru o nouă

conflagrație, deoarece, se știa, Statele Unite ale Americii posedau bomba atomică, pe care Rușii încă nu o aveau?!

Iar cei care spuneau „adevărul”, adică faptul pur și crud că ceea ce se anunța și se întâmpla în valuri sălbatice era real, ba, mai mult, se va intensifica și umfla la modul catastrofic până va deveni lege obligatorie, poate și istorie, erau priviți cu zâmbete ironice și întâmpinați cu sarcasme susținute, ca niște alarmiști „naivi” ce se voiau interesanți prin scenarii ridicole, pur fanteziste. Nu numai că „realitatea” ce curgea și izbucnea mereu de la Centru nu era adevărată, reală în sensul mersului obligatoriu al lucrurilor în lume și societate, dar *nu trebuia* să fie reală! Provincia, mica și răzlețita provincie se opunea Metropolei ce fusese cuprinsă de o febră ciudată din care se nășteau, iată, câte „confuzii” și „neînțelegeri”, abuzuri ale unuia sau ale altuia, ca și necazuri, nenorociri „de moment”. Nu, nu era posibil ca întreaga Lume să se prăbușească, iar rațiunea umană să cedeze definitiv pasul unui entuziasm de comandă provocat de niște indivizi ieșiți din neant, niște „nima’n lume” – cum adică, instituțiile statului să dea ascultare unei ordini și unor decizii de care râd și curcile?!...

4

Privind azi în urmă, peste balustrada atâtor decenii, sunt încă o dată aproape amuzat și cumva nedumerit: cum e posibil ca un tinerel de 14, 15, 16 ani, nu lipsit de anume calități, cum erau o sigură inteligență încă prost, insuficient hrănită sau o sensibilitate vie până la rană, să treacă atât de vesel, de vorbăreț și de senin, aproape nepăsător prin *infern*?! Deoarece

stalinismul românesc a fost cu adevărat și până la fund o formă, o matriță a ceea ce noi știm că e iadul, cel social, acel infern pe care-l citim și recoltăm doar în episoade disparate și transmise de voci răzlețe și înfricate, nesigure ele însele dacă traversează cu adevărat o asemenea teribilă încercare, neverosimilă, care nu e croită pentru ființe umane, scene, voci, imagini și confesiuni, aproape zgomote și strigăte parcă din Evul Mediu timpuriu. De la Dante la William Blake, la Misterele religioase cu acel aer de paralizie, susținute de Cântul Gregorian ce pulsează ca o lamentație nesfârșită a unor chinuri, pasiuni ce nu pot fi decât sugerate și atinse doar în treacăt, dintr-o superstiție înspăimântată și mereu mai presus de rațiune, istorii cu vrăjitoare arse pe rug, tinere femei destoinice ce se făcuseră cumva remarcate prin unele calități iute depistate de șobolanii vivace ai unei societăți aflate într-o anume, insuportabilă „febră a adevărului”; e suficient să parcurgem în grabă pânzele flamande ale dinastiei Bruegel, printre altele, pentru a „citi” caracterele, schimonoselile de groază și stupefacție, privirile pline de acea ură satisfăcută a demonilor cu chip hibrid semi-uman, cerul greu și apăsător aplecat peste acele vieți reduse, turtite și biciuite de voințe atât de dezordonate și de o atât de isterică impulsiune, încât nu puteau veni decât dintr-un subsol al predestinației; dintr-un întortocheat coridor al poftelor unor uriași creatori ai suferinței, semi-zei și semi-reptile totodată, prădători născuți cu vocația dezmembrării, a creării mereu insatisfăcute a unor șiruri de umilințe nesfârșite ale cărnii și spiritului, a infinitei și bolborositei bucurii a terfelirii a tot ce s-a născut odată demn și echilibrat, nobil pe acest pământ!...

Dar, ciudat, tinerelul cam zăpăcit, vorbăreț și excesiv în gesticulație, aprins aproape în fiecare ceas al nesfârșitei sale adolescențe de idei, unele mai năstrușnice decât altele, avid de cărți și de ceea ce credea el că putea fi o prietenie masculină, atras aproape nesățios de „celălalt sex”, fetele, cele care îl întreceau cu câțiva ani, sau tinerele femei care îi apăreau adesea ca sosite de pe un alt tărâm, dar nu ființe angelice, ci, cumva, demoni atrăgători, cu un veșnic zâmbet ironic desenat pe gurile uneori pofticioase și rele, amuzate mereu de ceea ce nu se vedea, ființe oarecum atotputernice, deținând, dacă nu un mister, oricum forțe inanalizabile, capabile de o luciditate a sarcasmului greu de definit!...Abia mai târziu, mult mai târziu, dacă ne aflăm în sfera și în timpul mișcărilor psihice ce se mișcă adesea în ciclu, el, acel „fost tinerel”, aproape bolnav de propria-i tinerețe și adolescență, care îl va ține nepermis de captiv încă mulți ani, va observa că aceste ființe atracțioase și „semi-demonice” sunt, totodată și cu o „iuțeală” ce nu se datorează decât leneviei atenției noastre, imperfecțiunii ochiului, faptul buimăcitor, repetabil la infinit – când un „lucru”, când contrariul lui! –, da, ele sunt cu adevărat ceea ce suntem „noi înșine”, așa-numiții bărbați, dar și „altceva”, total opus și advers nu rareori, contradictoriu uneori până la exces. Până la marginile unei mirări ce se apropie iute de o suferință greu de descris, imposibil uneori de suportat și care ne împinge în acte și „logici” de-un infantilism grotesc.

Am trecut cu greu și, mai știi, poate nu am trecut niciodată de acea invizibilă barieră a pubertății, momentul și „locul” unde are loc acel miracol nevăzut și etern, numit de mine „despicarea sexelor”, despărțirea de „noi înșine”, ar spune un poet, cel mereu îndurerat de o pierdere pe care nu o poate

înțelege. Sau de o victorie pentru care nu s-a născut *încă* sau una pentru care s-au născut pururea alții, mai obraznici și brutal-nepăsători față de realitățile inefabile și tiranice la extrem ale acestei lumi posibile în care am căzut, fără îndoială, dar nu ne putem opri de a cădea mereu!

Ar trebui, ca atâția alții, indivizi respectabili pe care îi cunosc sau i-am citit, să-mi admir adolescența și împreună cu atâția cântăreți ai lumii să împing și să „depozitez” acolo așa-zisul noroc ce ni se cuvine sau împlinirea persoanei, în acel timp, în acel trup elastic și viu, în acea memorie de atâtea ori triumfătoare în victorii perisabile și lașă, decis lașă în fața atâtor angajamente grave și luate în pripă, ba mai mult – să conserv o admirație dusă până la nostalgie și auto-adorație față de acea vârstă, de o experiență colorată, orbită de senzații, sufocată de noutăți și de măruntele acte „absurde” ale unei „foste ființe” ce se hrănea mereu din scornelile, din poveștile și semi-minciunile altora, numiți adulți; sau hrănită până la nesaț din cărți citite iute, în fascicule, și unde te trezești deodată confuz și părăsit dar surescitat și animat de o stare ciudată, febrilă, ca un trup ce eșuează dintr-un naufragiu pe un țărm exotic, unde vechiul și ternul posibil devine deodată de-o bogăție și de-o fertilitate fantastică, iar lumea, natura, forțele ei ni se supun cu o servilitate ce ne preface deodată, dacă nu în profeți, oricum într-un fel de zeități minore, o „realitate” înțelegătoare în sfârșit față de veșnica, dureroasa problemă a aproape oricărui imberb – nepotrivirea lui chinuitoare cu lumea! Una trecătoare, poate, ca și „lumea”, așa-zisă, ce, în fapt, nu e mereu decât doar o „parte a ei”, cea care i se arată lui, atunci, sau i se ascunde, după momentele sale capricioase de oboseală sau de reverie.

Adesea, da, adesea sau poate prea-adesea în deceniile care au urmat, în anii zisei mele maturități, privind „înapoi”, nu am știut prea bine ce să fac, unde „să așez”, ce „preț” să-i confer acelei „epoci” a ființei mele, dar și a ființei umane *tout court*, despre care atâtea spirite remarcabile exclamă și o încarcă cu atribute dificil de crezut, ba, mai mult, o abstractizează și o transformă în mit, aruncând asupra originii omului și a societății umane aceeași hlamidă ce se nutrește nesățios din exotic și mirabil, un transfer colosal al ființei umane ce-și vrea transfigurată și oarecum fixată în etern o scurtă, fugace și discutabilă stare. O vârstă spirituală, sau un labirint, pur și simplu. Unul, adesea, târziu descoperit și acceptat.

Revin, iată, obsedat, încercând poate „s-o înțeleg”, la nesfârșit, la ceea ce pot numi tinerețea, adolescența, mai exact, un *loc*, poate singurul loc în ceea ce numim trecut sau prezent, în care putem și vrem să expediem acel mister de care, se spune, ar fi încărcată existența noastră terestră. Sau, mai știi, aceasta poate fi o boală a modernității noastre care pare a nu se mai sfârși. Deoarece anticii, Grecii mai ales, descoperiseră și o altă vârstă a „misterului ființei”: senectutea „plimbăreață”, peripatetică, adică să gândești mergând și acest Gând, iată, se poate transforma în ceea ce apoi s-a numit dialog, oare nu facem și noi asta, mereu, opunându-ne nouă înșine în atâtea certuri tăcute ce răsună uneori asurzitor între pereții propriului nostru craniu? Numai că acel geniu suprem, numit Eschil sau Aischylos, inspirat și probabil sălbăticit de o singurătate pe care nu o mai putea suporta, a expulzat aceste contradicții articulate, sonore și, să zicem, logice pe o suprafață abia înălțată deasupra solului, făcută din scânduri, proiectând în spatele acestor voci care purtau măști ale suferinței, mirării

și groazei niște umbre abia mișcătoare ce rezonau monoton, în fundal – un cor. Ca o incantație guturală, o muzică din cuvinte, simplă, aproape barbară și probabil adesea acompaniată de sunete de flaut, de nai păstoresc, de ghitare simple numite lire, ce au devenit apoi însemnul acelor vagabonzi blânzi și truculenți, numiți aezi.

Apoi s-a ivit un alt spirit neliniștit și a mai adăugat o persoană „celor doi” ce se agitau pe acele scânduri abia înălțate, numit Sofocle, și apoi Euripide; și au fost „trei” cei care se opuneau unii altora pe acele scândurele și împreună sorții și aceștia trei, puțini în aparență, după număr, erau tiranic și mereu urmăriți, când cu milă sau cu mirări disproporționate, susținuți sau șicanați de ecoul, de rezonanța mormăită sau strigată a Corului, dar au reușit printr-un ciudat miracol, nedeslușit bine nici până azi, să pătrundă, să afronteze cu o cutezanță rară numită cu siguranță geniu să despice câteva din problemele și întrebările care îi așteptau de secole și care vor lăsa apoi o dâră grea, de neconfundat în toate așa-zisele mari evenimente ale umanității ce i-au urmat.

5

Cum mai amintit, la vârsta de 17 ani am fost izgonit din acest paradis – al aerului și spiritului de colegialitate și de studiu, al veselei nepăsări, al dezordinii logice, dar și al visărilor fără frâu, hrănit, îndopat, mai bine zis, cu lecturi amestecate, de-o înfiorătoare diversitate și valoare, deoarece nu avusei norocul unui magistru care să-mi îndrume lecturile! – de o hotărâre luată de Ministerul Învățământului, în complicitate și la

instigarea organizației locale a U.T.M., dar și cu asentimentul conducerii liceului, aceea ca eu, împreună cu un coleg, Gheorghe I., fiu de țăran „chiabur”, să fim exmatriculați în plin semestru al doilea al clasei a X-a, în absența celui mai obscur motiv, cu posibilitatea de a ne da examenele de sfârșit de an în vară, dacă îndeplineam condiția de a ne angaja, până atunci, undeva în „câmpul muncii”. Eu în calitate de „fiu de exploatator”, e vorba, se înțelege, de acea amintită uleiniță unde trebăluiau vreo cinci-șase muncitori, dar probabil și de faptul că eram cotat drept fiu de preot al unei Biserici Greco-Catolice interzise, desființată de noul stat comunist.

Cu un an sau un an și jumătate înainte de această surprinzătoare decizie fusesem, e drept, criticat în nu puține ședințe de U.T.M. ce se țineau pe vremea aceea, la vreun an de la înființarea organizației sub mari presiuni și luări de „sarcini”, comandamente și dezvăluiri, organizație în care fuseseră acceptați în bloc aproape toți colegii mei, cu excepția doar a câtorva, se înțelege, eu și Gheorghe I.

Regimul „nou” și viguros, „năvalnic”, cum se auto-caracteriza, avea după cum se vede nevoie urgentă de „victime”, de „dușmani hotărâți contra noii ordini” și îi căuta până și în mediile nevârstnice, școlărești, dar cu această ocazie am luat pentru prima oară „contact” cu lumea muncitorească, deoarece, într-adevăr, m-am angajat ca ucenic la o mică fabrică locală de „calapoade”, vreo lună sau o lună și jumătate, când m-a surprins o altă hotărâre a Ministerului, care stipula că nu se „aprobă eliminarea elevilor înainte de susținerea tezelor finale”. Colegii mei, cei pe care îi întâlneam după-amiezile în jurul orei patru sau cinci, când mă întorceam obosit de la fabrică, și care se prefăceau că nu mă cunosc în timp ce curtau

pe Corso tinerele fete și domnișoare își dăduseră deja tezele celui de-al doilea semestru, așa că eu împreună cu colegul Gheorghe am fost convocați să ne dăm în două-trei zile „tezele restante”. Unul singur însă dintre profesorii noștri, care știau că în ultimele luni fuseserăm ocupați în „câmpul muncii”, a avut bunăvoința de a ne chema în privat și de a ne anunța ce ne va da a doua zi la teză, Traian Simu, vajnic profesor de istorie care, bietul, n-a scăpat nici el de mânia dreaptă a proletariatului, fiind probabil denunțat de unii dintre colegii noștri, cam tolomaci la învățătură dar vizitând asiduu sediile din liceu și din oraș ale organizației U.T.M., unde furnizau probabil informații despre aerul „politic” din școală; „Tata Simu” și-a „serbat” sfârșitul carierei de dascăl și de excelent îndrumător moral al atâtor generații de tineri ca arestat și trimis la Canalul Dunăre – Marea Neagră.

Nu, după câte mi-amintesc eu, nu am făcut o prea mare dramă din aceste vexațiuni, interdicții, dezvăluiri, excluderi, acuzații etc., singura mea reacție, ultimă, a fost aceea că, la terminarea clasei a X-a, în condițiile arătate mai sus, i-am declarat autorului zilelor mele că nu mai am chef să continui liceul și clasa a XI-a în localitate și nici colegialitatea cu colegii mei, deși, cu câteva zile înainte, directorul adjunct al liceului, profesorul de muzică Octavian Bacău, îl informase pe tatăl meu că nimeni nu se opunea, de data aceasta, ca eu să-mi continui studiile. Poate, în ciuda aerului consternat al familiei și al câtorva prieteni ai noștri, tinerelul care eram hrănea în acea vară a lui ’51 și o satisfacție ascunsă pe care nu cred că a împărtășit-o cuiva – aceea de a scăpa, de a se depărta, de a ieși din raza excesiv de autoritară a tatălui meu, el însuși contrariat adânc de cele ce se întâmplau în societatea românească, de

neașteptata și brutala desființare a cultului Bisericii noastre, poate din regretul niciodată mărturisit de a nu fi dat curs sfatului Mamei mele și unei invitații care îi fusese trimisă de un vechi prieten și coleg, preot în orașul Detroit din S.U.A., păstor al bogatei comunități românești de acolo și care îl invitase să emigreze și să i se alăture. În vara acelui an, ’46, când încă se mai putea fugi peste granița ce nu era departe, în jurul Aradului, ai mei făcuseră toate pregătirile de plecare, de fugă, plătiseră pe cel care urma să ne treacă granița încă nu foarte păzită în acea vreme, bagajele erau făcute, însă în seara dinainte plecării, tatăl meu s-a dus să facă o vizită de rămas-bun fratelui său, mai în vârstă, Anton Breban, care se refugiase și el în Banat, ca mulți ardeleni, și se afla funcționar în localitate. După spusele repetate și regretele mereu reiterate peste ani ale Mamei mele, tata s-a întors târziu de la întâlnirea cu fratele său, cam băut și a anunțat că „Toni” l-a sfătuit să nu facă „prostia să asculte de o gură de muiere” și să rămână în țară. Deoarece, nu-i așa, Toni-bacsi, care era unul din fervenții ascultători ai sacrosanctului post Radio Londra, ne asigura pe toți că desantul american se afla în ultimele faze ale pregătirii și foarte curând toți „derbedeii și techergheii ăștia care ne conduc” vor da socoteală, aspră, categorică, iar vechii demnitari vor fi repuși în posturile lor, nu e posibil ca America să ne uite, să ofere Europa Rușilor pe tavă, există o dreptate pe lumea asta!

...Iată două sau trei variante ale adolescenței mele, deși în deceniile care s-au scurs eu – dar cine mai e acest *eu*?! – am „refăcut-o”, reamintit-o, redecupat-o și, cu siguranță, reinventat-o de zeci și zeci de ori, la început, cu naiva credință, cum o spuneam, de a o „înțelege” așa cum facem cu toții în existență, derulând la nesfârșit mai degrabă o întâmplare

profund negativă, un accident care-ți schimbă cursul vieții, o catastrofă ce te aruncă pe un „mal al înțelegerii” de unde totul se arată în cu totul alte culori și sub unghiuri neverosimile, de parcă ar fi fost trăite „de un altul”! E singura perioadă a existenței mele, aflată atunci încă la marginile lucidității de mai târziu, în care „nu cred”, în sensul nu numai că „nu mă convinge”, dar pentru simplul și brutalul fapt că ar putea fi, ar putea „aparține” pur și simplu oricui.

Adolescența mea, ceea ce în mod general numim astfel, mie mi-ar fi greu să o periodizez, deoarece habar nu am când a început, adică nu pot certifica cu certitudine limita a ceea ce numim pubertate și începuturile ei, ale adolescenței. De altfel, cum s-a văzut deja mai sus, eu acord importanță acestui „moment” și îl formulez adesea, distinct, vorbesc mai ales despre ceea ce se numește foarte vag și este rareori consemnat de autori drept pubertate; zona, cum o categoriseam, a „despicării sexelor”, a „apariției, a nașterii lor” într-o zi, un ceas, un an, poate un deceniu, fără ca nimic să ne pregătească, să ne „anunțe”. Am revizitat-o, cu siguranță, această „adolescență” în anii care au pecetluit maturitatea mea psihică și socială de zeci și zeci de ori – cum am făcut-o, aproape didactic, în paginile de mai sus! –, acest lucru a fost și „s-a întâmplat” prin faptul că pur și simplu nu am crezut în „ea”! Poate mi s-a năzărit acest lucru nu de puține ori în ceasuri târzii și în locuri străine și departe de țară, că ceea ce eu numesc în grabă și ca un automat „adolescența mea”, cine știe, poate că nu s-a întâmplat niciodată – totul a fost probabil „neant”, „nimic” sau doar o dureroasă prelungire a unei *uimiri* sau *neliniști* care însă nu erau ale mele, acei ani lungi și chinuitor labirintici care au urmat după stupoarea mea

profundă și catastrofică în fața apariției „în fața mea” a „altor ființe”, despre care mi se spunea doar că au un sex diferit; dar înlăuntrul meu, tot mai distinct, apăruse un fel de... nesiguranță deloc familiară, o ciudată, zvâcnită tresărire întreruptă iute de fapte anodine, aproape o teamă, una din acele frici pe care le trăiesc intens uneori copiii în față unui lucru ce pare și care este evident amenințător – sau nu! –, dar care... te poftește, te atrage, ți se arată deodată sub chipul cuiva aproape cunoscut și teribil de îmbietor. Nu puține basme, mai ales nordice, germane, folosesc această „întâmplare”, această teamă ciudată a copiilor, care uneori e un simplu avertisment, dar alteori e cert o vie promisiune a unei existențe fermecate, posibile, „sticloase”, ciudate, înecăcioase și supra-umane! Ha, amenințătoare cu siguranță, dar cine ar putea spune, atunci și altădată, pentru cine și în ce scop; dar... mai există oare în asemenea „cazuri” cuvintele, ele și percepțiile își mai păstrează oare vechiul „conținut”, sensul lor ce altfel ne este atât de la îndemână?!...

6

Târziu, foarte târziu am înțeles de ce mă „fixează”, de ce insist atât asupra a ceea ce alții ar putea numi adolescența mea, motivul sau motivele care mă fac să încerc s-o înțeleg, ba chiar s-o și revizitez sub atâtea unghiuri, culori, încărcată mereu de alte și alte amănunte, uneori însă aceleași, obositoare, ca într-un coșmar din care nu te poți trezi. Târziu – dar ce înseamnă târziu?! –, aveam 20 de ani când mi-a căzut în mână traducerea primelor două volume din marea carte a lui Marcel Proust *În*

căutarea timpului pierdut, în splendida versiune a lui Radu Cioculescu (fratele marelui critic Șerban Cioculescu, care urma, în toamna lui ’65, în calitatea sa de redactor-șef al lunarului extrem de prestigios *Viața Românească*, să conducă o masă rotundă care va lansa primul meu roman, *Francisca*!). Mă aflam în acceleratul Timișoara-București, paralizat și uimit până aproape de disperare de un atac fudroaiant de reumatism poliarticular acut și țiu bine minte volumul lui Proust pe care îl citeam, încă extrem de intrigat de factura acestui roman. Dar ar fi o eroare să spun că am înțeles, la prima lectură a acestei scrieri atât de originale, ce a rămas un fel de mister chiar și până azi că atunci, cu ajutorul cărții lui Proust, mi-am înțeles eu însumi acel *le désarroi*, zăpăceala, fascinația și neîncrederea mea în fața propriei epoci dramatice trăite, numită în general adolescență. Deși Proust asta face, descrie exact reflexul meu de „neîncredere în propria memorie” atunci când revine obsesiv și cu o anume insistență care unora li s-o fi părut pură imbecilitate sau, mai știi, incapacitate creatoare, repetarea, insistența asupra mereu aceleiași scene, a figurii aceluiași personaj privit din exact același unghi – tânărul și sagacele june al Parisului, André Gide, a pățit-o de altfel pe pielea lui, atunci, în anii douăzeci ai secolului trecut, când editurile Grasset și Gallimard i-au dat spre referat aceste prime două volume în manuscris din *À la recherche...* de care vorbesc și el le-a aruncat disprețuitor cu verdictul *„ennuyeux et prolix”*!

Proust, în maniera sa de a redescrie sau de a redesena un peisaj sau un personaj, contrazice arta multor mari creatori europeni care, atunci când revin asupra unei scene sau asupra unei figuri interesante a cărții, adaugă mereu alte amănunte, alte note de comportament sau de ideație, în așa fel încât

lectorul să aibă impresia că „lucrurile se mișcă” și că, dacă nu asimilează noi amănunte despre aceste scene sau figuri, oricum le completează, le fac mai „complexe”, poate mai „vii”. Marcel Proust „acționează” însă cu totul altfel, el nu descrie un „personaj în mișcare sau mai complex” ori un peisaj văzut și vizitat sub un alt unghi, în alte culori etc., ci, ca un fel de ciudat „imbecil” sau „retardat”, autorul nostru care și azi dă nu puțină bătaie de cap multor lectori „sagace” sau „perspicace”, cărora li se pare că au înțeles o dată pentru totdeauna arta descrierii și a tipologiei în roman – da, Proust privește și se apleacă cu o anume stranie fixitate asupra scenelor și personajelor de care vorbește și la care revine de parcă ar privi nu un film în derulare, ci mereu aceeași și aceeași încremenită fotografie! Până când ea însăși, „fotografia”, începe să prindă forme halucinatorii, începe să se miște, dar e fals – lectorul este acela care devine „epic”, el începe să se miște, dar cu senzația pe care o are un călător care se află într-un tren accelerat, într-un vagon Pullmann și care se pune insesizabil în mișcare, dar ție, care stai nemișcat în fotoliu, ți se pare nu că vagonul se mișcă, ci, cumva, obiectele din jur și poate nici aceasta, ci că trăiești câteva lungi secunde cu o ciudată senzație de plutire, un fel de levitație asemănătoare poate unui corp în spațiul cosmic.

Nu pretind că am surprins în totalitate sau în esența sa procedeul epic sau tipologic al autorului francez care a dat și dă încă atâta bătaie de cap, mărturisită sau nu, lectorilor „grăbiți” ai secolului care s-a scurs de când s-a lansat în lume pachebotul uriaș și fantomatic numit *În căutarea...*; o cantitate impresionantă de false confesiuni, de false memorii ale personajului care, deși poartă același nume ca al autorului, Marcel, rămâne un bizar necunoscut și încărcat de mister până

la ultima pagină. Dar eu, mai târziu, am găsit prin textul marelui Francez o oarecare legitimitate asupra propriei mele „neîncrederi” în „existența” a ceea ce eu însumi, dar și alții, numeroși, din preajma mea am numit adolescența tinerelului care am fost. Înainte însă de a mi se părea că percep o vedenie când mă aplec sau când mă aplecam asupra acelei perioade care, bineînțeles, oricui i se pare când aproape, când departe! – eu am descris-o ca pe un fel de labirint. Dar se înțelege, unul fără nici o ieșire și, probabil în absența totală a monstrului, a Minotaurului. Sau... poate că nu?!...

Mai știi, poate că preocuparea mea „excesivă”, obstinată până la manie asupra propriei mele pubertăți și a pubertății ca unic fenomen a învestit-o pe aceasta cu calități într-adevăr monstruoase, capabilă, adică, să fagociteze tot ce a urmat, adolescența inclusă! Deoarece se pare că noi, umanii, cu precădere în prima treime a existenței, când suntem certamente mai vii, mai permeabili sau mai flămânzi și în același timp mai „nesiguri” de propria existență, trăim, parcurgem un șir de fenomene pe care doar în parte le înțelegem sau deloc și atunci ne grăbim să le dăm false nume și total aberante semnificații, voind a le face să semene cu ceea ce au mai trăit și alții sau cu reflexul oarecum laș, *poseur*, de a le amesteca cu sedimente din diverse lecturi. S-ar zice că propria noastră existență, atunci, până la limita deceniului al patrulea, la granița celor treizeci de ani, nu are încă suficient credit în fața noastră, a „ochilor minții” sau în fața acelei „cutii prodigioase a memoriei” încât să ne mărginim la propria noastră judecată când e vorba s-o retrăim, s-o înțelegem. Și atunci, prinși de un fel de panică, recurgem la clișee, falsificăm cu mai multă sau mai puțină dexteritate această porțiune de

existență care, se știe, ascunde cele mai multe întrebări, catastrofe sau victorii neînțelese în traversarea grăbită pe care o face adolescentul sau poate în graba sa de a părăsi ceea ce numim copilărie și de a se afunda cât mai repede, cât mai decis în hățișul sau, dacă vreți, în pădurea stufoasă și amplă a maturității. (Dacă au acest curaj, nu puțini adolescenți au un recul sinucigaș, ca o formă de protest sau de refuz în fața cinismului existențial care-i așteaptă!)

Poate doar cei care au norocul de a ajunge la senectute – e cazul meu! – și își mai păstrează o anume forță și limpiditate a lucidității, reaplecându-se peste acele „teritorii" totuși vii, ce ne par uneori atât de depărtate, să fie capabil să le vadă și să le contemple cu o anume claritate pentru întâia oară. Și să încerce să „le" înțeleagă, adică să se înțeleagă pe sine, să cadă, cum s-ar zice, în „capcana înțelegerii". Deoarece, dacă, așa cum cred eu, ceea ce numim tinerețe sau adolescență este și va rămâne unul din episoadele cele mai dramatice, poate mai fertile dar cu siguranță cele mai „vii" ale existenței, atunci, așa cum se întâmplă cu marile evenimente ale unei vieți umane, ea, adolescența sau cum vreți s-o numiți, nu va putea fi niciodată înțeleasă până la capăt. Din cauza limitei noastre psihice sau, mai știi, pentru că ea nu are un „capăt". Sau, ca să fiu conscvent cu propria mea alegație, poate pur și simplu pentru că „ea" nu a existat vreodată. Și eu, tinerelul care am fost, împreună cu alte sute și mii de alți tinerei, am imitat, probabil, nu numai o vârstă, dar și o psihologie, am jucat, ca un actor, subit și cu o surprinzătoare îndemânare, un rol pentru a salva aparențele.

Cum aminteam mai sus, în ’52, șefa secretariatului de la Litere ne-a aruncat în față, mie și tatălui meu, actele mele de înscriere, trimițându-ne generos la facultatea de piscicultură. Aș fi putut fi coleg atunci cu Matei Călinescu și Nichita Stănescu, care în același an au fost „admiși la admitere”, așa se spunea atunci! Cum încă o dată aminteam, furios și curios în același timp de acest „nou stat al oamenilor muncii”, am alergat cu vreo două tramvaie, de la mine, de la Lemetru, strada Nerva Traian, cu linia lui 25, prin Piața Muncii, fostă Vergului, la marile uzine Malaxa, alias „23 August” și „Republica”. Voiam „ucenic strungar”, dar nu se primeau decât ucenici la sudură electrică și, speriat că-mi stric ochii și plictisit de munca puțin cam grosieră la marile rame de vagoane din hala de „boghiuri”, mi-au trebuit câteva luni bune să-l conving pe nea Petrică Naum, mândru albanez de felul lui, de a mă primi la mașina lui, instalată în micul atelier „Aparataj C.F.”, lângă marea hală a Sculăriei, unde activau la mașinile lor „domni” cu ochelari și în halate albe, aristocrația fabricii.

Urmam după-amiezile cursurile Școlii profesionale din cadrul uzinei, pe care am absolvit-o după câteva luni, primind carnetul roșu de „lucrător, strungar-fier”. Dar acel an, toamna, iarna și primăvara lui ’52-’53 a fost și botezul, aventura, poate evenimentul major și prim al... îndrăgostirii mele.

La Lugoj, spre finele anului patruzeci, soseau cu regularitate câțiva „indivizi”, inși licențiați unii dintre ei, echipați cu geamantane speciale din lemn, căptușite cu tablă și cu care transportau în Capitală prețiosul ulei de floarea-soarelui pe care îl producea „uleinița popilor”, cum se mai chema ea în modestul cartier al olarilor și pentru care mii și mii de cetățeni făceau cozi „cartelate” ore în șir. Contrabandă cu ulei, deci,

erau primii ani ai „Revoluției”, când înflorise contrabanda alimentară, textilă, monetară etc. – ne aflam la câteva luni de la marea „Stabilizare”, actul prin care noul stat comunist a știut să-i pauperizeze pe mii și sute de mii de cetățeni care dețineau valori mari monetare, schimbând brutal moneda și neacceptând decât o limită drastică, mizeră, de schimb. Cei care încă nu se aflau în „câmpul muncii”, o mulțime, au trebuit să arunce saci, mulți saci cu bani și să înceapă lungul convoi al „plasării” unor obiecte personale, disparate, unele mai mult sau mai puțin valoroase, tacâmuri, porțelanuri, mobile sau tablouri, pe la anticariate sau talciocuri, pentru a putea „rezista”. Granițele erau închise ferm de câțiva ani, „noua eră” începea „hotărât” și clamând un ciudat și crispat entuziasm al „Noului” și al „Progresului”, importate ambele din Răsăritul bolșevic, se pornea „experimentul” radical al izolării și modificării structurale nu numai a unui stat mare, național, dar și încercarea brutală de a schimba drastic, cu orice mijloace, opiniile, memoria istorică, valorile, ceea ce mai târziu s-a numit „spălarea creierului”.

Unul dintre acești domni tinerei care urcau pe înnoptate, aproape zilnic, cu geamantanele lor de lemn, în acceleratele de la București la Timișoara și retur se numea Paul Ionescu, un ins subțirel, cu mustăcioară, mereu jovial, nu lipsit de o vie istețime munteană care mie, cel puțin, mi s-a părut a fi o primă marcă a ceea ce noi, ardelenii „greoi”, decis provinciali, numeam farmecul „vechiului Regat”. Purta un inel de aur cu piatră pe degetul mic al mâinii stângi, piteștean de origine dar locuind în Capitală, absolvent al Academiei Comerciale și căsătorit cu o tânără doamnă pe numele ei Mioara, fostă Dorobanțu, casnică, colegă de Academie, o brunetă „încântătoare”, ale cărei poze,

firesc, dânsul le purta în portvizit. După câteva luni, relaxatul și mereu vioiul Paul Ionescu a hotărât să se stabilească deocamdată în urbea noastră, lăsându-i pe ortacii săi să continue obositoarea și riscanta navetă, ba, prin mărinimia tatălui meu, vechi admirator al Bucureștiului, fan al lui Constantin Tănase și mai ales al marilor actori ai teatrelor bucureștene, Vraca, Storin, Birlic, Calboreanu, Ion Manolescu, Aura Buzescu, Giugaru, Fintești eanu, Ion Manu și alții asemenea, a fost primit să locuiască la noi, în casa noastră de pe strada Episcop Radu, pe drumul Caransebeșului, cu un gigantic nuc în curte, de care atârna un trapez pentru exhibiții gimnaste, și sub el o masă verde de ping-pong unde-mi provocam colegii, în frunte cu basarabeanul, marele meu prieten, inteligentul Boris Șoseanu – o spațioasă cocină de porci enormi, rasa York, în spatele gardului, și o interminabilă grădină ce curgea până la strada paralelă.

Neavând ce face în timpul zilei, Paul ne istorisea scene din tinerețea sa piteșteană, evocând tablouri interesante cu romancierul Liviu Rebreanu, pe care unii vecini, printre care și musafirul nostru, îl surprindeau cu o anume regularitate pe terasa sau pe veranda casei sale din Valea Mare, comunitate situată la periferia Piteștiului, unde marele ardelean, fumând și sorbind insațiabil cafele, se ostenea asupra foilor sale epice. Apoi, epuizându-și oarecum tolba sau cheful de a ne confesa amintiri din viața sa colorată, plină de momente pitorești, nu rareori franc surprinzătoare pentru firea și imaginația noastră molcomă de falși „bănățeni”, domnul Paul s-a apucat să-i facă curte doamnei casei, Mama mea. Nu am știut niciodată „cu precizie” dacă a avut sau nu „succes”, cum se spune, dar avansuri, de o parte, poate și de alta, se pare că s-au epuizat,

dovadă că atențiile pentru noi, eu și Săndel, fratele meu mai mic, nu conteneau să curgă. Ba, pentru că, vorbăreț cum eram, i-am povestit o dată musafirului nostru bucureștean de „marele meu vis” de a poseda o ambarcațiune cum navigau nu puține pe râul Timiș și cum una, o sandolină, un fel de caiac-canoe, tocmai se afla în vânzare, dl Paul, magnanim, cu același zâmbet perpetuu și ironic pe buzele sale subțiri, amuzat mereu de lucruri, de fapte hazlii și pline de sensuri doar pe jumătate mărturisite, mi-a „avansat”, cum se zice, suma necesară, în fapt, mi-a dăruit-o.

Să fi fost oare o dorință ascunsă, niciodată avuată, a mea de răzbunare a „onoarei de familist” în locul tatălui prea preocupat și aproape înecat în taifunul vremii sau pur și simplu o fandare erotică a bărbătușului ce deveneam, fapt e că la vreo doi-trei ani de la aceste „scene” și întâmplări, ajungând la rându-mi în Capitală, după luarea bacalaureatului la Oradea și după un an de funcționar la măruntul „Indaliment”, în timp ce consumam abilități pentru a găsi o facultate care-mi putea primi dosarul, am început eu însumi să-i fac curte soției lui Paul, „frumoasei”, finei și decis senzualei doamne Mioara. El, soțul, era mai tot timpul plecat cu afacerile sale binișor fructuoase, iar dânsa simțea poate nevoia – sau ispita, cine știe? – de a citi cuiva, poate unui tinerel încărcat deja cu lecturi multe și insuportabil de pitorești, de variate, din lirica romanticilor francezi, un dulceag Lamartine, melodiosul Verlaine sau titanul Hugo și alții. Un tinerel care la vârsta lui, încă nu împlinise 19 ani, visa, ca să vezi, în acele vremuri decis rebarbative, să ajungă el însuși scriitor, iar în ore nesfârșite, în lungi plimbări pe bulevardele bucureștene, pândea să ghicească profilul unuia sau altuia din autorii din care se

hrănise ani la rând, poate Cezar Petrescu sau Radu Tudoran, Dessila sau Ionel Teodoreanu. Pentru a-l vedea în carne și oase pe autorul *Medelenilor* s-a postat o dată ore în șir la intrarea marii săli a dactilografelor din demisolul Palatului Tribunalului, știți, „sala pașilor pierduți”, și într-adevăr, cam după orele amiezii l-a văzut intrând pe frumosul bărbat, puțin aplecat, cu capul înclinat pe umărul stâng, într-un costum bej de vară, purtând o geantă mare, doldora, de piele, fermecând în stânga și în dreapta, doamne, tinere și sobre dactilografe în taioare albastre cu guler alb de dantelă, portărei, gravi grefieri, pasanți, ce moment!, o reală figură „de vis”, cineva coborât nu din cadre vechi, ci din acele rame ale unei imaginații fierbânde, provinciale, care secretă mustul unei retorici a destinului ce va trebui să învingă și să cucerească mințile cele mai sceptice, spiritele cele mai atașate unei multi-seculare burghezii a lumii. Cu „ortacul” său Julien Sorel alături, se înțelege, și împărtășindu-i nerăbdarea și fronda sa față de înfeudații rutinei acelei universale gujaterii arogante, inflamat la rându-i de poza și ispita unui ductor, a unui „mare om”, cel care calcă, tânăr și nepăsător, tabuurile și fanfaronada miilor de viermi sociali!

8

Da, într-adevăr, azi, în amurgul existenței, cum se spune, și „scuturând” vraful de „amintiri” al unei „perioade” de peste o jumătate de secol, pot să afirm chiar și în fața „incredulității” propriei mele memorii, cea care se ocupă de faptele și evenimentele aleatorii, psihice sau sentimentale, cum vreți, că

da, într-adevăr, în toamna acelui an, ’52, și apoi în cel următor am trăit mai mult decât o „mare pasiune” – am trăit una din puținele reale îndrăgostiri, iubiri ale existenței mele, inspirate, cum spuneam, de această femeie, măritată, cu vreo 12 sau 14 ani mai în vârstă, Mioara. Dacă e să mă îmbăiez încă o dată în aerul acelei toamne și al acelei vârste, nu pot să-mi „explic” sau să „alătur” această pasiune, ce m-a răvășit apoi ani după ce s-a consumat, la ceea ce eu trăiam nefiresc de intens atunci, în acei ani, vorbesc nu de „patima lecturii”, ci mai degrabă de afundarea eului meu febricitar în acel abur dens al proiectelor mele de viitor, visatei cariere de scriitor, de romancier. Părea celor care mă cunoșteau că mă mișc și că urmez scopurile firești și practice ale unui tânăr ce vrea să se pregătească pentru o carieră „standard”, socială, dar, după cum se vede, după câte „mi-amintesc” și contemplu acum, cu calmul și, să zicem, răceala unei „înalte maturități”, eu, atunci, mă balansam într-o lume paralelă. Dovadă că „încă de pe atunci” nu acordam un credit „exagerat”, să spunem, acelei realități care înfrica și după care alergau, cum se spune, mii și mii de contemporani – de vârsta mea, 18 ani, sau nu! O nepăsare care, acum realizez, l-a impresionat oarecum negativ pe tatăl meu, ins cu mult simț practic și care, nesigur el însuși, deoarece lumea se clătina, cea în care se formase și în care credea și crezuse tot „clanul” său, un șir de preoți maramureșeni, zece generații, mă asigura – ar fi vrut probabil ca eu, cel puțin, „primul său născut”, să încerc a „salva aparențele”. Deoarece, fără să fiu exagerat de sceptic sau ironic, pentru mulți oameni „cu scaun la cap”, a te descurca, a învinge în viața socială, practică nu e cu mult mai mult decât a salva aparențele – a-i imita pe ceilalți, cetățenii normali, sau a te conforma unor repere și deziderate medii. *In medias res*. A fi

pentru normal, cum se spune, și eu nici până azi nu am reușit să dau o mai bună definiție pentru „normal”, adverb atât de folosit și de prestigios, nu e decât capacitatea unui individ de a se înscrie în media statistică.

Da, într-adevăr, taifunul visurilor mele de creație literară – și azi, după atâta vreme și după un volum apreciabil de scrieri putem spune că a fost cu adevărat un taifun! – a fost, în acei ani, cincizeci și care le-au urmat, adevărata „realitate”, dar și pasiunea mea față de acea femeie, care, cum vom vedea peste câteva pagini, avea și un scop ceva mai practic, acela de a procrea, de a deveni mamă – indica slaba mea aderență de atunci – dar numai de atunci?! – la normele unanim acceptate ale vieții sociale. Și în acest caz, observația bruscă, răutăcioasă părea, dar în fond era una, mai știi, perspicace, a acelei tinere și inteligente scriitoare, redactoră la *Gazeta literară*, G.H. (Georgeta Horodincă), că eu uneori sugerez aparența unui „retardat” la cei douăzeci și ceva de ani ai mei atunci e printre cele mai exacte, mai apropiate de „adevăr” sau face parte din acele metafore incisive care, aplicate unui individ, îl vor urmări decenii? Retardat, interpretez eu azi poate și pentru că am „întârziat”, pentru că m-am afundat cu atâta pasiune în „nămolul” realei sau falsei mele adolescențe, „retardat” și în sensul unei încă ne-desprinderi de o vârstă psihică anterioară, cea a unei depline dezvoltări sociale și mentale. (După aproape un deceniu de la această afirmație a lui G.H., care nu putea să nu mă frapeze, unul dintre primii indivizi din lumea literară care a crezut în vocația mea și nu făcea parte din cei de vârsta mea, din generația mea, prozatorul Al.I. Ștefănescu, deși se afla deja în posesia manuscrisului primului meu roman, *Francisca*, despre care emitea o înaltă și pentru mine surprinzătoare

apreciere, a încercat să ne convingă pe mine, dar și pe Mama mea, care era în acord cu el în această chestiune, că „ar trebui să-mi fac un test al lichidului cefalo-rahidian”, printr-o puncție, dureroasă, se știa, pentru a-mi da cont, mie și celor „care țineau la mine”, că mă aflu, totuși, în situația cuiva... cât de cât normal! Am refuzat acest test medical, se înțelege, așa cum am respins de-a lungul anilor nu puține sfaturi amabile, pline de simț practic. Dar cine ar mai putea spune dacă am procedat „bine” sau nu, dovadă că există evenimente, poate chiar și fenomene ale vieții noastre care nu-și vor primi niciodată cu fermitate un răspuns. Poate, mai știi, există în întreaga lume tiranică și rațională care ne înconjoară și uneori ne neliniștește și astfel de fenomene, care „sar” din legea fundamentală a existenței fizice și morale, numită cauzalitate?! Cauze fără efect și, oricât ar părea de surprinzător, efecte fără nici un fel de cauze. Poate domnii din cercetarea fizicii cuantice, atât de ascultați azi, ar putea să ne ajute în această problemă! Dar despre aceasta și altele m-am exprimat în epica mea, masivă și stufoasă, cum se știe!...)

Da, am iubit, mărturisesc, și, întreaga vară a lui ’52, serile mai ales se consumau în marele parc al Arenelor libertății, pe malul micului lac și la picioarele geamiei turcești ce atunci se afla încă acolo, când mă întâlneam cu Mioara. Ea venea de la Rond, str. Albă nr. 1A, eu pe jos, din str. Nerva Traian, străbătând întreg Bd. Mărășești. Erau, se înțelege, confesiuni de-o parte și de alta, lecturi din poeți francezi făcute de Mioara cu vocea ei graseiată, ușor guturală, dar sprintenă și trădându-i voioșia și grația temperamentală, săruturi îndelungi până la pierderea respirației și la țărmul acelei duble sufocări ce seamănă cu o ieșire la suprafața unei ape dense, albastre,

clătinătoare, din măruntul abis al unei senzualităţi ce-şi caută încă... forma, vigoarea sau semnul; pentru mine, mai ales, un ins, nu o ştiam prea bine atunci, deşi o intuiam, faptul cert e că... nu eram făcut pentru iubire. Atras decis şi aproape înspăimântat de „celălalt sex”, dar lucid că nu deţineam acele calităţi, acel „aparat” necesar, „casanovian”, nu numai de devoţiune în act, dar şi de ceea ce am putea numi cinic de stăpânire a femeii! Bănuiam de pe atunci că voi fi mereu dominat de „ele”, eu, care nutream cu un fel de candid şi feroce orgoliu visuri de afirmare a persoanei şi mai ales cutreierat de acea pulsiune paranoiardă a unui „joc existenţial” de tipul *„va banque*”, nu voiam, încă de pe atunci şi poate şi înainte de asta, decât o smulgere spectaculoasă din anonimat, o ilustrare absolută, de prim rang în cariera mea socială viitoare. Ce promitea deja că se va mişca în limitele creaţiei literare, deşi textele mele de atunci, naive şi diletante în extrem, nu mă încurajau în nici un fel. Iar viermele care mă rodea încă de pe băncile liceale era spaima, teroarea că nu posed ceea ce se cheamă „voinţă”, concept tulbure, conced, mai ales văzut prin aburii sfârşitului de adolescenţă, dar avusesem în clasa mea, la liceul lugojean, două exemple de tineri de vârsta mea şi cu aproximativ aceleaşi preocupări, de lectură, idei, muzică şi care au impresionat întreg corpul profesoral prin capacitatea lor de a depăşi cu mult cunoştinţele ce se cereau în clasă – unul din ei, D.R., era medaliat aproape în fiecare an cu premiul întâi la acel frumos şi, din păcate, dispărut concurs naţional al „Tinerimii române”, despre care însuşi Ionel Teodoreanu avusese cele mai bune păreri. Iar celălalt, C.B., va termina cei şase ani de medicină mereu în fruntea studenţimii naţionale, apoi

cercetător la Institutul Pasteur din Paris și, în cele din urmă, profesor-medic la un colegiu prestigios din S.U.A.

Nu, eu nu eram un precoce și disperam tăcut, într-o accentuată singurătate în fața caietelor și notelor mele disparate, diletante, ce semănau mai mult cu însemnările unei domnișoare provinciale care-și mimează sau își „coafează” un „eu intelectual, literar” în așteptarea vreunui pretendent cu simț practic și apt de-o anduranță într-un cuplu sută la sută, nеșovăitoare și cazanieră. Eu, însă, e drept, mă așteptam pe mine și e cel puțin curios, dacă nu extraordinar faptul că această clătinătoare și, aparent, firavă ambiție a supraviețuit ani mulți, sterpi și izbit de atâtea reale sau inventate deziluzii, strângându-mi ridicol „fantoma mea ideatică” în brațe, așa cum unele femei mature își strâng la piept vechiul urs de pluș; de-atâtea ori m-am văzut învins și decis ridicol, stânjenitor celor puțini care păreau a-mi da atenție, iar lucrurile se agravau prin faptul că în acei ani, ai stalinismului, peste literele și modele literare, în comentariile criticii române năpădise și tema aproape obsesivă a eroilor „învinși”, culeși din prozatorii ruși mai ales, nu numai un Raskolnikov sau Peciorin, dar mai ales din romanele lui Turgheniev sau Leonid Andreev, unde existențialismul, nihilismul sau anarhismul ideatic erau interpretate în acest sens, al pierderii, al mișcării sterile în cerc, al eroilor „de prisos”, pretext pentru noii oportuniști literari ai „realismului socialist” de a-i confrunta cu „eroii erei noi”, pictați de zgomotoșii scriitori sovietici, în frunte cu Ehrenburg, Șolohov sau bietul Fadeev.

În unele texte ale mele mai târzii vorbesc recurent de labirintul în care mă mișcam ca într-un fel de vis coșmaresc, deoarece labirintul este și un vis: ești aruncat dintr-o clipă în

alta într-un univers în care toate reperele au dispărut, fantasmele propriului creier încep să se activeze și să creeze monștri de toate felurile, lumea cunoscută fuge la kilometri distanță, iar apariția morții se află după primul colț! Niciunde, ca într-un labirint existențial, simțul auto-critic nu se revoltă contra ta cu o vigoare mai nemiloasă, totul se falsifică din ceea ce ai lăsat în urmă, imagini și voci, chiar și figuri disprețuite altădată de inși profitori și insolenți fără măsură se umanizează oarecum, vina sau vinile tale se măresc fulgerător, îți devii iute o auto-victimă. Singura teamă de care scapi în labirint este, probabil, vechea atracție a sinuciderii, deoarece „acolo", în acele coridoare, izbindu-te de pereți falși și mereu asemănători, hrănit de speranțe care-ți râd batjocoritor în față și hărțuit de tirania crescândă a regretelor ce seamănă tot mai mult cu neputințele unui biet copilandru pierdut într-o pădure brusc animată și totalitară, sarcastică – da, acolo nu trebuie să te mai preocupe momentul și felul unei posibile și cândva, mai știi, a doritei salvări totale, cea a unei „sinucideri bărbătești", deoarece „aici" zeul labirintului se va ocupa cu rigoare și simț al măsurii și al unei bune, inspirate torturi de propria ta moarte. Ceea ce am numit „labirintul existențial" are și „meritul", în plus, de a te salva de ceea ce numim ratare și de stafia ei, deoarece el, labirintul și „ființa" sa se vor ocupa să dispari înainte de a fi fost! Nu, nu ți se va da măcar dreptul la „a rata", un privilegiu al atâtora pe care în ani mulți și într-o singurătate plutitoare ca aceea a unei ambarcațiuni fără orizont, i-ai tratat cu un dispreț la care nu aveai dreptul, evacuându-i aspru din rândul celor care „au pierdut", deoarece, afirmai tu însuți, prea des și cu un exces de gesticulație că, ce mai, totul e o simplă fanfaronadă, toți aceștia, eroi de salon și

măscărici locali, nu au pierdut la urma urmelor nimic, deoarece nu aveau ce să piardă! *Ridiculus mus*, niște bieți poseuri...

Capitolul IV

1

După acel sunet abia auzit – și poate iute, prost interpretat – pe care l-am numit „Monica”, iată unul...viguros, hrănindu-se din plin din savoarea, fructul, aproape aș zice „din propria-i furtună”, așa cum ne place nouă, unii literați, sau imitându-i pe romanticii europei să „sigilăm” una sau unele din evenimentele noastre erotice – sunetul sau episodul evenimențial numit „Mioara”.

La „suprafață”, nimic prea spectaculos, adulterul unei femei de 32 de ani, intelectuală, atrasă de un aproape imberb de 18 ani sau, poate, cum sugeram mai sus, doritoare de a fi fecundată, cum se spune cinic, o dorință legitimă și urgentă în cazul dânsei de a deveni mamă. Acestei femei eu i-am nutrit o pasiune răscolitoare ce avea să semene întru câtva cu cea purtată, peste vreo două decenii, unei alte femei, tot măritate și căreia, cum se poate spune într-un limbaj abrupt, brutal, eu nu i-am purtat noroc... Azi, spre sfârșitul existenței, eu mă înclin în fața ambelor, ele, aceste doamne, mi-au dăruit ceva, cum se întâmplă firilor mediocre mai ales – este indiscutabil că eu, cel ce semnează aceste rânduri, în fața șocului pe care-l numim

iubire, mă aflu, decis, la granița unei dezolante mediocrități! –, un dar anume, ce poate fi înțeles și poate fi și trăit abia mai târziu; deoarece ambele episoade, dacă putem să le numim astfel, la o primă contemplare par extrem de dramatice, exalând un aer mai degrabă sulfuros, neliniștitor, ultimul, istoria căsniciei cu, într-adevăr, prima mea soție terminându-se literalmente tragic. Putem vorbi în acest caz sau în aceste „cazuri” de vină? Dacă da, eu mi-o asum! Mariei, deoarece despre ea este vorba, i-am dedicat una din capodoperele mele, o carte pentru care am suferit și luptat până la limitele existenței mele naționale, iar, *plecând*, ea însăși își asumă o vină tragică, disproporționată, de parcă noi, umanii, am fi capabili în fixa și tiranica noastră mediocritate de a aprecia, de a cântări, de a fi lucizi de cele ce ni se întâmplă atunci când propriile noastre acte și impulsuri își pierd măsura în mod vertiginos. (Despre Maria însă ceva mai târziu, în „seara acestui basm” neliniștitor care a fost viața mea!...)

E drept că între „Monica” și „Mioara” nu au trecut nici măcar cinci ani, poate doi sau trei, dar „actul”, ca să-i spunem așa, cu ea, cu Mioara, a fost unul certamente al unui adult. Cineva care, e drept, nu avea un mare talent pentru asta, pentru a fi și a acționa ca un adult, dar nu ne ia uneori „viața” prin surprindere?! Grav e însă faptul că nici după epuizarea acestui „act” eu nu am pășit cu adevărat în „țarcul adulților” și, se înțelege, nu sunt mândru de aceasta. Așa cum nu mă mândresc cu nu puține ezitări, obligații cărora le-am rămas indiferent, dacă nu surd, poate trădări, voite sau nu, așa cum nu mă mândresc în nici un fel cu tot acel balast de evenimente ce au punctat, pardosit și semnificat lunga, interminabila mea stare de adolescență. O stare ca o boală, ca o febră, din care nu

știam cum să ies așa cum te zvârcolești ore întregi și asuzi, noaptea, în cearceafuri umede, încercând să scapi din ghearele aproape sadice ale vreunui coșmar; care revine noapte de noapte, de parcă „cineva” ți-ar cere socoteală, una însă aspră și inumană pentru fapte pe care nu le-ai săvârșit decât pe jumătate sau beat de inconștiență; de parcă deasupra umilei noastre existențe e atârnat un cântar ce-și are înscrise pe cadranul său cu totul și cu totul alte valori, alte semne, alte răspunderi!... (Acea „Nici încline a ei limbă/ Recea cumpăn-a gândirii” de care vorbește Eminescu în „Glossa” sa sublimă și eu am interpretat mereu această „limbă” ca indicatorul metalic al unui cântar manual de tip roman ce se mai putea vedea în piețele din provincie cu câteva decenii în urmă.)

Iubirea, aproape șocul erotic pe care l-am trăit cu acea femeie, Mioara, care a preferat să-și distrugă căsnicia pentru a putea fi mamă, deoarece soțul ei, Paul Ionescu, îi cerea să avorteze pentru a păstra cuplul lor marital, acest „act” ar fi trebuit poate să mă grăbească spre maturitate, spre starea de adult. Dar n-a fost așa, eu nu am răspuns cererii Mioarei de a crește împreună copilul ce s-a născut în vara lui ’53, purtând numele de Cătălin Ionescu, deoarece mă credeam chemat unor răspunderi „mai înalte”! E adevărat că în deceniile lungi ce au urmat, nici în cuplul cu Maria, dar nici cu Cristina, extraordinara mea iubită și tovarășă de viață de astăzi, eu nu am crescut copii, mărginindu-mă la „productele mele literare”, la „odraslele mele de hârtie” pentru care mi se părea că aș fi fost născut. Am greșit, nu am greșit, cine ar putea s-o spună? Doar cei care după extincția mea fizică vor mai răsfoi numeroasele mele pagini epice și se vor obosi să constate dacă „au sau nu valoare”! Dacă sunt necesare generațiilor care ne

vor urma, dacă acesta pagini și romane vor fi „utile” unor indivizi cu alte mentalități și trăind sub alte sau, mai știi, sub aceleași „vremuri”, la urma urmei, și dacă ele vor fi capabile de a-i ajuta cumva, de a le servi ca „hrană spirituală”, cum se spune, sau ca un fel de îndreptar, ca un tezaur posibil de existență.

Monica a fost și a rămas mai puțin decât un „eveniment”, mai degrabă un „sigiliu”; Mioara a fost prima mea femeie, iar eu, se pare, nu am fost în stare să-i fiu bărbat. Nu am să caut vreodată scuze sau justificări pentru acest lucru, nu a fost nici primul și cu siguranță nici ultimul dintre eșecurile bărbatului, cetățeanului care am fost. Am iubit-o, într-adevăr, deși niciodată nu am putut desprinde doar curatul sentiment din febra pasiunii și nu știu dacă cineva ar putea-o face – poate un mare poet, cel care posedă luciditatea aspră nu numai a senzațiilor care-l poartă, dar și a „cămărilor” sufletului ce-l inundă și uneori, chiar și pe el, îl copleșesc! Am iubit-o și, într-un gest necugetat, l-am lovit pe soțul ei, pe Paul, care nu înțelegea prea bine ce se întâmplă. Ea mi s-a dăruit în întregime și apoi, pentru că eu întârziam să-mi asum toate răspunderile, cu prețul căsniciei, s-a refugiat lângă pruncul ei pe care l-a crescut apoi cu greutăți mari materiale și în deplină singurătate. Eu, tânăr lacom și nepăsător, m-am hrănit intens din căldura spiritului și a corpului ei, apoi, după ce au trecut anii, ne-au despărțit, culmea, ideile politice: cu primul meu roman, *Francisca*, ei i se părea că am trecut în tabăra comuniștilor, în timp ce ea îmi opunea frânturi, franjuri, reminiscențe încă destul de vii din vechea ei credință legionară. Fusese, în timpul războiului, în studenție, parcă, iubita unui medic dintr-un spital de campanie care-i inculcase ideile

naționaliste, extreme și căruia îi purta peste ani o amintire extrem de vie, la marginea adorației. Poate și pentru acest fapt ea nu a fost vreodată capabilă să-mi aprecieze cărțile și, cred eu, a făcut eroarea de a nu i le recomanda nici fiului ei, al nostru; Cătălin a terminat Facultatea de Filozofie, e căsătorit, are două fete frumoase și inteligente, dar trăiește departe de mine și în ignoranța totală a operei mele. Nu e o acuză de nici un fel, dar eu am fost totdeauna convins că persoana mea, ideile și chiar și gesticulația mea nu pot fi înțelese și nici acceptate de cineva care-mi ignoră orizontul creației, deoarece acolo și mi-e teamă că numai acolo se pot regăsi justificări pentru erorile mele, nu puține. Sau pentru felul meu de a fi. Acolo, în textele mele care se vor obiective și se numesc romane, am focalizat întreaga-mi energie existențială, ca și ideile și scopurile mele, diurne, pur pragmatice și, încă o dată, acolo, doar acolo, în acel hățiș de litere, imagini, personaje, teorii și destine, eu însumi mi-am găsit adeseori liniștea. Ca și echilibrul cu lumea, cu vremurile și cu mine însumi.

Neînțelegându-mi primele romane, Mioara, pe care o vedeam din ce în ce mai rar, a crezut, pripit, că „m-am dat cu comuniștii!”. O eroare pe care am întâlnit-o la mulți, ca și în judecățile lor la adresa noastră, a celor câțiva care am debutat în „timpul lor” – nu exista un alt timp al debutului și nu exista decât o singură editură, E.S.P.L.A., a „lor”, or, puțină lume știe – și eroarea aceasta au făcut-o și nu puțini dintre literații români fugiți la Paris, care trăiau în plină libertate de expresie! – că un tânăr cu adevărat stăpânit de propria-i vocație face orice ca să-și afirme spiritul, talentul, să-și verifice, să compare și să-și confirme sutele de ceasuri și de nopți în care luptă cu nesiguranța, spaima existențială și visurile sale cele mai

„nebunești”. Unii dintre aceștia, vorbesc doar de cei cu adevărat înzestrați și posedați de demonul expresiei publice, s-au și compromis de-a dreptul apărând în lume prea devreme sau prin mijloace total nepotrivite, și dau exemplul absolut dramatic al lui Petru Dumitriu, care a iscălit câteva opuri rușinoase, calomnioase la adresa eroilor și victimelor brutalului stalinism românesc, ca și a lui proprie – cum ar fi *Vânătoare de lupi* și *Drum fără pulbere*, cartea despre Canal.

E de la sine înțeles faptul că eu îi sunt recunoscător proniei pentru darul numit Mioara și ei îi păstrez cea mai caldă, mai bună, mai înfiorată amintire. Nu știu dacă ea a greșit cu adevărat, avea dreptul de a-și trăi maternitatea și, într-adevăr, s-a dedicat în întregime fiului ei, până la sfârșit. Niciodată nu i-am purtat pică pentru faptul de a nu-mi fi citit și apreciat cărțile, se pare că pe noi doi ne-au înstrăinat cu adevărat pasiunile noastre, dacă le pot numi astfel: visul și vocația ei de a fi mamă, cel de scriitor, romancier, la mine. Dreptate, ca să zicem așa, se pare că am avut ambii, iată cât de relative și schimbătoare sunt valorile fundamentale umane, în funcție de indivizi și de firea lor, însăși dreptatea, cea care pare una din valorile cele mai absolute – și o vedem pe eterna Nemesis legată la ochi într-o obiectivitate rece și absolută! –, da, însăși Dreptatea poate fi, în anume, dramatice, cazuri, dacă nu relativă, oricum „distinctă”, adică semnificând valori diferite.

Aș fi fost, cu siguranță, în existența mea, mai *sărac* fără Mioara! Nu puțini, neștiind cum să primească sau ce să facă cu un asemenea dar al destinului, îl resping, îl uită cu insistență sau îl calomniază. Eu, în ce mă privește, l-am purtat „în spate”, în desaga grea uneori a trecutului meu, acolo unde „el”, ca o piatră înfierbântată, parcă scoasă abia din jar, ardea încă și mă

rănea. Adeseori înțelepciunea de care am putut da dovadă a fost tocmai nu de a „înțelege”, ci de a contempla; sunt lucruri pentru care nu am fost pregătiți încă din naștere sau care nu pot fi înțelese nici după ce s-au consumat și atunci buna noastră credință ne sfătuiește să arătăm o „virtute pe care nu o avem”, cum o zice un erou shakespearian, adică un calm al înțelegerii, o anume răbdare cu noi înșine și cu bietul nostru spirit, fremătător și iritat.

Nu, nu invoc ca o scuză a „neînțelegerii” acestei femei care m-a iubit avatarurile tinerelului care am fost și care, cu insistență și uneori cu brutalitate, în acei ani, a fost exclus dintre ai săi, colegii de liceu, respins de a intra printre cei cu care se pare că merita să fie, la Litere, în ’52, exclus din facultate deoarece nu era capabil de minciună, de fățărnicie, ajuns în fabricile și garajele în care a lucrat și unde a trebuit să se „ghemuiască” într-o mulțime diversă, pe jumătate necunoscută și uneori adversă, dură, brutală, învățând și trebuind să se ascundă și, mai ales, să-și ascundă nu numai preferințele, dar și calitățile. Valorile în care credea fără dubiu și uneori cu o credință ce putea părea excesivă, valori și nume prestigioase care erau sfârtecate brutal la lumina zilei, negate și calomniate în piețele publice, ca și de la catedrele înalte ale școlilor. El, acel tinerel ce abia pășea în al treilea deceniu al existenței, a învățat pur și simplu, sângerând din nu puține răni, *să devie singur*! O „profesiune” sau o „îndemânare” sau un „blestem intim”, cum vreți să-i spuneți, care l-a întovărășit, cu unele excepții splendide, în unele „insule” ale aproape tuturor confirmărilor, întreaga-i existență. O singurătate ce în primii timpi, în primii ani, „i”-a apărut desigur ca o formă a neînțelegerii, apoi de-a dreptul ca o vină a insului care era și

apoi, în sfârșit, aproape ca o vocație. Iar în textele magistrului meu Nietzsche i-am găsit și justificarea acestei noi și izbitoare, ciudatei „realități” ce-mi invadase existența încă înfășurată de aburii adolescenței, singurătatea ca o armă, un scut, poate, mai știi, ca un semn al unei anume dreptăți intime.

2

Am specificat mai sus, în seria avatarurilor tânărului care am fost, faptul că „nu era capabil de minciună, de fățărnicie”, fapt pentru care a fost pedepsit cu eliminarea din învățământ. Mai mult decât talentul pe care mi-l laudă nu puțini, mândria întregii mele existențe a fost o anume formă nudă, directă a onestității. În tinerețe, afirmarea sincerității poate părea și o formă a imaturității sociale și, e drept, poate așa s-a și întâmplat în cazul studentului N. Breban, din anul întâi al Facultății de Filozofie, abrupt eliminat după o conversație de nici o oră cu decanul, logicianul Atanasie Joja, devenit apoi și Președinte al Academiei Române, eu, slăbit extrem de câteva luni de boală și spital, având cu siguranță o tembelă încredere în instituție și în ideea de instituție superioară de învățământ, iar el, șeful, decanul, politrucul, amic cu torționarul Gh. Dej, șef al statului stalinist, cu siguranță intoxicat de colegii mei de an, în majoritate recoltați din securitate și activiștii de partid, dar probabil și iritat de trimiterile mele la Platon și Kant.

Da, cu siguranță, în acel an, ’54, eu am greșit, în plină barbarie comunistă și bolșevică poate nu ar fi trebuit să emit astfel de afirmații „provocatoare”, cum i s-or fi părut poate cerberului școlii numit Joja, și, ca să mă umilească pe loc, a

trecut iute de la frazele mele despre categoriile apriorice ale lui Immanuel Kant la mine, la persoana mea „dubioasă”, afirmând – deși mă vedea pentru prima oară în viață! – că îi sugerez pe cei care „fură, în pauze, din paltoanele colegilor lor de an”! O scurtă și brutală josnicie în care omul, „logicianul”, și-a satisfăcut instinctul primar, sadic, având la îndemână o ființă oarecare, părând total neajutorată, mai știi, „creată” să-i fie lui victimă absolută pentru un ceas, nebănuind bietul de el că nu numai istoria, dar și artele, literele și știința sunt domenii ce ascund adesea surprize fenomenale, dincolo de regimurile politice, de polițiile și de sloganurile lor înfierbântate și ticăloase, și că acel tinerel încă *hagard*, zăpăcit existențial la acel ceas, naiv până la o aparentă imbecilitate socială, îl va egala (membru al Academiei Române, figurând și el în marea enciclopedie *Larousse* împreună cu „dânsul”) și poate mai rezistent, mai viu, mai „prezent” în memoria poporului său chiar decât „el”.

M-am răzbunat peste câțiva ani, în masivul meu roman *Drumul la zid*, citit în anii optzeci de zeci de mii de cititori avizați, în care am botezat un securist episodic cu numele de Atanasie Joja, dar dincolo poate de acest gest ce poate părea discutabil, însemnarea mea din roman arată că nu am putut uita faptul că cineva pe care-l credeam „de partea mea”, intelectual de înaltă clasă, ins matur și dotat cu putere administrativă într-un for înalt de formare al tinerilor își folosește forța ca un barbar, ca un individ inferior, ca un fel de „tătar” din cei care, altădată, călărind pe caii lor iuți, aprindeau din fugă case, răsturnând și omorând femei și copii, aplicând senin un fel de etern și brutal, definitiv drept al unora asupra tuturor.

Nu, prof. Joja, în ceasul și în ziua în care a împins într-un fel de prăpastie socială un tinerel care nu semăna cu ceilalți, nepăsător și brutal-indiferent la faptul că acesta venea și dintr-o lungă suferință fizică, nu, logicianul Joja nu era fățarnic în nici un caz; își exersa cu siguranță una din plăcerile sale ceva mai... josnice, având „la îndemână” un corp viu, l-a împins iute și scurt spre disperare și poate spre un fel de neființă – cine poate garanta că o asemenea lovitură aplicată unui ins sensibil și nu matur în totalitate nu îl va împinge spre o îndelungă neîncredere în sine, rătăcire și poate chiar detracare. Iată cinismul în forma sa cea mai pură, cumva nemuritoare, deoarece, de câte ori urc treptele spre etaj la marea Aulă a Academiei Române, cea care a fondat statul național român, eu *îi* văd portretul alături de alte înalte personalități ale Academiei și istoriei noastre naționale și rana mea sângerează, fără voie și în ciuda mea, încă o dată!

Mai există oare și astăzi, în România, astfel de indivizi, bine acoperiți de profesionalismul lor inatacabil, care își permit astfel de plăceri, de „mici josnicii” umane, atunci când au la „îndemână” corpuri vii, extrem de vulnerabile și care li se încredințează cu o naivitate și o bună-credință ce, ele, da, *ele*, par o formă ciudată a „imbecilității”? Și a „prostiei umane și sociale” atunci când cântarul valorilor și al tuturor semnelor este de partea lor, a celor puternici și joviali, din armata celebrului Cesare Borgia, inși ce s-au născut, pare-se, pentru a fi veseli ulii de pradă, împlinind un fel nu de dreptate, ci de *drept*, iute și brutal, ultim, un cu totul alt drept decât al celor mulți! Al celor veșnic surprinși în buna lor credință, al celor naivi pentru eternitate, al celor ce s-au născut pentru o altă lume!

3

Da, e drept, sunt bătrân, dar furia și memoria mea sunt încă tinere și prin aceasta dovedesc că sunt încă viu; apt de reacție, apt de a cântări și, mai ales, apt de a mărturisi. „*Cred, Doamne, și mărturisesc* – spune preotul ieșind în ușa altarului cu sfintele Daruri – *că tu ești Christos, fiul lui Dumnezeu celui viu, carele ai venit în lume ca să-i mântuiești pe cei păcătoși dintre care cel dintâi sunt eu!*” Da, fiul lui Dumnezeu celui viu, celui încă și pururea *viu*, iar eu, ultimul dintre cei care vin la Tine și nu numai cred, dar promit și îndrăznesc și *să mărturisească*, deoarece doar credința înăbușită, murmurată în micile tale cămări interioare, neauzită nu va folosi nimănui, ție cu atât mai puțin!

Și e adevărat că, dacă în unele ceasuri ale mele curajoase, în care mă pot dezgoli și ridica și invoca o Putere deasupra mea, totdeauna spre a mulțumi, rareori spre a cere sau a pretinde ceva, sunt încă mândru nu de faptul că trăiesc, că încă trăiesc, cum se spune, ci de aceea că sunt viu! Chiar și din mijlocul erorilor mele, după concluzii pripite sau animat de vreo furie mărunt și insistent ticăloasă, eu nu pot renunța de a-mi spune păsul, mai ales în numele celor care nu au fost înzestrați cu miraculoasa putere a Cuvântului; cu osebire a celui scris, saltul cel mai formidabil pe care l-a făcut ființa bipedă și înfricată de atâtea catastrofe și forțe răutăcioase ce-i voiau pierderea și poate mai mult – chiar înjosirea, auto-detracarea, căderea din acea minimă demnitate de fier care ne ține sus. Și drept!

În mărturisirea de față, numită carte, descriu faptele și chinurile prin care am trecut eu, acel eu schimbător, fugace și multiplu care am fost și care încă sunt, pentru a ajunge, cum se

spune, scriitor. Acum însă, în ultima vreme, mi-am dat seama că, în fapt, voiam să stăpânesc mai deplin, mai sigur și mai expresiv, cum se spune, acest cuvânt scris, prins și articulat în fraze, capabil să ne împingă și să ne salte nu numai din bolboroseala gâtlejului animalic, dar și din bolboroseala și confuzia peltică a intelectului nostru, de care ne arătăm adesea atât de mândri și care de cele mai multe ori se află la distanțe remarcabile, cosmice adesea față de intențiile și de visatul nostru adevăr. Atunci când ni se pare că un fior din adâncuri, numit inspirație sau, mai bine, presimțire, ne șoptește o altă istorie, un alt fel de a ne apleca asupra lucrurilor din jur, o altă privire pentru animalele care mârâie și ne scâncesc la picioare, o altă mână mai fermă și mai blândă pentru hotărâri ce ar trebui să facă lumină. Atunci când am puterea și bărbăția de a constata, în sfârșit, că ceea ce mi s-a dăruit, nu atât limba grăitoare, ci cuvântul scrijelat pe piatră, pe piele de animal sau pe hârtie, a fost, s-a iscat pentru a putea ieși din mine, cu adevărat, tot mai des, mai iute, mai decis, puterea de a-mi părăsi măruntele mele interese și scopuri care vor muri cu siguranță cu mine, poate chiar și înaintea mea, și pentru a *cânta* ceva! Adică pentru a scrie și a vorbi rar și cu pauze mari, ca să aud eu însumi ceea ce tocmai spun, în cadențe simetrice din care să reiasă un fel de muzică, dar nu a auzului, ci a unui fel ciudat de adevăr, care, e drept, este doar al meu, dar, dacă voi insista și-mi voi înălța cântul, scandat și calm, în fața pietrelor, a brazilor geometrici, speriind păsările care vor fâlfâi bucuroase sau lunecând deasupra atâtor gângănii și viermi lucioși care-mi foiesc la picioare, atunci poate voi fi demn și oarecum în drept *de a spune*! De a vorbi în numele altora, cei care mă îngăduie și care uneori mă văd, chiar și atunci când nu

mă aud, deși mie mi se pare că eu vorbesc totuși; dacă-mi va pieri în fine teama de ridicol, frica de sărăcie, dacă-mi voi pierde măcar o parte din măreția vanității mele, dacă, într-adevăr, dezgolindu-mă, nu voi fi prea mândru de aceasta și nu mă voi grăbi primul să-mi aduc omagii, cum am făcut-o atât de adesea, dacă-mi voi aduce aminte de părinții mei și de uimirea și de suferințele lor nespuse de nici o gură, sau de vuietul acelei mulțimi care formează ea, cu adevărat, marile talazuri ale ființei, încercând cu o formidabilă disperare scrâșnindă de a crea *istorie*, adică memoria înțeleasă nu a unei suferințe, ci a unui miracol. Un fel de cadou cu care, cel mai adesea, nu numai că nu știm ce să facem, unde să-l „punem”, dar îl și mototolim adesea și îl calomniem, deoarece ni se pare prea mic, prea îngust, prea mărunt și prea „imperfect” pentru măreața noastră persoană. Chiar și „prea nedrept” și atunci ne plângem de un creator care a iscat o lume și o ordine universală, uitând să instaleze în aceasta și o balanță a veșnicei și a imediatei dreptăți. Un pașă al existenței am vrea să fim, cineva la a cărui scară să tragă toate valorile și semnele unei îngâmfate așa-zise dreptăți și care, fiind doar dreptatea noastră și uneori nici asta, e mai degrabă o rudă a iluziei fățarnice decât a adevărului. Am vrea să batem din picior și să se aplece iute și curbat toate ființele din preajmă, curenții de aer să ne lingușească pereții și pe fețele din jur să vedem, în fine, înflorind acel zâmbet de acceptare și de umilință servilă, de parcă forța noastră i-ar fi împins pe toți cei din jur să ne descopere unicitatea și augusta noastră minte. Să învingem în fine, iar victoria noastră să poarte în primul rând semnul „dreptății”, adică al răzbunării. Da, răzbunarea, dulcea și fremătătoarea răzbunare visată în atâtea nopți și strânsă de atâtea ori în pumnul nostru ascuns și

umilit, atunci când ni se părea că alții sau un altul ne ia locul – în lume, în strana celui prea înalt și bogat în favoruri, lângă femeia pe care o dorim sau în patul doldora al celui răsfățat de noroc. Iar norocul nostru va fi în sfârșit răzbunarea din care ne vom hrăni, lingându-ne mulțumiți pe buze și privind în jur, pofticioși de a vedea cât mai mulți asistând la victoria noastră. Căci cine va avea curajul, da, zic curajul de a renunța la răzbunarea sa atunci când i se pare că a sosit ceasul ei și când o poate preface în act, când o poate îndeplini. Când poate lovi, umili, pe drept sau nu, înjosi și arunca afară ceea ce „lui” i se pare nu atât de prisos, ci de rușine. Și aici nu e vorba de rușinea ca atare, ci de propria sa rușine, pe care a suferit-o de atâtea ori și care trebuie răzbunată, lumea trebuie să-și „intre în țâțâni”, adică va trebui să ne încapă „și pe noi” și, dacă se poate, la loc de frunte.

Și pentru a obține toate acestea și altele, el va vorbi în numele altora, al mulțimii, prefăcându-se doar servul lor, poate chiar trimisul lor, și va invoca toate marile substantive ce desemnează visul tuturor cu aerul că el este, în fine, cel trimis pentru a le cere. Și, după un timp, nu prea lung, va începe să creadă că, într-adevăr, el este alesul și era încă de mult, dar răutatea măruntă și miopia insistentă și răutăcioasă a celor din jur l-au ascuns și l-au împiedicat în „misia” sa.

Iată omul și, cum spune Terențiu, înțeleptul, „nimic din ce-i omenesc nu-i va fi străin”. Și, vom putea adăuga, mai ales nimic din ceea ce-i este la îndemână și profitor, nimic din ceea ce-l servește numai pe el strict și direct, nimic din ceea ce-l va umple de măreția unei pompoase și jalnice reușite. Victorie.

4

Să vorbesc în continuare despre „epoca” tinereții mele? Dar am făcut-o deja, e drept, fără o prea mare convingere și fără atâtea cunoscute epitete exclamative cu care ea, tinerețea autorilor, dar și a celor anonimi, suntem obișnuiți să fie petrecută; sau poate... da-da, poate că, aidoma cazului adolescenței asupra căreia am zăbovit, eu pur și simplu nu cred că ea *a fost*. Sau că am trăit-o adânc, lucid, plenar, demn de ea, de această regină nu a vieții, ci a amintirii despre o viață! Deoarece, spun unii, ea apare încărcată de daruri și mai ales de promisiuni. Da, de acord, la vârsta aceea suntem supli, viguroși, cât de cât arătoși, fetele sclipesc ca niște corole parfumate iar băieții își aleg modele de mari luptători, strategi, alpiniști, genii în știință, mai rareori bancheri. Și, mai ales, ni se promite aproape totul și prima noastră revoltă – o, da, tinerețea a fost dintotdeauna lăcașul rebeliunii! – va fi contra adulților. Apoi, contra lumii, mai știi, poate și contra istoriei. Energia care ne pulsează prin vene ne face să credem că suntem capabili de fapte herculeene, că putem să-i egalăm pe nu puțini eroi ai prăfuitelor manuale de istorie, deși, e drept, mai puțin observabilă este și o falangă, nu foarte restrânsă, a acelor tinerei care-și pregătesc ceva mai dibaci, mai calm, viitorul lor de adulți, visând și meșterind cu migală nu la un model, ci la o carieră. Nedisprețuind viclenia, meșteșugul unei modestii bine articulate, studiind cu atenție scăpările și gafele adulților din preajmă, folosind „cu farmec” vanitatea femeilor, deoarece cu ele, cu unele dintre acestea, ei se vor întrece în cursa câștigurilor sigure, a onorurilor publice. În cucerirea măriei

sale Bunul-Simț, dintotdeauna, tiranul opiniilor noastre! Al Normalității!

Da, e drept, din toate acestea și poate și din altele eu m-am înfruptat în acea „perioadă” căreia i se permite să-și spună tinerețe, mai puțin din știința celor care au știut să fie și să devină adulți cu un ceas mai devreme. Eu, după câte mi-amintesc – și erorile și disproporțiile comise nu mă lasă să uit! –, am făcut taman pe dos, mi-am prelungit pe cât s-a putut și încă dincolo de aceasta, până la ridicol și până la o oarecare stare de disgrațiozitate a adaptării cât de cât normale, întârzierea în adolescență și poate chiar și dincolo de asta – o fixație absolut „retardată” în ceea ce am numit pubertate, acea stupoare extrem de neliniștitoare a mea în fața „despicării sexelor”. Spre deosebire de atâtea minți calme care o constată, pe această separare sau despicare, ca pe un lucru firesc (mai târziu am întâlnit oameni deștepți și cu faimă care au considerat până și moartea un lucru firesc, deoarece „ea se întâmplă și în larga sferă animală și nimeni nu se miră de aceasta!”), eu am întârziat primejdios de mult în contemplare, cum se zice. Nu reușeam pur și simplu să mă dezlipesc de o vârstă psihologică și fiziologică, e drept, uitând că mă așteptau alte și alte bariere zise descoperiri sau aventuri ale ființei sociale. Poate și-a spus cuvântul și sângele meu nordic sau german, în timp ce tinerii „latini” sută la sută din preajma mea lopătau deja cu succes în apele învolburate ale socialului ce le promitea atâtea.

În aparență, în strictă și superficială aparență, la cei douăzeci de ani ai mei, eu făceam și „exersam” cam aceleași reflexe de atac și apărare ca și a celor de vârsta mea. Dar, deși le păream asemănător, spre uimirea unor adulți care mă aveau

în grijă, eu pierdeam, cum se spune, bătălie după bătălie. Și, în plus, spre a mări nedumerirea, ca să nu zic iritarea „alor mei”, mie părea că nici nu prea îmi pasă, arătând un fel de nepăsare nu mult deosebită de o curată obrăznicie în fața datoriei tuturor, nu-i așa, un fel de nepăsare „gravă” față de „viitorul” meu, față de o carieră sau alta, nepăsare care m-a uimit chiar și pe mine în unele ceasuri de o oarecare molcomire a fervorii mele tinerești, ca și față de simpla și cam brutala interogație pe care o puteam citi nu rareori în ochii celor apropiați: „Din ce vei trăi...băiete?!”.

Azi recunosc, cu neprefăcută umilință, că această interogație de-o simplitate și evidență tulburătoare și care îi îmboldește pe atâția, milioane, în adevăr, în totală egalitate de vârstă, sex sau culoare a pielii, mie nu mi-a făcut, ca să zic așa, niciodată o... prea mare „impresie”! De parcă ar fi fost vorba, așa, printre altele, cum se întâmplă într-o conversație, despre cineva care nu te interesează prea mult și de care, la drept vorbind, nici nu-ți aduci prea bine aminte; e adevărat că, spre deosebire de unii tinerei de vârsta mea, eu nu urzeam visuri și frumoase calcule de a „înjgheba o căsnicie onorabilă”, de a clădi o casă aspectuoasă, falnică sau de a avansa promițător în carieră, indiferent în care. Eram, clar și cum se zice, lipsit total de ambiție, dar... spre nedumerirea mai mult sau mai puțin amuzată a unora, nu păream deloc „modest”, la locul meu, cum se spune, sau chiar și mai puțin de atât, așa, „cumsecade”. Nu, se pare și se zice încă și azi că mă băteam cu pumnul în piept încă de pe atunci... în timp ce, în literatură cel puțin, băieți isteți și indiscutabil „extrem de talentați” își arătau deja mușchii, cum se spune! Nemaivorbind de cei cu profesiuni „onorabile”, medic, inginer, profesor, avocat, etc., foști colegi care în prima

tinerețe și pe băncile liceale sau universitare nu păreau a mă întrece și erau deja bine instalați în funcții și în stima publică.

(Voi face aici o paranteză pe care o pregătesc de mult: e adevărat, cum se spune adesea prin articole care mă privesc, că nu mi-am terminat studiile universitare și, în consecință, aș fi un auto-didact. Nimic mai adevărat, dar vreau să adaug aici ceva care va surprinde pe mulți dintre cei ce repetă automat tot ceea ce alții au digerat și răsdigerat înaintea lor, și anume că egalii mei, de-o valoare cu mine și cu scrierile mele din literele române, sunt cu toții, vorbesc de cei de-un leat cu mine și cam din aceeași generație biologică, în fapt și ei niște... auto-didacți. Sigur, mulți dintre ei, profesori, profesori universitari și chiar academicieni, au diplome de licență, de terminare a unei facultăți umanistice a anilor cincizeci, dar ce se întâmpla, ce *nu* se învăța și mai ales ce se „recomanda”, ce se interzicea drastic – ca să nu zic ce se calomnia, ce se murdărea și ce se înjura de-a dreptul în acei ani în aceste „înalte” instituții de formare a tinerilor? Simplu: valorilor științei, artei și literaturii naționale și europene, cele care i-au format pe antecesorii noștri, cam în aceeași glorioasă perioadă, le erau smulse portretele de pe pereți și batjocorite în presa de „specialitate”, iar trupurile lor venerabile înghesuite în furgoane nocturne și aruncate în beciuri imunde, la îndemâna unor gardieni semi-asasini și a unor ofițeri mândri și veseli de cinismul lor activ pe care și-l descopereau operând pe pielea unor foști miniștri și parlamentari cu faimă, ambasadori, profesori universitari iluștri, șefi de partide istorice, preoți și arhierei, țărani și notabili prestigioși în satul și în zona lor.

E adevărat că am fost exclus de la o facultate de filozofie, acuzat printre altele că fac „propagandă” unor „dușmani” ai

omenirii, precum Platon sau Nietzsche, dar atunci când am fost primit la Cluj, la Facultatea de Germanistică, după un an am părăsit eu însumi „studiile”, deoarece eram în pericol – așa am simțit-o eu atunci și nu cred că a fost ceea ce numim o eroare! – nu numai să-mi pierd timpul cu profesori de nivel sub-liceal, dar eram și îmbuibat cu tot felul de minciuni, de contra-adevăruri, de bâlbâieli arogante și lozincarde ce trebuiau să ne inculce, nouă, tinerilor, ura față de burghezie și de tradiție, față de istoria națională, față de valorile apusene, ale Renașterii, ba chiar și față de cele ale anticilor Greci, stâlpi ai Europei luminilor. Am fugit ca să mă apăr și am adunat în camera mea de pe strada Nerva Traian 34, în care am viețuit 17 ani, de prin anticariate, acele cărți și scrieri care trebuiau să mă ajute să nu rămân un infirm cultural. Și asta au făcut și colegii mei de azi, foști sau prezenți din generația mea, care au produs câte ceva memorabil în aria lor, devenind la rândul lor „fugari” *de facto* din învățământul comunisto-bolșevic și instruindu-se, în ore înnoptate și splendid singuratice, cu texte importante, necesare, din adevărata noastră literatură și din cele câteva, mari, apusene, spaniolă, italiană, engleză, franceză sau germană. Iar diplomele lor de „licență”, dacă sunt datate din anii cincizeci și emise de o facultate „umanistă”, nu cred că fac – nici în străinătate, dar, la drept cuvânt, nici la noi – cât e prețul hârtiei pe care sunt iscălite și cred că congenerii mei, chiar dacă nu o vor face ca mine, prin viu grai, vor fi de acord cu mine. Deoarece, eu și noi, atunci, nu puteam fugi să ne înscriem la facultăți reale, de prestigiu, din Apus, în anii cincizeci și chiar și șaizeci granițele erau strașnic pecetluite. Și timpul nu ne aștepta!...Nu e mai puțin adevărat că unii sunt mândri de „licențele” lor „umaniste”, eu aș fi mai precaut. De altfel,

această bulimie de hârtii iscălite de tot felul de doctori care nu știu o limbă străină ne cutreieră și azi plaiurile la modul „ciclopic”, ca să zic așa, și nu există gujat sau țoapă simpatică și vorbăreață, în Parlament sau în fruntea vreunei Instituții cu fonduri grase în valută, să nu arboreze pe pereții luxosului său cabinet vreun doctorat emis de te miri cine... iar azi, chiar și geniul lui Caragiale cred că ar păli față de naturalețea și fermecătorul tupeu cu care ni se afișează ipingeștii și cațavencii, farfuridii și brânzoveneștii vremurilor noastre, înecați veseli într-o glorie suspect de pestriță, decupată dintr-un invincibil coșmar național!...)

Ne vom despărți deci, pe această pagină și pe cele care vor urma de (așa-zisa!) mea tinerețe, așa cum am făcut și când m-am despărțit, *soit-disant*, de pubertatea mea și, ha-ha, cum o facem noi, „marii scriitori” care adesea ne permitem astfel de clovnerii literare – adică *nu* ne vom despărți! Deși, cum s-a văzut, eu le-am negat pe ambele, pubertatea și adolescența, le-am negat reala-realitate în trecutul vieții mele. Dar... se poate nega o realitate fizică, biografică, psihologică doar pentru că nu se potrivește, să zicem, cu un model „perfect” sau imaginar pe care ți l-ai făcut despre acestea, portret, imagine sau model scos mai degrabă de prin cărți, amestecate și ele, sau scurs dintr-o cam prea înfierbântată fantezie care, ea, da, este și va rămâne tipică tocmai adolescenței unui spirit? Sau... nu?! Nu cumva e vorba de ceva mult mai grav și anume faptul că în cazul meu (al lui N.B.) ne aflăm de fapt în prezența unui spirit care nu discerne propriu-zis prea bine limitele realului de cele ale posibilului sau ale imaginarului? Un spirit atât de „nemulțumit” de organizarea lumii și de nepotrivirea sa cu aceasta, încât e capabil să-și nege sau să-și falsifice înseși cele mai „splendide”

perioade existențiale, cum ar zice o gospodină intelectuală, sau să le nege! Din simplu capriciu speculativ sau invocând un spirit romantic suprem și anistoric?!...

5

Părăsind deci tinerețea, care a fost sau n-a fost (vom afla-o poate în viitoarele pagini ale propriei mele memorii sau confesiuni!), iată-ne instalați în plină maturitate, cam târziu, e drept, în cazul meu, la 31 de ani, în ’965, odată cu primul și categoricul semn al reușitei literare – debutul meu cu primul roman, *Francisca*. Nu e o figură de stil și nu e măcar o fanfaronadă – am trăit și emis nu puține fanfaronade pe diverse tonuri în cariera mea, dar în cazul debutului meu editorial, am mai spus-o, s-a întâmplat nu numai o schimbare de poziție socială categorică, dar sinele meu, întreaga mea conformație și reflexele mele gestuale sau psihologice au trăit o fractură uriașă, benefică. Reușisem, e drept, dar nu numai atât – fapt considerabil pentru un spirit care trecuse binișor de anii în care o asemenea certificare socială se produce la alții! –, reușisem să public peste așteptările tuturor, ale mele inclusiv, învinsesem în chiar cheia idealului meu, ca să zic așa: utopia de a deveni romancier, aclamat de cele mai importante instanțe ale statului comunist și în fapt advers mie, familiei și clasei mele, m-am instalat de pe o zi pe alta, fără nici o exagerare, într-unul din cele mai râvnite și „comode” scaune sociale ale unui regim extrem de zgârcit cu astfel de favoruri și pe care le reținea strict pentru așa-zișii „fii ai lor”. Care însă, s-a văzut asta în plin proletcultism, dar și după aceea, în acea zonă numită

semi-liberalism, „fiii lor”, tinerii ieșiți din mahalalele marilor orașe, sau fiii de țărani săraci, de pălmași veșnic nemulțumiți, unii dintre ei trimiși la acea pepinieră sau seră artificială de creat scriitori ai vremurilor noi, după modelul sovietic, zisa „Școala de literatură” de doi ani, ce ea însăși n-a avut viață lungă, n-au dat, vai, opere și creiere capabile nu să întreacă, dar nici să ajungă la genunchiul atâtor scriitori burghezi și moșierești, corupți sau nu, dar care au știut să înghețe, câțiva dintre ei, în nici două secole, într-o țară abia consolidată și într-o limbă încă imperfectă, opere de prim rang.

Da, comic sau bizar de-a dreptul, într-o singură noapte, în doar câteva zile care mie mi-au apărut ca ivite dintr-un teritoriu de basm, am devenit „unul din cei mai promițători tineri romancieri etc., etc.” și de-a dreptul amuzante erau figurile nu puținilor cunoscuți sau necunoscuți, colegi de generație, redactori de reviste, activiști dar și oameni de pe stradă, care mă priveau cu un fel de „uimire oarbă”, așa cum contempli un fenomen în care „nu crezi”, ceva ce e în totală discordanță cu toate normele și legile în vigoare. O spuneam și mai sus, până la acea dată, Septembrie ’65, eu nu aveam măcar dreptul de a trece drept un ratat, cum foiau atâția tineri sau mai puțin tineri pe culoarele aglomerate ale puținelor reviste literare sau în cele câteva restaurante sau localuri inundate de scriitori, pictori, sculptori, compozitori, pretendenți la glorie, inși realmente versați în litere, ba unii chiar și culți într-o literatură mare europeană sau alta, inteligenți, fermecători, purtând deja aproape toate stigmatele unui „geniu tânăr”, respectați deja de redactorii de la reviste sau de cei din aparatul de propagandă, la „oraș”, la C.C. al partidului, poate și în mediile Securității. Da, aceștia aveau dreptul de a poza în

„ratați” sau, mă rog, în „mari ratați”, deoarece unii dintre ei se afișau deja cu texte publicate și comentate de critică, dar pretindeau mereu un alt statut și o altă opinie asupra ideilor și „operelor” lor.

Târziu, foarte târziu, încă întâlneam în jurul meu priviri vag nemulțumite ale unor domni și domnișoare literate care nu-mi iertau ivirea bruscă și cam intempestivă pe scena literară, nemaivorbind de faptul că nici paternitatea primului meu roman – în trei ani am publicat trei romane unul după altul, culminând cu succesul absolut, național, al *Animalelor bolnave* – nu mi se acorda; erau voci, în capitală dar și în provincie, în orașul bănățean Lugoj, de exemplu, unde-mi făcusem liceul și în care unii foști profesori sau intelectuali respectați ai urbei o indicau pe poeta Nina Cassian drept autorul „incontestabil” al *Franciscăi*! Sărmana femeie, după vreo două decenii de la debutul meu, a publicat și dânsa un volumaș de „schițe și povestiri” care excelează nu prin anemie creatoare evidentă, cum întâlnim și azi la atâtea alte sute și sute de cărțulii, dar în paginile căreia N.C., o răsfățată a partidului veșnic nemulțumită, ca nu puțini scriitori de mâna a doua, de privilegiile ce i se ofereau, își varsă în portrete ușor recognoscibile după câteva modele vii de scriitori care obținuseră favorurile ei, măruntul ei venin, modest și semi-previzibil, ca nu puține dintre rimele și metaforele ei poetice.

Reușita mea, „prea zgomotoasă”, îi irita, pe unii îi jignea cu adevărat, există oriunde în lume indivizi bine adaptați unui sistem social sau altuia, care trăiesc în deplină confortabilitate deoarece planurile și schemele lor de adecvare socială, în mare, se realizează. Ei bine, când în tot acest teatru, burghez sau nu, instalat sau nu, apare un element discordant, de-a dreptul

surprinzător, el este privit aproape ca un stricător al ordinii publice. Bineînțeles, nu e deloc vorba de ordinea publică, ci doar de tihna și chiverniseala, licită sau nu, a unor inși și a coteriilor lor, iar în cazul meu, în anii care au urmat, iritarea urma să continue prin faptul că autorul care irupsese peste noapte, eu, se pare că „nu se mulțumea” cu gloria de vârf și admirația a zeci și zeci de mii de lectori, dar „individul” a îndrăznit să propună un cu totul alt tip de roman, axat pe teme care nu aveau nimic în comun cu temele cunoscute și răspândite prin școli ale prozei mari epice, mai ales de după primul război mondial.

Sigur, proza moldoveană și valahă i-a adoptat ca maeștri pe cei doi Ruși, Turgheniev și Tolstoi, iar cea ardeleană, pe naturalistul Zola, care și în Polonia făcuse școală. Dar ce caută „aici”, la „noi”, un... fel de zănatec, de rus nebun, precum F.M. Dostoievski, cu a sa *„âme slave*”, pretext al unor divagații și teorii nu departe de limita incoerenței sau a scandalosului pur?! Cu personajele sale „desfrânate” din multe puncte de vedere, în care, *horribile dictu*, se aliază decadența sfruntată a moravurilor cu teoriile cele mai înalte despre sublim, credință și înțelegerea spiritului? (Nu e o glumă, în Rusia lui Dostoievski, dar și după ’881, când a murit, ca și în Europa mândră a literelor, unde el nu era acceptat, decenii multe, ca o reală valoare de prim rang, a iritat profund, printre altele, Sofia, personajul fiicei lui Marmeladov, bețivanul mesianic, o prostituată care „îndrăznește” cu Biblia în mână să încerce și reușește a-l converti pe junele anarhisto-criminal Raskolnikov!)

Și-apoi... Nietzsche! Ani și decenii la rând, în cele mai elogioase și nuanțate comentarii ale tinerilor care ne-au sprijinit în acei ani, de la Negoițescu la Eugen Simion, de la

Lucian Raicu la Matei Călinescu sau N. Manolescu, nici unul n-a catadicsit – sau îndrăznit?! – să-l lege pe Nietzsche de epica mea, deși s-a bătut nu puțină monedă încă de la primele mele opuri despre insistența unor cuvinte precum forță sau irațional, relația dintre călău și victimă, ideea „ciudată” a unui destin care se întoarce ciclic și e destinat doar unora, cei care arată o „trăire-tip”, „*typisches Erlebnis*” și altele, ca și unele scene „cinice” sau personaje „incongruente” care, după o edificatoare și chiar remarcabilă așezare tipologică pe câteva sute de pagini se dau peste cap, precum Till Buhoglindă, și devin, tam-nesam, *maître ŕ penser*, deasupra și în ciuda atâtor inși cuminți și rezonabili!

Părea, în acea toamnă „de basm” a lui ’65, că încep o lungă, confortabilă și, mai știi, poate și lucrativă carieră națională, întreg labirintul enorm și întortocheat al nesfârșitei mele dibuiri sociale și psihologice numită, dacă vreți, tinerețe se prăbușea în spatele meu și, în ciuda unui sistem social potrivnic nu numai burgheziei din care eu ieșeam, dar și valorilor ei, tânărul care încă eram părea a-și fi găsit locul... era să scriu „fotoliul”, așa cum erai ghidat pe vremuri într-o sală de cinematograf de o domnișoară cu o lanternă! Nu, în ce mă privește, nu aș fi avut nimic împotrivă, dar, vai, nici eu, dar nici alții, nu puțini, care veneau ca și mine din burghezie sau din țărănimea răsărită, prestigioasă, nu reușeam să înțelegem că, voind încadrarea noastră în social, de bine, de rău, ne aventuram pe un sol de-o impredictibilitate soră cu visul, acele coșmaruri în care nu toate tonurile și scenele sunt oribile! Da, pe toate canalele ni se striga și eram ferm avertizați că trăiam în comunism, dar acum, privind cu calm peste balustrada unei jumătăți de secol, mai putem afirma aceasta?! Dacă unor lectori

ai acestor pagini poate li s-o fi părut cam trasă de păr „teoria" mea după care eu aș fi trăit ani lungi o adolescență care nu a existat, apoi, azi, în ceea ce privește trecutul nostru și al atâtor generații, poate conclude liniștit, extrem enigmatic poate pentru unii tineri născuți la granița lui '89, că acel comunism de care s-a făcut atâta caz, în fapt, nu a existat niciodată. Nu cumva a fost pur și simplu o încălcare masivă a unui vecin de o statură gargantuelică, cunoscut din istorie pentru expansiunea sa organică și care ne-a creat nouă, dar și Europei o scenă magnifică a unui spectacol unic asupra... viitorului?! Al noului, se înțelege, și ce tânăr nu cade iute în capcana oricui anunță *progresul* și *noul*, aventura și instinctul de perfecțiune, de ameliorare totală a societății cum o visau unii utopici la finele Evului Mediu?!

Nu cumva am intrat cu toții, mai bine zis, am fost „înghesuiți" cu toții într-un vis pe care, vrând-nevrând, trebuia să-l trăiești și care ne-a convins că nu rareori, în existența socială, oniricul, fantasmele bine organizate și susținute *manu militari*, dar mai ales prin fraze ce ne cad precum grindina din difuzoarele radioului sau ale megafoanelor de pe străzi sunt mai puternice, mai decisive decât... raționalul, bunul-simț sau decât valorile vechi și acceptate? A trebuit nu numai să credem, dar a trebuit să arătăm și entuziasm și cine era atât de stângaci încât nu era în stare de a-l produce, acest ciudat și original entuziasm era pe dată izolat și exclus nu numai din societate, dar și din memoria tuturor.

Unii dintre cei care în primele decenii au fost acceptați și împinși pe treptele conducerii au motivat că *au crezut*! Dar nu au crezut și alții, pe care aceiași îi urau cu o credință bine justificată, cum au fost fasciștii? Sau naziștii?! Da, e drept,

fiecare din aceștia credea în alte așa-zise valori, dar... metoda, aș zice chiar și principiile nu erau înfiorător de asemenea?! Ce căutau, oare, serviciile de Securitate, Gestapo sau N.K.V.D. sau cum s-or fi numind ele în acest proces și spectacol al „credinței”?! Și de ce râdem noi azi și ne înfiorăm de spectacolele barbare ale inchiziției? Se pare, la o calmă înțelegere, că orice credință, puternică, nouă, eliberatoare, poate chiar „salvatoare”, are nevoie să fie asistată de acele iute înjghebate camere de tortură unde dai peste un individ care te urăște crunt, deși te întâlnește pentru prima oară și-ți contestă, scurt și brutal, orice drept de a avea dreptate. Un individ care devine în câteva secunde proprietarul trupului tău și în minute lungi se instalează acolo între „voi” o bruscă ordine coborâtă parcă dintr-un cer jos, negru și nămolos și în care el va decide în fiecare secundă ce trebuie să spui, să trăiești, să crezi și, poate, să fii. Da, să fii sau să nu fii și nici într-un ceas sau două sau după o singură noapte îți descoperi propriul trup ca pe cel mai aprig dușman al tău și singura ta dorință, singurul tău vis e să te eliberezi de el. Da, după acele ședințe însângerate și profund mutilante ale Securității, Gestapoului sau N.K.V.D.-ului, sinuciderea devenea un vis dorit cu ardoare!

Și... iată în ce lume tânărul care încă eram se pregătea ca nu puțini alții de o carieră cât de cât acceptabilă, cât de cât predictibilă, fără să mai vorbim de locul pe care ar fi trebuit să-l ia în această viață acel „ingredient” fără de care, *ŕ la longue*, se pare că producem vrând-nevrând infernul – e vorba, se înțelege, despre speranță! Sigur, unii, înțelepți sau nu, mă avertizau să fiu „prudent”, dar s-a dovedit pentru cei mai mulți dintre noi, cei care, observând cum stau lucrurile și că, ce mai, fuseserăm lăsați „de capul nostru” în brațele unui gigant setos

de spații populate cu milioane de ființe bine zăpăcite de un război atroce, unic și încercam a supraviețui, doar atât, a supraviețui, da, noi ne-am convins din ce în ce mai iute că nu e suficient „să crezi” – trebuie să-i obligi și pe alții la „credință”! Nu e suficient să te îmbraci din cap până-n picioare în „noile valori”, trebuie, cu sârg și necontenit, să le murdărești, dacă se poate chiar să le înjuri „cu năduf” pe cele „vechi”, care te-au format, pe tine și pe părinții, dar și pe părinții părinților tăi! Noul, acest „nou” vehement și crispat ca o mască de carnaval, era îmbibat de o ură cosmică în care, dacă nu te îmbăiai și tu, repede-repejor, deveneai iute un cineva așa-zis „suspect”, apt de a fi eliminat din societate, poate și mai mult de atât! A, nu, posibilitățile noului și salvatorului regim nu puteau fi subestimate, în „slujba omului” aproape orice era permis, chiar și crima sau, he, he, mai ales „ea”! În slujba omului...?! Dar unde se afla acest om, unde se află el acum? A existat el vreodată?! Unii, fascinați de acest trecut al „credinței”, declară sus și tare că acest om a existat, a fost zămislit, ba că el continuă să fie și să umble printre noi!... Or, dacă acești subtili teoreticieni au dreptate înseamnă nu numai că acel sistem a „existat”, dar că a și învins! Oare...?!

Unii „tineri” sau mai puțin tineri cred ca și mine că acest sistem nu a existat, că fost pur și simplu o invenție a noastră, cei pe care „Întâmplarea” i-a ales să se nască atunci și, pentru a ne motiva lașitatea sau pasivitatea sau zelul ciudat sau cum vreți să-i spuneți, noi înșine l-am inventat. Dar... Securitatea, unde lucrau cetățeni români, foști țărani sau mahalagii, foști ofițeri ai regelui sau chelneri mărunți, hoți de felul lor și murdari, dezordonați în modul de a gândi, ce s-au trezit cu uniforme noi-nouțe și trese pe umăr, având dreptul de a da ordine altora, ei,

care în viața-vieților lor nu au învățat să respecte ordinea în lucruri, chiar și în cele zise mici, ei de unde au venit?!... Sau activiștii fanatici ai partidului care călcau totul în picioare pentru a afirma ce?! Păi... o prietenie cu un frate mai mare care vrea să ne scoată din ignoranță, din eroare, din istorie pur și simplu. Da, mă rog, să zicem o ocupație a unui stăpân puternic ce vine și năvălește ca și altădată din Asia cea necuprinsă, o ocupație căreia noi, generația și generațiile noastre trebuiau să-i dea un fel de lustru, deoarece, nu-i așa, întreaga Europă și întreaga lume civilizată ieșiseră în sfârșit din miasmele Evului Mediu, unde orice exces de putere nud și brutal era condamnabil – dar nu... *credința*! E vorba, se înțelege, de acea credință care nu mai are o nevoie primitivă de forță nudă și de mijloace brutale și care ea, da, ea însăși, suplinește totul: supunerea, devoțiunea și anume nu una oarbă și pasivă, nu, ea însăși condamnabilă, ci acea devoțiune plină de... un fel de har, de un zel indescriptibil, de urale, freamăt, tropot de picioare și de palme transpirate, ochi, priviri temătoare și avide care-i caută pe acei bărbați aflați într-o anume tribună de scânduri acoperite cu pânză roșie, necunoscuți dar extrem de familiari, deoarece se cunosc portretele lor în mărime exacerbată, purtate de mâini clătinătoare de-a lungul bulevardelor, portrete care acoperă mii și mii de ziduri de școli, spitale, cazărmi, fabrici, chiar și de pușcării! Deoarece acum totul e nou și cu toții ne-am trezit transportați peste noapte pe o scenă gigantică, pe care voci răgușite din megafoane ne indică fiecare gest, fiecare centimetru pe care trebuie să pășim, asigurându-ne că, iată, în golul imens al existenței și de care s-au plâns atâția poeți și filozofi, am fost dăruiți cu un conținut frenetic, cu un prezent indubitabil, mai ferm, mai tiranic decât orice fier! Trăiam, ce

mai, cu adevărat o eră nouă, iar cel care se îndoia de aceasta și mai avea și tupeul de a o mărturisi și altora, ei bine, acela răspundea, o, nu, nu în fața vreunui tribunal plictisit, ci direct în fața mâniei poporului! Nu, nimeni nu mai putea rămâne singur cu îndoielile sale mărunt-burgheze, singurătatea ca stare de spirit era ea însăși dată afară din societate! Jos, afară, la o parte, în lături!

6

În Martie ’69 am primit marele premiu al Uniunii Scriitorilor, pentru romanul *Animale bolnave*, împreună cu Fănuș Neagu pentru romanul său *Îngerul a strigat.* Cel care a pierdut la acea dată a fost Marin Preda, cu ultimul său roman cu adevărat bun, după părerea mea, *Intrusul*. (Nu știu dacă el mi-a iertat asta, cu adevărat, vreodată!)

Eram doar de un an și jumătate membru al partidului și, cum o spuneam mai sus, n-am făcut niciodată parte din ampla organizație de tineret U.T.M., în care au fost încorporați masiv majoritatea celor din generațiile tinere din școli și fabrici. La lansarea în două ediții a romanului meu – circa 60.000 de exemplare! –, în noianul de cronici și texte hiper-laudative în care, printre altele, eram pus în filiația lui Dostoievski, am dat peste un admirator la care nu mă așteptam: secretarul Comitetului Central, șef al propagandei, agitației și culturii, Dumitru Popescu. Cel care, cam în aceeași perioadă, a început să-i scrie discursurile șefului statului și să se erijeze în sfetnicul său tot mai „intim”.

El m-a chemat la partid și acolo, tronând în fața subalternilor săi care conduceau diverse ramuri ale presei de partid și literare, edituri, uniuni de creație și altele, mi-a declarat uimirea sa în fața apariției „unui asemenea roman care, spunea tot el, îi redă încrederea în propriul lor sistem, cel comunist! Și... cum de a apărut această carte?!...”.

La replica mea că se afla chiar lângă el un tovarăș, Bujor Sion, vechi activist care o amenințase pe doamna Mihăileanu, directoarea Editurii Tineretului, unde apăruse cartea, că o dă afară dacă autorul nu renunță la capitolul dur al anchetei de poliție, în care un colonel al armatei „noastre” folosește nu numai o rară brutalitate de limbaj contra unei femei nevinovate, dar și ațâță un câine-lup asupra ei, în timp ce o împinge noaptea în valurile unui râu nu lipsit de riscuri, D. Popescu, supranumit și „Dumnezeu” de pe vremea când condusese organul partidului, *Scînteia*, mi-a răspuns că „tovarășul Bujor Sion nu și-a îndeplinit decât sarcina, dar uimitoare rămâne totuși apariția cărții, care lui, cel puțin, îi dădea speranța că, într-adevăr, comunismul poate crea opere majore”. Peste câțiva ani, încă secretar C.C., el urma să semneze la rândul lui romane nu lipsite de interes și nici de curaj politic, pe care, din păcate, critica, temătoare, s-a ferit să le comenteze *in extenso* – vorbesc de cei câțiva critici de prestigiu, deoarece era evident că unul din conducătorii partidului avea mereu la îndemână o liotă de zelatori.

A urmat, în ordinea „succeselor” mele politico-culturale, lansarea unui film, regizat de Gh. Vitanidis, la care eu am semnat scenariul, *Răutăciosul adolescent*. D. Popescu ne-a chemat pe ambii, pe Vitanidis și pe mine, și ne-a covârșit cu elogii, lucru rarisim la el, deoarece era deja temut pentru

„orgoliul” său, ca și pentru criticile devastatoare pe care le lansa asupra tuturor compartimentelor artei și culturii. Nu peste mult timp, tot el m-a rugat să particip în orașul Brăila la manifestările care cuprinseseră întreaga țară în fervoarea pregătirii Congresului al X-lea al partidului, fără să mă avertizeze ce mă așteaptă. M-am deplasat la Brăila cu mașina proprie și acolo am aflat de la ministrul nostru de Externe, G. Macovescu, prieten bun cu Zaharia Stancu, președintele Uniunii Scriitorilor, că nu aveam mare lucru de făcut, doar că peste două zile sunt rugat să particip la o mare adunare a muncitorilor și membrilor de partid din oraș și județ, în cinstea viitorului congres. Așa am și făcut și, spre uimirea, aș zice spre stupoarea mea, abia acolo, într-o sală cu peste o mie de oameni, m-am auzit propus ca membru supleant pentru viitorul Comitet Central. Nu am refuzat, nu am ieșit din sală deoarece eu însumi, în acea perioată, anii ’68-’69, alături de nu puțini cetățeni români, poate sute de mii, eram în deplin acord, unii chiar și în admirația șefului de stat, Ceaușescu, care, cu un an înainte, în vara fierbinte a lui August ’68, în celebrul discurs din balconul partidului, i-a condamnat pe Brejnev și întreg Pactul de la Varșovia, a doua mare putere militară a lumii, al cărei membru era și România, pentru intervenția armată și brutală în Cehoslovacia, și pentru arestarea lui Dubček; pe care Ceaușescu îl vizitase cu câteva luni înainte, asigurându-l de spijinul său în susținerea a ceea ce s-a numit „Primăvara de la Praga”, adică o formă mai liberală, mai națională și, oricum, mai democratică a „tiparului” comunist pe care, în primii ani de după terminarea războiului, Rusia bolșevică l-a impus cu forța celor vreo zece țări din Estul Europei pe care, în vrac, puterile apusene și

americane le-au cedat bunului-plac al tătucului Djugașvili, cunoscut mai ales sub pseudonimul „de luptă" – Stalin!

Între timp, cu ajutorul intervenției șefului statului, a lui Ceaușescu, și a sfătuitorului său, D. Popescu, am fost „ales" redactor-șef al celei mai influente publicații literare, *România literară*, de către Biroul Uniunii Scriitorilor, forță reală și politică în cultura țării, dar opus total mie, deși eram eu însumi membru în Birou, și care, în frunte cu Stancu, cu Jebeleanu și cu Preda, era intens și bine manipulat de un Adrian Păunescu, tânăr și promițător poet, animat însă de-o energie rară, adjunct în vremea aceea la revistă și care, din discipolul benevol și plin de zel al meu și al lui Nichita, ne-a „trădat" și, în speranța unei cariere politice și administrative, a trecut cu arme și bagaje în tabăra „bătrânilor scriitori", cu toții bine înscăunați la Academia Română și în principalele instituții de cultură și învățământ.

Lupte, zbateri și grupări literare uneori adverse în sânul unicei Uniuni a Scriitorilor din România și tot în acei ani, numiți mai târziu beneficiari ai unui cvasi-liberalism politic, Zaharia Stancu a inițiat și a marcat, cu tact și cu o vechea rutină carieristică, Uniunea noastră, reușind a o transforma dintr-un „organ al comuniștilor" într-un fel de sindicat al celor care publicau în versuri, proză sau teatru, traducători și îngrijitori de ediții, o întreagă armată de servitori ai literei românești și care îndrăzneau în fine, după întreaga barbarie a stalinismului, să vorbească și să-i citeze pe „huliții" până deunăzi, pe întemeietorii clasicismului și modernismului românesc, un Titu Maiorescu, parțial Blaga, Ion Barbu, Eugen Lovinescu și, încă în forță creatoare, Arghezi, ieșit la rându-i dintr-un deceniu de anonimat impus și de atacuri imunde.

Tot cam în acea vreme am primit din partea Gospodăriei de partid și la influența aceluiași D. Popescu o vilă la Șosea, în cartierul Primăverii, pe care am împărțit-o cu „bătrânul” poet avangardist Virgil Teodorescu. Manifestându-mi dorința de a realiza efectiv, ca scenarist și regizor, un film de lung metraj, D. Popescu i-a dat „sarcină” vice-președintelui Ministerului Culturii, Ion Brad, să-mi aprobe un buget considerabil și așa se face că la sfârșitul anului ’70 conduceam echipa redacțională a *României literare*, dar și o amplă echipă de filmare și alergam, fericit, pe plaiurile patriei, să caut „locuri” pentru „filmările în exterior” ale peliculei care trebuia să ecranizeze romanul meu *Animale bolnave* sub titlul *Printre colinele verzi*. O experiență râvnită de mine de multă vreme, de a ieși în peisaj după mii de ore petrecute printre cărți și manuscrise și de a mai cunoaște o altă lume, în acest caz micro-cosmosul colorat și celebru al actorilor din teatru și film.

Au fost anii mei de „glorie legală”, fiindcă foarte curând urma să mă scufund într-o altă formă a celebrității, pe care am putea-o numi „stranie” sau „subterană”, deși nu era vorba de nici un fel de *underground*, deoarece, chiar și după ieșirea mea zgomotoasă, aproape scandaloasă dintr-un anume punct de vedere, din grațiile puterii comuniste, eu am continuat să public romane masive și numele meu continua să apară în reviste, de data aceasta, se înțelege, întovărășit de epitete negative, infamante, nu rareori grosolane, insultătoare. Un moment important al acestei „perioade” a fost căsătoria mea cu Maria, născută Dumitrescu, divorțată de soțul ei, iar eu, preocupat excesiv de treburile mele, revistă, film, participarea la ședințele Biroului și la altele, am lunecat în această aventură a căsătoriei după un amor furtunos și pe care nu l-am stăpânit prea bine, cu

o femeie înzestrată cu mari calități, dar, așa cum se întâmplă uneori, sunt întâlniri care nu trebuie să aibă loc; și care nu aduc noroc nici unuia, nici altuia, deși par ivite în aurora unei „iubiri” parcă desăvârșite! Vina, dacă există vreo vină în episodul tragic care a urmat la numai câțiva ani, o port eu, în primul rând, Maria, căreia i-am dedicat romanul *Bunavestire*, scris încă lângă ea, mi-a lăsat, într-un patetism și o umilință sfâșietoare, la moartea ei abruptă, o scrisoare în care-și cere iertare, dar, încă o dată, eu am fost cel orb în toată această istorie care mi-a afectat și o face și azi, încă, echilibrul interior. Am acceptat într-o prea mare intimitate o ființă care urma să trăiască, alături de mine, hotărârile radicale, dar și izbiturile biografiei, ale destinului meu literar, ființă nu numai nepregătită pentru înaltul climat de tensiune pe care-l trăiam eu atunci în lumea literelor și a politicii românești, dar care ea înseși, sărmana, era victimă a unor pulsiuni grave, destabilizante.

Maria, frumoasa Maria, a fost a doua femeie pe care am iubit-o în lunga și poate cam prea accidentata mea viață și scurtul, dramaticul episod trăit lângă ea e *locul* ispititor și neînțeles la care revin adeseori, încercând, încă o dată, cum fac cu lucrurile „mari” din existența mea, nu de a „înțelege”, ci doar de a *privi*, de a *vedea*, de a contempla! Da, este și a fost un dar, ceea ce numim astfel, însă sunt daruri pe care nu le înțelegem, cu care nu am știut ce să facem și, mai ales, poate, daruri făcute pentru „un altul”! Un eșec magistral, de acord, o formă a unei umilințe de destin cu care m-am luptat și care m-a apăsat teribil în multe nopți albe, petrecute în țară sau la mii de kilometri distanță de prietenii mei, dar și de acel „mine însumi” ce fusese prins într-o vâltoare din care el însuși, destinul lui, dacă nu

mintea lui puteau să „dispară”, să deraieze definitiv. Dacă o carieră literară are mai multe „vârfuri”, eu mă aflam, la acel sfârșit de deceniu opt, într-unul din ele, primul și cel mai „zgomotos” pentru cei din jur și, încă o dată, dacă această scurtă și extrem de tensionată perioadă a fost marcată de succese și eșecuri, pentru a folosi epitete vagi, nesemnificative, ea mi-a dăruit totuși ceva, un lucru pe care nu-l așteptam, poate nici nu-l doream, dar care a colorat intens întreaga mea evoluție ulterioară: despărțirea de lume! De o anume lume și nu de cea „vizibilă”, „exterioară”, ci de acea lume, existență socială, vuiet, figuri, cauze, scopuri, destine pe care eu însumi le proiectam „în afară”, acea lume pe care, să zicem, ambiția mea primă, cea născută din aburii adolescenței, și-o reprezenta, desena și certifica. Ea, această „lume” s-a prăbușit în anii care au urmat după ce am îndrăznit să-l critic pe tiran, pe Ceaușescu, într-un mare cotidian francez, pentru unii făcând figura unui ingrat sau aventurier, altora creându-le o „problemă”, deoarece în nici una din țările dominate de Moscova nu s-a întâmplat o disidență la un nivel atât de înalt. Deși, o repet a mia oară, spre deosebire de alți disidenți mai „faimoși” decât mine, criticile mele la adresa șefului statului în *Le Monde* și în alte ziare, franceze sau germane, au fost moderate, în primul rând eu nu am pus în discuție structura statului, așa-zisul „comunism”, conștient, ca și mulți alții, cei din Occident mai ales, de faptul că cele vreo zece țări din Estul Europei aflate sub călcâi sovietic își vor câștiga dorita libertate abia după dizolvarea – extrem problematică, părea atunci! – a imperiului moscovit.

Capitolul V
(Labiș. Păunescu. Ceaușescu)

1

Această perioadă de existență, ’65-’71, surprinzător de scurtă față de infinitul „labirint intim” care a precedat-o, nu poate fi înțeleasă, nici de mine și nici de lectorul meu, de acum și „de cândva”, dacă n-o agrementăm, oarecum jurnalistic, cu medaliile a trei inși dispăruți și care au făcut epocă, cum se spune – doi literați și un politician de vârf. Îi aduc aici în prim-planul confesiunilor mele deoarece sunt emblematici nu atât pentru mine – deși i-am cunoscut pe toți trei! –, dar mai ales pentru înțelegerea unei epoci; poate și pentru o privire ceva mai apropiată, mai „intimă” asupra propriei noastre istorii, mai știi, poate și asupra mult discutatului specific național!...

Despre Labiș s-a scris mult și se va mai scrie, deoarece, cum am menționat mai sus, suntem, se pare, una din acele națiuni, nu se știe din ce pricină, fermecate de... nu-nu, nu de „învinși”, ci de cei încărcați cu mari promisiuni, apăruți brusc în aurora fermecată a juneții și care apoi dispar, aproape ca un abur; ca o fantasmă dragă, o siluetă veșnic vie, veșnic misterioasă, deoarece nu-i vom cunoaște niciodată destinul abia început, așa

cum un copil curios, nesățios de povestiri va rămâne adânc nemulțumit dacă cineva, care i-l promisese, nu-și termină basmul ispititor, abia schițat, abia început.

Nichita Stănescu a fost de multe ori, cam de prea multe ori și fără argumente lirice convingătoare, pus lângă silueta de fum a tânărului bucovinean, ba au fost și poate încă sunt critici de prestigiu care afirmă că Labiș ar fi un fel de... întemeietor al generației zisă șaizeci; nici pomeneală, în ce mă privește, dar și din câte știu despre colegi apropiați, un Nichita, Cezar Baltag, nemaivorbind de Sorescu, nu cred că ne leagă ceva, cât de cât, nici de destinul lui, de firea sau, cu atât mai puțin, de opera sa, atât cât ne-a rămas și cât încă rezistă unui examen critic aprofundat. Poate mai degrabă un... Ioan Alexandru, dar cu siguranță, cred eu, Adrian Păunescu. Mulți vor ridica din umeri la această apreciere, dar voi adăuga imediat – Păunescu, poet interesant, promițător și el, dar care, ce ciudat și într-o altă formă, a ucis și „și-a ucis" marea speranță ce viețuia, ce „ticăia" în ființa sa imponderabilă. (Zaharia Stancu, șeful de mare autoritate al Uniunii Scriitorilor, apărându-l odată pe Păunescu în fața Tiranului, a lui Ceaușescu, a strigat: „Nu-l ucideți pe Victor Hugo tânăr!".)

Pe Adrian Păunescu l-am cunoscut în următoarea împrejurare: într-o după-amiază am primit un telefon de la o prea frumoasă și cam petrecăreață tânără poetă, pe numele ei Vera Lungu, originară din Banat și care în anii aceia, șaizeci, se amesteca fervent printre tinerii sculptori, jurnaliști, scriitori, pictori, compozitori, noi toți formam, într-un timp în care parcă se întrezărea o înmuiere cât de cât a durității staliniste, o magmă lunecoasă și veselă, plină de speranță și în același timp eram nepăsători față de propria noastră viață, purtând toate

semnele unei tinereți joviale, vitale, dar și cu semne de falsă bătrânețe în același timp, deoarece peste noi și peste pământul pe care ne născuserăm adăstau încă nori negri, extrem de ciudați, de imprevizibili. Dânsa locuia pe strada Spiru Haret nr. 4 și mă anunța amuzată că în boxa din pivniță care-i aparținea, peste niște lemne, așezat pe un schelet de fier al unui fel de pat de spital, se afla un tânăr izgonit de mama lui. Aveam cumva o pătură la îndemână să i-o aduc?

Sigur că da, am luat o pătură, cu dungi verzi, țin minte, și, într-adevăr, în boxa de la subsol a Verei am dat peste un tinerel voinic, de vreo optsprezece ani, cu un zâmbet larg și sfios în același timp, elev în clasa a XI-a, dacă nu mă înșel, sau... proaspăt absolvent! Mi-a plăcut atât de mult insul, încât, cum eram aproape, l-am luat cu mine într-o plimbare în Cișmigiu, unde, după ce l-am lăsat să-mi recite câteva din poeziile proprii, de care mi se părea că era cam prea încântat, după câteva întrebări scurte, încercând să-i aflu preferințele din poeții noștri dintre războaie, l-am snobat recitându-i din Baudelaire, cu o anume insistență. Nu-l știa, dar a prins destul de repede profilul de „dandy” sau de „maudit” sub care trecea atunci, la noi, dar și în Franța, ciudatul mare maestru al modernismului european, neînțeles de magistrul Sainte-Beuve și al cărui editor a trebuit, în 1857, să plătească o amendă usturătoare pentru a fi scos pe piață volumul care a trecut ca un cutremur de scară ridicată pe piața continentului – *Les fleurs du mal*.

În scurtă vreme, poate într-o prea scurtă vreme, tinerelul, Adrian, ne-a fermecat pe rând – pe Matei (Călinescu), apoi, mai îndelungat pe Nichita, care câteva luni s-a și mutat cu el și cu noua lui soție, Constanța Buzea, și apoi, părea definitiv, pe mine, „enorm”, vreo doi ani, dacă nu mai mult! Timpul în acei

ani „ai noștri” era de-o densitate unică, noi, cei vitali, nepăsători și nebuni și care făcuserăm un pariu aș zice... usturător dar și straniu cu destinul, deoarece visam nu numai o carieră, dar și o artă de vârf, veritabilă, rezistentă, adică mare, într-o țară prinsă într-un taifun magnific, o tornadă istorică ce ne smulsese din rădăcini nu numai copacii, stâlpii și acoperișurile, dar și strămoșii, valorile, tainele noastre cele mai sfinte, icoanele originii noastre.

Ne aflăm, iată, în fața unui cristal care, înainte de a fi și de a se fi șlefuit, se sparge, N. Labiș, și, orice s-ar spune, gloria care-l va menține în atenția generațiilor va fi probabil aceea de a fi distonat cu o stridență armonioasă, ca să zic așa, într-un timp al poeziei crâncene, mizere, fals profetice. Păunescu este însă pe dos, o prea dezvoltată mantie lirică, insistentă și dusă până la un fel de vorbărie vag tumultuoasă, cronici rimate de-o uluitoare simplitate în ultima perioadă, o asfixie a propriului geniu printr-o umilitoare, absolut jenantă impostură de poet național. Nu numai un Goga este aici caricaturizat, dar însuși Eminescu, iar acest lucru nu rămâne niciodată nepedepsit în memoria noastră. Spun toate acestea cu o strângere de inimă, deoarece atât eu, cât și Nichita am fost, un timp, solidari cu... era să zic „spasmele” imaginației unui tânăr a cărui artă, după primele două volume ce promiteau enorm (în *Mieii primi* cele patru dedicații sunt adresate grupului nostru literar!), s-a ramificat iute într-o arborescență grăbită, încă o dată cu aspect tumultuos, care i-a secat destul de abrupt izvoarele. Adrian nu a primit, nu i s-a dăruit niciodată acel timp al unei organizări interne, calme, a fluviului său interior, timp care marchează aproape totdeauna opera unui mare poet. Ioan Alexandru, cu care Păunescu a debutat cam în același timp și care, spre

deosebire de Adrian, era pus în filiația lui Blaga, în timp ce Păunescu cocheta cu maestrul Macedonski în optica unor critici (Negoițescu, printre alții, sau Ivasiuc!), și-a înăbușit oarecum identic marele talent, luând-o cumva pe același „drum”, al, să zicem, spiritului național și revendicativ, ambii grăbiți, doi tineri frumoși, unul venit de peste Prut, celălalt din câmpia Clujului, să se exprime mai iute, mai plenar, mai convingător și, dacă se putea, cu aplomb și definitiv. Dacă îi punem alături pe cei doi, dar mai ales pe Păunescu, unui poet care a avut o gestație a propriei înzestrări de o lentoare care friza aproape imbecilitatea, izbucnind apoi cu o forță încă și azi greu de perceput, l-am numit pe G. Bacovia, veți înțelege nu... dezamăgirea mea, în artă, în arta adevărată nu e loc de victorii sau dezamăgiri, ci o apăsată uimire: să fie oare acesta un dar nefast al specificului nostru această cheltuire nesocotită, această risipă oarecum „obraznică” cu propria înzestrare, acest joc riscant, un fel de „*va banque*” cu propria noastră capacitate de a-i urma pe acești tineri care ne trec iute prin față, cu mantalele fâlfâind triumfător dar cu o respirație ciudat de scurtă în fond, deși fac eforturi din ce în ce mai jenante de a părea că posedă plămânii unui bivol magic din poveste!

L-am ales aici pe Păunescu și pentru cea de-a doua sa postură, cea de „poet de curte”, moment în care ne-am despărțit, deși eu ar fi trebuit să mă aflu pe locul lui, membru deja în elita de partid și având alături cele două spirite și forțe care conduceau în acei ani România. I-am și spus-o, acum câțiva ani, când luam masa în grădină la restaurantul COȘ, surprinzându-l se părea:

— Adrian, tu ai fost un remarcabil poet de curte!

M-a contrazis imediat, uimit în aparență, dar am adăugat că nu mi se pare deloc infamant epitetul și printre altele l-am citat pe splendidul poet și traducător Coșbuc, care, în opoziție cu Vlahuță, a îndeplinit onorabil acest rol, de poet de curte al monarhului Carol I.

— Numai că ți-ai ales în mod greșit monarhul, i-am spus, dacă ar fi fost un altul, întreaga ta gesticulație poate ar fi fost altfel înțeleasă!...

A fost, în ceasul acela, și o abia sugerată răzbunare a mea față de celălalt Adrian, cel mai tânăr doar cu câțiva ani, pe care îl acceptasem ca prieten intim, care-mi jurase prietenie totală în sute de nopți și care, în clipa când eu mă depărtam, cu un gest puternic și elocvent pentru mulți, de tiran, riscând foarte mult într-o țară marcat balcanică și unde Jupânul, Marele Jupân, este de obicei cel care poartă și încarnează dreptatea și nu cel care trebuie s-o aplice și s-o servească – el, poetul, exact în acei ani, ’71-’72, a început să facă eforturi demesurate, adesea dizgrațioase de apropiere de putere. Expunându-se aproape în orice condiții, nesimțind că Tiranul se află pe un drum de maximă pierdere pentru el și națiunea sa, în ciuda succeselor fulgurante internaționale și că va sfârși aiuritor, ca într-o dramă medievală, atroce, de un uriaș prost-gust!

Nu, poetul nu a avut în nici un fel fler, instinct în a-și „plasa talentul” într-o țesătură socială acceptabilă, iar omul, se pare, a fost propriul său inamic. Sigur, Adrian Păunescu „va rămâne”, cum se spune, dar timpul nu cred că va cerne în favoarea limpezimii poeziei sale, cea de început, mai ales, când nimic nu mințea, nimic nu jena în gestica sa, dimpotrivă. Când a murit, el a dat, ca să zicem așa, o mostră a popularității sale, sute de mii au crezut că se află în prezența unui mare spirit, dar acest fapt

ține, ca și altădată în istoria noastră, de efectul pervers al perspectivei – din unghiul „de jos”, ebuliția sa poetică, precum și vocea, aerul de trubadur și de organizator de spectacole muzicale ample puteau să inducă această postură de „poet național”, o atitudine extrem de riscantă, în care puțini inși, înzestrați sau nu, reușesc. El, Păunescu, împreună cu „maestrul” său, Ceaușescu, au creat alături un spectacol, încă o dată, din ce în ce mai îngropat într-un fel de medievalitate mărunt orientală, loc în care, în plin secolul XX încă, se mai pot mima gesturi uriașe, volute lirice exacerbate și dedicații umane aparent totale, duse până la un fel de adorație fierbinte și laică. Ceaușescu și trubadurul său au căzut ca printr-o trapă istorică într-o vreme a unui Mavrocordat, Lăpușneanu sau Țepeș, când se cerea, poate, o astfel de teatralitate comică, precum și prosternarea într-o devoțiune amplă și mincinoasă – nu s-a spus în câteva rânduri că poetul Păunescu exagerează elogiul adus Stăpânului ca să-l facă ridicol?!...

Cei doi, atât de diferiți, o vreme, un deceniu cel puțin, au mărșăluit împreună; Tiranul i-a acordat poetului privilegii pe care nu le mai avea nimeni, chiar și peste conducătorii din armată sau poliție, iar noi, scriitori și artiști sau simpli cetățeni, urmăream cumva cu „gura căscată” tot acest duet sonor – extrem de rezonant părea –, în timp ce starea de frig social se instala tot mai clar asupra națiunii. Apropo de tiranii celebri ai secolului trecut, putem, azi, să-l comparăm pe fostul nostru tiran cu un Mussolini, de exemplu? Cu Hitler în nici un caz, acolo proporțiile erau cu totul altele; ca și crimele! Și nici cu tătucul Stalin, un „remarcabil” călău asiatic, un potentat scos și el parcă din basmele istoriei babiloniene, când stăpânii popoarelor puteau încarna și concura cu succes, un timp, cu

zeii locului, asumându-și prerogativele acestora, cele punitive mai ales, cele sardonice, cele ce țineau de un spectacol uluitor și macabru și în care un singur spirit mai pâlpâia puternic, cel al Stăpânului total, absolut, în care se topea tot!

Și totuși, cineva m-ar putea contrazice, afirmând că întreaga carieră de devot a poetului față de tiran are și meritul de a fi luminat într-un fel scena politică, poate și mai mult. Poate noi toți, atunci, în anii șaptezeci, eram până și noi reflectați și colorați într-un anume fel prin pasivitatea noastră la acest spectacol care, încă o dată, parcă venea mai mult din basmele istoriei decât din realitatea ei – „Padișahul și tânărul avântat cu lira" sau, mai exact, „Autocratul și câinele", dulăul său de pază, prezent zi și noapte la treptele tronului și mârâind amenințător când vreunul dintre dregători, oricare, se apropia prea mult. Și, încă o dată, existența și succesul incontestabil ale acestui „duet" original, cu siguranță unic în Europa acelui timp, spun ceva despre noi, despre reflexele noastre, despre reacțiile noastre în fața unei situații inedite, extreme, da, de tiranie blândă, înșelătoare, sau în timpul unui Autocrat cinic care-și închiriază, vremelnic, vreun tânăr dotat cu multe calități, extraordinare unele dintre ele, dispus, mai ales, să-și asume rolul de servant total, de scutier necondiționat, creând Icoana, imaginea și apărând cu sârg libertatea propriului său stăpân, *singura*! Se știe că, într-o reală tiranie, doar Stăpânul este singurul liber! Iar Adrian Păunescu a avut talentul, printre altele, de a colora și de a face suspectă aproape orice expusă fidelitate a vreunui ministru sau prim-secretar, deoarece numai a lui trebuia să fie cea cu adevărat autentică, inspirată, fără pată și fără gând ascuns. Iar în această fervoare a slujirii, mi-e teamă și mi-a fost

mereu teamă de a fi întrezărit la tânărul, frumosul, mult talentatul Adrian o sete inextinguibilă de putere.

În vara lui ’69, Adrian m-a invitat la masă, el a plătit generos și mi se pare pentru prima dată, eu l-am lăsat să o facă, eram, țiu minte, la restaurantul Ambasador și la sfârșit, când așteptam o explicație sau alta a invitației sale aproape protocolare, mi-a atras atenția că ne aflăm într-o „vară fierbinte”, „se pregătește Congresul Partidului!”, m-a anunțat el și a adăugat, față cu mina mea puțin deconcertată, că ar fi poate nimerit să ne apropiem și noi ceva mai mult de putere, adică, scurt și răspicat, ca membri ai viitorului Comitet Central.

Am râs de aceasta, deși puțină lume mă va mai crede azi, știind ce s-a întâmplat, am explicat mai sus condițiile în care am aflat de propunerea mea ca supleant în C.C., atunci însă această perspectivă nu mă interesa în nici un fel. (Dovadă, dacă vreți, e și ușurința, spontaneitatea unică cu care, în vara lui ’71, fiind la Paris, am aruncat cu un singur gest public toate așa-zisele prerogative cu care se bănuia că erau acaparați membrii forului suprem politic.)

Peste vreo lună însă, m-am întâlnit cu Adrian și cu Constanța, soția lui, în Piața Unirii, printre fructe și legume, într-o dimineață de vară răcoroasă, și Adrian, afabil, fermecător și jucăuș, ca de obicei, a scos numărul din acea zi al *Scînteii*, organ central al partidului și unde chiar pe prima pagină figurau poza mea și textul discursului pe care-l ținusem în plenul Congresului.

— Parcă ziceai că nu te interesează, nu-i așa? Dar s-o știi, ei n-o să te cheme în orele lor de petrecere!...

— Nu mă interesează, important e să ne acorde putere ca să mișcăm puțin căruța noastră literară, i-am răspuns, dându-mi

seama că nu m-ar fi crezut dacă aș fi încercat să-i explic felul surprinzător, nepregătit, în care eu însumi am fost pus în situație. De care nu am fugit, atunci, e drept, spre uimirea și dezaprobarea unor prieteni și cu siguranță a multor admiratori ai romanelor mele, dar „am fugit” public, la nici doi ani, și anume în marea presă, liberă, a Vestului, într-un moment când Ceaușescu se profila, vizibil pentru mine, într-o formă de autocrație majoră, prin *Tezele din Iulie*, voind nici mai mult, nici mai puțin decât *Putere*; mult mai multă putere, poate, mai știi, încă o dată sub influența aceluiași D. Popescu, ambiționându-se să intre realmente în istorie, schimbând masca grotescă, macabră de fost lider bolșevic într-una de luminat Voievod Român.

2

Setea, profund absorbantă, de putere a poetului Păunescu! Sunt convins că, dacă acest fiu de învățător fugit din Basarabia încă o dată călcată de tătari, calmâci, ruși sau cazaci, ar fi crescut și s-ar fi format într-un sistem democratic, marele său talent s-ar fi îndreptat spre sine însuși, luminile politice nu l-ar fi orbit într-o asemenea măsură. Dar pe Adrian, pe vulcanicul Adrian l-a atras numai o anume putere, Tirania! Puterea totală, și el probabil o explica sau o motiva prin aceea că un autocrat are mână liberă și, dacă e bine intenționat, poate într-un timp relativ scurt să imprime un real dinamism unei societăți, poate chiar unei mentalități leneșe și cam dezordonate, cum sunt cele numite balcanice, și acum, la un sfert de secol de la executarea Tiranului, meditând pe marginea dezastrului, a pustiului

industrial și a dezmembrării, a jafului executat de așa-zisa democrație, am putea să fim înclinați să credem că, mai știi, poetul, în felul lui, avea dreptate! Ca și „ideea” fostului Prim-Secretar de a deveni Voievod, cu sceptru și cu tricolorul, pentru a-și smulge masca de bolșevic, ideea pe care am avansat-o mai sus și pe care nu am auzit s-o mai fi propulsat cineva, idee în „sinea ei” interesantă, mi se pare azi, dar care, după cum se știe, prost făcută, a devenit iute o mascaradă! Se știe că de altfel și conducătorii de la Nordul României, toți subordonați mai mult sau mai puțin ideologiei de fier a Moscovei, la nici un deceniu de la sfârșitul războiului s-au îndreptat, cu pași prudenți, fiecare după felul său, al lor, spre o anume cvasi-autonomie, deși ei posedau încă tancuri sovietice de ocupație și, cu insistență legislativă, spre o acomodare, o „așezare” ceva mai potrivită, mai „omenească” a barbariei bolșevice. Nu trebuie însă uitat că pe Maghiari, Cehoslovaci și Polonezi i-au ajutat mult în această brutală confruntare cu un Imperiu nesătul în primul rând educația, reflexele tradiționale, ei curseseră din marele Imperiu Austriac, care și-a lăsat amprenta benefică, civilizatorie asupra populației; ca și vechimea incontestabilă a școlii, a universităților și, nu de disprețuit, prezența unei Biserici universale, cea Catolică, al cărei cap nu se găsea în interiorul granițelor și nu putea fi controlat, sedus sau presat de sfătuitorii lingușitori ai partidului.

Da, cum o spuneam, atracția Tiranului! Iată-ne încă o dată, prin biografia sumară a unui poet de excepție, proiectați în aerul unei medievalități stridente, de carton, sau, dacă vreți, într-o epocă a unui romantism țipător și, bineînțeles, anacronic, dar nu a fost, mai ales ultima perioadă a fostului Tiran, una ce-și etala cu aplomb anacronismul, aproape ca program,

minciuna insistentă și zgomotoasă ca o altă religie, ca și îndrăzneala nemaiauzită de a coborî până la vârstele cele mai candide, în grădinițe și școli primare, unde sute și sute de mii de copilași erau „educați”, s-ar putea zice dresați, să-și nege sau să-și denunțe părinții biologici, adoptându-i „din tot sufletul” și din „toată inima” pe părinții Patriei; o tipică și absolut specifică politică fascistă, alături de alte reglementări și ucazuri asemănătoare, precum controlul nașterilor și al averilor, dar nici una atât de ticăloasă, aptă de a surpa într-adevăr rădăcinile nației. Ale istoriei!

Despre Ceaușescu... ce-aș putea să zic?! Atunci, în anii șaptezeci, el era purtat pe valurile succesului și ale unei glorii reale, cel puțin în lumea largă pe care o frecventa asiduu și unde își făcuse nu numai aliați, dar și discipoli – lumea a treia! Un uriaș tampon, atunci, uman, economic dar și politic între cele două mari imperii, fiecare armat cu o Asociație... ha, ha, de „vânători” mi-a venit să spun, deși, de ce nu, putem s-o spunem foarte bine – o „Asociație de vânători”. De prădători! Fac referire, se înțelege, la cele două uriașe structuri militare, Pactul de la Varșovia, al Răsăritului, și N.A.T.O., al Apusului.

Ceaușescu, micul om, dotat cu un mic defect de vorbire, un ins profund, aș zice bolnăvicios de timid, dar în alt sens decât îl poate înregistra o psihologie curentă – timiditatea aceea curioasă a... unor poeți gângavi, a celor care stau prin peșteri contemplându-și trupul și mângâind pietrele, sau timiditatea enormă în fața unui inamic inventat cum este, pentru ei, femeia. Inamic sau protector, cel care înțelege altfel lumea și care, în anumite laturi, e de neînțeles. Da, privirea lui ascuțită îi trădau curiozitatea uneori de natură infantilă, alteori teama, una din acelea care provoacă. Sigur, a fost, cum zice

americanul, un fel de *self-made-man*, s-a construit și s-a „găsit" pe sine, a urmat cariera obscură și încăpățânată a acelor schimnici de prin mânăstirile mici, pierdute prin munți, unde-ți folosești ambiția care te copleșește și teama punând-o în grija, în sarcina unui protector pe care-l înalți, astfel, în propria sa existență. Mă refer, se înțelege, în cazul lui Ceaușescu la peregrinările și sutele de ceasuri petrecute prin pușcăriile anilor treizeci și patruzeci, ca și devoțiunea față de un ins care-i părea superior, dar nu era – Ghiță Dej. Un ins mărunt, ieșit dintr-o familie extrem de pauperă, de nevoiașă, în sens spiritual vorbesc, cu tare biologice și amestecați pe undeva prin Câmpia Română, un ins cu un noroc existențial fantastic. Urma nu numai să conducă un sfert de secol România, posedând o putere pe care nici un monarh nu a avut-o, poate doar vreunul din voievozii pierduți în istorie, dar și beneficiind de atenția, uneori chiar de prietenia mai-marilor Europei și ai lumii, Willy Brandt al Germaniei, de Gaulle al Franței, Nixon al Americii, dar și căpetenii vestite ale Africii, central- și nord-africane, ale Israelului, Chinei până hăt în Indonezia și în tropicele fantastice... fantastice pentru noi, bieți scribi care peregrinăm prin acele ținuturi câteva săptămâni însorite și anonime, dar omul ăsta a știut sau a avut șansa de a fi acasă cumva peste tot și niciodată nu ne vom putea explica care era de fapt rețeta eficacității, a, mai știi, dacă nu a atracției, oricum a reliefului persoanei sale și asta putem s-o măsurăm bine abia acum, la un sfert de secol după extincția sa brutală, când bieții noștri conducători stau, când stau, timizi – fals timizi! –, la coada ce se face uneori pentru o audiență de trei minute la un potentat de mâna a doua!

Ha, ha, un cinic veritabil, totuși, iar unul din aceia care ar fi putut fi produși de școala vreunui geniu isteric, magnific, de tipul lui Cioran, ar putea să exclame că...da, un astfel de individ trebuia, nu-i așa, împușcat neapărat! Și Ceaușescu „a reușit” acest lucru, în loc să moară, liniștit și decrepit, pe patul lui, ca omologii săi, conducătorii, falși sau reali discipoli ai Moscovei din țările vecine nouă și cu care ne-am împărțit aerul politic, înecăcios, îmbibat de vaporii unei false renașteri, ai unei false profeții timp de vreo jumătate de secol, el s-a lipit de acel perete anonim de la Târgoviște și și-a „câștigat” nu numai o carieră exorbitantă, amețitoare dacă priveai în jos, la origini, dar și o moarte pe măsură. Cu siguranță nu va fi uitat, eu, deși de câteva ori am stat cu dânsul în aceleași încăperi, l-am auzit vorbind și el pe mine, dar nu ne-am privit în ochi într-un aparteu privat niciodată. Comunicam, cum s-ar zice, prin sfetnicul său, amintit mai sus, D. Popescu, și eu, după câțiva ani ani în care am refuzat să-l bârfesc copios pe la colțul străzilor, cum o făceau unii colegi, fapt care mi-a atras faima de a-l „venera”! – nici eu, atunci, la începutul deceniului opt, nu am înțeles prea bine ce se petrece. După revolta mea din ’71, de la Paris, mai ales contra lui și mai exact contra unei decizii proaste, lacome, pripite și care urma, în timp, să-i sigileze sfârșitul, pe el l-a supărat faptul că în iarna lui ’72 am primit cetățenia germană și s-a grăbit să creadă că voi emigra. Iar când m-am întors în țară nu m-a chemat să-mi audă părerea, venind în Martie ’72, pentru a participa la Congresul Uniunii Scriitorilor, unde, lași... nu-nu, m-am grăbit, nu lași, ci nepăsători, indolenți, infantili și nesiguri de propria lor putere, colegii mei, scriitorii, vorbesc de cei puțini, adevărați, nu m-au primit. Unii, din frică față de putere, spuneau, dar nu puțini mințeau, ca de obicei, de fapt nu

m-au primit deoarece puteau astfel să se răzbune pe succesul meu, e drept, cam prea exploziv. O carieră cam bombastică și încă a unuia care produce o operă ce nu e în „spiritul tradiției” noastre, de parcă cineva, dintre capetele acelor ani, i-ar fi putut egala, atunci și în climatul tulbure al vremii, pe un Iorga sau pe un Călinescu, indivizi nu numai de cert geniu, fiecare în felul lui, dar și apți de a înțelege ce se petrece cu „literele” noastre atât de strâns, de organic legate de nașterea și de destinul tânăr al națiunii!

Cu Ceaușescu vom păți ce au pățit Nemții cu Hitler al lor, *toute proportion gardée*, care, după mai bine de o jumătate de secol, îl împing, ei și Americanii, în toate colțurile și îl sufocă cu o mie de scenarii, unele mai fanteziste sau mai caricaturale decât altele. Da, e cert, Hitler a personificat într-un grad înalt, amețitor, răul social, uman, dar e cineva capabil de a-i înțelege cu adevărat resorturile sau esența pentru a ne feri în viitor, dacă acest lucru e posibil, de ceva asemănător?

(Printre puținele, foarte puținele biografii ale Patronului de la Berchtesgaden, o cunosc bine pe cea voluminoasă, a istoricului german Joachim Fest, în care acest erudit curajos, lipsit de prejudecăți, într-unul din cele mai scurte capitole ale opului de vreo mie de pagini, îl pune pe marele Diavol alături de... Immanuel Kant, genialul revoluționar al filozofiei Europene! Capitolul se numește „Catastrofă sau consecință germană” și autorul își pune problema – cum ar trebui s-o facem și noi! – ce-i de făcut când în istoria națională apare un astfel de individ cu o personalitate demesurată și cu un impact negativ și covârșitor în istoria timpului său – îl vom trata pe acesta ca pe un accident nefast, ca pe o catastrofă sau el trebuie integrat istoriei naționale? Răspunsul lui Fest este cu siguranță

pentru mulți extrem de paradoxal, el este pozitiv, da, un asemenea individ trebuie asumat, integrat istoriei poporului său, deoarece în felul lui, oricât ar părea de strident, de „revoltător”, el face parte din aceasta; iar J. Fest cu această ocazie vorbește de „excursul în irațional”, o caracteristică esențială pe care ar avea-o, de care ar suferi, dar și cu care se se poate mândri marea națiune germană, creatoare a atâtor gânditori și genii ale picturii, muzicii și literaturii, „excurs” de care Fest afirmă, în concluzie, că ar suferi și „cei doi” la care face aluzie, Kant și Hitler...)

Capitolul VI
(Ivasiuc. Manolescu. Nichita)

1

Cam acesta era „aerul” în care ne învârteam noi, generațiile noastre, în anii șaizeci, șaptezeci, fapt curios însă, literatura și artele erau pe atunci strâns legate nu numai de politică, dar și de marea masă națională de intelectuali pe care, e drept, comunismul a produs-o. Iar unii scriitori trăiau o reală vocație a scrisului, a creației și aveau nu numai curajul, dar și răbdarea, uneori viclenia de a lupta cu cenzura și cu liota de securiști ce, de data aceasta, în acești ani, nu mai arestau și nu mai dădeau cu pumnul în masă, ci ne complimentau și încercau să ne tempereze eventuala radicalitate de gândire cu lingușeli, promisiuni materiale și, de ce nu, cum am pățit-o și eu și încă vreo două duzini de scriitori, compozitori, pictori sau sculptori, de a fi „aleși” în forul suprem al partidului. Dar... când am ajuns eu acolo, extrem de naiv și fără nici o relație în „mediu”, am observat, cu o oarecare surprindere, că „acolo”, în plenarele C.C., nu se lua, de fapt, nici una din măsurile directoare și structurante ale statului. Și, după cum am putut să mă conving și în cele vreo două sesiuni la care am asistat, nici în Marea

Adunare Națională. Ceaușescu, sprijinit de garda sa politică – Niculescu-Mizil, Gogu Rădulescu, Ion Iliescu, D. Popescu, ca și de lașitatea și de falsa bonomie a lui Gheorghe Maurer –, învăța, se pare, în acei ani, ’69-’70, să conducă singur. După câțiva ani i-a îndepărtat și pe aceștia, sub o formă sau alta – pe unii înălțându-i fals în grad administrativ! –, și a adus-o pe nevastă-sa, ghinionul lui și al nostru, o ființă inferioară, populată de resentimente de cea mai joasă speță, și a acceptat să fie cântat cu voce tare, fără să mai pună vreo surdină, cum o făcuse doar cu câțiva ani mai înainte, de zelatorii din partid și din cultură. Da, din păcate, Ceaușescu în plină ascendență și nu numai în zona lui politică, răsăriteană, dar și pe glob, cu „intrări” spectaculoase în marile, decisivele cancelarii ale globului, s-a îmbolnăvit subit de ceea ce numim paranoia puterii omului singur, manifestând tot mai evident una din bolile „ființei glorioase” pe care o știm încă de la Greci, ciudatul *hybris*! Febra și pierderea simțului realului și al realității tot mai accentuate la unii indivizi înzestrați cu calități ieșite din comun, în varii domenii și care se cred mânați de forțe înalte, unice! Dotați cu un destin ce-i separă marcat de „masa anonimă” din jur și care, pe măsură ce le crește oarba încredere în propriul instinct și în capacitatea de a lua decizii, această „masă”, cel puțin din unghiul lor tot mai ascuțit, mai îngust, devine tot mai „anonimă”! Da, Ceaușescu a suferit până la caricatură de acest *hybris* pe care îl descrie deja Homer când vorbește de ortacul lui Ahile, de Aiax, care, beat de marile sale performanțe în lupte, într-o bună dimineață a început să taie viguros cu sabia în turma de oi! Da, de *hybris*, dar și de banala neîncredere maladivă a tiranului de oriunde care, pe măsura influenței, a eficacității și a puterii crescânde, își retrage tot mai mult și-și

micșorează până la caricatură cercul celor în care are încredere, teama sa bolnăvicioasă și aroganța nu-și mai cunosc limitele. Între el și lume se cască un șanț adânc și în cazul tiranului nostru acest șanț a fost bine săpat și „îngrijit” de securiștii și noii baroni din jurul lui, care și-au mărit fulgerător puterea și zona de influență – în ultimul său deceniu, România a devenit abrupt un ordinar stat polițist cu toate însemnele pe față! –, ca apoi să-l extermine; nu numai ca martor incomod, dar și ca martor al rușinii sau, mai știi, în spiritul unei „stranii tradiții”, cea a medievalității noastre târzii care pulsează din când în când, ciudat, cred unii, în venele națiunii noastre!... Domnul, înscăunat de străini, îndeobște, iar aceștia sunt cam de două feluri – cei apropiați, ungurii transilvani, polonezii sau tătarii periodici, dar și unii boieri și viziri locali, ca și marile imperii, austriac, turcesc sau rusesc! –, el trebuie înconjurat cu prerogative răsunătoare și confort sporit în domnie ca apoi, odată camarila înstăpânită încă o dată sau altfel în teritoriu și în cutumele administrative, să-l alunge sau să-l descăpățâneze! În ultimul an, Tiranul a fost părăsit, aș zice, în „sentimentul lor partinic și ideologic”, chiar și de cei, încă pricepuți și care păstrau un fel de „onestitate revoluționară”, precum un Mizil, Gogu Rădulescu, Iliescu sau inteligentul D. Popescu, și s-a prăbușit grotesc și tras în jos de niște reali impostori, dacă nu de-a dreptul canalii de toată mâna pe care i-a produs și selectat în fapt, cu o fervoare ciudată, cuplul prezidențial!

...Am intrat astfel, la rândul meu, oarecum abrupt, dar din proprie voință, într-o a doua fază de „glorie”, însă ne-oficială, fără casă, cu mijloace materiale precare, vizitat însă de un fel de euforie a scrisului pe care, probabil, mi-a „împrumutat-o”,

dacă nu mi-a „dăruit-o” chiar... libertatea! Da, rupându-mi legăturile, lanțurile care păreau că mă leagă „victorios” de Putere, m-am trezit, în vara lui ’71 și în anii care au urmat, respirând un alt aer, deși, încă o dată, aparențele înșelau: fără casă, ocolit de mulți care doar cu câteva luni înainte voiau să-mi intre în grații, încercând fără succes de a explica celor puțini care mai aveau o ureche pentru „decăzutul din funcții” că... nu-nu, Ceaușescu nu va distruge cultura, literatura și științele în România, ele sunt prea tinere și prea viguroase pentru a putea fi dezarticulate, scoase din țâțâni, dar cu ambiția sa feroce va distruge, va îmbolnăvi pentru decenii statul român. Și, vai, așa s-a întâmplat!...

Dovadă a „furiei” și a poftei mele de creație renăscută odată autorul scăpat din aburii sulfuroși ai puterii a fost faptul că, abia terminat în Octombrie, manuscrisul romanului de 700 de pagini *Îngerul de gips*, scris, cum o spuneam, în vara lui ’72, în comuna 2 Mai, într-o cameră cu pământ pe jos închiriată de la un amabil lipovean, în Decembrie a aceluiași an, ’72, 25 Dec., am început construcția epică a unuia din romanele mele care încă și azi mă reprezintă și este mereu reeditat, *Bunavestire*. Pe care l-am terminat, tot cam în jurul a 700 de pagini, în 21 Mai ’74, de data aceasta tot fără casă, dar locuind într-o altă cameră cu chirie, la scriitoarea evreică Marica Földesi, Brezoianu colț cu Șipotul fântânilor, lângă Cișmigiu. O scriitoare clujeancă, care auzise că n-am casă – a, da, de auzit auzise multă lume, dar numai ea, minunata ființă, m-a acostat la Sinaia și m-a întrebat dacă nu vreau „să stau la ea”. Îi murise soțul, iar cei doi copii, o fată și un băiat, plecaseră în Israel; îmi putea închiria o cameră în încăpătorul ei apartament, cu 800 de lei pe lună. Da, puteam să-mi permit cu mijloacele mele financiare care, odată cu

„libertatea”, pierduseră mult din... volum, din consistență! Da, dar... stimată Doamnă, eu nu am pat! Nu-i nimic, dle Breban, a replicat vioi femeia, o talentată creatoare de piese de teatru, îți fac eu unul! Și, într-adevăr, mi-a fabricat un pat, atunci, în vara lui ’74, Marica Földesi, pe care... dormim și astăzi, eu și nevastă-mea, Cristina, în anul de grație 2016. Dumnezeul nostru și al Evreilor s-o odihnească!

Intrat în acest „turbion epic”, în această febră de creație care părea că seamănă cu cea din verile anilor ’65, ’66, ’67, când am scris trei romane unul după altul, am înțeles, poate, atunci că mie, cetățeanului, individului, scriitorului care sunt, deși e atras ca orice fiu al unui stat în care favorurile se împart mai ales după distanța pe care o ai față de cei care decid (un frumos proverb arab ne învață: „Cu oamenii puternici trebuie să te porți ca și cu focul, să nu stai nici prea departe și nici prea aproape!”) – mie cel mai bine „îmi stă”, în sensul folosirii cu maximum de eficacitate specifică a potențialului cu care, se pare, fusesem înzestrat, mai degrabă... retras din cercurile de foc ale puterii. Mai degrabă „sărac” decât „bogat”, mai degrabă „liber” și în toate vânturile decât „împovărat” de privilegii, cele mai multe false, umflate de toate legendele triviale ale unei societăți de orice tip; mai degrabă singur, da, singur, decât zi și noapte înconjurat de o liotă de amici veseli care fac să-ți sune telefonul de dimineața până în noapte târziu și care te „admiră” cu atâta frenezie, încât nici ei înșiși, sărmanii, n-ar ști să deosebească foarte clar propria lor simpatie reală de propriul lor interes, curiozitatea umană, frumoasă, de frecarea insistentă de unul din stâlpii puterii, generozitatea caldă, umană, de acea perpetuă investire de „capital sentimental” pe care unii o numesc pretențios prietenie!...

Perioada mea de *underground* a durat vreo optsprezece ani, traversată, e drept, începând cu toamna lui ’77, de ieșirile tot mai dese în străinătate. O jumătate de an la Iowa, ca bursier la *workshop*-ul poetului Paul Engle și al frumoasei sale soții, Hualing, vreo doi ani la Frankfurt, în R.F. Germania, unde am trăit împreună cu Barbara Schander, șefă a filialei din landul Hessen a organizației culturale de stat Internationes, căutând un editor în Germania; apoi, se părea definitiv, Franța, Parisul, unde am „evadat”, în loc să mă întorc în țară, deoarece mă nedumerise, poate chiar mă dezamăgise oarecum aerul dens și cam prea încărcat de un fel de neo-marxism, de idei neo-proletare și brutal pragmatice, importat din statul frate din Est, dar și din S.U.A., din America Latină, dar și din straturi ale lumii a treia, în încercarea disperată, pe care o făcea Germania, de pe atunci locomotiva economică a Europei, de a șterge prin mijloace felurite pata insuportabil de grea a memoriei naziste.

Începusem să scriu romane departe de țară, ca scriitor-vagant, *Pândă și seducție* la Stockholm, în vara lui ’75, apoi *Drumul la zid* în anii ’81-’83, la Paris, locuind singur prin mici hoteluri sau invitat de prieteni, sprijinit financiar de mama mea, biată pensionară de „urmaș”, trăind la München, căutând un editor, deoarece în țară situația mi se părea fără ieșire și ceea ce mă îngrijora cel mai mult era un fel de aer vesel-cinic pe care îl luaseră unii dintre colegii mei, înzestrați și extrem de celebri și care păreau a se acomoda cu starea de fapt. Această stare psihologică a elitei, un fel de ataraxie, se înstăpânise și în Rusia, se pare, fatalismul cvasi-cinic răsăritean, doar Polonezii, cu minunatul lor Papă Ioan-Paul al II-lea și cu Wałęsa, electricianul curajos și nebun, făceau figură aparte. În Germania, la Frankfurt, jucam tenis cu Barbara și, aidoma

cinicului Diogene, căutam „cu lumânarea” pe unul din acei... Nemți pe care-i întâlnisem eu în cărțile și în istoriile fabuloase ale muzicii și filozofiei altor secole! Era limba mamei mele, a copilăriei mele abundente, bogate, trăită sub veghea a două bunici, Omama și Vilma-tante, hrănită de cărți cu litere gotice, e drept, de legende povestite, dar și de imaginația mea care, scăpărată de un foc pornit nu se știe când și de ce, ardea în flăcări mari, apt, aproape, să-mi distrugă propriul, minusculul echilibru de puber slab, anemic, cu ochi mari și negri, ațintiți asupra unei lumi care „mă așteaptă”! Și... am avut dreptate, mă aștepta, dar a trebuit să mă înarmez cu o răbdare într-adevăr bărbătească, semnul meu prim și clar de adult, pentru... a ajunge „la ea” și la mine!...

Nu, nu prin sejurul splendid trăit la Iowa, dar cu siguranță cu cei vreo doi-trei ani petrecuți la Frankfurt și apoi, începând din ’81, la Paris, a început exilul meu. Un exil care, ca și alte întâmplări „semnate” de mine, nu semăna cu ale altora, mulți scriitori, unii chiar colegi și amici de-ai mei, care aleseseră „fuga” sau exilul și o făcuseră tranșant, întorseseră „decis” spatele României și regimului ei politic asfixiant, așa-zis „absurd”. Eu, original și în asta, am ales calea ambiguității, nu numai în artă, dar și în periplul uman, fizic, așa-zis cetățenesc, unii credeau că sunt apărat de cetățenia mea germană obținută la München în ’72, dar nu era adevărat, aș fi fost apărat de aceasta dacă aș fi renunțat la cea română, pe care am păstrat-o și care, cum mi s-a și explicat „la foruri”, mă făcea vulnerabil la legile și ucazurile românești. Nu, eu cred că mă apăra mai ales un fel de inconștiență aliată cu o acută naivitate artistică și un crez în vocația mea, pe un fond de vitalitate puternică,

inepuizabilă și care, se vede, continuă până în senectute. Cum ar fi zis Nichita – „fără pricină!”.

Era teribil și în același timp „interesant” tot ce mi se întâmpla, legătura mea cu Cristina, născută Romaniță, fiica maestrului Jean Romaniță, prim-machior al Teatrului Național și profesor de grimă, cu care mă „împrietenisem strâns” în toamna lui ’74, văduv și încă răvășit de drama Mariei, dar cu care nu voiam să mă căsătoresc, deoarece nu aveam pur și simplu încredere în capacitatea mea de a fi un „bun soț”, un partener de încredere unei ființe atât de dezarmate cum se arăta a fi Cristinel, frumoasă, subțire și „macerată de candoare”, cum o visasem eu în infinita mea adolescență – care, bineînțeles, nu a existat niciodată! Da, dar... visul, acesta a fost real!

Nu, spre deosebire de mulți, foarte mulți contemporani și foști contemporani ai mei, oameni inteligenți, culți și bine intenționați, care au blestemat toată această „perioadă” românească și răsăriteană numită comunism și care ea înseși, ca un curcubeu sau ca un vânt mohorât și sălbatic se schimba și prindea felurite tonuri și culori, eu o contemplu azi cu acel calm, poate și naivitate, oarecum păstrate din prima copilărie, nu rareori învecinate cu o formă de „suavă imbecilitate”, de fugă activă, insistentă din „realitate” – și încerc, da-da, încerc pur și simplu să o... re-constitui! În primul rând ceea ce noi, scrâșnind din dinți și cu ochii în flăcări, numim stalinism și dovada „peremptorie” e pur și simplu recenta trilogie de vreo 2.000 de pagini din care am publicat primele două volume, *Singura cale* și *Jocul și fuga*, iar volumul al treilea, *Frica,* cam de același volum, își așteaptă editorul pe masa mea de lucru.

Nu atât pentru „a descrie”, ci pentru „a înțelege”! Dându-i încă o dată dreptate marelui estetician italian Benedetto Croce, care îl fascina și pe Călinescu, că...anumite „ființe”, numite creatori, cei cu reală vocație, se înțelege, reacționează altfel și cu adevărat „ciudat”, strident paradoxal în înțelegerea lumii fenomenale ca și în fața propriei existențe: o scriu, o pictează sau o mulează, o încadrează în contra-punct și într-o formă armonică, poate melodică, abia pentru... a o înțelege! Și, la urma urmelor, pentru a o putea *vedea.* De a o contempla așa cum a fost sau cum ar fi fost, într-adevăr, posibil să fie, adică așa cum a fost ea în *realitate,* dar numai pentru acel subiect care o desenează, descrie, „încifrează” sau încadrează, o mulează sau o „cântă”. *Intuiția urmează expresiei,* a decretat Croce, și nu pe dos, cum o credem cu toții, patronați tiranic de bunul nostru simț sau de automatismele superficiale, tiranice de reacție și de așa-zisă gândire reflexă, cotidiană. Dar, cum o spuneam, numai în travaliul și în cadrele înalte, specioase ale artelor de vârf, unde devine realmente creator efortul de a imagina și de a „desprinde” din noianul de clișee și de semi-adevăruri ale unei realități sau biografii, ale unei istorii „obiective”, brusc acele aspecte și idei ce devin deodată epustuflante, niciodată presimțite sau bănuite măcar și care răstoarnă decis și cu o surprinzătoare claritate ordinea și sensul multor lucruri. Și opinii.

Cum o spun adesea în glumă, vorbind de „barbaria și splendoarea comunismului”, înțelegând în primul timp nu „comunismul” sau acel „regim anost, nedrept, comunitar”, ci propriul *meu* trecut. E vorba de trecutul meu, o posesie unică și adâncă, la care nu vreau și nici nu pot renunța. Fără de care nu-mi pot închipui propria-mi existență, nici începuturile ei și nici

continuitatea, așa-zis „fericită”, adică libertatea socială. Dacă marele spirit european care a fost Goethe are încă o dată dreptate afirmând că prima calitate a unei opere este unitatea, atunci întreaga noastră existență pe pământ, dacă vrem să o considerăm o operă, a noastră sau a divinității, nu contează, trebuie necesarmente să conțină în primul rând această dimensiune – unitatea!

2

După întoarcerea mea precipitată din R.F. Germania, în Aprilie ’72, pentru a participa în Mai la Congresul Uniunii Scriitorilor la care, cum o spuneam, colegii și prietenii mei nu m-au primit, am rămas, eu, totuși, înnoitorul artei romanului în fața ușilor închise sub pretextul fricii, nu înțeleg ce fel de „frică”, fiindcă în acei ani scriitorii și artiștii români au fost mai liberi ca niciodată după al doilea război; iar în golul „firesc” care s-a căscat și se pare că se cască în orice țară îmbibată de balcanism și manevrată de o știință a vicleniei subreptice care ne face victime decise acolo unde tiranul încă nu e deplin stăpân, iscând din aproape nimic drame care, se arată, mai târziu, ne servesc scopurile lucrative cel mai adesea, împânzind aproape totul cu vaierele noastre care pasămite ar veni din Istorie și din „Miorița”, în loc să luăm cu o anume gravitate aminte la realele suferințe ale celor din jur, apropiați sau nu, care ne cad în răspundere nouă, emisarii spiritului locului! – da, în acest gol social, în care am scăpat de falșii amici și admiratori, i-am pierdut, aproape, și pe puținii mei prieteni și colegi cu care „urcasem” împreună din cețurile infecte ale

stalinismului cultural. Deodată și cu o „claritate” imputabilă probabil doar văzului meu interior încă zăpăcit de noua mea „situație”, deodată am „zărit”, am distins în fața mea două siluete: pe Alexandru Ivasiuc și pe criticul de la *Contemporanul*, Nicolae Manolescu. Ambii s-au detașat din masa tot mai compactă, mai amorfă de colegi care păreau că mă lasă în voia sorții, deoarece „mă certasem cu puterea”, stricasem, se pare, una din formele tradiționale ale pactului cu Șefii nomenclaturii de orice fel, cu siguranță bizantină, jos-orientală în mecanica ei, aproape dezamăgindu-i pe unii confrați, dacă nu „jignindu-i” de-a binelea fugind din sferele puterii. (Fănuș Neagu, prozator de vârf care obținuse împreună cu mine prestigiosul premiu pentru roman al Uniunii Scriitorilor în anul ’69 și care, în timp ce mă aflam în grațiile Partidului, mă complimenta, prin locante, cu termenii arivist și chiar lichea, acum, odată „la pământ”, cum se spune, se plângea că am greșit fugind de putere, făcându-le astfel un rău inestimabil colegilor scriitori și artiști, nu numai lipsindu-i de aportul meu acolo sus, ci și, mai ales, trezind „neîncrederea” forurilor „supreme” în capacitatea noastră de „a colabora”! Adică în disponibilitatea noastră de servilism în nu importă și sub nu contează ce condiții!...)

Ivasiuc, una din puținele figuri tragice ale generației noastre, student în anul IV la Medicină și arestat în anul ’56 dintr-un grup care voia să se solidarizeze cu Ungurii răsculați contra tancurilor sovietice și care, în aceeași seară, își va scuipa pe jos toți dinții sângerânzi în beciurile securității, avea atunci doar 25 de ani și urma să fie condamnat la cinci ani de temniță stalinistă și doi ani de D.O., de domiciliu obligatoriu, în cunoscutul Lătești din Bărăgan, împreună cu Adrian Marino, Paul Goma și dna Antonescu, printre mulți alții. Născut la

Sighet, dintr-o familie maramureșeană, și-a făcu studiile la București și apoi la Sighet, tatăl său, el însuși arestat de noua putere, Alexandru sau Alec sau Alioșa, urma să facă o „carieră” dintre cele mai „tipice” ale generației noastre sub stalinism și după; dotat cu o cultură și o inteligență care îi dădeau un relief net chiar și în grupurile noastre cele mai „eminente”, după calvarul de neimaginat al celor șapte ani de recluziune barbară, tipică și unică, a comunismului românesc, urma să intre în cleștele viu al opiniei publice: spre deosebire de confrații săi de suferință, un Goma sau Paleologu, care după eliberare au trebuit să accepte munci fizice, grosolane, Ivasiuc a fost selectat de nu știu cine în corpul de colaboratori români ai Ambasadei S.U.A la sectorul de jurnalistică. S-a răspândit iute zvonul că se află „acolo” *și* pentru că securitatea și-a dat avizul și, în plus, cum Ivasiuc, spre deosebire încă o dată de frații săi de suferință, nu contenea să laude „marxismul” cu care ideologic se identifica, cariera pe care urma să o ilustreze, ca scriitor, până în ’77, când urma să fie turtit de o grindă de beton la cutremur, lângă cofetăria Scala, a fost și a rămas plină de puncte de suspensie; pentru unii, nu pentru mine!

În acei ani, începutul anilor șaptezeci, la prestigioasa revistă *Contemporanul*, care, în acei ani, sub conducerea profesorului și jurnalistului George Ivașcu, mai scotea încă numere bogate în laude nemăsurate aduse omului sovietic și măreței sale construcții civice, salvatoare a omenirii de pretutindeni, publica un tânăr asistent la catedra de Literatură contemporană, în fiecare număr, scurte cronici care au atras destul de repede atenția – Nicolae Manolescu.

Cei doi, Ivasiuc și Manolescu, s-au împrietenit în acei ani și, nu știu cum, dar i-am zărit deodată lângă mine, poate și

datorită acelui „gol” de care vorbeam, care se căscase destul de iute în jurul meu, după întoarcerea din primul meu exil, în Aprilie ’72, când securitatea lansase prima intoxicare din multele care m-au însoțit ca o a treia sau a patra umbră, cea de „nebun”. (După ce, în toamna lui ’73, am reușit cu ajutorul lui Marin Preda să public romanul amplu *Îngerul de gips*, în care arătam încă o dată capacitatea mea de constructor epic, s-a lansat zvonul insistent că aș fi „colonel”, zvon care, sub multiple forme și sub diferite „apăsări”, după „vremuri”, s-a perpetuat până după Revoluție, în anul 2014, când I.C.C.J. a infirmat definitiv ultimul atac ordinar lansat de C.N.S.A.S. și „sprijinit” de larga mass-media!)

Cu Ivasiuc eram amic de dinainte, când conduceam *România literară*, dar admirația față de via-i inteligență și de cultura sa, care arăta, nu de puține ori, o anvergură rară printre tinerii care încă eram, era de puține ori contrariată de ceea ce credeam a fi caracterul său lunecător, nu rareori contradictoriu, o anume nesiguranță a firii sale, a reflexelor sale sociale – sau, mai știi, poate a conștiinței sale sfârtecate, torturate de trăirile sălbatice din celulă pe care ni le povestea în unele nopți cu o vivacitate și un spirit obiectiv real și rar chiar și la cei care făcuseră ani mai îndelungați în penitenciarele vremii! –, dar odată lângă mine, în stricta mea apropiere și prietenie, părea a-și fi dobândit, pentru mine cel puțin, o clară și apăsată solidaritate cu poziția mea „ingrată”.

Manolescu s-a apropiat de mine franc, surprinzându-mă, deoarece până atunci eu eram flancat de doi critici cu care nici el și nici revista la care colabora nu erau prieteni – Lucian Raicu și Matei Călinescu. Matei a plecat în vara lui ’73, cu soția sa, Adriana, în S.U.A. cu o bursă pe care el urma să o eternizeze,

cerând azilul politic și acceptând un post de profesor la Universitatea din Bloomington, statul Indiana, iar cum Raicu, tot cam în aceeași perioadă, urma, nu știu nici azi de ce, să se distanțeze de mine, ajungând în scurt timp, după o prietenie „adâncă" încă din anii cincizeci și o colaborare splendidă la *România literară*, să nu ne mai salutăm nici pe stradă; în tot ce a scris Raicu despre proza română contemporană de după anii '72-'73, numele lui Breban și nici unul din titlurile romanelor sale nu mai apăreau.

Apropierea „celor doi", Ivasiuc și Manolescu, mi-a făcut atunci, la începutul anilor șaptezeci, mult bine și mi-a dat cât de cât curaj să continui... a rămâne singur! Izolat oarecum de comunitatea literară care, trebuie s-o spun direct, nu și-a înțeles cu adevărat rolul în formidabila încleștare ce urma să aibă loc între națiune, da-da, între națiune și elitele ei și Putere. Puterea care încetase să fie numai „ideologică", politică, cum se petreceau lucrurile în statele vecine nouă de la Vest, puterea care prindea tot mai iute, în forme tot mai primitive, târzii medievale, o încarnare ascuțit umană, de parcă întreaga comunitate care-și spunea românească se deștepta nu *dintr-un*, ci *într-un* vis ce a devenit, în nici un deceniu, un real coșmar social – Dictatura unei persoane, nu a unei ideologii! Ezitarea, bâlbâiala inadmisibilă a unei întregi elite intelectuale, a scriitorilor români care beneficiau deja de o tradiție splendidă a pașoptiștilor, a Junimiștilor, a Școlii Ardelene Catolice, urmași ai unor spirite de anvergură europeană, de la Cantemir la Iorga, de la Maiorescu și Eminescu la Lucian Blaga și Pârvan – uitarea, da, uitarea marilor devize istorice și naționale ale celor ce ne-au precedat a făcut atunci să ne pierdem, mă tem că pentru un secol cel puțin, prestigiul, chiar și aura noastră. Reală!

Elita scriitoricească alături de Biserică a fost în ultimele secole strâns legată de soarta comunității și nu puțini dintre corifeii noștri au prins o aură mesianică și din această pricină. Când, azi, în 2016, un intelectual precum Andrei Pleșu își exersează măruntul sarcasm valah declarând la televizor că, citindu-l pe Octavian Goga, nu a putut desprinde decât un singur vers „observabil" (observați epitetul, el însuși denigrator la un poet pursânge, bogat, „milionar" în atâtea splendide metafore!), nu face decât să puncteze încă o dată această... ezitare, bâlbâială sau chiar fugă, întoarcerea cu spatele a celor care ar trebui și ar fi trebuit să se îmbrace încă o dată, când nu țara, ci Națiunea se află sau se afla în pericol, în haine sau cămașă de luptători. Iar revista *Dilema* a aceluiași Pleșu, care, la câțiva ani după răsturnarea comunismului românesc, când se făceau eforturi chinuitoare, dizgrațioase, unele, e drept, de a instala acele instituții care trebuiau să certifice nu numai un Stat de Drept, dar și confirmarea unei Revoluții despre care nu puțini glosau în formele cele mai ridicole, a îndrăznit să atace, să ridiculizeze mitul eminescian, secondat de o mică liotă de impostori literari, printre care s-a strecurat și un poet, nu a fost decât încă o dată semnalul sau semnalele prin care „noua elită" vrea să arate că se desparte de trecut. De acel *trecut* viu și înalt simbolic, care pentru unii dintre noi înseamnă adânc și puternic chiar Ființa, organicitatea noastră intimă, nu numai originea, dar poate și destinul nostru, dacă mai suntem câțiva care credem într-un destin comunitar, se înțelege, altul decât cel înflăcărat și extremist, partizan și violent al lui Nae Ionescu.

Da, atunci, la începutul anilor șaptezeci, după ce Dictatorul și-a dezbrăcat el însuși cămașa roșie, bolșevică, și a vrut să se strecoare într-una a lui Ștefan sau a lui Avram Iancu, atunci, da,

atunci ar fi trebuit să ne ridicăm și să arătăm încă o dată că *suntem*.

Într-o discuție cu marele meu prieten Nichita Stănescu, o rară voce lirică a Europei anilor șaptezeci, când el, îmbibat probabil de unii dintre lingăii pe care securitatea și C.C.-ul îi trimiteau pe lângă el, a încercat să-mi explice singularitatea și profunda originalitate a neamului românesc, forma rotundă geografică, numele „român” unde se poate recunoaște numele Romei latine, idiomul nostru latin etc. și altele de acest fel, eu i-am replicat că va trebui să le aruncăm la pământ, da, să aruncăm la pământ, pentru o vreme, toate aceste „argumente”, deoarece ele sunt ale Dictatorului, care, prin ele și prin buna-credință a unora dintre noi, vrea să înșface toată puterea. Nichita mi-a replicat însă că această credință, aceste „argumente” sunt înseși propria sa autenticitate.

— Atunci... arunc-o! i-am spus, să trăim un timp în afara autenticității noastre, altfel ne vom pierde rostul adânc în sânul națiunii! Să devenim in-autentici dar treji. Vii! *Deștepți!*

Vai, o știm cu toții, el nu m-a și nu ne-a ascultat, dar eu n-am să-l cert, cum o face Goma sau N. Manea – ca și alții, dar aceștia nu au nici un drept în această discuție! Nichita și-a îndeplinit fastuos „rolul pe pământ”, care, o spune Th. Mann, e o formă a destinului individual; el a fost și este un enorm dar pe care pronia noastră ni l-a făcut și pe care, cum se întâmplă, orbiți și „leneviți” de o mediocritate invincibilă, îl recunoaștem doar pe jumătate; pe sfert!

Privind în urmă, abia acum mi se dă darul de a-mi înțelege nu atât întregul volum al construcției mele epice, ci, mai ales, mai distinct, o anume, riguroasă periodizare a spiritului meu creator, dacă mi se îngăduie expresia!... Și, deși eu sunt net contra confuziei, a suprapunerii care se face curent în critica literară și în publicistică între evenimentele politice și cele culturale – un exemplu enorm este întreaga discuție în jurul așa-zisei generații „optzeci”, care, cred unii, nu puțini, a prins chip, alean și originalitate, poate chiar „ființă” odată cu ’89, cu căderea sistemului politic – fapt ce, dacă ar fi adevărat, ar fi, după modesta mea opinie, o optică pur și simplu depreciativă, poate chiar calomniatoare față de o falangă importantă a creației contemporane. În marea și glorioasa istorie culturală, literară a Europei, marile schimbări s-au făcut nu în urma unor pierderi militare sau răsturnări de situație politică, ci, cum a fost cazul celebru al romantismului francez, pur și simplu printr-un spectacol de teatru cu piesa tânărului poet și dramaturg Victor Hugo, numită *Hernani*; *La bataille d’Hernani* s-a numit acea seară de teatru în care elita Parisului s-a împărțit, cu argumente strigate și vociferări, în două partide ale sălii și cam de atunci se poate puncta apariția unei alte psihologii, numită romantism, în Franța, și nu după, să zicem, masacrul „Comunei din Paris”, un eveniment politic major, dar care, o știm bine azi, nu a avut în nici un fel impact asupra psihologiei culturale și a creației naționale!...

...Deci, deși eu sunt contra suprapunerii actelor sociale, politice cu cele culturale, în esența lor, se înțelege, trebuie să recunosc că fractura enormă poltică pe care am trăit-o cu toții, numită „evenimentele din decembrie”, a modificat simțitor ceea ce noi credem a fi scena literară. Deși, față de cele ce am

afirmat mai sus, e fals și acest lucru – deoarece, cum o spuneam, „demisia” noastră, a elitei scriitoricești, s-a întâmplat cu multe decenii înainte, odată cu acele *Teze din Iulie*, ’971, când, o spun unii, Dictatorul a încercat să-i imite pe Nord-Coreeni; dar, spus mai răspicat, el a vrut mai multă putere, a vrut puterea totală. Având deja putere, cum o aveau și „colegii” săi comuniști, care conduceau statele vecine nouă, înfeudate ca și noi ideologiei imperiului moscovit, numai că Ceaușescu, în acel *hybris* de care am vorbit mai sus, beat de realele sale succese politice și diplomatice, o fi crezut că, așa cum se spune, i-o fi pus Dumnezeu mâna în cap! Dumnezeul nu știu cui!! Și a vrut neapărat o *altfel* de putere, numai a lui, nu a sistemului, nu a Moscovei! Un fel de rebeliune, da, extrem de ciudată, iute susținută de nu puțini zelatori și ciraci de toate felurile, din partid și din cultură. (Acest lucru s-a trădat și în ultimii săi ani de „domnie”, când a îndrăznit să se opună chiar și Țarului „tuturor Rușilor”, lui Gorbaciov însuși, fapt ce i-a adus nu atât căderea, ci forma ei grotescă, barbară, poate nemeritată!)

Pe scena noastră literară, în microcosmosul nostru care, ca un corp scintilant și poliedru, poate să apară unora în forme ciudate, paradoxale, absurde de-a dreptul, uneori, s-a întâmplat însă altceva și la acest fapt vom reveni amplu mai încolo; dar, pentru că în aceste subcapitole vorbim și de fostul meu amic Manolescu, un critic de reală vocație și care a făcut în felul lui „epocă” chiar și dincolo de literatură în ultimii ani ai dictaturii, trebuie să adăugăm că și dânsul, după opinia noastră, a pățit ceva în felul fostului Dictator, *mutatis mutandis*, se înțelege – a vrut, brutal spus, mai multă „putere”, pe care, într-un fel, ca și „defunctul”, o avea deja, dar el a vrut neapărat o *altfel* de putere!

Să fie și în acest caz, s-ar întreba cu gravitate Gâgă, o simplă fascinație a puterii sau e vorba de o... fascinație de destin?! Dar, dacă rostogolim astfel de concepte enorme, trebuie să punem sau o frână, sau să ne distanțăm de propriile noastre fraze printr-un șiretlic drag Românului, prin ironie, prin umor; nu, în ce mă privește, și cu asta vreau să închid deocamdată această temă, simplificând-o, am să afirm că întreaga carieră post-decembristă a dlui Manolescu, ca și a altor nu puțini scriitori de succes și de talent contemporani, se datorează, într-adevăr, nu atât „evenimentelor”, fracturii enorme de sistem politic și social a României, ca și a întregului Est al Europei, ci, mai probabil, cred eu, faptului de ne-negat al apariției „în carne și oase” a acelei fantome mult visate și descrise de nu puține spirite ațâțate și „romantice” înainte de ’89, e vorba, bineînțeles, de ființa vie, dar și de fantoma Libertății! Și unii, inși cu reale capacități de creație și destul de bine instalați în carieră și în stima publicului, au crezut pur și simplu că a fi liber, liber social, se înțelege, înseamnă să poți nu atât să faci ce-ai avea chef, cum ar crede orice nătâng, ci să te poți juca, în sfârșit și într-adevăr, cu propria-ți soartă. Chiar și cu propria-ți carieră!

Și-atunci am asistat, în primul deceniu de după ’89, la întreg acel taifun de „personalități și destine”, unele mai cunoscute, dar altele absolut noi, ivite din nu știu ce cotlon social și care, cu mult simț practic și folosind stupefiantele, într-adevăr, și până azi noile mijloace ale tehnologiei, au decretat aproape „o altă Românie”!

Dacă nu o altă realitate, atunci cu siguranță în acei ani s-au lansat pe piața tot mai largă a literelor și artelor alte criterii care, încă o dată, cu ajutorul tehnologiei importate din S.U.A. cu

mult vacarm, al televiziunii casnice și al internetului, au impresionat nemaipomenit opinia publică.

Rezultatul, spus scurt și franc?! Instalarea politicii și a clasei politice în prim-planul absolut și discreționar al vieții naționale, transferul marilor discuții și al promulgării legilor din Parlament, în sfârșit ales prin vot universal și secret, în piața publică, adică pe „sticlă”, la televizor, ieșirea neașteptată și tot mai evidentă a „Serviciilor”, numite altădată Securitate, din colțul lor de umbră sau de penumbră și apariția, în sfârșit, a unui Demon nou, ce să vezi, în societatea noastră bătrână și care se mândrea de a-i fi frecventat pe toți „dracii”, demonul numit consumism, adică tirania bunurilor de larg consum ce au năvălit peste noi din toată lumea; ba suntem serios avertizați și chiar amenințați că asistăm la prăbușirea mai tuturor marilor valori „vechi”, cum ar fi spiritul național, ideea de națiune, de stat, poate chiar și a conceptului atât de „modern” numit valoare, iar singura cu adevărat „valoare” care ființează și funcționează realmente azi, golind tot altarul vechilor credințe, cutume și prejudecăți, scumpe nouă sau nu, ar fi Măria-Sa Banul!

Așa o fi?!...

4

Vorbeam de o anume periodizare a operei mele, de la începuturi, și, într-adevăr, eu însumi pot constata că libertatea – a, nu, nu cea socială, ci libertatea mea strict individuală! – mi-a modificat „tematica epică”, ca să mă exprim uscat, într-o păsărească universitară care mie nu-mi prea convine; da, între

primele mele trei romane care mi-au adus un anume prestigiu, *Animale bolnave* chiar o imensă popularitate, și ciclul care începe cu *Îngerul de gips*, continuând cu *Bunavestire*, *Don Juan* și apoi masivul *Drumul la zid*, se cască spectaculos în creația mea epică o remarcabilă fisură, un fel de „crevasă” glaciară sau nu, peste care, ca să continui metafora, omul și mai ales scriitorul care sunt a reușit, cred eu, să sară, să treacă, dar... schimbându-se: adică radicalizând în extrem tematica și chiar orizontul construcțiilor sale epice, vizând de data aceasta nu atât un roman în linia cât de cât tradițională a epicii ample românești, care mai avea vreo legătură, în tonalitate, personaje și epică, cu romanele dintre războaie, poate ale dnei Bengescu, parțial ale lui Camil Petrescu sau Gib Mihăescu, dacă nu Rebreanu; începând însă cu anul ’73 și cu apariția *Îngerului de gips*, cel mai original, cred eu – dar nu cel mai spectaculos! –, roman semnat de mine, dacă nu neînțeles, oricum neexplicat *à fond* de nimeni, dacă-mi este permis să-mi evaluez critic propria-mi operă, da, din acei ani, șaptezeci, spiritul, imaginația mea epică, „interesul meu” ideatic s-au pierdut printre înalții ghețari epici ai Europei.

Axul esențial, de fund, al operei mele cred că a rămas același, relația dintre călău și victimă cu variantele sale, maestru-ucenic și altele (tensiunea între bărbat și femeie, ca și un anume „demonism”, cum o spunea, odată, parcă, un critic!), dar temele, unghiul de abordare asupra așa-zisei realități, cea socială, psihologică, factuală, s-au schimbat radical – toate s-au ridicat oarecum, prinzând ceea ce am putea numi anvergură; și, vă rog să mă credeți, nu numai că nu am voit-o, dar eu am fost primul surprins de aceasta! Cred că nici nu am voit-o și nici nu

am visat-o în aburii înfierbântați ai adolescenței, orizontul epicii romanești dintre războaie mi-ajungea și mă inflama!

Dar iată, individul superior, doctorul Minda, se autodeclasează folosindu-se cu un fel de cinism interesant de o femeie semi-vulgară – interesant, bietul M. Ungheanu, care avea în tinerețe momentele sale de intuiție bună, a comparat romanul meu cu genialul *Profesor Unrat* al lui Heinrich Mann, fratele lui Thomas, din care s-a tras filmul *Der blaue Engel* –, o „decadență” sau „dezarticulare” (azi se spune „deconstrucție!”) care, în ideea autorului, trebuia să fie o luptă a personajului contra „morții înainte de moarte”, adică a unei ciudate și chinuite renașteri în plină existență, o formă extremă a ceea ce, poate, numim umanism! Sau o primă, o reală „formă” de ceea ce numim abisalitate!

Apoi, ce să mai vorbim de Grobei, pentru nu puțini un personaj „neverosimil”! O încercare de a „plasticiza”, de a anima, în forme, e drept, radicale, strident paradoxale la nivelul tipologic, mitul politic. (Modelul „lax” aici nu e oare *Muntele vrăjit* al lui Th. Mann, cu al său Hans Castorp, care la începutul epicii are un anume profil, nu esențial deosebit de mediocritatea unui tinerel din burghezia hanseatică, pentru ca în final, sub presiunea pedagogică a doi Maeștri extremi, să ni se ivească un alt Castorp, un aliaj fierbinte, neliniștit, forjat din umanismul bonom al lui Settembrini și anarhismul extrem de stânga – sau de dreapta?! – al lui Naphta?!)

Sau *Don Juan* – o temă care a continuat în timp cu *Pândă și seducție* (scris la Stockholm, care a așteptat în sertar vreo 16 ani din cauza notelor sale viguros anti-sistem!) și apoi cu trilogia *Amfitrion* – toate aceste trei sau patru opuri afundându-se în ceea ce eu voiam să fie un alt mit, al culturii, de data aceasta.

Un alt *Burlador* care nu mai e însetat, nici chiar „posedat de posesie”, ci de... ceea ce numim feminitate; atras de efortul aproape imposibil de a o crea, de a o face să vibreze și de a o recrea, această candoare ascunsă, forță ciudată, matrice inefabilă, „feminitatea din femeie”, refuzând însă posesia; tema aceasta, tratată, recunosc, cu mijloace uneori radicale, rebarbative, a fost prost înțeleasă și la București, și la Paris. Nu am avut eu destul „talent” pentru a stăpâni o astfel de temă, de viziune, accept, ultra-orgolioasă?!... Poate, da-da, poate prea vizionară?!... Despre *Drumul la zid* poate mai încolo!...

Da, nu pot nega, după „rebeliunea”, după „falia” mea politică – a mea, dar și a națiunii mele! – din ’71, câștigându-mi libertatea și plătind binișor această ciudată „aventură”, de a fi cu adevărat liber într-un regim opresiv ideologic, într-o profesiune care se exprimă continuu public și se află sub furcile puterii, indiferent care, am înțeles cu adevărat ce vrea să spună în profunzime acea maximă celebră a lui Hegel, pe care mulți o citează înțelegând-o pe jumătate: „Libertatea ca necesitate înțeleasă”. Și o vedem până și azi, în 2016, când o țară întreagă, o întreagă elită culturală, dar și așa-zis politică, nu știe ce să facă cu această „libertate” subit apărută, iar în această continuă, nesfârșită ezitare se strecoară, bineînțeles, șobolanii și hoitarii, vulturii pleșuvi ai corupției fără măsură, un semn, da, brutal al unei libertăți sociale, care ia subit formele unei anarhii disperate, cinice, mafiote sau de gang, cum vreți să-i spuneți! O „organizare a dez-organizării”, o dictatură a unui fel de subsol social care triumfă în absența rigorii, a marginalizării neașteptate a valorilor vechi, constitutive ale comunității, dar și a, foarte pe scurt spus, a neîncrederii încă o dată funciare în norocul nostru pământesc. Și al neamului în care ne-am născut

și care s-a „unit”, târziu, dar structurându-se formidabil ca o amplă arcadă peste secole de „înstrăinare” și care, nu-i așa, ar fi trebuit să producă valori majore! Și a produs! Iar azi, în primul rând, ar trebui să secreteze ceea ce am putea numi predictibilitate, capacitate de a construi un prezent și un viitor stabil, uman, onest, pe termen mediu și lung. Și de a educa un „alt tip” de generații, un alt tip de mentalități, tineri sau nu, dar totuși inși care *să creadă* pur și simplu în continuitate, în ceea ce ne este cu adevărat necesar, nouă și celor pe care îi creștem.

Dar noi vrem azi, în aurora unui alt mileniu, să înlocuim credința cu... altceva! Or, și acest lucru se știe de mult, de la Greci (și de la unii Evrei!), numai în credință sălășluiește ceea ce numim speranța; speranța, ce mai încoace și încolo, poate singurul bun al omenirii, ceea ce, dincolo de stațiunea bipedă și de limbajul articulat, ne deosebește de milioanele de specii ce viețuiesc în jurul nostru. Speranța care e o formă esențială a credinței și în absența căreia, vai, atât de curentă azi în lume și cu care se luptă, înalt lucrativ, multiple forme de „anti-depresoare”, totul se năruie cu o rapiditate și cu un vacarm ce încă o dată ne aduce aproape de carnavalurile brutale ale medievalității timpurii. Sau, mai știi, de o altă Sodoma și Gomora, de un alt Babilon – o lume, să nu uităm, în care s-au descoperit scrisul, logosul, ca și o anume măreție umană, iscălită cu caravane de siluete fascinante de zeii-regi, de taurii-zei sau de gravi și înalți arhierei ai unor divinități care ne dăruiau intimitatea cu Posibilul!

Capitolul VII
(Emigrația pariziană. Eliade. Cioran)

1

Sigur, m-am mai afundat și altă dată în aerul acesta, al anilor șaptezeci și optzeci parizieni, într-unul din volumele mele memorialistice scrise cu vreo două decenii în urmă sub titlul, ușor arogant, conced, *Sensul vieții*, dar iată, folosesc încă o dată în aceste pagini, poate ultimative, suveica de fildeș a memoriei care aleargă, ca zănatecă uneori, dintr-o parte în alta a covorului existențial, încercând nu atât a „descrie”, cât a „înțelege”; și cine, la urma urmei, e primul care trebuie să-și înțeleagă lungile văi parcurse, deșerturile, falezele înalte și uneori, ca în vis, falsele zboruri atât de liniștitoare ale „trăitului”, dar și cele ale „ne-trăitului”, ale acelei existențe ce-i fugea mereu înainte? Nu cumva scribul tenace, aplecat asupra ceea ce credea a fi, uneori, el însuși sau, mai știi, doar intimul său inamic...pripitul, veșnic „imaturul” autor, sedus incorigibil și cu o naivitate expusă încă o dată acelei virilități ciudate, uneia și aceleiași aventuri scriptice?!..

Privind acum „peste umăr” sau cumva aplecat peste balustrada șlefuită a câtorva, cam multișoare, decenii,

spectacolul parizian al anilor șaptezeci și optzeci, resimt poate aceeași emoție rudă cu cea a încă tânărului care sosea cu automobilul său înfierbântat, din apropiata și depărtata Germanie, aiurit și temător, la volanul uneia din mașinile sale cumpărate mereu la a doua mână, dar nemțești totuși, încercând să iasă, să ghicească, mai bine zis, una din zecile de ieșiri al vastului, amețitorului *périphérique* parizian, și acum, dacă mi-aduc bine aminte, a fost Porte d'Orléans, o ieșire pe care o iau și azi, o obișnuință ce a devenit aproape o superstiție – deoarece, de acolo, prin Place d'Alésia, se ajunge iute în Boulevard du Montparnasse, unde la un moment dat visam să locuiesc și unde am locuit cu adevărat – rue Littré, colț cu rue de Rennes – împreună mereu cu Cristinel, frumoasa, fina, devotata, răbdătoarea și imaginativa mea *mujer*! Îndrăgostită la rândul ei de arta flamandă, de dinastia Bruegel, dar, poate, mai ales de Tițian, șeful școlii venețiene, în timp ce eu îl preferam și îl prefer pe înainte-mergătorul său, pe vigurosul și fantastul Giorgione. Și, se înțelege, pentru cei care-mi știu „pasta epică" și forța contururilor, pe anarhistul, tahitianul înamorat de Vahineele sale, pe titanul Gauguin!

La Paris am aterizat pentru prima oară în luna lui Mai '971, la întoarcerea de la Festivalul de Film de la Cannes, unde filmul creat de mine după *Animale bolnave*, scenariul și regia, fusese selectat de aspra comisie a guvernului francez *dans la Sélection officielle.* Nu, nu am luat nici un premiu și, dacă vreți o consolare, nu a primit vreun premiu nici celebra peliculă a lui Visconti, *Moarte la Veneția*, ce a avut premiera după mine! A fost prima mea vizită care s-a prelungit aproape într-un exil, primul meu exil – „dinamitându-mi nechibzuit" cariera socială din România cu criticile făcute Tiranului de acasă, am adăstat

în Paris, locuind la același hotel, Grand Hôtel de la Loire, în Cartierul Latin, mai bine de jumătate de an, cu Maria, prima mea soție. După care, în toamnă, am plecat în Germania federală, crezând că acolo voi întâlni umbrele ascendenților mei pe linie maternă și unde se afla deja exilat fratele meu, Alexandru. Ca și nu puțini veri și verișoare, unchi și mătușe, toți șvabi din Banatul sârbesc și românesc. Nu, nu i-am întâlnit din păcate nici pe idolii mei din literatura clasică și romantică germană, țara saxonă, șvabă și bavareză, la începutul anilor șaptezeci, se afla sub auspicii extrem de lucrative și performante tehnic, învinsă rușinos în al doilea cataclism mondial pe care ea însăși îl produsese, încercând acum un alt destin, poate, mai știi, o revenire la o umanitate pulverizată de o jumătate de secol de aventuri inimaginabile, așa-zis ideologice; de fapt, cred eu, fusese o trăire pe una din limitele umane, poate, mai știi, o re-cădere în barbaria teutonă a unei medievalități timpurii, în acel gotic săpat de toate coșmarurile ființei!

Am primit iute, în două-trei luni, în februarie ’72, cetățenia germană, după Mamă, se înțelege, și era cât p-aci să... mă fixez! Așa cum mi s-a mai întâmplat peste nici un deceniu, când, sosit din nou din țara Brebanilor, la Frankfurt de astă dată, crezând a începe o carieră de scriitor acolo, în landul Hessen, în orașul lui Horkheimer, într-un climat cultural ațâțat de astă dată de „luminile” unui fel de proletcultism *made in Germany*, îmbibat de un grosier neo-marxism și de o idolatrie a unor figuri precum Brecht sau Günter Grass. Nu Hölderlin, Nietzsche, Heidegger, Rilke sau Th. Mann!

Am mai scris despre emigrația intelectuală de la Paris și unii, de acolo, mi-au reproșat că „denigrez”; poate, mai știi, voi „denigra” și de astă dată, deși această lume, formată din personalități diverse, uneori discordante, semăna nu de puține ori cu „prietenii” sau colegii lor lăsați în țară, când emigraseră imediat după sfârșitul războiului, o lume care, *summa-summarum*, mi-a fost ostilă – nu atât mie, persoanei mele, ci cărților, romanelor pe care le-am publicat acolo. Lumea, mediul literar de acolo, cel „parizian”, era condus de două mediocrități ce păreau amabile la primul contact – dl Mămăligă, ce-și semna cărțile publicate doar în română la așa-zisa proprie editură, L.M. Arcadie, și dna Monica Lovinescu, e drept, fiica marelui crititic și istoric literar, care, timp de decenii, nu a publicat nimic în capitala Franței; dânsa a fost, cred eu, vai, total depășită de „momentul politic” care, el însuși, era departe de a fi unul cât de cât normal, cum se spune. Cei doi conduceau lunar, în palatul proprietate a soției dlui Mămăligă, un cenaclu literar, în elegantul cartier Neuilly, cenaclu la care poposeau uneori reale somități precum Eugen Ionescu și Emil Cioran sau, verile, Mircea Eliade, care sosea de la Chicago unde conducea o catedră de Istoria Religiilor.

Târziu, după luni, după câțiva ani, mi-am dat seama că nu eram bine-venit acolo, și nu numai eu, dar nici egalii mei din literele „lăsate acasă”, un Marin Preda sau Nichita Stănescu. Într-o bună parte a emigrației așa-zis intelectuale, compusă mai ales din veleitari, simpatici medici, ingineri, arhitecți etc., dominați incontestabil de dna Lovinescu și de soțul dânsei, Ierunca, s-a instalat cumva părerea că noi, scriitorii „lăudați de presa literară comunistă”, am fi cumva și produsul ei! Ca orice calomnie, afirmația de mai sus se bazează pe o jumătate de

adevăr – cu adevărat, mulți, foarte mulți scriitori publicați, cu premii substanțiale și tronând în manualele școlare, erau sprijiniți nu numai de presa literară, dar și de cea politică, erau produsul momentului – al stalinismului și apoi al celui numit cvasi-liberalism. Dar lumea literară română din Paris nu a știut literalmente ce să facă, cum să se comporte față cu realele valori care se aflau „amestecate”, dacă nu, uneori, de-a dreptul „înecate” în acest val al oportunismului enorm și scrâșnind, neezitând nici în fața unor măsuri abuzive, așa cum se întâmplă de regulă când se surpă un sistem și se instalează un altul, mai ales unul de ferocitatea celui bolșevic. Când a vizitat pentru prima oară Parisul, Marin Preda, o vedem azi, unul din ultimii mari cronicari epici ai țărănimii europene, a fost primit cu falsă și reținută amabilitate de cercul dnei Lovinescu și al dlui Mămăligă și cu răceală netă de climatul literar francez, semn și al rezonanței românești de acolo. (E drept că Preda a făcut o greșeală tactică gravă, alegând să publice pentru unicul său roman parizian, la Stock sau la Seuil, *Marele singuratic*, nu cea mai reușită carte a sa. Dar, dacă s-ar fi insistat, apoi, cu *Întâlnirea din pământuri* sau cu *Moromeții*, publicul francez ar fi putut avea o imagine netă despre un constructor epic de prima mână!) Și Nichita a „aterizat”, fugar, la sfârșitul anilor șaizeci, la Paris, topit într-o „delegație” în care se aflau doi politruci „de vază”, nu le mai citez numele, și de atunci nimeni, în capitala Franței, nu i-a mai citat sau măcar amintit literar numele sau opera. De parcă n-ar fi existat! Un uriaș poet, de-o modernitate eclatantă, așa cum Franța nu poseda în acel moment, poate cu excepția lui René Char – și încă! (E drept că doar cu un deceniu mai înainte același lucru l-a pățit Mircea Eliade, pentru care distinsa și magnifica Sorbonă nu a găsit un

post de lector la Universitate și neliniștitul și „magicul” Român a trebuit să treacă oceanul!)

Cu aceste „prolegomene”, ambiția mea de a publica trei masive romane la o editură de prestigiu, Flammarion, pare acum cu adevărat naivă; se înțelege, „mafia literară românească”, în frunte cu dna Monica Lovinescu și asistată de fiica lui Eugen Ionescu, aprinsa Marie-France, s-a pus în mișcare și, după un semi-succes cu *En l’absence des maîtres*, la lansarea masivului *L’Annonciation* s-au activat frânele și zvonurile cele mai aiuritoare, din partea „Casei Ionescu”, dar și cu sprijinul Securității, cum s-a verificat ulterior, care au intimidat și blocat literalmente „Serviciul de presă al editurii” să-mi facă o lansare așa cum se plănuise.

Insuccesul evident al *Buneivestiri* m-a izbit mai mult decât s-a văzut și am petrecut vara lui ’85 macerându-mi intern prima și unica depresie, pelegrinând prin bistrourile din Montparnasse și grifonând, la început fără să-mi dau eu însumi cont, primul meu volum liric, *Elegiile parisiene*. Trebuia să „fug”, să ies din „roman” și din iluziile mele, să fac „altceva” și încă o dată, ca în tinerețile mele, „lumea”, cea socială, dominantă și discreționară, nu se potrivea cu ceea ce credeam eu a fi universul temelor și obsesiilor mele epice. Sosisem la Paris prea târziu sau prea devreme sau eram pur și simplu un oarecare pasager din Est, animat de un veleitarism semi-paranoiard, ca atâția alții, cu zecile, de pe aproape toate continentele literare, ce-și încercau norocul acolo, în augusta și orgolioasa Cetate a literelor Europene?!

M-am căsătorit, în ’986, în al optulea arondisment, cu Cristina, născută Romaniță, psiholog de formație, care, la sfatul meu, a ales exilul politic în ’983, la a treia sa vizită în Capitala

Franței; nevoită însă a-și schimba cariera, a găsit un post la una dintre cele mai prestigioase librării de carte de artă, Jérôme Cornic – Avenue Matignon, colț cu brilianta Rue du Faubourg Saint-Honoré, pe care se află însuși Palatul Élysée. La început ca simplă amploaiată, apoi, în câțiva ani, devenind directoarea celor două librării de *„Fine Arts”* învecinate.

2

„În ciuda mizeriei generale a lumii, Michael Kohlhaas se simțea foarte bine” sună o frază din celebra nuvelă a romanticului H. von Kleist și această stare poate că-mi rezumă și ultimii ani, sfârșitul anilor optzeci, petrecuți în capitala Franței. Am scris atunci un amplu eseu, pentru francezi, credeam eu, dar care a apărut apoi în țară, *Spiritul românesc în fața unei dictaturi*; erau, într-adevăr, nu numai pentru Români, dar pentru întreg continentul fals-pașnicii ani ai sfârșitului unei ere ce a marcat întreaga jumătate de secol ce a urmat celui de-al doilea război, și anume a împărțirii spectaculoase și uneori la limita dramei ample a planetei între cele două imperii – cel Rus și cel American. O tensiune politică și militară care a fost, după bombardamentul Hiroshimei, unul din semnele cele mai îngrijorătoare ale dezvoltării terifiante a științei și tehnicii – celei militare incluse! Și, bineînțeles, a neistovitei lupte între vechile imperii, cărora li s-a adăugat Țara Sovietelor; ca și eliberarea coloniilor africane întovărășite de anarhia și măcelurile între etnii simptomatice la „învierea” unui gigant cum era Africa. Ca și războaiele, conflictele „laterale” între cele

două Imperii, în care a dominat criza Vietnameză, primul mare insucces militar și colonial nu numai al Franței, dar și al S.U.A.

Sau criza Israeliană din Orientul Mijlociu, care avea să dureze și apoi să se amplifice cu neașteptata, mereu revigorata „mișcare islamică”. Iar în Europa, tot în anii șaizeci, șaptezeci, au apărut și primele mișcări anarhisto-teroriste, în Germania și în Italia, de sorginte intelectuală, dar sub influență arabă, în Germania.

Pentru acest lucru am vorbit mai sus de anii „fals-pașnici”; oricum, în tot acest „vacarm” general, nimeni, nici un politician, cu atât mai puțin vreun jurnalist sau scriitor nu au „simțit” și nici nu au putut aproxima cât de cât ceea ce urma să fie bomba secolului, marea cotitură istorică a planetei: scufundarea uriașului vas militar și politic care se chema Uniunea Sovietică, prin disoluție internă, printr-un fel de ciudată implozie – politică?!, economică!? – și contra multor prevederi categorice care afirmaseră că această „citadelă a viitorului” ar trebui anihilată prin forță.

I-am cunoscut „binișor”, în anii multișori petrecuți în capitala Franței, pe Mircea Eliade și pe Emil Cioran. Mai puțin pe Eugen Ionescu, care, în vara demisiei mele din ’71, m-a primit în casă, fiica lui, Marie-France, pe care o cunoscusem la București prin amicul meu Matei Călinescu, a tradus și câteva capitole din *Animale bolnave*, pe care le-a publicat în revista *Nouvelles Littéraires*; apoi însă fervoarea dnei Lovinescu, care îl admira pe D.R. Popescu, și nu pe Breban, pe Preda sau pe Nichita, ca și străduințele veșnic eficace ale serviciilor secrete române au făcut ca Ionescu să moară cu o falsă idee despre mine și despre ceea ce credea el a fi „ambiția” mea politico-literară. E adevărat că nici artele noastre nu coincid, el este un

mare meșter al dramaturgiei avangardiste – eu prețuiesc din teatrul lui mai ales *Les chaises* și *Le roi se meurt,* care, incontestabil, trădează o patină de geniu! –, dar eu în toată lunga mea carieră literară nu am acordat nici surrealismului plastic și nici celui literar o poziție sau o semnificație majoră în rând cu poezia, proza și teatrul secolului trecut. Nu o fac nici azi, de unde, probabil, și unele discuții, întinse pe ani lungi, cu colegul și fostul meu amic, Țepeneag. Iar în teatru, ca să închei deocamdată această temă, nu mă conving nici Adamov sau Beckett, mie „mi-ajung” Cehov și Strindberg, care au exprimat stări majore, abisale ale sufletului „secolului XX”, fără să avizeze la fantastic, la oniric sau la sarcasmul avangardist. Poate, în aceeași ordine de idei, eu nu sunt nici un fan obsedat, ca nu puțini români sau europeni, al artei epice, uneori splendide, a prozatorilor sud-americani, dintre ei, singur Sábato îmi reține, cu seriozitate, atenția, deși, după al doilea război, acești splendizi scriitori au provocat un val major ce a constituit senzația continentului nostru. Eu rămân conservator și stabil, mie „mi-ajung” în proza formidabilului secol trecut un Faulkner, Th. Mann, Th. Hardy, D.H. Lawrence și cu M. Proust mai presus de toate!

Cu dl Mircea Eliade am petrecut nu puține seri în vara lui ’71 și în apartamentul său din Paris, pe care îl ocupa cu regularitate când fugea de la Chicago, și apoi, împreună cu Matei Călinescu, în ’77, l-am vizitat acasă, în S.U.A. Am purtat cu dânsul și cu Monica Lovinescu, în acea vară fierbinte a Parisului, pentru noi, literații Români, a lui ’71, în lunile care au urmat furtunoaselor *Teze din Iulie* ale Dictatorului, discuții prelungite în seri și nopți întregi, încercând să deslușim viitorul politic al

României, ca și actul pe care trebuia eu să-l „comit” în noua situație – să mă strecor înapoi și, din poziția mea politico-literară, membru în Biroul Uniunii Scriitorilor (împreună cu Bogza, Preda, Stancu, dar și cu Cezar, Matei și Nichita!), membru supleant al C.C. al Partidului și redactor-șef al influentei *România literară*, să încerc deci o politică și abile manevre de opoziție, frecvente și, vai, familiare zonei sudice a României, azi, dar și în secolele fanariote, sau.... să-mi dau franc demisia din conducerea revistei, protestând în presa pariziană nu atât contra sistemului ca atare (cum au făcut-o mai apoi Goma și Țepeneag!), ci mărginindu-mă să-i aduc doar unele critici lui Ceaușescu, lacom de puterea totală, în ziarele de prestigiu din Franța și Germania și intrând decis în disidență.

Am ales, după cum se știe, cea de-a doua „cale”, care convenea mai mult spiritului meu „greoi și ardelenesc”, cu atât mai mult cu cât nebuneasca și absolut aventuroasa politică a Tiranului, prin care el însuși, pentru prima oară, se distanța nu numai de unii colegi și conducători comuniști, reformiști, din Vestul României, precum Kádár și Dubček, dar și de propriile sale teze și inițiative din ultimii ani, înainte de ’71, și care i-au adus o meritată popularitate în țară și pe continent – mie, da, mie îmi prilejuia o formidabilă oportunitate, cea a desprinderii radicale de ceea ce numim sau am numit „politic” și de mediul dominant și discreționar din România așa-zis comunistă a deceniilor șapte și opt.

Lui Eliade îi cunoșteam binișor eseurile splendide, proza fantastică și foarte originală, fragmente din viața sa, ca și din marea sa operă, cea de istoric al religiilor. Era o legendă, cum a rămas și azi, încă de la începuturile sale, când îl admira pe Papini, și chiar atunci când a manifestat pentru începuturile

Mișcării Legionare, fără însă să se înroleze, după cum se pare. Entuziasmul lui și al acelor ani, douăzeci și treizeci, trebuie pus, cred eu, în „cârca”, în sarcina tinereții sale de lider înnăscut al tinerimii literelor române, dar care și-a găsit și Maestrul, unul discutabil și el, e drept, dar teribil de incitant, de „atrăgător”, conținând el însuși nu puține contradicții – de idei și de destin –, mă refer, se înțelege, la filozoful și jurnalistul Nae Ionescu!

Eliade, un domn de o „anume vârstă”, înalt, puțin uscat, binișor pleșuv și umblând ușor aplecat, dar cu o privire extrem de „prezentă”, de vie, de „curioasă”, zonă în care mie mi se părea că se ascundea încă candoarea acelei tinereți care voia să integreze, dar și să reformeze ideile, cele mari, dar și lumea vie, contemporană. Noi uităm adesea – e vorba de acele uitări voite, uneori de-a dreptul ticăloase! – că sinergia, entuziasmul acelei generații sau promoții care face încă o dată valuri azi și care a avut în frunte spirite românești absolut remarcabile, primele purtând pecetea unui geniu tipic european, s-a „trădat” și prin aceea sau mai ales prin ceea ce se „uită” azi, și anume faptul că ea a fost veritabil și franc sincronă cu o altă generație, a acelorași ani și decenii, cea franceză. Populată și ea de „genii” care au tulburat opinia publică, ca și pe mulți istorici și oameni politici, lăsând o dâră adâncă până dincolo de război – un Montherlant, Brasillach, sclipitorul și tipic „ultra-modernul” Drieu la Rochelle, întunecatul Céline, ce veneau însă după un Joseph de Maistre, J. Maritain sau Charles Maurras. O grea și încă azi tulbure moștenire a unei aripi de o dreaptă extremă, ultra-catolică, politică și pretins mesianică, încărcată însă de o mare expresivitate literară. O formidabilă „ratare în grup”, iar cele două spirite genialoide, Drieu la Rochelle și Céline, fiecare în felul său, pot fi privite și ca profeți „blestemați” ai valului

nevrotic ce a cuprins secolul XX, imediat după prima conflagrație mondială, ca și la noi, și a distrus, parcă pentru totdeauna, cam toate marile criterii ale propriului lor trecut. Și al nostru!...

Eliade, la el în casă, uluitor de atent, de amabil, m-a lăsat să vorbesc ore în șir, vrând probabil să „înțeleagă”, să „ne” înțeleagă, dar, mai știi, vrând să-și înțeleagă și trecutul, cel românesc. Vrând poate să ne lege și pe noi, tinerii de atunci, ai anilor șaizeci, șaptezeci, de anii „lor”, deși păream atât de diferiți, iar el și „ei” nu au apucat să ne cunoască la „noi acasă” și, ca și dna Lovinescu, soțul ei și alți emigranți *de longue date*, nu reușeau și nu au avut nici răbdarea, aplecarea să încerce să înțeleagă ce era bun, poate valoros din ceea ce era cu adevărat fals, inautentic, oportunist, în literele române ale acelor ani. Și nici să înțeleagă lupta, zbaterea noastră, credința noastră, câtă a fost, în destinul literei românești, dincolo de imperii și de vremi! Spre deosebire însă de „masa veleitarilor” literați români parizieni, Eliade și mai ales Cioran aveau răbdare să mă asculte, deși, evident, simțeau și ei „prăpastia” pe care anii și mai ales politica brutală a secolului o puseseră între noi – noi, cei câțiva care îi admiram, e drept, de la o incomensurabilă distanță, dar le cunoșteam scrierile și, mai ales, noi, cei câțiva care ne simțeam orgolios și intim *lângă ei,* lângă câțiva dintre ei, lângă cei care aveau forța și curajul, în tot vuietul politic al secolului, calmul de a simți că, în fapt, o primitivă, o simplă, deși extrem de grosolană, de brutală dictatură de tip bolșevic abătută pe plaiurile noastre nu ne poate separa; pe noi, cei ce credeam nu numai în ceea ce s-a numit, uneori, pompos, geniul național, dar, s-o spunem mai scurt – pe „noi”, cei ce credeam și credem în geniul *necesar* al lui Eminescu și al generației sale,

radical și înnoitor sub o interesantă emblemă a unui clasicism românesc, binișor întârziat, dar salvator; noi, cei care îi „simțeam” atunci pe Blaga, chiar și pe Pârvan, noi, cei care sclipeam, orgolioși, alături de rebarbativul Arghezi și îl descopeream, târziu, dar ce spectaculos și ce semn pentru vigoarea unei literaturi, cu unele încântări fermecate, infantile, exclamative, pe cel care a purtat decenii o mască aproape grotescă și care azi ne salvează nu numai din ceea ce numim „modernism”, dar și din modele futuriste de dinainte de al doilea măcel, l-am numit, bineînțeles, pe Bacovia! În *Francisca*, anul de grație ’65, când el era încă văzut ca un spirit secund, cu un limbaj și motive lirice sărace, redundante, care părea a-și „supraviețui”, pus fals de Călinescu la coada unor simboliști francezi de mâna a doua, eu l-am înscris pe prima pagină a primului meu roman cu un distih semnificativ din „Glossa” sa, care neagă totul: „Privește savant/ Cu inima beată/ De iubire”.

Aș fi vrut să mă apropii mai mult de Eliade, dar, după câțiva ani, mi-am dat eu însumi cont că nu timiditatea sa organică, ca și aparenta sa glacialitate, ce era mai mult o distincție magică a persoanei, sau neîndemânarea mea sunt cauza unei prietenii care nu se declară, ci, de fapt, mediul, anturajul care se formase în jurul lui; Monica și soțul ei (steril și ușor insipid, *in my opinion*!), Marie-France, dl Mămăligă și alți câțiva care l-au zăpăcit – ca și pe Ionescu, dar altfel! – mumificându-l, în sensul că nu acceptau cea mai mică observație critică la adresa scrierilor sale, izolându-l de fapt prin elogii nenuanțate și purtându-l ca pe un stindard metalic în „lupta *sfântă* contra comunismului”!

Pe Cioran, însă, nu au reușit!

Cioran era cu mult mai puțin „rigid” în aproape haotica sa existență socială, nu rareori își folosea „defectele” enunțate ca pe un fel de protocol pentru a luneca din strânsoarea sau insistențele sau, mai degrabă, din repetatele și aproape fatalele „neînțelegeri” pe care le fabricau anii, întâlnirile și momentele acelui timp în care dramele și ratările marii Europe „a luminilor” se suprapuneau, se dublau sau se intersectau de-a dreptul cu atâtea drame și probleme, nu importă, false sau reale, umano-politico-literaro-psihologice sau metafizice, dar nu rareori grotești și ridicole ce se curgeau, acolo, la Paris, din toate continentele și platformele mari culturale în primul rând – cel Japonez, cel Nord- și Sud-American, ca și din Rusia, veche sau sovietică; din cel african și, desigur, din țările din Est! Sărmana Franță, care în anii aceia lupta să-și conserve în primul rând propriul ei patrimoniu literar, ca și încrederea în „măreția ei” din secolele trecute, care, cu siguranță, nu fusese o stafie; ca și orgoliul ei organic ce părea a avea un fel de funcție ce ținea de necesitatea „fabricării” necontenite a unor noi modele și tipare (și nu numai a marilor *couturieri*!); tirania poate splendidă a unui neobosit principiu, cel al libertății, se înțelege, în zumzetul unui neobosit motor în lansarea de noi reflexe și stereotipuri, de nume locale sau străine ce trebuiau salvate din anonimat; iar, *soprattutto*, agitarea sloganurilor umaniste ale Marii Revoluții:

— *L’Esprit républicain!* sau: *La France, terre d’accueil!*

Emil Cioran, o siluetă aparte, prin el cred că am retrăit o anume tipologie umană de dinainte de război, insul precaut, timid până la o anume isterie pe care și-o ascunde mereu, nu din pudoare, deoarece el însuși se teme de ea, de propriile-i calități – cineva care pășește fals umil la marginea, la marginile

marilor mase umane, uimit de o istorie pe care o neagă, deși nu îndrăznește să o facă cu voce tare! Da, e posibil ca, într-o fulgerare de conștiință, să-l fi admirat pe Hitler – să nu uităm, un Dictator care, în acei ani de până la al doilea război, încă nu-și aplicase programul de exterminare a unei etnii și care avea în spate zeci și zeci de mii de tineri! –, dar „acel Hitler” nu era, în fantazarea poetic-histerică a tânărului român, cred eu, decât o încarnare „posibilă” a unei iluzii a timpului: marele profet și strateg, revigorat din vechea, marea, ilustra istorie! Cel care e capabil să domine universul limitat și concret, pulsând viu, al unei umanități nemulțumite de limitele rugoase, imediate și materialiste și care îl caută, deși abia îndrăznește să creadă în posibilitatea lui!

Da, Cioran, un singuratec prin felul lui, ca și prin „maniile” sale intime, ascunzându-se în paradoxuri aparent cinice cu care pare a se lega de cinicii și ultra-inteligenții secolului optsprezece francez, cei care, după un Montaigne calm, uman și dominator, vor să sfâșie, veșnic adolescenți în spirite, toate pânzele unui conformism ideatic ce se anunță „la putere!” Un Cioran ce se zidește, în felul lui, strecurător și insidios în marea citadelă a limbii franceze, părând nu numai că-și părăsește originile-i răsăritene, provinciale și balcanice, dar și negându-și istoria – și nu atât „a sa”, cât a strămoșilor săi, acele „existențe” care, spre deosebire de aproape întreaga fenomenalitate ce ne înconjoară și ne apasă, nu mai depind, nu mai țin de *întâmplare* – ei *au fost* cu siguranță și destinul lor e încheiat și cimentat și a le aduce reproșuri nu e decât un teatru al unei – o repet! – adolescențe morbide, genialoide, cu siguranță, și care încearcă să se înțeleagă numai pe sine! Deoarece, da, E.M. Cioran face parte din acele personalități ascuțite ale timpului, al căror

singur, extrem egotist și feroce instinct a fost acela de a se „pipăi”, de a se „suspecta”, de a se contempla mereu cu ochii cuiva care înțelege „altceva”, de a se „digera” la nesfârșit, de a se înțelege numai și numai pe sine. De parcă, chiar și după depășirea tulburărilor de spirit ale adolescenței, individul matur nu reușește să se înțeleagă, nu e capabil să se „vadă” în întreaga completitudine a desenului său interior – mai știi, poate în sensul că „nu se satură de el însuși”!

Cioran, pentru insul trecător, care-și caută un editor, poate și o altă carieră, poposit din „cețurile” unei Europe ce părea nu că se scufundă, ci se ascunde în dosul unor ziduri opace, cum eram eu în acei ani, Cioran a fost pentru mine o apariție nu numai magnetică, deoarece eram și fantastic de diferiți, în sensul că el avea puterea de a-și afirma cu energie, cu o voită nepăsare și rafinată nepăsare stilistică, limitele și falsele neputințe, transformându-le în metafore și cinice paradoxuri, în timp ce eu, provincial adesea, încă prea marcat de o gesticulație care nu voia să mi se scurgă de pe articulațiile vizibile, eu încă *imitam*! El însă nu mai „imita”, el juca de-a dreptul rolul unui fel de clarvăzător, un fel de mare acrobat sau gimnast ce ajunge cu circul său într-o urbe oarecare, pierdută în natura veșnică a istoriei, și se exprimă în fiecare seară afișând rutina unui auto-dispreț și a unei nepăsări ce curge din siguranța că nimeni din publicul mărunt și amestecat nu-l va înțelege; și, pentru că „nu-l înțelege”, el are, în sfârșit, libertatea de a merge până la capăt! Cioran a înțeles ceea ce foarte puțini literați străini poposiți pe malurile Senei au simțit și priceput, că un străin ce pretinde gloriile unei limbi și ale unei națiuni de care e străin, odată cu riscul apreciabil de a rata, obține și o anume libertate – cea *nu* de a fi „el însuși”, ci de a spune orice

despre el însuși; de a crea un fel de spectacol al persoanei, care, iată, pare că se poate, în fine, „exprima”, dar care cel mai adesea se fabrică „bucată cu bucată”, imaginându-se pe sine nu cum ar fi dorit sau visat să fie, nu, orice idealism de nu contează ce natură unui „străin” îi este interzis, nu, ci „o persoană” ce profită din plin, cu un fel de siguranță a sinucigașului, de o libertate și de un interes aparte – rezervate celor care nu mai au ce pierde!

Spre deosebire de Eugen Ionescu, care, încă din primii ani de stabilire „acolo”, a beneficiat de interesul și de gloria născândă pariziană, deoarece a știut, iscusit, să se „încadreze” în fluxul modei superioare a momentului, ascensiunea curentului avangardist – curent, mișcare, în care tot un român, cu mult mai puțin înzestrat, dar cu simțul relațiilor și al spectacolului literar, Tzara, a făcut, vrem, nu vrem, epocă! –, Cioran a vrut de la început „să piardă!”. „Am avut”, mi-a spus el de la primele noastre întâlniri, „câteva cronici pozitive cu *Précis de décomposition* și apoi... treizeci de ani tăcere!”. Nu, poate nu au fost treizeci de ani „în cap”, dar două decenii, lungi, labirintice și sterpe, au fost! Într-o apăsată singurătate a gloriei, a limbii vorbite și „gândite”, deoarece și-a interzis să vorbească românește, coborând în rolul senin al unui student întârziat ce locuiește, adesea, pe veresie, prin micile hoteluri care încă, în acei ani de după marea conflagrație, mai păstrau amabilitatea și filantropia măruntă față de „artiști”, pictori pretendenți la glorie în Italia, scriitori „neînțeleși încă” în Franța pariziană! Sau să se strecoare în anonimatul cantinelor Sorbonei, să se lase invitat la masă de te miri ce burghez satisfăcut de propria-i culanță, cu un fel de „indiferență”, cu o absență vădită a „mândriei” personale ce poate indica chiar și declasarea! Ceea

ce se numește cu un termen confuz și cam generic „boema”, dar care în cazul lui Cioran a fost, cred eu, o experiență infinit dureroasă, dovadă răzbunarea sa de mai târziu, când a refuzat și și-a interzis cu asprime auto-promovarea publică, gălăgioasă, orice interviu sau premiu, chiar și din partea ilustrei Academii Franceze, unicul în aceasta dintre toți artiștii francezi sau străini care se celebrau în orașul legendă al Europei!

3

Printre multele sau puținele lucruri pe care le-am învățat din fugarul, neconvinsul meu exil parizian a fost, cu siguranță, acela că pe mine însumi mă pot „înțelege” mai ales sau doar prin „altul”, un „străin” de felul filozofului român ce-și reinventa soarta cu ideea, disperată dar și viguroasă totodată, că, dacă tot te simți nepotrivit și, cumva, impostor pe locul tău, al nașterii, apoi, cel mai bine, mai potrivit este să o faci cu o radicalitate decisă pe un teren absolut neprimitor, arogant, cu siguranță, dar ce pare a avea un incontestabil drept la istorie. Deoarece, da, istoria l-a preocupat în primul rând pe „el”, pe Cioran, o „realitate” ce mie mi-a fost aproape totdeauna și la orice vârstă cam... indiferentă! (În *La tentation d’exister* Cioran exclamă, cu o ciudată întârziere și ciudă: „Secolul XX ar fi trebuit să fie al Germanilor!”.) Cioran m-a atras la fel de mult ca un „altul”, Nichita Stănescu, și ambii, dacă e să-ți faci o judecată despre cineva la „prima impresie”, ambii, tipul lor, mi-au displăcut de la primele întâlniri. Mi-erau „străini”, nu se potriveau cu felul în care mi-i imaginam eu pe eroii cărțuliilor mele, pe un Julien Sorel sau Raskolnikov. Cu siguranță nu

semănau nici cu Stavroghin, de aceea aminteam mai sus că prin Cioran am izbutit o performanță existențială rară, o „trăire" adâncă, aceea de a mă cunoaște printr-un străin! Și, lipindu-mă cumva de „ei", m-am înstrăinat, în sfârșit și binefăcător la urma urmei, și de „mine", de acel „trup" și acea „povară" pe care o căram cu mine din faldurile nebuloase și sterile ale propriei mele adolescențe. Și pe care, firesc și cam nătâng, nu conteneam să mi-o admir, pe zeci de carnețele, pagini nefinisate și fraze colcăind de mediocritate.

În fapt și pentru a merge „până la capăt", ce m-a uimit, ce m-a stupefiat, poate, ce m-a uluit la „cei doi"? Nu cumva ușurința, aproape neumană, a „lor" de a se arăta *goi aproape din primul ceas*?! Când toți se ascund și ne ascundem, adeseori cu o gestică caraghioasă și umilitoare, urmând tiranicul și anistoricul „bun-simț" ce ni se predă în familii și în școli care ne îndeamnă, la nesfârșit, să ne „acoperim" și una dintre primele fraze ale umanității nu conține oare „curiozitatea", poate „stupefacția" Zeului care-l întreabă pe Adam: — Cine ți-a spus ție că ești gol?!...

Iată, dacă vreți, „eșecul" meu parizian, iată una din victoriile mele! Nu, nu m-am întors în anii '90, '91 la București „înfrânt", deși cele trei romane ale mele, care mă exprimă și azi – și, se pare, nu numai pe mine! –, ar fi putut să îndrume cercetarea epică pariziană pe un alt drum decât cel pe care-l face azi, o cale mai aproape de marea tradiție clasică și radicală a epicii Europene; cea care se preocupă mai mult și în primul rând de ființă și apoi de „mediu", de realitatea imediată, trivială, în sensul că își schimbă „fețele", raporturile și chiar și criteriile cu o iuțeală și ipocrizie fără seamăn. Fiind și trăind la Paris în anii șaptezeci și optzeci, eu am pariat efectiv pe continuitatea

romanului în forma sa clasică, riguroasă, cu atât mai mult cu cât eram lucid de faptul că structura sa a devenit victorioasă și dominantă tocmai prin marea libertate pe care același roman și-o asuma în a digera, încorpora și adesea chiar de a semnifica aproape toate științele, artele și modul nostru de a gândi! Prin roman, nu numai filozofia – vezi genialul, cu adevărat, monolog al lui Ivan Karamazov! –, psihiatria – vezi personajele din *Idiotul*! – sau psihologia – magistralele pagini din Th. Mann și Marcel Proust! –, ca și alte „științe” care au „mers mai departe”, prin romanul modern, au dobândit o „altă adâncime și expresie”, un alt dramatism, adică s-au apropiat de noi, îmbogățindu-se; devenind încă o dată actuale!

Eu și azi, în al nouălea deceniu, neobosit, se pare, „cultiv” același tip de creație amplă epică – în primul rând respectând marea știință și magie a artei personajului și, în loc de a respinge dezabuzat, ca unii „teoreticieni”, capacitatea unui erou de a se cunoaște prin auto-analiză –, eu sunt conștient tocmai de marea descoperire a prozei moderne de a mări considerabil substanța epicii tocmai prin această capacitate a „omniscienței”. Cum așa, de ce unora li se pare ridicol când un personaj se auto-analizează, autorul nu este, întocmai Zeului, un creator și din acest punct de vedere? Odată ce l-a creat pe *om*, nu e în măsură să *știe*, în anume momente și în cazul unor individualități, ce gânduri îl străbat, îl posedă? (Uităm oare că una din pietrele de temelie ale psihologiei, dar și ale filozofiei moderne a fost afirmația capitală a lui Schopenhauer prin care îl contesta, de fapt, îl „nuanța” pe Kant, pe maestrul lor, al celor din școala idealistă germană, cum că „da, *Eul uman* este cognoscibil tocmai prin capacitatea individului de a coborî *în sine*; de a se auto-analiza cu radicalitate”, și astfel conchide

filozoful scepticismului european care ne domină în bună parte și azi, astfel noi avem posibilitatea de a corecta viziunea kantiană, aflând esența lucrului „în sine”, a ființei și a lucrului, a pietrei și a plantei – *voința*! Voința oarbă, în acest caz, se înțelege, *der blinde Wille*?)

Evident, se poate face proză de bună calitate și fără introspecția personajului și marea școală a naturalismului, începând cu fondatorul ei, Émile Zola, a procedat în consecință, mărind, cred unii, verosimilitatea tipologică. Părând mai „obiectivi”, mai „autentici”, de parcă arta are de-a face cât de cât cu ceea ce se cheamă obiectivitate! Marele curent epic sud-american care a dominat a doua jumătate a Europei literelor a făcut și el caz de această „autenticitate” și în felul acesta, după părerea mea, s-a apropiat mult de literatura orală, de folclor, ceea ce explică și marele interes pe care l-au stârnit la noi autorii celebri, precum Márquez sau Llosa. Românii iubesc basmul, tipologia, dar și „psihologia” sa, personajele marcante și dominator-etice, aproape de mit, s-ar zice, iar „proza de analiză”, cum o numea Ibrăileanu, e prea de curând venită în bibliotecile noastre pentru a o putea admira în orice condiții. Obositoare poate și prin plusul ei de intelectualitate, care pare a o depărta de autenticitate!

În ce mă privește, eu sunt bucuros de a fi trăit, în felul meu, exilul, cel german și cel parizian. În cazul meu, cu o notă dominantă mai mult estetică decât politică, spre deosebire de literații „fugiți” sau „rămași”, indiferent, fie că e vorba de cei „vechi”, din emigrația imediat după al doilea război, sau de cei mai tineri, care s-au expatriat la sfârșitul anilor șaizeci. S-a vorbit destul de mult la noi, după Revoluție, de exil, dar cei care au făcut-o, ca și în alte cazuri, nu au excelat prin imparțialitate;

fervoarea post-revoluționară, ca și dorința nu puținora de a-și „croi o altă soartă”, odată cu căderea sistemului, au dus la multe false interpretări și așa-zise mărturisiri. Trebuie să o recunoaștem, „vechea emigrație pariziană” ne-a privit și primit cu o anume circumspecție, pe noi, cei veniți în anii șaptezei și optzeci, păream a fi purtători ai unui fel de virus „pro-comunist” sau „cripto-comunist”; cumva infectați de o ciudată boală a unei stângi extreme, dacă nu chiar și de conformism față de dictatură, și asta numai pentru faptul că noi înțelegeam puțin diferit modul de a reacționa la cele ce se întâmplau în Europa de Est. Noi ne născuserăm „acolo” și „atunci”, ne petrecuserăm copilăria și tinerețile acolo, părinții noștri trebuiseră să se adapteze sau să lupte, mereu „acolo”, în condiții uneori greu imaginabile, noi înșine, animați fără îndoială și formați de modelele culturale apusene, noi trebuia să înțelegem, adică să acceptăm că acel Apus al „luminilor”, post-bellum, post-Auschwitz, post-Stalin, era cu totul diferit de ceea ce ne imaginam noi de acasă! În primul rând „ei”, tinerii și adulții de vârsta noastră, americani, nemți, englezi sau francezi trăiau euforia „vacilor grase” din plin, consumismul care, în forma sa încă amabilă, umană, își târa aripa-i roză și îmbietoare peste întreg Apusul și sudul european, nimeni „acolo” nu avea mare chef să ne asculte atunci când riscam să ne descărcăm de confesiunile noastre „negre”, ciudate și care, mai știi, „ni se potriveau”!

Dacă aceiași nemți sau francezi făceau eforturi admirabile de a-i trata pe emigranții turci sau magrebini ca pe niște egali în drepturi și aspirații, noi, cei veniți din Est, nu reușeam totdeauna să ne dezbărăm de o anume suspiciune a faptului că eram văzuți, de aceiași, printr-o lentilă dacă nu arogantă,

oricum de o ciudată și vădită culoare colonială. Lucru care s-a dovedit din plin și după ’89, în unele compartimente chiar și azi, când Estul Europei pare a fi destinat deversării și destocării mărfurilor nu de prima calitate a Vestului, bântuit el însuși de crize bancare, trebuind noi să fim apți de a suporta opiniile și manevrele, uneori bruște și în aparență cinice, poate dezinformate, ale instituțiilor de la Bruxelles.

4

Și dacă, la sfârșitul anilor șaizeci, eram doar câteva sute sau mii, „intelectuali”, dar și alții, „fugiți” sau „rămași” din Est în lumea Occidentală, azi, se pare, am căzut cu toții în exil!... Nu ne mai recunoaștem pur și simplu propria „casă”, deși pe frontispiciul ei se ițește mândră vocabula „Libertatea”!

Întorcându-mă decis acasă, în țara nașterii mele și a antecesorilor mei pe linie bărbătească, în „bagajele” mele mi-am adus ceea ce unii sceptici vor spune și lanțul, sau lanțurile; credința, anume că libertatea instalată cu atâta zgomot și superbie în România nu e decât ocazia de a-ți verifica propria ta libertate, acea, da-da, „necesitate înțeleasă” a lui G.F. Hegel, convingerea ultimă că, „dacă ți-ai găsit jugul, propriul tău jug, libertatea socială are darul doar de a ți-l face public, de a-l afirma cu voce tare”! Prin jug, eu, în profesiunea mea, creație sau cercetare, cum vreți să-i spuneți, eu înțeleg, cu siguranță și încă o dată, vocația.

„Ist einmal der Begriff realisiert, hält die Realität nicht aus”, afirmă același Hegel – „odată conceptul formulat, realitatea îl urmează”. Conceptul meu, descoperirea vocației, eu l-am

realizat încă în anii post-puberali, uimirea mea a fost doar, în ceea ce am numit labirintul adolescenței, faptul că nu mi se „dăduseră” încă mijloacele pentru a o pune în aplicare; pentru a o exersa conform regulilor și conform marii ei tradiții, cea a Literelor. Iar singura mea calitate în acei lungi „ani de ucenicie” a fost ceea ce numesc eu „răbdarea cu mine”, cu, ha, ha, „netotul, înfricatul de mine”!

Da, libertatea Estului Europei și a României m-a bucurat și dovadă e că mi-am făcut iute bagajul, pe 15 Martie ’90, la Paris, și am poposit în marea Urbe națională, dar... în rest, nimic în mine însumi, nici la suprafață și nici în adâncime nu s-a schimbat. De ce să se schimbe, nu eram eu și încă de multișor... *liber*?

E adevărat că doar după câțiva ani unii tineri literați, ingenioși și deja marcați de talent, au venit la mine să-și declare uimirea că „nu mă schimb”! (Printre ei și câțiva maeștri de renume și nu fac aluzie aici decât la unul singur care „s-a schimbat” atât de radical atunci, de brutal încât a anunțat *urbi et orbi* că vrea să devină Președintele nostru!) Fapt e că numeroși candidați la glorie literară s-au „schimbat” cu adevărat în acei ani în aparență furtunoși, trădându-și senini vechea „libertate”, adică propria vocație, câștigată altădată cu eforturi enorme și cu sacrificii unice; iar eu am reușit să rămân încă o dată singur și încă într-o asemenea măsură încât un critic inteligent m-a și numit public un „geniu surd”! Azi, acești foști tineri privesc cu o uimire stupefiată la rândul ei cele vreo două decenii irosite în lumea politicii și mass-mediei, care-și arogau ele în primul rând acel „domeniu al libertății”, maestrul nostru critic s-a întors scârbit din ceea ce credea el a fi „noua necesitate” și azi întreg peisajul național seamănă cu un fel de

vast teren din care... s-a cărat „ceva” – lăsând urme penibile, grotești, ca și un ciudat sentiment al zădărniciei; mai mult, chiar, al unei zăpăceli ce fermentează în aburii unei violențe ce încă nu și-a găsit forma!...

Spuneam mai sus că noi, Românii, mulți dintre noi, nu ne mai simțim „acasă”, dacă prin acest substantiv înțelegem de fapt „vechiul foaier, adăpostul vechi, național, matricea civică și istorică”, ca și acel concept, perfect idealizat, pe care ni-l făcuserăm în anii „robiei comuniste” despre „perioada interbelică”. Doar pentru că exportul românesc era performant și leul românesc era „de aur”? Pentru „forma” atât de rotundă, de „visată”, a granițelor noastre?! Azi, dezamăgirea e atât de mare, încât nu ne sfiim a reboteza chiar și acea „oază a libertății civice”, zisă „dintre războaie”, drept una a „crimelor legionare”; iar unii, dinlăuntru și din afară, nu pregetă să tragă săgeți binișor otrăvite în cei pe care noi, încă de tineri, îi admiram cu o sfială și o energie rară!

În zilele și lunile acelea de după 22 Decembrie, țineți minte, era o zarvă necontenită în jurul acelui cuvânt ce se numea Revoluție, ca și despre realitatea sau nu a sa! Pentru mine însă, cuvântul indica o reală substanță și o vie realitate și am trăit-o, cum se spune, pe propria mea piele, dovadă că atunci când am plecat, în Martie, dintr-un Paris care nu m-a primit, romancierul care eram, doar pe jumătate, avea, se pare, și e un fapt indubitabil, un aer ușor și precoce de îmbătrânit; ajungând însă cu mașina într-o dimineață de Martie ’90 pe teritoriul Banatului, încă de pe lângă graniță, am început literalmente să întineresc, de la ceas la ceas, obosit și cumva fermecat, după un drum lung de la München, cam pe lângă Anina și Oravița, în Banatul Mamei mele, într-o pădurice tânără și care părea că mă

salută cu voioșie, ca într-o naivă povestire romantică de Storm sau Heine – eram pur și simplu un altul! A fost semnul de necontestat că renășteam, că întineream cu fiecare ceas, cu fiecare kilometru parcurs spre Capitală. Da, în acel Martie ’90, spre uimirea mea, eu m-am schimbat; mi-am aruncat vechea piele și mi-am strigat speranța și încrederea în viitorul nației încă din primele editoriale ale revistei *Contemporanul – Ideea europeană*, pe care o pusesem în mișcare în Aprilie, același an.

Iar Parisul, mândrul Paris, a rămas în urmă, redevenind ceea ce fusese atunci, în primele ore ale primei mele vizite ale anului ’971, în calitatea ordinară de zgribulit și fermecat călător sosit din Balcanii înnegurați, strident colorați – o cetate a cărții mai ales, a istoriei mândre feudale, a catedralelor, a unei limbi melodice și... doar atât! Grefa psihologică ce s-a încercat în cele vreo două decenii petrecute acolo nu a prins; așa cum nu mi-am recunoscut nici Germania limbii mele cu adevărat materne, un sandou viguros, un lanț elastic și aproape imperativ mă atrăgea spre Estul Europei și dovada că am „ales” bine a fost uriașa prolificitate pe care am arătat-o la întoarcere, începând cu anul ’90 – peste 25 de volume, dintre care vreo 12 creații epice ample! În tinerețe nu concepeam existența în afara creației, or, se pare că „răsturnarea” României mele într-un alt tipar politic și social îmi dăruia din nou *existență*, neașteptat de fertilă. Cu condiția, cum nu încetez de a o repeta, cu condiția inexorabilă de a nu mă depărta, de a nu-mi trăda propria mea, unica mea *libertate*, confundând-o grăbit cu cea publică! Miraculoasa mea vocație, aceea de a mă înjuga și mai abitir în ea, de a fi și mai *rob*, încă o dată tânăr și senin în credința față de litera scrisă, cea latină, prinsă în idiomul ei vorbit de vreo două mii de ani aici, la Nord de Dunărea de Jos și în jurul

Carpaților. Spuneam undeva că „a fi liber nu înseamnă altceva decât a fi robul unui stăpân abstract”, deoarece, unii gânditori o știu, nu există libertate absolută pentru noi, muritorii; stăpânul meu abstract s-a dovedit „cuvântul scris”, într-o bună dimineață a anilor șaizeci, când m-am fixat asupra frazei mele cu care lucrez și azi, amplă, cu digresiuni și uneori cu verbul la urmă, după tiparul german, nu lipsită de o anume, poate greoaie, zic unii, cristalinitate; stăpână a vieții mele a devenit autoritar și unic „noțiunea, cuvântul scris” și apoi „istoria”, un fel de „poveste mințită”, cu „zgomot și furie”, poate și cu o anume prudență, teamă de forța cuvântului, „meșterită” în sensul mitului, într-o formă specifică, numită roman. Cu o anume îndrăzneală față de construcțiile ample epice – încă o dată, în afara și contra modei, a curentului din jur! – și cu o unică radicalitate în a ataca motive și teme încă necunoscute pe plaiurile colorate și naive ale spațiului literar românesc.

Uneori, și nu rareori, mă simt pur și simplu un „aventurier” atunci când mă așez în fața mașinii mele de scris Torpedo și nu rareori mă așez pe scaunul meu cu franca senzație că aș sta pe o șa, intrând cu o relaxare savuroasă în ritmul unei cavalcade care mă poartă adesea spre imagini necunoscute și spre „locuri” pentru care eram născut, cred eu! Descoperind mereu altă patrie sau alte și alte ținuturi apte de a mă naște încă o dată, de a mă încredința că sunt și că *șina*, calea, țelul meu e cel bun, potrivit, dându-mi o îndrăzneală pe care mulți o numesc, nu știu de ce, orgoliu, dar care, e adevărat, dacă nu mă înalță deasupra altora, mă scoate decis din vuietul, confuzia sau buna stare și tihna anonimatului de orice fel; ca și din metehnele și bolile secolului. De mic m-au atras romanele de „aventuri”, ca pe mulți, dar eu le-am rămas credincios; iar mai târziu am

rămas de-a dreptul înmărmurit în fața, poate, a celui mai mare miracol al omenirii – înghețarea verbului spus, exprimat în grafia scrisă, așternută, dacă vreți, pe bronz, pe papirus sau pe piele de vițel. De parcă am fi încă o dată copii vag imbecili, autiști cumva, ce privesc siderați cum de e posibil ca niște sunete ce se leagă și se dezleagă între ele să devină nu numai o lume, dar și să se ridice cu o forță indescriptibilă din marile valuri ale inefabilului, increatului, ca un nou și fermecat, uluitor continent și cu adevărat real în fața ochilor minții! Concret, cum o zice Hegel, adică incapabil de eroziune, de schimbare, spre deosebire de cam toate lucrurile și întâmplările care ne înconjoară în decursul unei existențe, care par, da, ferme și care ne mint „de la obraz”, de pe o zi pe alta, de pe un secol pe altul, trădându-ne atâtea credințe în care ni se părea că ne îngropaserăm cu o mândrie hilară, lăsându-ne cu indiferență și rară brutalitate la o margine de drum – un drum care devine iute și necruțător ceea ce numim viață.

Ciudat, Parisul pe care eu l-am lăsat în urmă, după anii nouăzeci, îmi părea mai sărac, mai „șters”, mai puțin „miraculos” decât cel în care pătrunsesem încrezător și de atâtea ori cu două decenii în urmă, în care locuisem și în care crezusem a-mi făuri o nouă patrie; o iluzie de falsă perspectivă psihologică cu siguranță, deoarece eu, atunci, la începutul anilor șaptezeci, intram într-un oraș ultra-celebru și istoric, ceea ce se cheamă o legendă, o cetate sprijinită pe înalte ziduri de hârtie scrisă și fermecată pentru mine, scoasă din atâtea istorii, personaje și mituri; iar „acum”, la începutul deceniului zece, eu lăsam în urmă „doar Orașul” care, ca și mine, încerca să supraviețuiască – numai că eu urma să-mi regăsesc forța, plinătatea vocației mai aproape de locul nașterii, în timp ce „el”

– deoarece un oraș poate fi și o ființă, mai ales când atâtea mărturisiri o certifică! – rămânea să lupte, cum o face și azi, la începutul celui de-al treilea mileniu, pentru a-și păstra propria identitate. Fiindcă orice identitate, oricât de impresionantă, de augustă, se poate, dacă nu pierde, oricum atenua vădit, se poate chiar și falsifica și se știe că Europa azi e zguduită în adâncuri, în acele adâncuri de care nu vorbesc decât puțini și care doar se simt, cu o ureche internă, ca și unele mișcări tectonice, de uriașele poveri ale unor trecute Imperii. Care au fost, care ne-au format pe noi, zișii europeni, și pe care le înțelegem și uneori le admirăm pe sfert, pe jumătate sau pur și simplu falsificându-le de-a dreptul. Începând cu cel Grecesc și cu cel Roman, enorme citadele ale civilizației și culturii, ale Ființei, lespezi pe care ne-am zidit cu toții, noi, continentalii, iar sărmanii Greci și Italieni contemporani au rămas singuri în a suporta indicibila povară a unei glorii, a unei Creații cu adevărat mitice! De neegalat, cu o stabilitate a moravurilor și a instituțiilor față de care cele care ne conduc și ne certifică azi par adesea dacă nu o caricatură, cu siguranță un fel de carnaval; un spectacol improvizat cu adesea proaste imitații. Poate un fel de bâlci în care și măștile pe care le purtăm prind un fel de aer grotesc și care în anumite ceasuri ne înspăimântă de-a dreptul.

Noi, Românii, ca și cei din estul continentului, tânjim uneori fără s-o știm după magia și „realitatea” fenomenului cultural numit Renaștere care a făcut posibilă lumea de azi, momentul absolut destinal pentru o largă umanitate când un mic agricultor grec sau latin a dezgropat, lucrând pe terenul lui, un braț sau un tors din marmură, ca și descoperirea în unele întunecate mânăstiri a unor vechi și monumentale manuscrise ebraice, grecești sau latine, nu puține traduse din arabă!

Uimirea, cu adevărat „inițierea” de a păși pe lespezile unor alte civilizații și moravuri, renașterea unor zeități și a unui mod nu numai de a privi, dar și de a povesti, de a istorisi. De a înțelege, în primul rând, ceea ce trebuie înțeles, fenomenul și ființa, care, după cum o vedem, nu pot fi înțelese „până la capăt”. Cu certitudine și nu puțini sunt cei care neagă și au negat capacitatea de a înțelege, numită pe scurt filozofie, numai pentru faptul că întreaga ei istorie e construită din opinii care se contrazic cu fermitate! Iar încă Grecii, unii dintre ei erau convinși că însăși cunoașterea, adică știința, nu e posibilă deoarece ea se bazează pe senzațiile pe care ni le produc simțurile; or, spuneau unii sceptici, oamenii sunt dotați cu simțuri ciudat și discordant deosebite. Iar unul dintre cei mai iluștri filozofi medievali englezi, episcopul Berkeley a îndrăznit să afirme că ar trebui să ne îndoim chiar și de, poate, cea mai sigură concluzie științifică, cea numită cauzalitate; orice „potrivire” și legătură între cauză și efect, bază a tuturor științelor, Berkeley o considera o simplă coincidență. Și cine știe, poate avea și are dreptate!

Am părăsit cu inima ușoară Parisul și, cum o spuneam, revenit pe solul nașterii mele, acesta m-a răsplătit cu mii de pagini care „acolo” nu cred că ar fi fost posibile. Și în nici un caz nu ar fi avut „vehemența” inspirată pe care o arată uneori eseurile și romanele mele scrise și publicate după anul ’90 și în care mă regăsesc. Deoarece care este în fond semnul, garanția faptului de a ne afla pe drumul cel bun, mai ales când ne-am „înrobit” cu atâta abnegație unei sarcini dificile chiar și numai pentru faptul că roadele ei pot fi verificate de atâția?! Nu cumva o anume eficacitate *în timp*? Și e drept că inima mea „orgolioasă”, dar și înfricată, moștenită de la adolescentul firav

și provincial care am fost, tresare când observ că sunt unii, azi, care-mi citesc și apreciază scrierile vechi de decenii, ba se fac și doctorate, semn că aceste cărți nu se îneacă printre sutele de mii care se topesc iremediabil în valurile timpului. Și ale mentalităților.

Ar trebui să fiu mândru de ceea ce am făcut și, deși pare așa, nu este întru totul adevărat; și nu din ipocrizie spun adesea că sunt profund convins că „marea vamă”, cea a trecerii „dincolo”, în neființă, va fi cu adevărat proba fostei mele existențe. Cei mai mulți căutăm această „probă” în ceea ce unul dintre primii mei maeștri, profesorul de la Salamanca, Miguel de Unamuno, numea „creația de carne”. Cert, o „supra-viețuire” infinit mai certă, deși nu atât de fidelă; or, unii dintre noi, „aventurieri ai literei, ai spiritului”, cu un orgoliu adesea greu suportabil, cerem să ne fie păstrată chiar și „efigia”, așa cum împărații de altădată băteau monede ca semn al puterii, al existenței în acea calitate a lor înaltă, monede cu chipul lor. Care, astfel, rezista timpului și moravurilor, se știe, atât de iuți, de schimbătoare, de brutal discreționare.

Capitolul VIII

1

Viața mea, începând încă din primii ani, cu mult înainte de a împlini un deceniu de existență (unii poate au bănuit-o), a fost bântuită de Eros. Măruntul și atotputernicul zeu căruia i s-a închinat întreaga antichitate europeană, cu zeii ei, incluși, ce păreau atât de discreționari, capricioși și aroganți în măreția și unicitatea lor, desfidând, e drept, o altă zeitate minoră, pe Fortuna, zeița hazardului, dar vulnerabili în fața acestei forțe care, în joacă și ascultând de alte „capricii”, îi domina. Însuși Tatăl lor, divinul Zevs sau Zeus sau Jupiter, numit și *tonant*, deoarece era zeul fulgerului și al focului, îi cădea victimă, ivind o generație de semi-zei cu muritoarele care-i cădeau sub ochi, populându-ne memoria cu atâtea istorii formidabile care sunt, probabil, la originea a nu puținor construcții epice de azi. De la Dionysos la Hercule, creațiile sale carnale au ilustrat aproape toate virtuțile și aventurile posibile și noi, azi, după atâtea milenii, nu ne-am depărtat prea mult, s-ar spune, de escapadele sale. Cele ilegitime, *y compris*, și încă o dată, prin legendele vii ale acestui Părinte al zeilor și al creației suntem tentați de a specula asupra eticii amorului, dacă el o „conține” cu adevărat.

Sigur, tablele lui Moise și apoi creștinismul au pus frână devergondanței viguroase a antichității grecești și trace, dar eu, înainte de a deveni bărbat, apt de copulație, cum se spune, tinerel și crud, am fost, recunosc, azvârlit cu o anume bruschețe de nu știu ce forțe în marele lac aprins al Erosului!

De aici, din acei ani ante-puberali, poate s-a născut în imaginarul și mai ales în „mistica” imaginarului meu figura femeii; de aici uimirea adâncă în fața despicării sexelor, stupefacția de a mă trezi, deodată, nepregătit cu totul, în fața *cuiva* care-mi semăna până la o identitate absolută și care era totuși și în aceeași „secundă” un *altul* desăvârșit. Ceea ce „în jurul meu” și în istorii scrise era numit *Femeia*! Fata, fecioara. Cum de era posibil?

Pentru puberul „încăpățânat” ce am fost, *aceasta* se constituia într-un adevărat miracol pe care nu au izbutit să mi-l clarifice nici adulții din preajmă, nici zecile de cărți pe care le înghițeam până noaptea târziu, cu atât mai puțin dascălii mei din prima oră. Și nici cărțile „de specialitate” citite, „absorbite” mai târziu, școala „revoluționară” a doctorului vienez Sigmund Freud și marii săi ucenici, Jung, Adler sau Ferenczi. Lecturile în anii șaizeci ale romanelor care au făcut vâlvă semnate de D.H. Lawrence m-au impresionat cu adevărat și au fost, e drept, pentru post-adolescentul care eram, un fel de „tampon” față de perplexitatea care mă stăpânea literalmente, dar nu au reușit să șteargă „prima, teribila uimire”! După clasicul, grecescul *Daphnis și Chloe*, peste un arc de milenii, romanele irlandezului care s-a stins prea devreme au revigorat o altă icoană a erosului, opusă total clasicismului și romantismului european – amorul păgân, dincolo de etic și de orice conveniențe, bucuria în fața corpului gol al femeii și al bărbatului, despovărate de

prejudecățile atât de tiranice până atunci, revenirea, poate, la instinctele primare, „curate”, ale unui cuplu uman și carnal. Dacă ele au existat vreodată!

Primele vise „cu ochii deschiși” au fost în jurul fetelor și femeilor din preajmă, toate, cele care au fost, cu câțiva ani mai în vârstă și uluitor de mature și de „stăpâne ale existenței” față de copilul care eram, timid până la maladivitate, slab și, se pare, cu reacții întârziate, în raport cu cei de vârsta mea. Asta m-a făcut ca în capitolul dedicat „copiilor” din romanul *În absența stăpânilor*, scris la Lugoj, în anul ’965, să trec o mică parte din „misterele” și „perplexitățile” care m-au bântuit și pe care, se înțelege, nu le-a bănuit nimeni și nici eu nu le-am confesat nimănui. Iar titlul capitolului, cel de „Oglinzi carnivore”, printre altele, vrea să sugereze fascinația pe care Herbert, cel de zece ani, o trăia în fața realului și a realității, în parte și în fața sexului opus, paralizia tinerelului față de cei de vârsta sa, fata lui Perpală sau roșcovanul Pally, care, cu o siguranță aproape „insultătoare”, se simt și se mișcă „în lume” ca la ei acasă! În Herbert, în afară de originea sa maternă germană, am vrut să indic și „nătângul”, frecvent uneori în lumea copiilor, din varii motive și în funcție de mediul în care se află, cel pe care „trăirea realului”, ca și a gesticulației celor din jur îl absorb într-atât, încât îi dau uneori aparența unui arierat, a celui care „nu înțelege” pe dată ce se întâmplă și e incapabil, adesea, de cea mai mică și mai „normală” reacție. Fascinat de o lume în care el, ființa sa, nu se oprește „să cadă”, o lume și o realitate al căror mister el îl re-face și îl „aglomerează”, îl încarcă cu propria sa frică – numai că e vorba de o frică specială, învecinată uneori cu panica, o frică ce nu se naște din experiență și nu se stinge odată cu ea.

Și, n-ar fi exclus, cum se spune, ca din această veche, oho, foarte veche frică absolut inexplicabilă, sentiment ce m-a făcut uluitor de precoce într-un anume sens, de nemărturisit după normele societății și timpului în care trăiam, să „dezvolt" în toată adolescența mea nu numai nesiguranță, dar și un fel de mister ca un văl sau bandaj în jurul fenomenelor și persoanelor celor mai anodine, mai „normale" și astfel, cel puțin în parte, să se fi născut „încăpățânarea" și „obsesia" mea ulterioară de a istorisi o „altă lume"! În care să mă simt ceva mai acasă! Și...se pare că, tot în parte, am reușit!

Florentina și Irene.

Două nume ale unor tinere fete, ambele cu câțiva ani mai în vârstă decât băiețelul de vreo opt-zece ani care eram, trăitoare una, Florentina, în satul Vărădia de Caraș, unde-mi petreceam verile la strămătușa mea, Wilhelmina Ketzenmacher, și Irene, dincolo de apropiata graniță, în noua Serbie, lângă orășelul populat de Români, Vârșeț, în satul de șvabi, Kudritz. Ambele ființe „construite" se pare după tiparul mamei mele, înalte, brune, tipul meridional, Florentina fiica unui țăran înstărit și primar al Vărădiei, Irene fiica unui farmacist din Kudritz cu care, el sau soția lui, nu mai știu, era rudă nu foarte apropiată bunica mea, Omama, Mama-Mamei mele, Olga Kunerth, măritată Böhmler.

În jurul lor, al celor două siluete feminine, cu o hărnicie debordantă psihologică, care, cum se vede, s-a născut precoce și definitiv, urmărindu-mă și azi până prin toate „colțurile" psihicului meu, eu am înfășurat văluri, lințolii, eșarfe și cearceafuri ample, m-am jucat cu ele așa cum te joci cu păpușile sau cu manechinele, le-am pus și împins în felurite poziții,

unele romantice, altele lubrice, desfrânate de-a dreptul, începându-mi astfel cariera de Don Juan impulsiv și haotic, atras de o forță care-mi părea când prietenă, când inamică. Iar după câțiva ani, nu prea mulți, această „forță” reușea într-adevăr să mă înspăimânte în unele ceasuri singuratice, nocturne mai ales, când asupra puberului care eram cădea o ploaie de imagini, împerecheri și fețe vii ca niște fuioare lunecoase sau ca niște efigii, măști sau pietre negre, lipicioase, lustruite până la suferință, aproape vorbitoare și când ideea unui demon nu era imposibilă și nici nefirească!

Da, recunosc, am fost vizitat de acest Zeu din copilărie, el m-a ales, după cum se vede, și e printre foarte puținele mele „cunoștințe intime” care nu m-a părăsit în nici o ocazie. Datorită lui, ca să mă exprim sarcastic, nu am fost niciodată deplin singur! Florentina era elevă, poate în cursul superior al liceului din Oravița, orașul din apropiere, pe vremea aceea capitală de județ, și, după câte am aflat (fără să vreau), de tinerică s-a strecurat binișor în rolul unei demoazele nu foarte mofturoase la avansurile unor bărbătuși, iar sub ochii mei am văzut-o curtată cu lejeritate de un tinerel pe nume Guga, mi se pare, bărbat înfipt, frumușel și care, după cât părea, făcea parte din același „ordin erotic”, al celor care pătrund în existența civică prin această poartă, oh, una nu prea înaltă, frumos sculptată, îngustă, mai știi, poate cu o minusculă arcadă, care uneori e și acoperită de o draperie de catifea, de-un aprins roșu-vișiniu, sângerie, dacă se poate, una care pare a ascunde ceea ce nu e permis spiritelor profane, „slabe”, neinițiate!

Irene era însă cu totul altfel; nemțoaică, pedantă, fină, o singuratecă, riguroasă moral, cum avea să rămână apoi în întreaga ei viață adultă, dar mie, nu știu de ce, mie mi-a

provocat același reflex de atracție „nepermisă”, târând-o și pe ea, neobosit, în cămările mele unde aproape totul era posibil, în fața mea și între noi doi. Interesant e că, aceste scene pe care, dacă aș avea geniul de desenator al unui Dürer sau Goya le-aș putea multiplica în variante asfixiante și ațâțătoare, scene care, prin lipsa lor de măsură și de reticență, ar putea să mă atragă magnetic cu acea „frică a tentației vii”, a acelor, vai, banalizate „plăceri interzise”, pe care mai târziu am urmat să o descopăr, va face substanța unei anumite literaturi, uneori de bună calitate și în care geniul uman se cheltuiește vagabondând într-un relief aprins, asfixiant, liber de orice piedică sau prejudecată a lumii, cu o energie ce-și trage sursa emisă doar din escaladarea oricăror bariere ale pudorii sau ale minimei rețineri umane, hrană nesecată a unor coșmaruri vizitate cu ochii treji. Și încă o dată demonul sau ceea ce înțelegem toți și de fiecare dată altfel prin acest cuvânt sau apelație sau termen sau poate concept, *el* e prezent și-și pretinde rolul său, și nu unul oarecare pe această scenă a viului; a oricărui prezent, o „umbră” care ne însoțește și pe care încercăm să o ascundem de parcă am fi vinovați deși există, după cum se vede, și astfel de vinovății ale nimănui – cele ale unei patimi care seamănă cu frica, ale unei frici care seamănă izbitor cu ispita vie, uneori atroce, magnetică, dar o ispită care ni se pare, ciudat, că ar conține un fel de germene al distrugerii, dar, oho, nu există oare în imaginarul nostru populat de atâtea forme și sunete și un fel de cutremur, de destrucție care să ne sugereze nu o altă lume, ci o altă viziune, „salvatoare” și extrem-inspirată în felul ei, asupra celei în care ne mișcăm ca niște automate?!

Iată ce au provocat, mai mult sau mai puțin, cele două „forme” vii, Florentina și Irene, oarecum în tiparul tinerei mele

Mame, înaltă și brună, și care aveau, care „posedau” un sex incredibil pentru ochii mei lucioși, negri și bombați de perplexitatea realului eu care, în sigurătățile mele deja vorace de pe vremea aceea, eram binișor ațâțat de zeci și sute de pagini amestecate, pe care nu le controla, benefic, nimeni și care și ele, complice, mă îmbrânceau într-o lume care nu semăna cu nimic; dar care, uimitor, semăna mai mult „cu mine”, aproape ca într-un vis; cu un *Eu* care, e drept, nu se născuse încă, dar care-și făcea harnic cuibul!

Și, după cum se vede, nevoia unei „alte lumi” nu era departe de aceste fantasme, amestecate și totuși distincte și cărora eu mă ofeream ca o victimă aproape fericită, disponibilă oricând, deoarece nu-mi știam alt rol! Or, nu știu cum s-a făcut, poate e un instinct al oricărui puber acela de a-și dori un rol aparte, ceva care să-l diferențieze mai iute, mai decis, scoțându-l din mâzga înecăcioasă a unei vârste pe care o împarte cu prea mulți – de pe atunci, cu o migală și tenacitate de furnică umană oarbă, eu am început să o construiesc, această lume, care exista și nu exista –, o navă albă, cu pânze ce flutură în depărtare și care se mișcă pe linia unui orizont dinspre care, ca o briză, se aud frânturi de fraze, de idei chiar, interjecții și murmur de plăcere, hohote iscate de un ce ascuns, talazuri care vin și pleacă, hrană a unor pescăruși invizibili! Totul era acolo, în multe și lungi ceasuri de falsă singurătate, deoarece eu începeam să fiu stăpân deja, pipăindu-mi încrezător și puțin halucinat nu numai propriile-mi limite, dar și granițele pe care, mereu alții, așa-zișii adulți, le trasau aspru în jurul meu, al siluetei mele tot mai strânse în corsetul zisei normalități. Al, ha, ha, al strigatei, impusei, ordonatei și tiranicei normalități! Ancila servilă și uneori extrem binevoitoare, imaginativă, a

bunului-simț, domnul, seniorul, marchizul prezentului nostru comun!...

2

În timpul liceului la Lugoj am fost cast, făceam un fel de curte și mă plimbam pe Corsoul orașului, ca și alți elevi și eleve, cu o fată, elevă la Școala pedagogică, Cheți, fiică de țăran din zonă însă, cum o mărturiseam mai sus, Monica a fost cea care a devenit *imagine*! Darul pubertății mele și a începutului de adolescență, un *timbru* aproape etern al unui Eros care, uneori, plutește înalt deasupra vulgului și-și trădează spița nobilă, atotputernică, inspiratoare în cel mai înalt grad pentru cel care știe să-l păstreze în sipetul memoriei sale „active", salvatoare!

În acea perioadă, dacă-mi amintesc bine, erau „doamnele", femeile mature care-mi fixau atenția și săraca mea experiență erotică, devenind aliment al imaginației mele mereu debordante; oh, aș fi fost fericit dacă una dintre „ele" m-ar fi luat drept „paj", așa cum citeam în cărțuliile și tomurile mele diverse, ce noroc ar fi fost! Deși mi-erau în genere interzise lecturile „excesive", nimeni nu mi le controla și nici îndruma. În casa preotului Vasile Breban nu se găsea o bibliotecă, în pod am descoperit o ladă cu cărțile tatălui meu, probabil din perioada studenției sale teologice la Gherla, romane de aventuri și erotice, de tipul Sax Rohmer, Maurice Dekobra sau Pitigrilli.

Nemțoaicele familiei mele, în frunte cu Vilma-tante, țineau o bibliotecă burdușită cu romane sentimentaloide și vag baroce, de tipul Courths-Mahler sau Ganghofer, pe foaie bună și cu ilustrații de rutină. În foaierul româno-german al copilăriei și

tinereții mele nu s-a găsit însă vreun „ghid” sau element „exploziv” care să-mi indice „calea” sau să mă „educe”, iar învățătoarele și apoi profesorii de la liceul Brediceanu erau total dezinteresați de literatură – de cea română, ca și de cea străină. Noroc însă cu ampla bibliotecă a liceului, care, blestem, începea să fie epurată și decimată de noile controale staliniste, dar sfios și abil, am reușit să mă încrustez pe lângă indiferenții depozitari ai acelor comori și să duc acasă volume multe din ceea ce, după știința mea de atunci și de colo, se purta – literatura amplă cu tentă comercială, engleză tradusă de „industriosul” Giurgea, cum îl botează Călinescu, Cronin, mai ales, sau Daphne du Maurier; nu-i amintesc aici pe francezii clasici, începând cu Balzac, Zola și Maupassant, iar pe Stendhal, primul meu maestru lucid, l-am descoperit abia cu câțiva ani mai târziu. Dintre Români, se înțelege, domnii romanului național, Sadoveanu și Rebreanu, m-au întovărășit și instruit în felul lor ani buni și mulți, secundați de marele Dumas-père și saga sa fascinantă și istorică prin care mi-a devenit aproape familiară istoria Franței medievale.

Lecturi în genere banale, deși absorbite cu o foame unică, într-unul din acele instincte care te pot salva sau otrăvi; nu rareori relecturam de două-trei ori aceeași carte, aventuri vulgare sau romane, obiceiul și exercițiul relecturii unor titluri care mă intrigau și, uneori, posedau, devenind apoi o practică a întregii mele vieți scriitoricești. Am avut bunul instinct, decenii la rând, să înțeleg faptul de esență că acele rare cărți în care se arată și se ascund tainele omului, ale societății și ale istoriei trebuiesc reluate la diverse vârste, așa cum te urci pe o scară și descoperi, într-o uriașă bibliotecă a lumii, alte și alte surse de inițiere și salvare a spiritului, deși, de multe ori, ele sunt

aceleași titluri – doar citite de un altul, care ești tu însuți, la o altă vârstă psihologică. Când cineva, vreun scriitor român sau francez, femeie sau bărbat, îmi declară a fi citit la douăzeci de ani o singură dată *Roșu și Negru*, *Război și pace* sau *Karamazov*, uimirea mea nu are margini; nemaivorbind de un Th. Hardy, Th. Mann sau D.H. Lawrence, ale căror capodopere au fost „citite” la televizor, pe ecranizări care, chiar semnate de mari regizori, rămân nu numai calomnii barbare ale textului, dar și absolut false „informații”. E adevărat că în lumea post-modernă de azi se pare că s-a pierdut fascinația lecturii, aventura singuratecă ce te aruncă și te salvează dintr-o lume nu pe care nu o înțelegi, dar care nu poate și nici nu trebuie „înțeleasă” la acea vârstă! Sau... mă înșel, poate se mai află pe undeva vreun tinerel, ghemuit în umbra unei mobile sau sub un tufiș bogat și verde, care se pierde ore întregi cu esențe ale exoticului, deoarece, într-adevăr, ceea ce numim exotic eu l-am descoperit prin cărți „proaste”, vulgare sau ultra-banale, ferfenițite și aruncate, uitate prin mărunte biblioteci particulare, dar suflul meu care devenea tot mai „ritmic” a trebuit și a fost fericit să se obișnuiască, să se antreneze în aceste „ascensiuni” sau „expediții sub pânze ample” spre mările oricărui „Sud”, spre acele „tropice” de unde ne apar figuri colorate și vesele, femei sprințare care știu să-i îmblânzească pe acei bărboși supli sau noduroși, bătrâni ferecați într-o experiență ce se apropie de mit, vegheați de animale inteligente și de plante enorme, ca un alt cer al unei vegetații ce imită marile catedrale?!...

Intrigat și aproape anesteziat de femeile sau fetele din preajmă, cele din cărți m-au liniștit oarecum, deoarece ciudățenia aproape „monstruoasă” a unui „alt sex”, în aceste cărțulii și bucoavne, era mult atenuată. Femeia, la drept

vorbind, eu am învățat-o din paginile unor cărți, nu totdeauna de cea mai bună factură literară, deoarece, ceea ce se uită despre așa-zisul „prost-gust” este nu numai virilitatea sa, dar și o anume capacitate de a ne apropia, da-da, de mister, pe o ușă din dos, una din acelea care în basmele germane sau engleze sunt afundate într-un zid de incintă, acoperit, înecat în verdeață, și pentru a o descoperi și a o deschide îți trebuie acea curiozitate care nu și-a pierdut candoarea. Iar când vreuna din „femeile” de care mă atingeam în post-adolescență „mi se părea” că mă rănește, uneori doar printr-un fel de cinică indiferență, alergam ca un infirm spre cărțile deja parcurse, spre acele pagini unde „alte ființe de același sex” păreau a-mi fi mai aproape; pe care și care îmi permiteau... o, nu, nu „să le iubesc” sau să le ating epiderma lucioasă, roză sau brună, ci, pur și simplu, mă îngăduiau în preajmă. Ca un fel de paj, de scutier fericit, de martor tăcut și vioi al aventurilor lor cu indivizi mereu și jenant sub ceea ce se aștepta din partea lor, fete, fecioare și femei de hârtie cu care am conviețuit decenii și cărora și azi le rămân, cum se zice, recunoscător; ce m-aș fi făcut „fără ele”, singur doar cu posomorâtul și sterilul meu Eu sau Euri, izbit încolo și încoace de aceleași talazuri ale cu adevărat banalei și rudimentare realități. Fără „ele”, cele de hârtie, ratarea mea în nu știu ce „calitate” ar fi fost aproape sigură; am încercat și eu să produc în cărțile mele, scrise mai târziu, câteva din aceste „modele”, dar, se înțelege, niciodată nu mă voi putea apropia măcar la poalele acelor zidiri unduioase și calde, zeițe ale viului, pe numele lor Anna (Karenina!) sau Emma (Bovary!) sau Tess (d’Urberville). Și am dat, mai apoi, dreptate acelor comentatori care conchideau că în materie de tipologie, de artă a personajelor, femeia, figura feminină, este,

dacă nu imposibil, cu siguranță extrem de dificil de creat, de „fixat” în unicitatea și misterul ei și numai foarte mari maeștri ai genului s-au putut apropia de această „încercare”. În literatură, în roman, vorbesc, poate, deși, mai știi, maeștrii penelului, un Da Vinci sau Rafael, un Giorgione și genialul său ucenic Tițian, poate un Goya, au fost mai înzestrați, mai aproape, mai hărăziți în această alchimie a viului!

Nu, liceul meu la Lugoj nu a fost un „cimitir al tinereții mele”, a fost doar o traversare banală a unei provincii care, poate, avea scuza gravă a unei... Revoluții! Dar, cum am mai spus-o, eu am știut să-mi culeg din acel „anotimp” al vârstei esențialul pentru „mai târziu” – portretele! Aerul viril, „mic-burghez”, satisfăcut, conturat ca pe sticlă al acelor personaje care se mișcau în jurul meu pe o scenă parcă rotativă, ca în marile teatre, se decupau din „provizoriu” și din „imediat” și mi se ofereau curate, extrem de limpede și decis desenate, ceea ce nu cred că „aș fi trăit” dacă mi-aș fi petrecut tinerețile în vuietul și haosul unei mari capitale. Am observat de altfel, mai târziu, că mai toți marii prozatori, români și europeni, vin din ceea ce numim provincie, aducând cu ei „tiparele” acelea fixe, dacă nu eterne, ale ceea ce numim tip, personaj sau erou: țăranul, preotul, ofițerul de un grad nu foarte înalt, băcanul și bancherul, femeia – cu măștile ei! –, bătrânul, ratatul sau măruntul escroc atrăgător cumva printr-un fel de naivitate nu total falsă, militarul, desigur, funcționarul de diverse grade, nici ele prea înalte, ca și, uneori, un fel de nobilime aproape caricaturală, locală și, desigur, convinsă de rolul ei nu numai în societatea „momentului”, dar și în istorie – mă rog, o istorie pe măsura ei! Derulând în grabă această tipologie sumară, mi-a sărit în minte, ca și altădată, extraordinarul *Le Rouge et le Noir*

al dlui Henri Beyle, ce semna Stendhal, la care, încă de la primele lecturi, am simțit, ca un fel de izbitură, comic aproape, redeșteptarea în memorie a lumii mele lugojene din anii patruzeci! Ciudat, nu?! Atât de „universale” sunt de fapt „provinciile” când sunt fixate de acuitatea superioară a unui maestru pe care, vai, nu mi l-a recomandat nimeni, l-am descoperit eu însumi printre cărți cu titluri oarecare, și surpriza, „uluirea” a fost cu atât mai mare, mai pregnantă. Deoarece, recunoscând în tipologia francezului din „anii ’830” caracterele din jurul meu, *toute proportion gardée*, mi-am dat cont poate pentru prima oară de capacitatea mea de a „observa”, iar orgoliul meu, dacă acesta e real, s-a născut „atunci”. Cu atât mai apăsat după ce am aflat că Stendhal e unul dintre „maeștrii europeni” ai genului, iar eu i-am dat și mai multă amploare în discuțiile pe care urma să le port, în multe nopți, cu amicii mei bucureșteni, candidați și ei la glorie, considerându-l până azi întemeietorul romanului modern. Perfect contemporan cu gigantul Balzac, dar trăitori ambii pe planete diferite; nici unul dintre onorabilii mei profesori lugojeni nu mi-a atras atenția asupra lui, e drept însă că dl George Oprescu, ce mi-a fost profesor de română, doar un an în prima clasă de liceu, dar cu care m-am împrietenit puțintel în anii mei cruzi și „impertinenți”, când ratam cu voioșie pe străzile burgului bănățean, auzind că „scriu”, mi l-a recomandat pe Cehov, nuvelistul. A avut finețea să-mi atragă atenția să nu mă hazardez, să nu mă pierd în lumea monștrilor numiți Dostoievski sau Tolstoi, prea stufoși, prea complecși, prea adânci pentru ca spiritul meu încă binișor lacunar și apt de false iluzii să poată prinde „realmente” câte ceva; „nu-nu, mi-a spus cu amabilitate, cu o veche, aproape curtenitoare politețe

domnul Oprescu, tinere, rămâi și citește-l atent pe Cehov, vei avea ocazia să prinzi cât de cât tainele creionării unui avar de provincie, a unui domn declasat ce încă e primit în saloane, vreo cucoană sclifosită ce-și ascunde trecutul celebru de nimfomană, vreun preot cupid, un doctor meticulos și ridicol în bunătatea sa sau vreun militar ce-și caută o fată stupidă, cu bani și fără pretenții!...” Am fost ajutat și de faptul că în acei primi ani ai stalinismului, cunoscuta editură Cartea Rusă scotea printre alți clasici ruși și cele vreo 15 volume ale nuvelistului Anton Pavlovici Cehov – pe dramaturgul care avea într-adevăr geniu l-am descoperit abia la București, peste câțiva ani.

Lugojul tinereții mele mi-a mai dăruit ceva – un bun și colorat aer cosmopolit; era un orășel, capitală de județ, mândru de podul său de fier, vechi de un secol, ce se arcuiește și azi peste râul Timiș, de meseriașii avuți și orgolioși și de corurile sale vestite, de celebrii luptători și campioni de lupte greco-romane, dar și de cei câțiva avocați, profesori și modești publiciști sau scriitori, însă aprigi susținători ai „unirii Naționale”; de armonia care domnea peste evreii, ungurii, nemții și românii care se salutau cu râsete calde și vorbe de duh când se întâlneau duminicile pe Corso, după slujba creștinească din „catedralele” Ortodoxe sau Unite, în armonia vocilor celor două coruri vestite, „Vidu” la Ortodocși și „Lyra” la Uniți; la mesele restauranului Dacia, apoi, unde „concerta” la vioară Boldu, un Laie Chioru local, care în fiecare an anima și nopțile încărcate de oaspeți ai încă tânărului preot-protopop Vasile Breban, iubitor de prieteni și de un bun vin de Târnave, la ziua sa, de Sfântul Vasile cel Mare, pe 1 Ianuarie; când primea, asistat de soția sa, Olga, dar și susținut de două harnice nemțoaice, cele două „soacre ale sale”, în aceeași zi, cam trei

rânduri de invitați: după marea slujbă din „catedrală” la care oficia chiar Vlădica, dr. Ioan Bălan, condus la biserică în „Fordul de opt” al Episcopei de însuși sărbătoritul, care apoi, iute, se costuma și oficia, împreună cu prietenul său, „protaˮ Patriciu Tufescu (tatăl frumoasei Monica!) slujindu-i, ambii, cu gravitate, ca diaconi pe Serenisimul ce, despovărat de odăjdii și de caduceul său, ne sosea apoi în casă însoțit de vicar și de câțiva respectabili canonici, ei înșiși doctori de Roma sau Strasbourg. După-amiaza, pe la orele șase, erau primiți unii notabili, prieteni și „obligații” din urbe, însă seara, după nouă, soseau abia „familiarii” și adevărații prieteni de pahar, ai serilor de la „cazină” sau ai nopților de rummy ale sărbătoritului, cu doamnele lor, parfumate și fin, frumos împopoțonate și care urmau să ducă în spate o noapte întreagă de cântece, glume și istorii „din vechime”, snoave și versuri în „grai bănățenesc”, în sunetele viorii lui Boldu și ale secundanților săi, zâmbitori, ușor tuciurii și neobosiți fideli, nu rareori duhovnici erotici ai petrecăreților. Da, Tatălui meu, Vasile, îi plăcea să primească și să petreacă, cu un orgoliu rar și cu o petulanță neistovită, plină de farmec, și eu am moștenit în parte această „aplecare”, nu totdeauna admirată de chivernisitele „nemțoaice” ale tribului său, a căror limbă el nu o stăpânea – cu ele se înțelegea în maghiară, făcuse doar liceul la Unguri, la Minoriți, iar „ele” veneau din „Imperiu”! –, dar pe care le-a primit totdeauna și le-a ajutat, la rându-i, cu larghețe, în casa sa, când, la un „moment dat”, vremurile le-au fost aspre și brutal potrivnice.

Înaintea ultimei clase de liceu, a XI-a, cum o aminteam, am fost exmatriculat „politic”, eu, „fiu de exploatator”, și colegul meu, Gheorghe, „fiu de chiabur”, reprimiți apoi în pripă, dar acest „incident” nu a colorat deloc sumbru întreaga perioadă a ceea ce numim adolescență. Am fugit, iute, e drept, din urbe, apoi, parcă temându-mă să nu se mai întâmple te miri ce alte pocinoage și într-un fel bucuros de „a pleca”, ca orice tinerel ce se crede sufocat de prea îngustul mediu al formației sale. De *provincie*, pe care, mai târziu, am sărbătorit-o printr-una din reușitele mele epice, romanul *Bunavestire*, impregnat până la scoarță de ceea ce aș numi azi „geniul” sau „imperiul” ei! Arătând acolo – așa cum au făcut-o și alți romancieri de prestigiu, români sau străini – că provincia, cel puțin în marea epică, își conține Centrul, mai mult – ne învață Tiparele umane, cele pe care continentul pe care ne aflăm le cioplește de vreun mileniu. Provincia, la o privire mai amplă, e de fapt Universul ce conține o calitate primordială pentru un creator – fertilitatea, virilă și emblematică, chiar dacă aceasta uneori este hașurată de ceea ce snobii tuturor capitalelor vor numi „prostul-gust”. Dar, dacă-mi permiteți, prostul-gust seamănă izbitor în fantezia mea cu o sufocantă, toridă după-amiază de vară, când toate unghiurile și perspectivele, imaginile și chiar și lucrurile par mișcate, deformate și topite într-o ardoare solară aparent insuportabilă, contururile sunt deformate și oamenii fug la o apă sau prin lunci vegetale și umede, dar veselia e în toi, râul sclipește și se răsfață în strigăte de copii și muzici improvizate, peste lanuri grele și galbene, ca și peste lacurile inundate de stufăriș se mișcă roiuri de gâze semi-transparente, semi-virtuale, aerul vibrează puternic și ulii se înalță foarte sus, totul dominat de o stare și un sentiment ce întrec satisfacția și

chiar bucuria unui apus de soare, atât de cântat; un „sentiment” și o „stare” în care poate fi găsită, chiar și pentru un ceas sau pentru o clipă grea, lungă, insuportabil de bogată, ceea ce numim eternitate. Nietzsche o numește „marea amiază”, cea fără umbre, de o claritate orbitoare, și o desemnează ca „locul” și „timpul” unei *veșnice întoarceri a aceluiași!* O întâlnire într-un punct fix, nemișcat, a trecutului care „urcă” și a viitorului ce „coboară” și în care orice devenire s-a oprit, deoarece e poate clipa unei imagini sau stări din perspectiva supra-umanului.

Am trăit adesea aceste stări ale unei eternități pe malul unei ape mari, curbate, cristaline, urcând spre pădure și târând după mine în auz strigătele și râsetele celor care se îmbăiau la nesfârșit în râul înțelegător, încercând în acel aer, care părea, într-adevăr, vidat de orice „pendulare” sau „alunecare” a psihicului nesigur și pe care o numim „viitor sau trecut”, să mă înțeleg numai pe mine, deși suspectam încă de pe atunci faptul că ființa mea se afla într-o prea vertiginoasă mișcare pentru a-mi descoperi și arăta chiar și mie însumi contururi cât de cât nete. Clare, apte de a fi contemplate, chiar și pentru o zi sau un ceas, pentru o după-amiază în care eram singur și liber, ca un fel de zeitate, imaginându-mi schelării fragile, ușor corupătoare și false, „prea” expresive, poate grosiere dar epice, ca și coridoare lungi, înguste și șerpuitoare, ce se formau și distrugeau în secunde, cu o lumină și o perspectivă proprie. Falsă, e adevărat, dar necesară mie atunci, și în care, înainte de orice legitimare „din afară”, zisă socială, eu existam deja. Ca într-un joc, un fel de scrânciob, de nacelă mișcată de nu știu cine, în care-mi păsa doar de „după-amiaza” *din mine*, de râul, strigătele și muzica de armonice, de chemările rămase fără răspuns ale unor voci pe care „nu era nevoie” să le „înțeleg”

urgența pentru a le accepta – din mine; de orgoliul meu care se năștea cu fiecare pas pe nisipul și pe iarba acelui mal și care se îmbăia și se hrănea singur dintr-un aliment pe care Zeii acelui ceas mi-l împrumutau și pe care lunecam, oarecum fermecat ca un paing pe firele sale sclipitoare, imaginându-și frenetic prada. Și, într-adevăr, odată închipuită, cu o insistență și un fel de „prost-gust” extrem de viril, prada, ea a venit!

„După-amiaza din mine”, eternitatea de care nu numai că eram capabil atunci, dar care-mi era mai necesară decât aproape totul. În jurul căreia am construit enorm și atunci când, cum o mai aminteam, un critic, P.G., care în anii cincizeci marca gloriile și talentele momentului, a declarat „sincer” că „nu știu de ce, dar mie mi se pare că arta lui B. se mișcă și se înfășoară mereu în jurul unui unghi fals”, el, în felul lui, cum o fac nu puțini netoți care îmbracă, pentru un ceas social, odăjdii prea grele pentru ei, spunea „adevărul”. Pe care, vai, el însuși nu-l înțelegea prea bine, dovadă că apoi, peste nici un deceniu, când i-am adus eu însumi cartea mea *Bunavestire*, în care am izbutit un personaj care se pare că va „rezista”, unul din realele și puținele miracole ale marii proze, el, același P.G., mi-a declarat că, ce mai, „nu e de acord”! – cu Grobei, se înțelege, adică nu-i acceptă realitatea. Nu a fost și nici azi nu e singurul care afirmă aceasta, deși afirmația lui, totuși puțin „neghioabă”, făcută în cerc intim cu un deceniu mai devreme, se adeverea – da-da, Grobei, ca orice ființă vie, „neașteptată”, izbitor de neasemănătoare cu clișeele din jurul nostru, dar și din arta cunoscută, este oarecum „incredibilă”, adică, privită dintr-un anume „unghi”, e... da-da, e *falsă*! Dar e... *vie*, se pare, și iată cum existența, chiar și cea epică, artistică, se încarcă ea însăși de un fel de „falsitate”, așteptând răbdătoare să se schimbe

generațiile, mentalitățile și, odată cu ele, și necesitățile. Cele reale. (Într-unul din textele mele, autorul afirmă despre un personaj că, „la fel ca mulți intelectuali, acesta își satisfăcea necesități mimate”. False!)

Iată deci „provincia”; provincia *mea*, pe care nu o împart cu nimeni, una din rarele și realele proprietăți ce nu pot fi înstrăinate, furate și nici măcar „copiate”, deoarece se nasc dintr-o stare ce este mai mult sau mai puțin decât o credință – ci dintr-o necesitate a *altuia*, cel *ne-numit* și care ne „insuflă”, s-ar spune că ne „entuziasmează”! Pentru un ceas, o după-amiază sau pentru eternitatea unei vârste, ne face asemeni lui, ne dăruiește aerul și reflexele, „viciile” sale secrete, care, privite prea iute și pe „nepregătite”, par... neverosimile! Nu seamănă cu ceea ce „știm”, iar când, apoi, într-un alt timp, aceste trăiri se adeveresc ca reale și poate necesare, se arată încă o dată ce limitată este, ca întotdeauna, cunoscuta noastră „știință”, mai ales atunci când ea este adusă în pragul de fier al realului. Și al acelei realități care se încarcă de concret, de etern – așa și atât cât îl putem noi percepe și trăi uneori, așa cum, în fâșia, în raza puternică de soare, de lumină, o privire uimită, aproape neîncrezătoare, descoperă lumea micro-organismelor și a „ființelor” ce plutesc senin în ea. Pe care nu le „bănuia” și care vor dispărea odată cu acea fâșie de lumină, lăsându-ne victime satisfăcute unei realități mereu previzibile, zise cunoscute!

4
(1971. *Tezele din Iulie*)

Nu pot să părăsesc Parisul înainte de a vorbi de „sinuciderea mea socială”, sau „politică”. În fapt, nu a fost nici una, nici alta, tânărul care încă eram a decis – între social și vocație! Sigur, se pot „practica” ambele, de unele firi, caractere. Mie, în vara lui ’71, când am stat luni și ceasuri multe singur sau înconjurat de prieteni, Eliade, Țepeneag, Monica Lovinescu, Maria, soția mea, și alții, Români sau străini, mi s-a „recomandat” și această cale: întoarcere în țară ca și cum nimic n-ar fi fost, nu s-ar fi întâmplat și abordarea unei rezistențe din interiorul Conducerii statului și a puterii. E mai în tipicul și mai aproape de tiparul Valahiei, al Balcanilor, această „tactică”, „omul” care te-a dezamăgit are prea multe și solide relații pe aproape întreaga planetă ca să poată fi dislocat într-un an, doi! Și apoi, ești singur, maniera ta „pripită” și „nepregătită” de a reacționa, încercând să statuezi un model de disidență care vine de sus și nu de jos, cum e cazul în unele țări comuniste, nu va prinde; Românul e sceptic, „Domnul” la noi, în istoria ultimelor secole, a avut, a beneficiat aproape întotdeauna de o „dreptate abuzivă”, chiar și cu un ceas înainte de a i se tăia capul! Și-apoi... care dintre colegii, dintre puținii tăi prieteni te vor urma? Nu cumva ești înconjurat de acea invidie și gelozie universală care-l înfășoară otrăvit și strâns aproape totdeauna pe cel care învinge prea iute și prea spectaculos?!...

Și-apoi, mă știam, nu eram în nici un fel apt de „machiavelism politic”, de „politică pe culoarele puterii”, de talente de ingenios intrigant sau de capacitatea de a mă ascunde pregătind „altceva”, căutând aliați sau supraviețuind pur și simplu... la un anume nivel, se înțelege! Dintre toți, Mircea Eliade nu mi-a dat nici un sfat, mă asculta doar. Își retrăia oare tinerețile, încerca să „înțeleagă”, era scepticizat de

o deja lungă și cam întortocheată carieră din și de după război, între Spania, Franța, care nu l-a primit, și apoi America, Chicago, care i-a dat o catedră și l-a fixat? Desigur, suferind și el veșnica nostalgie a Parisului, a „acelui” Paris pe care noi, Românii, literați sau artiști, îl purtăm obsesiv în noi și care nu se potrivește niciodată cu ceea ce găsim la fața locului!

După vreo două luni de discuții, meditații, macerare a gândului și uimire în fața presei care venea din țară, ecouri ale unor enorme întruniri „entuziaste” în care erau încă o dată aplaudate „ideile *Tezelor*” de vechi proletculți, dar și de nume de rezonanță, adeziuni clare în sprijinul celui care încerca un fel de lovitură nu de stat, ci de carieră – să instituie, adică, în cadrul unei dictaturi comune, a Blocului comunist răsăritean, *una proprie*; bazându-se pe ezitările și slăbiciunile Biroului Politic moscovit, pe prieteniile numeroase și prestigioase pe care le întreținea în „lagărul comunist”, dar și în Europa și în lume, atras frenetic de o aventură pe cont propriu, convins fiind că poporul, populația, „Românul” îl va urma, mai ales când, probabil la sfatul aceluiași D. Popescu, încă secretar C.C., el va urma să-și smulgă masca grotescă de bolșevic pentru a o schimba cu una naționalistă – invocându-i pe Eminescu, pe Ștefan și pe Mircea, încercând să ispitească în țară inși cu renume sau bani din occident, precum Drăgan de la Milano, Henri Coandă și alții...

Înainte de Iulie ’71, nu puțini mă criticau pentru faptul că, la modul public, eu mă declaram partizanul Șefului Statului, solidar fără rezerve cu unele „măsuri” și „hotărâri” în care Ceaușescu încerca să rupă cu trecutul bolșevic al României, dar și cu propriul său trecut, cum a fost condamnarea fermă a metodelor Securității sub Dej, îndepărtarea „vechilor cadre

osificate" din Partid, precum Chivu Stoica, Drăghici și alții, sau de acord total cu reforma administrativă în care Partidul (și Securitatea, se înțelege!) ceda o parte din putere și din privilegii în favoarea administrațiilor locale, a primăriilor și prefecturilor, care atunci se numeau regiuni de partid, numirea în aparatul de partid a unor cadre tehnice, specializate, în locul vechilor staliniști etc. E drept că în ultimul deceniu, în țară, se întâmplaseră transformări destul de radicale, nu numai în ceea ce privește investițiile și crearea de noi și uriașe obiective în zona oțelului, a petrolului, a extracțiilor miniere, a industriei ușoare etc., dar și în ceea ce privea mișcarea psihologică și de mentalitate destul de marcată și de largă în sânul populației, cum ar fi afluxul femeilor în industrie și administrație, noile școli și metode de predare, apariția burselor pentru occident, o mai permisivă politică a pașapoartelor etc.

Poate la acestea și la altele se gândea Dictatorul, macerând probabil el însuși „ideea", insuflată în ultimii ani de un Popescu sau de alții, de a recuceri popularitatea și spijinul real, prin acceptarea de a se defini și de la înaintașii din istoria Românilor, revizitarea și implicit relegitimarea istoriei naționale, uitată și calomniată brutal decenii sub Dej, pozând public nu într-un compromis „secretar-general", ci într-un fel de „Voievod cu tricolor și sceptru"! Și, pentru a continua acest mod de a gândi, eu însumi l-am auzit în câteva rânduri pe D. Popescu vorbindu-mi, în cabinetul său, uluitor și aproape scandalos pentru unul din puternicii partidului, despre nevoia de a ne regăsi originile și figurile tutelare ale Neamului! Pe mine însumi, după ce m-a „propulsat" fără să mă consulte prea riguros în Comitetul Central ca membru supleant, a încercat în câteva rânduri să mă convingă de a prelua frâiele culturii, iar

când îi replicasem că „nu sunt marxist” a tăcut și a dat nepăsător din mână; iar când i-am amintit că se găsesc alții mai pregătiți de a deveni „spiritus rector” al Culturii, precum un Bogza sau Stancu, i-a categorisit pe loc, pe ambii, drept vânduți Rușilor! „Bine”, replicam eu, apărându-mă, simțind că pot fi absorbit de valul inform și tiranic al politicii de zi cu zi, „eu sunt fiu de preot Greco-Catolic, dat afară din facultăți tocmai pentru ideile mele naționaliste și idealiste”, același D. Popescu (care în aceiași ani, înalt demnitar al partidului și adesea „confecționator” inteligent al discursurilor lui Ceaușescu, a publicat el însuși câteva romane cu teme apropiate de cărțile mele – a nu se confunda însă cu marele prozator D.R. Popescu!) a început să-mi vorbească cu un ciudat avânt despre marea mișcare a Școlii Ardelene în aportul stabilirii originii noastre latine, despre lupta pentru eliberarea și conștientizarea istorică a Românilor, pentru visul unei Românii mari, unite, suverane etc.

De câteva ori, în textele mele eu arătam că, spre deosebire de unii disidenți sau opozanți care urmau să devină mai activi de fapt abia după actul meu radical din vara lui ’71, precum un Țepeneag sau Goma, în protestele pe care le-am făcut publice atunci, în presa franceză și germană, ca și în întâlnirile publice sau private avute în cele două țări, în aceeași vară sau toamnă, la intervențiile mele la posturile de radio sau televiziune, eu n-am atacat niciodată *întreg sistemul*! L-am criticat doar pe Dictator, nu uitând să-i laud actele pozitive, de altfel asemănătoare și oarecum coroborate cu cele făcute de amicii săi din alte țări comuniste, la Vest, mai ales, precum un Kádár în Ungaria sau Dubček în Cehoslovacia. Prin acele acte și răsucirea brutală, de „neînțeles” pe care o făcea cu *Tezele din*

Iulie și mai ales calomniindu-și unicul și curajosul, aproape sinucigașul protest făcut din balconul C.C. împotriva lui Brejnev și a Pactului militar de la Varșovia, el se contrazicea cu o nemaipomenită vigoare și iz acuzat dogmatic pe sine însuși! Or, tocmai această „trădare" a propriei sale politici din ultimii ani și care avusese în țară și în străinătate ecouri extrem de pozitive eu o criticam și-mi închipuiam și o speram cu o naivitate certă, conced, că o va regreta, că va reveni; sau va fi, oricum, înlăturat sau diminuat de cei din jurul lui, garda sa politică din care făceau încă parte inși cu reală personalitate politică și merite, precum un Maurer, Mizil, Gogu Rădulescu, Ion Iliescu, D. Popescu și alți câțiva.

Dacă acceptăm că a fost o „idee bună", cea insuflată lui de D. Popescu, poate și de alți câțiva, cea de redeșteptare a cultului național și a istoriei pământului, va trebui să conchidem că... a făcut-o prost! A instrumentalizat-o pripit, prin mijloace grosolan dogmatice, și a recurs la „alții", nemaisprijinindu-se pe cei pe care i-am citat mai sus (I. Iliescu, care, în ședința restrânsă a Biroului și-a exprimat dezacordul, și-a pierdut funcția de secretar C.C. și a fost „aruncat", ca secretar-doi, la Timișoara – din al patrulea sau al cincilea om în stat a ajuns al 80-lea! Pe Mizil l-a descăunat la rându-i din postul de secretar al partidului, numindu-l drept unul din adjuncții lui Maurer, încă prim-ministru, dar laș, spre deosebire de cei doi secretari demiși, și în vertiginoasă pierdere de putere reală!), apropiindu-și cu brutalitate decizională „cadre noi", ariviști impenitenți, dacă nu de-a dreptul „pistolari", scoțând astfel dintr-o „idee bună" sau, dacă vreți, dintr-o inteligentă și poate plină de șanse diversiune o caricatură grosolană care a compromis și „ideea", dar și pe sine însuși! Da, e drept, Stalin

însuși a „folosit” această „idee”, această clasică și grosolană diversiune și, când, în Iunie ’41, armata germană, teribila *Wehrmacht* a lui Hitler, a invadat U.R.S.S., în câteva luni au dispărut ca prin farmec de pe întreaga și enorma suprafață a țării sovietelor toate lozincile marxiste și internaționale și a rămas una singură – apărarea și salvarea Maicii Rusii!

Îmi încarc, iată, încă o dată confesiunile cu „material parazitar politic”, dar o fac deoarece, în acest sfert de secol de la căderea comunismului, la noi, spre deosebire de țările din Vestul României, nu s-au purtat informări și discuții competente și calme, cât de cât scutite de morbul justițiar sau arivistic, despre unele puncte și evenimente nodale ale unei jumătăți de secol în care s-a clădit, cu sânge, moarte și suferințe inimaginabile, distrugerea programată, „științifică” a milioane de cămine și de destine, o fantomă roșie, zisă comunism sau „societate a viitorului”!

Această vară a lui ’71, cu ale sale *Teze din Iulie*, a fost o cotitură determinantă, deși nu a existat o reacție lucidă, pe măsură, a „intelighenției” românești la ea. Doar în conducerea de partid, se pare, prin cele două pierderi de scaun de secretar C.C. pe care le-am amintit, dar care au rămas fără nici un fel de sprijin în masa de activiști. Prestigiul real printre conducătorii comuniști din Est al lui Ceaușescu și mai ales relațiile sale de prim ordin cu mai-marii lumii pot explica această „paralizie” a activului de partid, care a consfințit cu această ocazie și falimentul uneia din ideile directoare și principiale ale partidului, anume cea de „democrație internă”. Sau...pentru a cădea încă o dată în istorie, poate s-a arătat cu această ocazie (ca și cu izolarea mea la întoarcerea în țară, în Aprilie ’72, de către propriii mei colegi, chiar și de către cei din vârf, printre

care nu puțini prieteni de idei, boicotul lor „indiferent” de a participa la Congresul Scriitorilor pentru care sosisem în grabă de la München) dacă nu cumva e adevărat ce afirmam mai sus, că, ce mai, Domnul sau Voievodul sau „Prim-secretarul” va avea „la noi” cam totdeauna dreptate, abuziv sau nu, chiar și cu un ceas înainte de decapitare! Sau de... împușcare!!

Ca și Carol al II-lea în ’938, Horia Sima și legionarii săi în toamna lui ’40 sau Antonescu în Ianuarie ’41, sub scutul unei dictaturi de tip militar, apoi ca și Gh. Dej în anul ’52, după ce i-a descăunat pe favoriții Moscovei, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, și apoi, ca și N. Ceaușescu în vara lui ’971, lansând ample mișcări de mase și în partid sub titlul unor așa-zise *Teze din Iulie*, toți acești inși sau indivizi, conducători absoluți ai României, s-au pregătit și au acționat decis și surprinzător de eficient în vederea unei dictaturi personale! Folosind pretexte reale sau inventate, împrejurări internaționale sau certuri interne de grup politic, ca și în cazul confruntării dintre Antonescu și legionari, puseuri vădit paranoice din partea unui ins inteligent cum a fost regele Carol al II-lea, sau pure, nude, absolut goale pofte de putere personală și discreționară sub o mantie „scuzabilă”, cea a ingerinței unui imperiu, cum a fost cazul celor doi fals-muncitori, Dej și Ceaușescu, inși evident dotați în manipularea oamenilor, dar care, mai știi, au „înțeles”, cum o afirmă sarcastic și unii comentatori ai istoriei naționale, că, încă o dată, orice s-ar petrece, indiferent, în „treburile din lăuntru sau din afară”, noi, Românii, pasămite, vedem ca singura salvare, din vremuri sau din propria noastră imaturitate sau primitivitate civică, doar o singură și unică salvare – un... „ferm conducător”, un dictator, luminat sau nu, un... Țepeș!

Dumnezeu să ne ajute *și* cu această credință, ea există și luminează încă și azi multe minți și inimi, iar până *atunci* facem ce-am mai făcut demult – practica intensă și servilă la Curțile imperiilor sau la Cancelariile mai mult decât influente și care nu se sfiesc în nici un fel să ne dea dispoziții. Dacă nu ordine abia mascate!

Capitolul IX

1

Între cele două date semnificative ale carierei mele, toamna lui ’65, când am debutat editorial, ieșind brusc, pentru mulți, din umbra anonimatului cu romanul *Francisca*, și vara lui ’71, pariziană, când i-am trimis, prin plic, lui Zaharia Stancu demisia mea de la conducerea revistei *România literară*, act susținut în presa franceză și germană de protestul meu față de tendința clară a lui Ceaușescu de a deveni stăpân al României ignorând chiar și preceptele moscovite, au trecut doar șase ani și au fost singura perioadă a vieții mele în care... semănam cu ceilalți, confrații mei de literatură și carieră, ca tip de existență, de carieră: luptând cu mine însumi și cu cenzura politică în a scoate cărți valabile din punct de vedere estetic și care să mă reprezinte, încercând să fac o carieră cât de cât acceptabilă într-un regim opresiv, regim care, el însuși, ca și cele din vestul României, părea că-și caută, dacă nu alt sistem, oricum un alt statut și revenirea la o chiar și discutabilă normalitate.

Am mai spus-o, cei din afară, românii plecați imediat după război și care urau la fel de mult ca mulți dintre noi, rămași înlăuntrul unor granițe ermetic închise mai bine de două

decenii, „sistemul” și imperiul moscovit, în pozițiile lor și în criticile pe care le făceau uitau că nu putea fi făcută comparația între, să zicem, cei câțiva ani cât a durat al doilea război și ocupația germană a vestului european și perioada „nesfârșită” care prin structura ei părea a fi un nou început de lume, jumătatea de secol în care Rusia Sovietică a ocupat *de facto*, în felul ei cunoscut, brutal și abuziv în extrem și cu acordul, mai mult sau mai puțin, al puterilor occidentale și sub diferite măști, cele vreo zece țări din Estul Europei. Războiul a fost dur, imens devastator, dar, prin firea lui, el urma să se termine și populațiile care îl sufereau puteau spera într-o revenire la normal, cum s-a și întâmplat cu unele țări din Apusul European, iar în cei câțiva ani cât au durat conflagrațiile, pentru cei care aveau puterea și credința, se putea întreține speranța, uneori chiar și capacitatea de a rezista, poate și de a lupta. Cu demisiile și „trădările” care s-au știut și pentru care nu puțini au plătit!

Dar noi, cei abandonați în Est, părăsiți nu numai de guvernele apusene, dar și de mulți intelectuali de vârf, de acolo, și care, din lojile lor comode, îi aplaudau pe Sovietici, noi a trebuit, vrând-nevrând, să ne acomodăm, cum se spune, având în spate familii de susținut, bătrâni de hrănit și o viață lungă de parcurs într-o oarecare normalitate, știrbă și împiedicată, dar totuși. Eram, cum se spune, „singuri” și ultima care a murit a fost cu siguranță, cum se știe, speranța! Dezastrul destinelor și al țărilor noastre, din Est, părea definitiv, urma să „urlăm cu lupii” pentru un timp nedefinit, într-o lume care, încă o dată, cinic sau pragmatic, cum vreți s-o luați, își împărțea teritoriile, iar lumea liberă, apuseană, căreia noi i-am preluat modelele și cultura, primea ea însăși, după două decenii de la conflagrație cât de cât opulente sub cupola cunoscută a ajutorului american,

numit Planul Marshall, primele lovituri, suferind ea însăși primele mari umilințe, nu numai „ideologice”, dar și politice și militare; cele care au început cu dezastrul francez în Vietnam, urmat de cel american și care, neconvins, a atras și Cambodgia în conflict – caz scandalos, un președinte american, Nixon, a fost demis! –, apoi implicarea S.U.A. în Pakistan, cu același „succes”, urmat de alte expediții și cam toate cu un succes îndoielnic în sudul Asiei. Lumea liberă, democrată, construită pe marile modele Francez și American, părea că pierde nu numai confruntări militare, dar și continente și, sub lozinca reală, democrată a sistării imperiului colonial african, Africa întreagă se află, până azi, într-o vâltoare și dileme unice, civice și economice, presărate de crime, abuzuri enorme, de masacre între etnii de nedescris!

Noi, aici, în Est, a trebuit nu numai să „rezistăm”, dar a trebuit, văzând și trăind noile împărțiri de forță și de idei politice, tot mai dominante, să supraviețuim mai ales. Să ne creștem copiii, să-i protejăm pe bătrâni, pe cei bolnavi și să încercăm să facem noi înșine, cu chiu, cu vai, dacă nu o carieră, un drum, cât de cât, dacă nu onorabil, să zicem acceptabil, după normele noastre, „interne”, se înțelege, dar tot mai depărtați de „idealurile” și normele pe care și le făcuse România înainte și după prima conflagrație mondială. Eșecul bulversant al revoluției din ’89, cum îl consideră mulți, a venit și de acolo că nu eram în nici un fel pregătiți pentru a aborda libertatea și regulile adevăratei democrații. Cum nu era pregătit nici Occidentul, care, se pare, a pregătit această răsturnare formidabilă de situație, dar „ei”, nu-i așa, prin norocul, dar și prin meritele și prin tradiția lor de luptă pentru democrație reală, au reușit să facă față noii situații; deoarece o victorie,

lucru pe care îl uită mulți, este în primul rând un șoc! Este schimbare absolut devastatoare, în forme, e drept, înșelătoare și paradoxale, a vechii stări de lucruri, iar cei care nu se adaptează rapid, persoane și sisteme, indiferent, vor plăti prin ani lungi de crize, eșecuri, pierderi substanțiale și alte și alte destine înfrânte!

Nu, nu eram deloc pregătiți, nici măcar în comparație cu unele țări din Vestul nostru, cu care împărțiserăm, mai mult sau mai puțin, aceeași ingerință brutală imperialistă răsăriteană, Republica Democrată Germană, Cehia și mai ales Polonia! Și, pentru că „nu ne așteptam”, pentru că mulți se adaptaseră, de bine, de rău sau din alte motive, să zicem arivistice, cu „sistemul”, iar nu puțini, cei din aparatul politic, represiv, administrativ, dar și economic, huzureau, unii dintre ei – mă rog, tot după criteriile „interne”! –, *libertatea* a căzut peste noi ca un fulger în plină vară, din „senin”, urmată de tunetele și aversele turbate care s-au văzut!

E adevărat că în Aprilie ’72, când m-am întors din R.F. Germania, proaspăt cetățean al unui stat democrat și foarte bogat, lucrurile erau încă departe de ceea ce urma să se cheme sau „Revoluție” sau „Evenimentele din ’89”; eu, e drept, devenisem însă încă o dată liber, prin revolta mea, ruperea, ieșirea mea, un pic poate prea zgomotoasă, din ceea ce numim „adaptare socială”, care, se știe, în regimurile abuzive, totalitare, este esențială, uneori o problemă de viață și moarte. Deoarece „prima” mea *libertate* a fost, cum am mai spus-o, de ordin strict privat și individual, enorm explozivă pentru psihicul meu deja destul de încercat – la 31 de ani, apariția în „lumina tiparului” a primului meu amplu proiect epic *Francisca*.

Iar în toți acești vreo 18 ani cât a durat până când și cei din jurul meu urmau să-și sărbătorească libertatea, eu a trebuit să-mi suport, nu ușor, propria-mi libertate, ce părea un afront pentru mulți, nu numai pentru cei din sistemul politic sau represiv. Aproape o provocare, așa-zisa megalomanie sau „orgoliu brebanian”, iar când, peste toate, harnica mașină de intoxicat a Securității a pus în mișcare, cu insistență și iscusință, nu numai intern, dar și în afară, zvonul că eu, Breban, aș avea și un rol „secund”, misterios și rușinos în același timp, de „colonel” sau de mai-știu-eu-ce, fapt care pentru unii „explica” aerul meu radios adesea, romanele mele, rare dar aproape toate explozive, ca și libera mea circulație, celula strictă, invizibilă dar tenace în care urma să-mi duc traiul social, într-o nouă singurătate, a fost bine sigilată. O altă singurătate față de cea a anonimatului din care m-a extras, târziu, dar nu foarte târziu, succesul primelor mele trei romane; o viețuire între oameni, cam sau aproape „aceeași”, dar care, e drept, vorbesc de cei de bună credință, nu prea știau ce să facă „cu mine”! E drept, ei luptau, se adaptau în felul lor, fiecare după firea, situația familială sau credința lor, dar se țineau, cât de cât, cum se spunea, „încadrați” într-un sistem care deținea absolut toate cheile, nu numai ale succesului, reușitei în profesiune sau carieră, dar și ale supraviețurii, *tout court*! Or, eu, în aceste aproape două decenii, în primii patru ani mă aflam fără casă și în tot acest răstimp, până în anul 90, fără un venit fix, stabil, când „toată lumea”, vorbesc de colegii mei, membri ai Uniunii Scriitorilor sau ai Uniunilor de creație, aveau, de bine, de rău, un venit, cum se zice „asigurat”; un loc, un post plătit lunar, ceea ce însemna nu numai o garanție, uneori minimă, e drept, a

supraviețuirii, dar și, ceea ce în acest tip de regim opresiv și totalitar e mai important, o bază a relațiilor, ca și a „stimei”!

Nu le-am avut pe acestea, mi se „reproșa” că era numai și numai din „vina mea”, ceea ce în bună măsură era adevărat, dar eu nu uitam că sunt în sfârșit liber și încă... de două ori! Trebuia doar să fiu atent să nu-mi pierd încă o dată libertatea. O dată ieșit, cum spuneam, din „închisoarea anonimatului” și mai ales a profundei și macerantei mele nesiguranțe asupra rolului meu în viață, asupra existenței mele pe care nu conteneam să o echivalez cu creația, și a „doua oară”, ieșirea din „menghina” prea rapidei și spectaculoasei reușite sociale, înțelegând, acolo, la Paris în vara lui ’71, sau în Germania, în anul următor petrecut acolo și puțin cam târziu, că reușita într-un sistem opresiv și cinic se plătește îndoit, întreit și de nu știu câte ori! Adeseori printr-o reală, chiar și subtilă ratare profesională, nu rareori prin umilințe dureroase și inutile sau printr-o tot mai acutizată nevroză, o stare psihică în alertă, de fapt, o boală neaparentă și destructivă, pe care au trăit-o aproape toți scriitorii de succes din țările zise comuniste, în frunte cu scriitorii Ruși. Singurul leac – alcoolul, sinuciderea sau înregimentarea pe față și cinică în sistemul opresiv!

2

Am lăsat în urmă Parisul fără mari regrete, dar e drept, cam... nedumerit; ani, apoi, în România învolburată de o stare violentă și confuză, am stat și am cugetat dacă... nedumerirea sau, să-i zicem direct, dezamăgirea mea de a nu fi avut succesul scontat cu cele trei romane publicate unul după altul la o mare

casă editorială nu era cumva extrem de banal, de previzibil! La Paris vin și au venit în ultimele secole scriitori din toate continentele să-și facă un nume, să impună un mod de a scrie, de a aborda epicul, marele epic – romanul –, așa că nu e de mirare că un tânăr sosit dintr-o zonă culturală neprestigioasă a Europei nu face impresie, nu creează rezonanța cu stilul său, cu tematica sa, pe care o așteaptă. Nici Mircea Eliade cu romanele sale, publicate la o editură prestigioasă, în anii șaizeci, șaptezeci, nu a avut un ecou critic semnificativ, cu deosebire însă de textele sale eseistice, cele ce țineau mai ales de Istoria Religiilor și care, da, au fost întâmpinate cu interes. Succesul mare, acolo, al unei literaturi străine a fost, după cum se știe, valul sud-american, un succes al unei limbi vorbite pe întreaga planetă, dar și a unui stil – după părerea mea în siajul naturalismului, o manieră de a aborda realitatea socială în primul rând narativ și descriptiv, cu elemente de fantastic (asta o făcuse și Eliade!), un mod de a lua uneori, chiar și indirect, o poziție politică, vezi mai ales, în opera lui Márquez, revolta sudului american contra trustului United Fruit, ca și unele elemente ce țin de folclorul imagistic și metaforic al multor popoare – miracolul! Sau supranaturalul!

Succesul formidabil, timp de decenii, în marile și dominantele culturi Franceză și Germană, al scriitorilor sud-americani, indiferent din ce țară veneau, un Llosa, Márquez, Cortázar, Roa Bastos sau Sábato, mi-a explicat, apoi, pentru mine, nu numai „in-succesul” romanelor mele, dar și cotitura pe care o lua și urma să o ia receptivitatea critică a Apusului față de roman. O deviere clară, dacă nu o opoziție directă la marea proză reflexivă, numită și „totală”, a romanului de vârf al celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și din prima

parte a secolului XX, cu marginalizarea „politicoasă” a unor nume uriașe ale epicii ample, moderne, precum un Th. Hardy, D.H. Lawrence, Hermann Hesse, Th. Mann, Faulkner, însuși Marcel Proust și insistența tot mai marcată asupra unei proze și maniere descriptive în primul rând, cu efectele imagistice și fantastice care se știu, unele de mare calitate și efect, subîntinse și de un accent protestatar politic, care, azi, fac vogă și tiraje tocmai printr-o tot mai evidentă, marcată coloratură a socialului „militant”, pigmentate de unele ciudate note de tip jurnalistic și chiar senzațional, care ne-au făcut pe noi, unii romancieri de „veche școală”, să privim cu o anume... nedumerire, dacă nu cu uluire pură și consternată la faptul că mulți tineri scriitori din multe țări apusene – ca și la noi, de altfel! – nu doar că nu mai cultivă tipul de reflexivitate și de abordare a „realului” sau a „ființei” în maniera maeștrilor pe care i-am citat în grabă mai sus, dar pur și simplu nici nu-i mai cunosc! În sensul adânc, grav, pentru un profesionist al scrisului, romancier sau critic literar, de a urma, dar și de a dezbate, de a analiza în profunzime acele scene, personaje și tablouri, dacă nu viziuni ample, cu un mare impact de cunoaștere și de înțelegere a existenței umane, implicând pentru întâia dată în istoria de veacuri a acestui gen cele mai diverse și mai dominante științe ale omului în aceste capodopere absolute, întinse pe nici un secol și care au dus romanul, gen minor, secund, înainte de Balzac și Tolstoi, pe culmile pe care se răsfață și azi, dar fără aceleași drepturi și nici pe departe cu aceleași șanse de a rezista în cavalcada dură a generațiilor și mentalităților.

În cele trei romane pe care le-am publicat la editura Flammarion, am abordat, în ’963, în *En l’absence des Maîtres*,

abisalitatea psihologică în zona, în „regnul” a trei categorii fundamentale umane – bătrâni, femei și copii; în ’965, în *L’annonciation*, o încercare de a aborda mitul politic, în esența sa tipologică, și nu în cea factuală, senzațională, iar în ’991 un alt mit cultural, căreia eu îi prevăd o ilustră carieră literară, cel „donjuanic”, prin *Don Juan*; iar nu regretul meu de a nu fi avut o primire critică amplă sau premii pariziene au făcut consternarea și nedumerirea mea, ci faptul că esența, problematica acestor construcții epice ample nu a fost în nici un fel dezbătută. Nici oferta mea tematică ce venea în siajul, cred eu, al marii școli și al epicii ample și vizionare ilustrate de maeștri absoluți pe care i-am înșirat mai sus. De parcă aceste teme și importante motive epice nu mai interesau ori, mai știi, poate nu erau de competența sau de nasul cuiva, chiar dacă era vorba de un scriitor cunoscut și ultra-comentat la el acasă, sosit însă din zone balcanice, estice, fără „prestigiu” – mă rog, pentru acest Paris al sfârșitului de secol! –, de a le aborda, de a le pune în discuție!

În uimirea și dezamăgirea mea s-a strecurat însă și bănuiala că Franța de azi, cu orgoliul ușor șifonat nu numai de periplul nu prea glorios al „alianței” cu forțele militare germane în cel de-al doilea război, dar și de presiunea apăsată, recunoscută sau nu, a modelului nord-amercian de a trata și de a evalua mersul și stilul romanului planetar îi evaluează evident discriminatoriu pe scriitorii europeni, ce sosesc din locuri de cultură care nu au făcut epocă, precum literaturile spaniole, germane sau ruse și cu o dezinvoltură care se apropie de un dispreț – amabil, se înțelege, Cioran care a luptat câteva decenii cu această stare mi-a vorbit și m-a avertizat nu de puține ori față cu aceasta! Un dispreț moștenit poate din practica colonială

a secolului trecut și care le dă, poate, încă o dată impresia liniștitoare unor critici sau editori din marea capitală a Franței de a fi o nație forte, dominantă. Numai că forța unui fost imperiu nu se măsoară astfel și în nici un caz astfel în cultură mai ales, unde surprizele, chiar și cele mari, pot veni de oriunde, iar noi, Românii, e suficient să-i cităm azi pe Brâncuși, dar și pe Cioran, care, ambii și după decenii de rezistență în „acel mediu orgolios”, s-au impus în atenția universală!

Iar pentru a scurta, poate mi se va reproșa, și încă, mai știi, pe bună dreptate, că trebuia să fac precum cei doi iluștri conaționali citați mai sus – adică să rămân și să insist! Poate, numai că eu nu regret în nici un fel gloria pariziană, mai ales citindu-i pe interesanții scriitori azi la modă, acolo, dintre care unul, cel mai în vogă azi, a fost lansat de o doamnă, șefă la aceeași editură la care publicam și eu, cunoscută ca o creatoare de „destine literare” și care, astfel, ocolind opurile mele, nu a făcut decât să-și trădeze propriile gusturi și principii literare. Iar azi, premiile și tirajele pe care le obține dl Houellebecq, pupilul ei, certifică și, mai ales, îmi întăresc convingerea că dânsa și marile case de editură se află pe un drum pe care noi, unii autori epici europeni, nu-l putem urma, preferința pentru romanul vioi, pigmentat de modă și de note jurnalistice, chiar și politice, scris alert, scurt, apt de a face tiraje magnifice și inapt, se pare, de analize majore, aprofundate, asupra societății, ființei umane, a istoriei. Iar o anume neglijență, ca să nu zic superficialitate, se poate observa și în publicitatea care se face celor ce dețin succesul la Paris, în primul rând prin tiraje, prin acele sute de mii de exemplare vândute după ce trei mari edituri, mai ales Seuil, Grasset și Gallimard se pun de acord asupra Premiului Goncourt. Cam puțin, după părerea mea și a

unora, și întrebarea mea rămâne deschisă: oare ce s-ar fi întâmplat cu un Proust, D.H. Lawrence sau Joyce, de exemplu, care n-au găsit nici ei înțelegere la început, dacă un anumit spirit, cel al descoperirii unor noi și reale modalități stilistice și viziuni epice, nu ar fi fost moștenit și păstrat la el acasă încă și acolo, în panteonul literaturii europene, numit Paris?!

3

...Trec peste primii mei ani după întoarcerea definitivă în țară, pe data de 15 Martie ’90; nu am făcut „mare lucru”, în afară de faptul că am preluat, la propunerea ministrului Culturii de atunci, Andrei Pleșu, revista *Contemporanul*, care se afla de decenii bune în custodia și bugetul Ministerului, dar în cadrul căreia atunci, la finele lui Martie, grupul redacțional era în dezacord public, chiar și juridic cu Ministrul, redacția, una din cele mai numeroase și mai „impunătoare”, din punct de vedere politic mai ales, vroind să se „privatizeze” – acest verb, nou-apărut, a făcut în anii aceia o carieră fulgerătoare! –, așa cum o făcuseră și alte tribune politice, vezi *Scînteia*, devenită *Adevărul*, sau *România liberă*, ce și-a păstrat însă titlul.

Ministrul s-a supărat și a blocat fondul de salarii al celor peste 40 de redactori, dar eu, după ce am scos primele două numere în alt spațiu decât cel al redacției și cu alte persoane, i-am repus în drepturi pe vajnicii „revoluționari”, care avuseseră deja un conflict cu Adrian Păunescu, ce organizase primele numere după ’89, redacție ce refuzase, se pare, unele nume cunoscute de literați, propuse ca redactori-șefi – invitându-i să colaboreze. Nu am păstrat decât vreo trei-patru din tot grupul

masiv care în ultimii ani ai dictaturii făcuseră din această revistă de prestigiu o ternă foaie propagandistică, deși fusese condusă printre alții chiar și de președintele Uniunii Scriitorilor. E adevărat că, dincolo de ușoara vâlvă care s-a stârnit când s-a aflat că Breban, abia sosit de la Paris, conduce *Contemporanul*, felul în care am paginat eu acest săptămânal, ca și colaboratorii aleși, tipul lor de comentariu axat exclusiv pe teme și apariții literare, înalt culturale, absența culorii stridente și a unor încadrări spectaculoase a unor texte, ca și inserarea unor ample traduceri din cărți fundamentale, interzise sub comunism, semnate de autori precum Bergson, Nietzsche sau Cioran, au făcut ca revista, deși avea încă un tiraj în jur de o sută de mii, în febra zgomotoasă a „noii politici", să preocupe un cerc tot mai restrâns de lectori.

Era, o ținem bine minte, ceasul exploziei mass-mediei, a ziarelor și a tipăriturilor, la mare modă și influență aflându-se tipografii, proprietarii de edituri, ca și șefii de nou-înființate tribune, care nu se dădeau în lături de a „informa" mai ales prin faptul divers, adesea grosolan și nefondat expus în pagină sau prin interviuri diletant și necritic purtate cu noii potentați politici. Fapt semnificativ, mai bine de două decenii ziaristica românească a mers pe faptul divers, cu apariția marcată a culorii pornografice și a notelor grosolan intime din biografia unor vedete momentane, a carierelor unor interlopi sau profitori ai dezordinii generale, a noilor bogați, a noilor politicieni, neglijând grosolan, poate indus, mai știi, starea economiei, a țărănimii, a sănătății, a școlii, a culturii, axând totul și abuziv pe spațiul și pe actorii politicului, deși tocmai aceștia, așa-zișii „noi politicieni", care apăreau ca salvatori ai momentului, erau, se știe, lipsiți în întregime de prestigiu, ca și

de un minim profesionalism în posturile de decizie pe care le ocupau – dacă nu descinși direct din „subsolul” vechii politici și al Securității! Noi inși de „influență ai națiunii”, cum a fost dl Brucan, *par exemple*, fost aparatcic activ și extrem dăunător în stalinism, ștab la *Scînteia* lui Dej și care ani de zile, fără a întâlni un spirit critic, informat și curajos care să-i adreseze bune, pertinente chestiuni sau să-i opună o altă și o reală față a lucrurilor, a infestat nu puțin opinia largă, zăpăcind nu puține creiere și, în fapt, ascunzând nu puține lucruri! Lui îi datorăm, printre altele, „profeția” că neamul românesc, din cauza „prostiei sale” – *stupid people!* –, nu va fi capabil cel puțin două decenii să abordeze realmente mijloacele și să creeze instituțiile unei adevărate democrații. S-ar putea ca unii și azi, puțin grăbiți, să-i confirme grosolana și cinica „profeție”, dar, dacă e adevărat că nici azi, în 2016, democrația și statul de drept nu sunt încă deplin instalate, – vezi inimaginabilele abuzuri în justiție și în sfera financiară sub deceniul lui Traian Băsescu! –, motivele țin de cu totul alte cauze; și în nici un caz de așa-zisa „prostie a maselor”, de primitivismul sau de „prostia românească”!

E adevărat că tot în acest timp, Gabriel Liiceanu, înscăunat tot de prietenul său, ministrul Culturii, drept șef și proprietar al uneia dintre cele mai înzestrate edituri, cea Politică, pe care a rebotezat-o Humanitas, nu a avut altceva mai bun de făcut decât, în timpul unui sejur la Paris, într-un interviu în prestigiosul *Le Monde*, să declare că „Românii nu au organ pentru democrație”! Ca și în cazul alegațiilor calomnioase ale lui Brucan, afirmația lui Liiceanu se poate susține dacă vrem să ascundem un fapt ce ține de istoria modernă a României, adică structurarea târzie într-un stat a trei mari provincii, aflate toate

trei sub dominanța abuzivă a trei imperii antagonice, Rus, Turc și Austriac, și că Românii avuseseră un prea scurt răgaz, cel dintre cele două războaie mondiale, de a „exersa”, de a „trăi” și de a instrumentaliza această formă civică nouă a Europei, numită democrație, propusă, „trăită” și structurată timp de trei secole de revoluționarele țări S.U.A. și Franța.

Spre deosebire de unii colegi din literele contemporane, care și-au pus la „bătaie politică”, ca să zic așa, numele, notorietatea și prestigiul real, precum Octavian Paler sau Nicolae Manolescu, printre alții, eu m-am „restrâns” pe aparent îngustul teritoriu al creației romanești și pe revuistica culturală de calitate, fără note și aprecieri intempestive asupra stării politicii și asupra mersului lucrurilor. E adevărat că în amplele mele editoriale, săptămânale, pe care le-am strâns apoi în volume ce purtau titlul *Riscul în cultură* sau *Vinovați fără vină*, mi-am declarat credința în realitatea, de mulți contestată, a „Revoluției”, adăugând însă precaut că „revoluție a fost cu adevărat dacă va fi!”, adică dacă viitorul stat va ști să instaleze ferm acele noi instituții și pe acei lideri responsabili care certifică un real stat de drept. După câțiva ani, observând că mulți colegi și șefi de revistă se lasă duși de iureșul fals și gălăgios al politicii, intrând nu numai în parlament, dar și în unele partide politice, făurind și alte grupări politice, altele, minuscule și pieritoare, m-am retras și mai mult în creația amplă, a romanului, iar ca să par cu totul „inactual” și „surd”, cum m-au caracterizat unii foiletoniști, am ținut, tot săptămânal, un editorial în nou-botezata de mine revistă *Contemporanul – Ideea europeană*, un studiu amplu despre Friedrich Nietzsche, nepublicat și aproape necunoscut în România unei jumătăți de secol comunistă, spirit ce în ultimele

decenii prinde o dominanță tot mai accentuată în universități și în marile comentarii de aproape orice fel; editoriale pe care, în parte, le-am strâns într-o carte, *Fr. Nietzsche. Maxime comentate*, apărută la editura Ideea europeană și care nu a fost defel comentată nici măcar de revistele literare sau de specialitate. Nu amintesc de ironiile, de sarcasmele ce se află mereu acasă aici, pe malul Dâmboviței, care au întovărășit acele zeci și zeci de editoriale semnate de mine în jurul unui gigant filozof al modernității, dar și profet al culturii, căruia azi i se închină și spiritele cele mai sceptice, ironii față de cineva care, în loc să se ocupe de arogantul prim-ministru și de anturajul lui, de fotbaliștii care câștigă milioane de dolari prin străinătăți și de cam dezgolitele lor amante, de ciobanii isteți și lucrativi sau de interlopii ce învârt afaceri cu notabilii locali sau nu, un romancier cam „oxidat" sau de-a dreptul „învechit", ca să vezi, nu-și schimbă stilul și nu-și dă seama că „timpurile s-au schimbat!". „Se cere, imperios... altceva!", mi se spunea insistent. Dar... ce anume nu am aflat nici până azi, cu excepția acelor sute sau mii de volumașe, de versuri ce trădează nu numai impostura lirică, dar și o crasă incultură poetică, de proze și romane scurte cu violente, „curajoase" accente „anti-comuniste" (la spartul târgului!...), apăsat mizerabiliste, așa-zis „non-ficționale", triviale cu program, inundate de plate și ridicole, vulgare note biografice, nu rareori inundate de pornografie, sub scuza „autenticismului", de parcă un Zola, Flaubert sau Rebreanu erau, săracii, fără s-o știe, structural inautentici! Cu declararea unei nou-apărute și strict necesare mode sau reguli, școli de creație numite „Post-modernism", ale cărei norme sau „canoane", câte am izbutit a le pricepe, sunt cultul predominant al plăcerii, al dezinvolturii cu orice preț și

față de orice, ridiculizarea oricărei tradiții, părăsirea *en masse* a oricărui clasicism, ca și a vechilor reguli ale artei literare, mijloace, stil, structuri, jos cu poezia clasică, cu ritmul, rima sau metafora – observați o revoltă contra unor milenii de poezie! –, iar în proză, în roman, de-a dreptul, abolirea personajului, a artei dialogului, a acțiunii coerente, a ceea ce se cheamă *story*, elemente majore, constitutive ale acestor arte pe care, la fel, se bazează interesul, știința și arta multor secole!

Dacă înainte de ’89 am „exersat” vrând-nevrând „arta-singurătății”, din motive politice, mi se spunea, și din cauza incapacității mele de a mă adapta și a scrie conform dictaturii, de data aceasta, la întoarecrea mea din ’90, din Franța, datorită modului meu de a conduce o revistă, ca și felului meu de a crea ample construcții epice, m-au făcut apt, se pare, pentru o „altă singurătate”! Dacă în anii șaptezeci și optzeci „sistemul”, adică dictatura, mi-a expurgat din biblioteci și din manuale cărțile și numele, de data aceasta, „după Revoluție”, au făcut-o unii tineri, precum Cărtărescu și compania, ajunși profesori de facultate, sau nou-înființatele edituri, conduse, unele, de foști amici, cărora, unora dintre ei, am avut „stângăcia” să le apăr textele publicate, cu oarecare dificultate, atunci și să-i primesc în intimitatea mea ideatică. E drept, „m-au scos din circuit” nu numai pe mine și titlurile cărților mele, dar și pe unii colegi prestigioși, decedați din păcate, dar unici în creația românească, precum Marin Preda sau Nichita Stănescu; ca și pe alții, nu puțini.

Ani de zile după revoluție a bântuit ca un fel de molimă culturală strania invenție a dnei Lovinescu, numită *est-etică*, adică regula, norma de fier după care valoarea unei scrieri și a unui autor nu depinde în primul rând de criteriile cunoscute,

originalitate, stil, capacitate de invenție și de propunere a unor noi viziuni, ci... de dosar! Da, de dosar, pur și simplu, adică în funcție strictă de biografie și mai ales de comportamentul autorului față de sistemul comunist. Și aici, „est-etica", ca orice „știință", își avea originalele ei norme; astfel, drept cei mai merituoși și valoroși autori, de preferat în referințele critice trebuie tratați foștii pușcăriași, foștii deținuți politici, care au reușit să publice după eliberarea lor, în țară sau în străinătate. Sau cei „interziși" sub comunism, indiferent din ce motive unii veleitari sau de-a dreptul impostori activi nu reușeau să-și valorifice public textele. Cu regret, aici trebuie să observăm că est-etica dnei Lovinescu nu inventa mare lucru, întorsese doar pe dos, ca o mănușă, cu o iuțeală și dexteritate rară, exact aceleași norme „de valorizare" pe care le-au aplicat noii critici proletcultiști ai anilor cincizeci și următorii, un Vitner, Novicov, Șelmaru, Savin Bratu, Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Vicu Mândra, Sami Damian și alții, nu puțini, din cam aceeași făină. E drept că în anii proletcultului, asociați celor ce fuseseră închiși de sistemul burghez, erau ferm „recomandați" (cu aviz și cenzuri, se înțelege!), după un fel de *numerus clausus*, „fiii clasei muncitoare", muncitori în fabrică, cei de pe la furnale, mai ales, sau fiii de „țărani săraci", de preferință lumpeni ai satului. Inși fără unelte, pământ sau vite, care înjurau păstos, cu „ură dreaptă", pe vechii gospodari și primari, biserica, pe popi și pe intelectuali și din care copilul inteligent și teribil care a fost Titus Popovici a ales pe unul din personajele cele mai „reprezentative" ale imundului său roman *Setea*, zis Mitru Moț, o profund falsă cronică a distrugerii, a zisei „colectivizări", a păturii largi țărănești și care a grevat decenii la rând manualele școlare și multe generații de tineri.

De „est-etică”, de această ciudată și insolentă manieră de a încadra și de a trata autorii s-au agățat, vreo două decenii, apoi, zeci și zeci de autori și critici, șefi de reviste, de edituri sau de grupuri fals civice, precum G.D.S., nu rareori chiar PEN-Clubul românesc – care nu mișcase în anii dictaturii, când ar fi fost vital necesar, dar „s-a înrolat” acum, după revoluție, într-o vreme aiuritor anarhică, creând nu puțină confuzie valorică! –, ariviști impenitenți și oportuniști de statură „universală”, care au creat în jurul acestei discriminări nespecifice un front inamic, declarat și extrem vocal, în spate cu puternice resorturi mediatice, față de realele valori în artă și litere, moderne sau contemporane. Politica, forma ei cea mai directă, brutală și calomnioasă a pătruns în mediile culturale, unii „tineri”, setoși de putere și de „celebritate”, au fost invitați să părăsească fără mari scrupule locurile de studiu sau textele și bibliografiile de prestigiu ce pretindeau ani de reculegere și de confruntare cu reala critică și să-i atace fără menajamente pe cei declarați „expirați” sau „depășiți”, autorii cu nume încă de rezonanță, nu mulți, dar care cunoscuseră un real succes de stimă și un public numeros, competent sub comunism, tratându-se ca o indiscutabilă regulă a logicii curente faptul că artele și literele depind strict de evoluția ordinii politice, de mentalitățile importate sau de modele impuse de un grup aflat în posesia amplelor mijloace de informare, tot mai prezente și ele, tot mai abuzive.

M-am întors în Martie ’90 într-o țară pe care n-o mai recunoșteam; în primele zile și săptămâni, în București, dar și pretutindeni, o „splendidă dezordine”, mișcare umană vie, de nedescris, circulația, figurile unor oameni „noi”, parcă sosiți din „altă parte”, vocile, râsetele, splendidele contraziceri la posturile de radio, alt cer, ne privim în ochi, a dispărut diferența între vârste, sexe, aproape nimeni nu mai e un „străin” niciunde, izbitura, generozitatea perplexizantă a istoriei ne-a apropiat, ne-a înfrățit aproape, de parcă am fi copilărit cu toții pe aceeași stradă!... Dispăruse tiranica și abuziva poliție stradală ce devenise în ultimii ani semnul clar și brutal al statului polițist, forma ultimă de „decadență” a celui ce voise să fie „Voievodul României”! Apoi, eu însumi îmbolnăvindu-mă fericit de bucuria pe care o simțeam în aer și pe care o credeam a tuturor, a libertății, în sfârșit prezentă, reală, acceptând formula lui Marin Sorescu că, de fapt, „abia acum, la începutul deceniului zece, se terminase războiul!”, în lungi conclavuri și nopți cu vechii colegi, regăsiți, dar și cu prieteni veniți din Franța sau S.U.A., încercam să dibuim ce „s-ar potrivi” ca „veșmânt” constituțional și politic noii Românii – republica sau tirania?!

Da, erau voci, printre amicii și colegii mei, mai ales ale celor care veneau din Occidentul apropiat sau depărtat, care susțineau că România încă nu era capabilă, nu avea oamenii și nici experiența, structurile și reflexele de fund ale unei reale, eficiente democrații și că, în zarva, dezordinea, fericită sau nu, și mai ales în anarhia care urmează îndeobște surpării unui uriaș sistem, nu ar fi exclus ca în primii ani, poate și mai mult, să se folosească de noile libertăți și structuri, indecise și încă în stare de experiment, nu cei mai chemați s-o facă, ci... da-da, să

se infiltreze și să se instaleze iute profitorii, oportuniștii de orice speță, foștii nomenclaturiști din diverse „eșaloane”, ca și *serviciile*, naționale sau străine, se pare, deja, destul de prezente, și, mai știi, arogându-și și merite în salvarea de comunism...

Eu, țin bine minte, îi contraziceam cu putere pe acești „sceptici”, opunându-le câteva argumente – *primo*, după o atât de lungă, catastrofică și adesea barbară dictatură, o... alta?! Când și cum vom deprinde democrația, cum vom forma noua clasă politică, jurnalistică, administrativă, coercitivă etc., dacă nu în democrație?! Și-apoi, odată instalat un dictator, să admitem că vom găsi un ins, o reală și rară personalitate, competent și mai ales apt de a ține piept atâtor presiuni și ispite care vor veni dinlăuntru și din afară, dar... după ce acesta își va fi îndeplinit misiunea, peste luni sau ani, cum vom scăpa de el? Da, de el și mai ales de anturajul lui care, cum o știm, mai ales pe-aici, prin Balcani, țese iute și uluitor de abil pânze și clanuri de interese în jurul „Domnilor”, al „Jupânilor”, al „Șefilor”, în jurul celor care nu au ei înșiși un „trecut” în istorie și un spate edificat și prestigios!

Nu, conchideam eu, sedus de propria-mi elocvență, nu, mai bine să acceptăm și să pornim într-o splendidă aventură a democrației de tip european, creând baze reale, instituționale și oameni potriviți, responsabili pentru o Românie vie, nouă, liberă și pe care am așteptat-o atât – ia să ne gândim doar la atâția care au crezut în ea, au luptat și au suferit închisori sălbatice și nedreptăți crunte, vai, tipice, se pare, doar zonei geografice și inerției istorice în care ne aflăm, multe sute de mii, ca și luptătorii eroi din munții Făgărașului, dar și prieteni, colegi, simple cunoștințe sau cetățeni oarecare, curajoși, demni,

care ar fi meritat să fie aici, cu noi, inși de care am auzit doar prin vocea posturilor străine de radio și care nu mai sunt; și nu se pot bucura de această libertate coborâtă ca un fulger peste o țară obosită, vlăguită, enorm decimată și care nu mai spera de mult! Își pierduse și acea energie pe care o numim speranță!

Nu știu nici azi cine a avut dreptate, atunci, în acele nopți încinse de discuții, când unii dintre noi, entuziasmați, voiau să intre în politică – credeau, bieții de ei, că îi așteaptă cineva, nu bănuiau că erau suspecți în primul rând tocmai pentru că voiau un bine comun și pentru că se simțeau direct obligați de această libertate aproape neverosimilă să se autodepășească, să ofere ceva lumii! Alții voiau să circule, să cunoască ceea ce-și închipuiseră doar cu ochii minții, să „compare” – „adevărata realitate!”. În fine, alții să regăsească sau să refacă, să continue și să facă să renască ce a mai rămas din vechile reflexe și meserii care făcuseră odată „România mare” și leul de aur!

De altfel, și aici, în acest punct al „continuității” sau nu a istoriei, s-au purtat ample discuții – ce vom face acum, în zorii unei Românii libere dar care trebuie pusă pe picioare și adusă, ca altădată, aproape de modelele ei culturale și economice ale Apusului luminat și încă foarte prestigios, foarte puternic? –, vom fi noi în stare de a reface, acum, peste mai bine de o jumătate de secol, legătura cu anii „dintre războaie”, când am arătat pricepere și voință remarcabilă politică, vom fi capabili de a *continua*, să zicem, cam din anul ’38, momentul când România s-a prăbușit într-un lung lanț de dictaturi, sub presiunea marelui război, dar și a imperiului vecin sau... vom accepta că, de fapt, întreaga această lungă perioadă, încărcată de evenimente, catastrofe, crime și de restricții abuzive, dar și de *viață*, a fost totuși o perioadă amplă, substanțială din multe

puncte de vedere, pentru mulți crucială, în care *am trăit*, am sperat, ne-am ridicat și am căzut de multe ori, ne-am agățat de viață, chiar și de „resturile ei”, și am visat, da, am visat, o, nu la viitor, nu mai exista nici un fel de viitor, ci la trecutul nostru, oho, ce se umfla și se colora binișor, devenind, el însuși, din ce în ce mai neverosimil; și totuși, această babană „felie” a unui secol cât trei a fost un timp dens, un timp în care au crescut și s-au format vreo două-trei generații, în care s-au născut moravuri și credințe, da, credințe, reflexe de suprafață, dar și de fund și care și-au pus, indeniabil, amprenta asupra noastră; și o știm cu toții, acum, că, ce mai, de bine sau de rău, nu mai suntem „aceiași”! Sau cum am vrut, poate și am visat să fim! Și, ce mai încoace și încolo, să acceptăm până la capăt realitatea, a lumii și a noastră, iar întreaga, bestemată pentru mulți sau fatala perioadă, zisă comunistă, s-o considerăm cu răceală, cu un anume curaj și maturitate civică, ca făcând parte din istorie – da, la modul ferm și responsabil, *ea* este și a fost „o viață” din propria noastră istorie și viață pe care ne-o asumăm, așa cum a fost, cum am trăit-o, cum am înțeles-o, cum am știut sau cum am fost lăsați s-o gospodărim – uneori „mai mult”, alteori mai puțin sau deloc; cum ne-a fost „dat să fie”, vor spune unii înțelepți, cei care-și amintesc de cronicari și de vremuri trecute – așa cum o vor Zeii, vor spune alții!

5
(Cele trei libertăți)

...Într-un fel, în acele luni și ani, anii nouăzeci, o luam de la capăt, nebănuind „ce-o să vină”; în aparență și în mișcarea vie

și aproape vulcanică a societății, eram liberi și nu cred că cineva contesta această stare; iată, la televizor, pe unul din canalele oficiale, necenzurate de nimeni, se desfășurau în direct ședințele parlamentului, unde se vota noua constituție și cei care încă se mai îndoiau puteau constata cu propriii lor ochi cum unii deputați sau senatori respingeau anumite articole sau amendamente, alții întreaga dezbatere, întregul text, nu se mai trăise un asemenea spectacol și proces, asemenea discuții și aprige controverse, difuzate de un organ public, de mai bine de o jumătate de secol! Ziarele, zecile, în sute de mii de exemplare, aduceau necruțătoare critici practicilor guvernului și-i țintuiau la stâlpul infamiei pe nu puțini miniștri, președintele inclus, toată lumea umbla cu pașaportul în buzunar și occidentul nu ne făcea mofturi pentru o viză. Și totuși... peste câțiva ani, un deceniu, mai exact, peste vreo două decenii vom afla noi înșine că... *nu am fost*! Da, incredibil, trăiam, se pare, numai formele ei, aparente și uneori absconse, ale libertății, toți ne încredințam că în sfârșit ne apropiem de „Mama-Europa" și de instituțiile ei de bază, care ne primeau cu o generozitate rară când... a bătut nu știu ce gong, auzit de puțini; era un sunet însă care va rezona prin decenii, parcă era vocea vreunui titan acoperind munții și relieful în care trăiam cu o voce șuierătoare, totuși uluitor de distinctă, ca să ne anunțe că... începea, pare-se, o altă luptă, un alt război. După *primul*, cel clasic, uriaș și brutal în același timp, dus cu arme fățișe și după reguli oarecum cunoscute, după pustiul și sângele lui risipit, în pacea care a urmat, a urmat însă un altul – a urmat *al doilea*! Când, tam-nesam, ne-am trezit părăsiți de vechii prieteni europeni, aproape uitați „îmbrățișați" însă de un fel de „frate

mai mare” – cam strâns, e drept, de ne cam ieșeau ochii din orbite!

Da, e drept, din vara lui ’941 au început pentru noi unele așa-zis războaie care nu se mai terminau, unele duse cu armele, cu tunurile, cu o ciudată și necontenită traversare a două imperii, de la dreapta la stânga și, apoi, ca la comanda unui duh nevăzut și cam sarcastic, înapoi, peste casele, câmpurile și norocul nostru; a urmat în fine „o pace”, o pace însă atât de ciudată, de „nouă”, de „revoluționară”, încât cădeau în jurul nostru nu numai credințele și trupurile, dar și întreaga catapeteasmă a istoriei, dacă scoarța pământului s-ar fi clătinat, nu am fi fost mai uluiți! Nu doar că nu mai trebuia să credem în ce crezuserăm, noi și părinții noștri, dar eram în sfârșit „eliberați”, nu mai trebuia în nici un fel să ne „obosim să credem”, ci trebuia doar să strigăm până la răgușeala minții ceea ce era scris pe toate pancartele ce se purtau în fața veșnicei tribune, a „Marii tribune”! Nu, nu trebuia să mai credem sau să ne convingem unii pe alții, ca și altădată, ci cu toții, în grupuri, uneori chiar și în haite, urma să ne entuziasmăm de-a dreptul, să urlăm ca scoși din minți că așa e, dom’le, ura!! și e absolut miraculos ceea ce ni se întâmplă, istoric de-a dreptul, că libertatea *asta* ne-am dorit-o de secole și iată, minune, suntem împinși, ba chiar îmbrânciți de-a dreptul în propriile noastre visuri! Și am ajuns că nici nu mai trebuie să ne ostenim să *voim* și nici să *decidem*, o, nu, s-au terminat vremurile astea tulburi, de cruntă exploatare!

Și-așa am descoperit noi, atunci, după ce s-au așezat armele și am îndrăznit să-i plângem pe cei căzuți sau pe cei de-a dreptul dispăruți la un colț de stradă, că libertatea are și o altă față – cea „adevărată”, cea cu adevărat reală! Tot restul ce ni s-a

îndrugat și predicat în „trecut” de pe înalte și diverse, colorate amvoane a fost fals, absolut fals! Da, măi tovarăși, asta era adevărata, visata libertate și cine continuă să se amăgească cu idei vechi, chipurile de bun-simț sau așa-zis logice, apoi acela, măi frate, lăsați-l în grija noastră – a miliției noastre noi – și, dacă nu și nu, apoi are ac de cojocul lor vajnica, nou-înființata Securitate a noastră de Stat!

Și... ce să vezi, ca într-un fel de basm – da, are și realitatea basmele ei! –, după ce ne-am descotorosit de tovarăși, nici azi nu prea știm bine cum (nu s-or fi înțeles unii mai deștepți ca noi, în altă parte!), orișicum, tot nu contează, iată, a apărut, ca să vezi, chiar și a...*treia libertate*! Să te ții acuma, chef și desfătare! Muzici și strigăte cum n-au mai fost, lărgământ și iureș de evenimente, jos cu toate și cu totul, să vină la putere toată lumea, tineretul are cuvântul, deoarece el nu a ezitat niciodată și nu a făcut compromisuri de nici un fel, bătrânii ar fi bine să-și mai țină clanța, da-da, n-ar fi oare nimerit să luăm în fine și noi exemplu de la japonezi, țară civilizată, dom’le, care, se zice, cumpără cu bani buni insule izolate pe undeva prin Pacific – iar acolo, pe dealurile alea și prin tufișurile acelea pustii, nelocuite, îi cară ei pe bătrânii lor și, cu acordul lor, se înțelege, îi sugrumă ușurel cu un fel de panglică sau șiret, nu contează! Mă rog, o idee ca oricare alta, nu insistăm, dar e, oricum, o soluție – ce ziceți?!...

Fără nici un fel de ironie de data aceasta, da, libertatea a poposit din nou pe plaiurile noastre și încă o dată *nu* pentru noi; pentru că noi, cei mulți și preocupați mereu de treburile astea mărunte, ale familiei, ale pâinii zilnice, ale pingelelor pentru cei mici, ale bătrânilor de pe lângă casă, care stau așa și ei, pe o laviță sau alta, și visează la vremuri care au fost sau

puteau să fie, da, noi, ăștia, activii, sumedenie, nici nu ne-am gândit că vom fi din nou trași pe sfoară, cum se spune, ei, ce mai, știam că așa-i regula, după orice cădere de tiranie e musai să se instaleze libertatea, alegeri libere, parlament și partide câte vrei, băieți deștepți zglobii foc la vorbire și cu ochii în toate părțile, străini cu ceva bani și multe idei, bănci și ele străine, abile-foc, zise cu capital „privat", ehe, să te ții, neamule, ce mai, mergi direct și-ți arunci neglijent buletinul pe masă și odată numai vezi că ți se căptușesc buzunarele cu milioane!

Am trăit, așa, deodată, nu numai „libertate", dar și trai, nenicule, bogăție, voiajuri, aparate, be-em-veuri, ziare colorate cu dame bine ornamentate, fotbaliști de succes pe mapamond, miniștri distinși, absolut eficienți și care dintr-un biet salariu „de la stat" îți țâpă într-o jumătate de an o vilă în care poate întoarce și un avion! Apoi, domnule dragă, în așa vremuri minunate este de-a dreptul ciudat și cam nu-știu-cum să rămâi numai tu de căruță, adică. Sărac, sărac, ce mai, ai mai fost și au fost și ai tăi, nu e vorbă, dar să te mulțumești ca mutu' numai cu... „Jos comunismul" e totuși cam puțin și nițeluș cam prea de tot! Se înghite cam greu mai ales că ți se întâmplă și tot felul de întâmplări trăsnite, mai mult un fel de vedenii, așa cum e când, se spune, te întâlnești tam-nesam în față cu o fantomă, chiar dacă ea poartă acum un nume mai ciudat, îi zice... *libertatea*! Na, poftim, vrut-ați libertatea, luați-o și înfruptați-vă cu ea, că noi, cât timp voi vă uitați la meci sau la asta, la Facebook, noi ne facem treburile pe aici, pe lângă...Mediterana sau colo, de vale, în Dubai! Facem afaceri cu statul vost' de num-așa clănțăne, nici comuniștii cât au fost ei de vigilenți n-au bănuit că adevăratul capitalism nu trebe căutat pe horăiți și pe alte meleaguri, cu oameni bănuitori și care nu te înțeleg; nu, el, cel

cuminte și săritor, este cel de la tine de acasă, asigurat, cu profit bun, cu banii strânși harnic de poporul nost', da-n cerc restrâns! Vindem ieftin și cumpărăm scump, dăm din coate și îi ajutăm, tot noi, pe bieții proprietari oropsiți să-și obțină, după decenii, casele și intravilanele lor, dar tot noi îi ușurăm de toată hârțogăraia asta birocratică pe care a inventat-o un idiot atât de mare, încât îl bănuiesc unii mai c-ar avea totuși ceva cap, adică glagore! Eh, dar cine n-are geniu, acum c-am apucat libertatea și ne-ncuscrim cu băieții ăștia ce cântă și tropotesc frumos, din tobe și viori, dar cu rime adevărate, scurte și fierbinți și știu să le umple grumazul fetelor cu salbe și parai ce-ți iau mințile...

Trăiască domn' Președinte!...

6

În anul 1994 am publicat o amplă trilogie, *Amfitrion*, laolaltă cu un volum polemic intitulat *Confesiuni violente.* Continuam să scot săptămânalul cultural *Contemporanul – Ideea europeană*, în același format, sec, spuneau unii, zăpăciți de toate schemele colorate ale tabloidelor, ancorați ferm în faptul divers și istorii cu demoazele, surprinse, se pare, cam toate la ședințe de nudism, fotbaliști miliardari și politicieni care nu ajungeau devreme acasă – ba unii mai făceau și afaceri bunicele cu contracte și licitații bine chibzuite! Era, nu putem zice, un fel de libertate care, e drept, semăna cu o cunoscută anarhie ce ar fi trebuit, la câteva luni sau ani, după căderea „Imperiului", să se schimbe, să se transforme în „altceva", cum se spune, dar... mintea Românului?! Sau candoarea, încrederea în „noroc" a aceluiași, sau, mai știi, resemnarea?! Sau îngâmfarea ciudată a

cuiva care s-a născut peste un sol uluitor de frumos, de bogat, de generos?! Unii vorbesc chiar de unele inflexiuni orientale, plăcerea nesfârșitei conversații „între bărbați” și indiferența față de tot ce nu te atinge direct și de care are a se ocupa „Statul”, Puterea!

Mulți erau de părere că vina o purtau „tot comuniștii” și faptul că Ion Iliescu fusese ales cu un scrutin majoritar le întărea multora fel de fel de bănuieli, iar altora, ceva mai isteți, le-a creat de-a gata un paravan pentru instalarea unei „libertăți”, da, tot așa-i spunea, dar văzută și concepută de alții; sau, mai știi, în altă parte, deoarece permitea jaful, distrugerea aproape a întregului fond de „mijloace fixe”, de fabrici și uzine, create, e drept, sub „regretatul”, din care, însă, nu puține erau sută la sută viabile, ba unele dintre ele, în oțeluri, utilaje petroliere, textile etc., lăsate să funcționeze cu oameni competenți, ar fi fost de-a dreptul eficiente; chiar și în noile condiții, timp în care marele nostru prieten, Occidentul, bietul, și-a deversat, cum se spune, iute, imediat după ’90, tot pe plaiurile noastre, o uriașă gamă de mărfuri, scăpând de un stoc impozant, de marfă excesivă, greu vandabilă, care, orice ai spune și oriunde, devine cu timpul apăsător! Ba domnilor afaceriști de acolo – dar și de aici! – le-a plăcut atât de mult noua noastră „libertate”, încât au început să ne concureze vârtos chiar și pe piețele unde noi, orice s-ar zice, eram și puteam fi concurenți, eficienți, cât de cât – în, se știe, produse agricole și, mai ales, cerealiere! E drept, și în ceea ce a început să se numească „turism”, și încă cum, doar cu niște drumuri de mai Doamne-ajută și o mai susținută inspecție higienică prin stabilimente! Dar aici s-a verificat încă o dată că nu toate proverbele sunt depășite, cum ar fi cel cu „mintea Românului

cea de pe urmă”. Iar drumuri, după cum se știe, nu am făcut neam, nici pentru străini, pentru posibilii turiști, dar nici pentru noi, autohtonii, cum s-ar zice.

O jale, e adevărat, dar, cum în primul deceniu după „evenimente” băncile dădeau milioane cu duiumul și nimeni nu le explica românilor că mașinile, casele și alte acareturi, voiajurile și alte alea vor fi confiscate strict și cam brutal de băncile „noastre”, care, în fapt, sunt cam toate străine și nu investesc nici un leu din ceea ce câștigă pe la noi, deoarece au și ele, acasă, probleme, nu prea ne-a păsat! Mulți cetățeni împreună cu familiile lor se bucurau amplu de noua „libertate”, care iată ce fețe și ce „farse” interesante ne pregăteau! Nu, nimeni nu era atent, nici la bănci, nici la drumuri, ba nici la uriașa, învechita noastră infrastructură feroviară. (Și azi, în 2016, se circulă cam zece ore, dacă nu mai mult, spre ținte nu prea îndepărtate, în bine-cunoscutul ritm de diligență, și încă nimeni, vorbesc nu de cei din „instituții”, dar nici cei din mass-media nu spun o vorbă; tac mâlc, cum se spune, ne pregătim de un alt mare scandal, cum a fost cel, mult întârziat, cu „autostrăzile”?! Nimic nu e exclus, suntem doar „liberi” și... extrem de volubili, pe sticlă, nu avem rivali!)

Soția mea, Cristina, s-a întors și ea, definitiv, de la Paris în 2005, abandonând amândoi o carieră posibilă, „acolo”, cum se spune, dar nimănui nu am fost în stare să-i explic de ce, din toate mirajele care m-au îmbiat și atras, unele puternic, precum Germania federală, Suedia și apoi, mai insistent, Parisul, am ales solul natal. În glumă și nu îmi place să spun că, probabil, dintre antecesorii mei, șvabi din partea mamei, rude din care unii continuă să trăiască în Germania (precum fratele meu,

Alexandru!), cei care poartă numele de Kunerth sau Böhmler și, dintre românii, Brebanii, eu se pare că i-am ales pe Români. Iar „solul românesc" în formele sale directe și figurate mi-a fost complice și extrem productiv, după ’90 am trăit o eră unică de proliferare scriptică, romane, eseuri, publicistică, aproape ca niciodată înainte. Era un semn?!

Știm noi oare *care* ne este patria?!

Fr. Hegel povestește în *Istoria filozofiei* că, prin secolul al VI-lea înainte de Christos, înțeleptul și marele legiuitor Solon a făcut o călătorie în orientul îndepărtat, unde a fost primit de împăratul Cirus, printre alții, care l-a întrebat, în acel joc de șarade de care abundă miraculoasa antichitate grecească, ce spun ei, Grecii, care ar fi ceea ce se numește, peste tot, „Patrie"?

— Locul unde ți-ai petrecut tinerețea! ar fi răspuns Solon, neamintind nici de naștere și nici de sânge sau de strămoși.

— Dar, a insistat Cirus, când spuneți voi, Grecii, despre un om că e fericit?

— Numai după ce a murit, răspunde Solon, noi putem afirma despre cineva dacă a fost fericit sau nu!...

Apud Solon deci, patria mea ar fi ceea ce numim România de azi, iar *a propósito* de lăcașul ei mai „exact", ei bine, deși născut în Maramureș, dintr-o spiță de vechi ardeleni, cum tinerețea însă eu mi-am petrecut-o cu familia mea, cum o spuneam, în timpul războiului, în ceea ce s-a numit „refugiu", „Patria" mea ar fi deci Banatul însuși!... Loc în care am și produs, e drept, primele mele trei romane ce mi-au adus o oarecare faimă, loc care însă, ca orice „patrie autentică", se pare că mă recuză, mă uită și mă neagă uneori, ba mă calomniază de-a dreptul – vorbesc aici nu de Lugojeni, săracii, ci de unii ocoși scribi timișoreni, nu lipsiți de înzestrare literară, cum se zice, dar

care, iritați probabil că un venetic, poposit pe malul Timișului, fiu de preot Greco-Catolic, venit „de-aiurea”, va scrie în „Banatul lor” primele romane de importanță cât de cât națională, se agită și se răzbună în acest fel. Au lăsat să se dărâme casa bunicii mele, Wilhelmina Ketzenmacher, de pe malul apei, unde s-au scris și publicat *În absența stăpânilor* și *Animale bolnave*, iar de la o vreme semnează și apeluri contra mea incitați de unele O.N.G.-uri bucureștene, finanțate nu se știe bine de cine. (Să fie oare tot cunoscutul domn Soros, cel încă activ în speculația financiară și care, mai știi, visează la o altă, trecută, geografie?!...) În toate amintirile mele publicate sau nu am fost cât se poate de amabil cu modesta provincie literară numită Banat, nu am făcut cea mai slabă aluzie la faptul că Banatul, vezi Doamne, n-ar avea, precum Transilvania sau Moldova, o bogată tradiție de scriitori și filozofi de prima mână!

Banatul a arătat, chiar și înainte de ’918, semne indubitabile ale ingeniozității tehnice, ale hărniciei și chibzuielii agricole, ale civilizației urbane și se poate mândri cu intelectuali de frunte care au luptat pentru limba, școala românească, istoria și viitoarea întregire a tuturor Românilor într-o singură patrie. Cu corurile, fanfarele de prin sate și originala poezie în grad dialectal pe care a produs-o. Cu ospitalitatea francă și caldă cu care ne-a primit pe noi, „refugiații” basarabeni sau ardeleni, în vremuri grele, disperate pentru mulți!

Pentru aceasta, poate, întârzii, puțin intrigat, asupra unei ciudate cecități, sau iritări, ca să mă exprim litotic, asupra cărților mele, care s-au făcut simțite încă de la apariția primului meu roman, în ’965, *Francisca*, laureat cu premiul Academiei Române, dar care nu a obținut aceleași sufragii în orașul

bănățean „de frunce”, Lugojul, unde, la librăria din „centru, de pe Corso”, ce poartă numele compozitorului de coruri Ion Vidu, s-au adunat unii localnici isteți, printre care, se pare, și unii din foștii mei profesori și care, uitând pe loc cum au fost părtași, vrând-nevrând, la excluderea mea arbitrară din liceu, sub stalinism, obligându-mă să-mi iau, la 17 ani, lumea în cap, s-au apucat să comenteze cu o vervă vie, acidă, tipic bănățeană și ea, că... ce să vezi, dragă-Doamne, nu numai că succesul cărții e fals, dar nici autorul ei nu este cel care este menționat pe copertă. (Încă la câțiva ani buni, după ce devenisem deja, cum se spune, un „nume” în romanul contemporan, excelenta prozatoare și prietena mea, regretata Maria-Luiza Cristescu, discutând cu parohul-prim al Bisericii Ortodoxe din localitate, a fost informată de acesta că nu eu „sunt cel care-mi scriu cărțile, romanele, deși le semnez, ci un fel de... amantă a mea, o cunoscută poetă evreică bucureșteană!”.

„Credeți că e posibil, părinte”, a replicat Maria-Luiza, „dar în cele sfinte, aici, în biserică, cine ține slujbele, nu dumneata?! Poate simpatica dumitale soție, nu?!...”)

E drept să adaug însă că tot un bănățean, regretatul arhiepiscop Corneanu al Timișoarei, după ce am publicat, în ’85, masivul roman *Drumul la zid*, mi-a trimis o lungă scrisoare în care-și exprima entuziasmul pentru opul meu, care conținea, printre altele, un capitol ce povestea despre istoria reală a unui unchi al meu, căsătorit cu o soră a tatălui meu, preotul Gherghel, și care, după moartea bunicului meu, în ’936, cel care a clădit biserica ce-i umbrește și azi mormântul, a păstorit enoriașii comunei Cicârlău, dar care, nevoind să accepte în ’948 falsa, brutala „unire” a Greco-Catolicilor cu Ortodoxia națională, de sub presiunea Partidului și a Securității, nu a

„semnat”, s-a retras de la Oficiu, dar, spun eu în roman și respectând faptele reale, a păstrat o bună prietenie cu tânărul preot ortodox trimis acolo de Patriarhie, ajutându-l să facă bune legături și relații cu localnicii.

„Regret mult, dle Breban”, și-a încheiat I.P.S. Corneanu calda-i misivă, „regret mult, am vrut să public și un text, un comentariu despre cartea Dumitale, dar, vai, Sinodul Bisericii noastre nu a fost de acord!”.

Iată vremurile, iată oamenii!..

„Nici îi merge, nici se-ndeamnă...”, încă glăsuie Poetul.

7

Nu, nu m-am plâns niciodată de atacurile uriașe sosite din toate părțile asupra mea și, mai ales, asupra operei mele, în vremea comunistă; atacuri pornite direct din oficinele Puterii și ale presei ei cotidiene, dar și ajutate, oho, binișor și substanțial de multe, vai, cam prea multe reviste zise literare, care predicau obiectivitatea și corectitudinea valorică. Singura și des invocata „scuză” a lor, din partea celor care măcar aveau bunul-simț să se scuze, să se „explice”, era că eu însumi mă pusesem rău cu puterea și astfel am ajuns, din „vina mea”, se înțelege, în conflict cu „ea”, sacrosancta! Astfel se face că timp de vreo trei decenii am fost, ce mai, cel mai atacat, ba uneori chiar și jignit, răstălmăcit grosolan, nu rareori înjurat de-a dreptul, scriitor contemporan, și dacă pui la socoteală și faptul că, spre deosebire de majoritatea colegilor și „egalilor” mei, care aveau toți venituri asigurate, slujbe, funcții – pe merit, mulți dintre ei! –, eu, vreme de 18 ani, într-un stat discreționar

și ultra-centralizat, nu am avut nici o sursă cât de cât stabilă de trai, nu e de mirare că mulți „s-au mirat” cum de... „a fost posibil”!? Adică cum de am rezistat în sensul activ, creator, în aparență agresiv – sau orgolios, cum mi se atribuie! –, producând opuri masive care toate au produs vâlvă de o parte și de alta a scenei literare și politice, care, vai, cum o vedem și azi, era și pe atunci amestecată, „năclăită”, iartă-mi-se cuvântul, și nu rareori m-am gândit că poate, mai știi, în acest fel au rezistat „Românii”, în special Muntenii, trăiți cam multe secole sub Turci, păstrându-și credința, limba și istoria – prin confuzia voită sau nu între politic și specificul literar, între răceala unui competent „judecător al valorii” și slujbașul sau zbirul, acoperit sau nu, aspru sau doar fățarnic, al Puterii.

Iată și romanele publicate în starea mea de... disident, de rebel sau de „trădător al lui Ceaușescu”, de aproape *paria*, de „megaloman ciudat”, de individ cu sarcini tulburi, colonel sau general:

Îngerul de gips, roman, 1973, atacat de patru critici „de renume” ai literelor, la comanda lui D. Popescu, secretar C.C., cum mi-a mărturisit-o chiar el – Ov.S. Crohmălniceanu, cel mai ticălos, cel mai cinic, Aurel Martin, director de editură, blând și laș, Valeriu Râpeanu, câinele colțos al partidului, și el director de editură, care a făcut din propria lui ură față de scrisul meu o îndatorire de partid, și Ion Ianoși, estetician de renume care a tipărit comentariul cel mai calm, desigur, negativ, dar cu unele note de respect față de literatura mea. Fapt pentru care i-am dat și un telefon pe loc, exprimându-mi mirarea și gratitudinea.

Bunavestire, roman, manuscris voluminos, refuzat de două edituri, printre care și aceea înființată de mine, Cartea Românească, și pe care o conducea Marin Preda, dar care,

bietul de el, nu se știe din ce pricini, mi-a respins manuscrisul după mai bine de doi ani de zacere „în sertar” și pe care, ca să vezi, l-a publicat până la urmă, asumându-și toate răspunderile activistul înalt de partid Cornel Burtică, lucru pentru care a și fost, la rându-i, atacat de volubilul T. Popovici – da, dând pur și simplu ministrului de atunci dispoziție să fie publicat, ignorând, fapt nemaivăzut, sutele și sutele de observații ale cenzurii, în formă absolut *curată*, secretarul Comitetului Central pentru Cultură și Propagandă, Ion Burtică, în 1977; roman care a produs cel mai vehement și mai „înalt” atac din toată istoria literară a comunismului românesc, iscat direct din incinta Comitetului Central, prin vocea arivistului și inteligentei canalii care a fost Titus Popovici, atac aprobat public în aceeași ședință de Șeful Statului și răspândit *ad litteram* în toate publicațiile regionale ale partidului, dar și reluat în multe reviste literare, în frunte cu cea pe care o conduc eu azi, *Contemporanul*.

După patru ani de așteptare prin diverse edituri care, toate, bietele, entuziasmate de text, erau dispuse să-l publice cu condiția să-l maltratez binișor, adică să tai măcar vreo jumătate, *Don Juan* și-a găsit editorii înțelegători și curajoși la Cartea Românească, în 1981, la scurt timp după moartea lui Marin Preda, prin Georgeta Dimisianu și directorul de atunci, excelentul prozator George Bălăiță.

Drumul la zid, apărut tot la Cartea Românească, în 1984, cu concursul directorului G. Bălăiță și al redactorilor Georgeta Dimisianu și Cornel Popescu, ultima mea apariție sub comunism, eu fiind deja la Paris și, fapt rar, carte neatacată de foruri! Și, în consecință, ne-„sfârtecată” nici de colegi, mă rog, cu excepțiile unor ample comentarii făcute în limitele unei

acceptate obiectivități și calm critic. Ba unele chiar elogioase și, spre surpriza mea, publicate prin foi oficioase.

Ciudată vreme...

Capitolul X
(Prietenia. Prieteniile literare)

1

Neizbutind să ne distrugă sau să ne detracheze firea ori caracterul, dictatura comunistă, ca orice opresiune brutală, insistent discriminatorie, în secolul nostru sub „arma ideologiei” – nu a nașterii sau a credinței! –, unora dintre noi, nu mulți, cum e și firesc de altfel, ne-a făcut câteva daruri, extrem de prețioase; în afara gloriei reale, pe merit și într-adevăr spectaculoase, după ce n-a reușit să ne cumpere arta, ne-a dăruit, în unele cazuri, miraculoase, ceea ce numim îndeobște cu un substantiv extrem de circulat – prietenia. Prietenia masculină, deși au fost și unele „episoade” în care senzualitatea a putut să se transforme în „înțelegere” și „complicitate” ideatică sau de destin – dar asta cu mult mai rar și nu voi insista, aici, asupra acestui fapt.

Nu voi întârzia aici asupra atâtor momente din istoria literelor, milenară, care serbează și instituie prietenia ca pe unul din darurile, poate, ale Zeilor, dar cu siguranță ale vieții, care, se știe, nicicând și niciunde nu a fost prea darnică cu noi, muritorii. Prietenul meu, Nichita Stănescu, din primele ore ale

amiciției noastre mi-a vorbit înflăcărat de celebrul poem babilonian, *Ghilgameș*, despre care și face dese referiri în primele sale volume lirice, și prietenia „legendară” a acestuia cu Enghidu, cu care „vâna, împreună, lei!”. Pentru poet, acest poem semnifica tulburător nu numai relația strânsă dintre doi bărbați, dintre doi luptători, uniți până la moarte, dar moartea însăși, viziunea și realitatea ei ce ne apare unora cu mult mai virulentă, mai reală, mai teribilă în „ne-înțelesul” ei, prin artă decât prin fapte de arme!

Apoi, nu-i așa, ne amintim din lecturile școlare dramatica prietenie între Ahile și Patrocle, episod de frunte de la începuturile luptei pentru Troia. Curgând apoi geniul grec în artă, în dramă, îi avem pe Oreste, răzbunătorul, fiul lui Agamemnon, și Pylade, ortacul lui.

Sau Dioscurii, „fiii lui Zeus”, Castor și Pollux. Mai târziu, în timp, sărind bine peste un mileniu, răsfoim încă o dată magicele pagini ale literaturii copilăriei noastre, târzii sau nu, și îi revizităm pe cei trei sau patru Muschetari ai regelui, atât de citați și azi în nu puține reclame, o unică și savuroasă prietenie de grup, cu acel slogan ce nu va îmbătrâni curând – „toți pentru unul – unul pentru toți!”. Sau cea dintre tânărul prinț Henric, viitorul rege Henric al IV-lea al Angliei, și marele fanfaron și istețul, nerușinatul bufon al tuturor petrecerilor, Falstaff.

Trecând din nou peste câteva secole, întâlnim prietenii reale între scriitori, devenite și ele de legendă, precum cea dintre consilierul aulic von Goethe și Friedrich Schiller, unul din inițiatorii romantismului de oriunde! Sau, în literele franceze, prietenia rară, până „la capăt”, între autorul *Doamnei Bovary*, Gustave Flaubert, și prozatoarea George Sand, complice a stângii intelectuale ce începea, pe atunci, abia să „murmure”; ca

și legătura strânsă a acesteia cu fugarul polonez, cu Chopin, Orfeu el însuși al unei sensibilități înecate într-o candoare enorm stilizată – iată unele din foarte rarele prietenii dincolo de ceea ce azi numim sex.

În arta culorii și a peisajului, Van Gogh și Paul Gauguin, două temperamente ce vin din rase diferite ale emoției în fața acelui petic de cer numit șevalet, stângăcia de geniu în fața corpului femeii!

La noi, în literele noastre, unii ar putea cita cu siguranță nu puține exemple, dar eu mă voi „mărgini” la Eminescu cu ai săi „ortaci” de tinerețe, cu Ion Slavici, la Viena și mai târziu, sau cu falsul blajin Creangă. Poate și cu Caragiale, cel „sarcastic”, dar care nu ne îndoim că i-a înțeles „geniul”, ca și lupta „națională”, desigur, cu totul altfel decât o făcea părintele lui Cațavencu și al lui Mitică!

Mă voi opri aici cu această sumară, un pic și voit școlărească citare a unor prietenii ce s-au arcuit peste secole, văzute mai ales prin acea „sticlă” a literaturii, a artei, care răsfrânge cu o anume de neînlocuit pregnanță ceea ce noi, încă și azi, numim și înțelegem prin acest cuvânt; care, la fel ca multe din cele ce devin clișee printr-o intensă și nu rareori abuzivă folosință, spun adesea cu totul altceva decât am vrea noi să înțelegem; și, mai ales, să credem!

Voi termina scurta înșiruire cu amintirea propriului meu „dar” destinal, am numit prietenia mea cu poetul citat mai sus, Nichita Stănescu. A fost cu adevărat ceea ce de pe atunci, la sfârșitul anilor cincizeci, când ne-am apropiat definitiv, înțelegeam ambii prin acest cuvânt, adică „înțelegere” adâncă, instinctivă, mărturisită și „complicitate”. Ca și acea „atracție” puternică, decisivă, a „celuilalt”, și nu atât prin asemănări

felurite sau mărturisiri de credință – unii zic, greșit, de „idei”! –, ci, mai ales, prin ceea ce „nu se poate înțelege!”. Și atât timp cât ea, atracția, nevoia adâncă, *recunoașterea* celuilalt în orice situație, prietenia sau... ce-o fi, *nu se poate înțelege*, ea va dura; și va fi!

În jocurile numeroase, orale mai ales, pe care le-am făcut în timp cu unii dintre prietenii și colegii mei în jurul unor concepte care mi se păreau abuziv folosite sau total anapoda, *ratarea*, realitatea și obsesia ei, în artă și în viață ocupa pentru mine încă un loc de frunte. Azi, sub presiune americană, se vorbește de succes, dar eu mă așez încă o dată în fotoliul primitor, puțin uzat dar extrem de confortabil și de „prietenos” al cuvântului invocat mai sus, cel de ratare.

Or, cum spuneam, jucându-ne uneori cu posibilitățile amuzante, extrem plastice, dar și grave a ceea ce „putea să ni se întâmple” dacă nu ne-am fi descoperit „șina” sau vocația – cu prezumția că suntem, cum se spune, realizați! –, Prietenia este, pentru mine, conceptul, dar și cupola în care *ea* se ascunde, aventura și riscul pe care tot *ea* le provoacă, brățara de bronz a triumfului bărbătesc, ca și nevoia irepresibilă nu de a fi, tu, „înțeles”, ci acceptat, total, cu o ardoare mereu vie; Prietenia a fost multă vreme, pentru mine, o obsesie de fund, o formă a fricii de „a rata” tocmai în regatul *ei*, ca și o veșnică nostalgie după acel „altceva”, după „exoticul” pe care, încă o dată, pentru mine, *ea* îl întrupa, posibilitatea, promisiunea și, mai știi, nevoia unei alte existențe pe care tot „ea” era capabilă să o anunțe, încărcată cu miturile necesare și cu alte, mult mai firești, necesități, cu alte surprize, colorate intens și virile, cum erau acele vieți cântate ale eroilor și semi-zeilor lumii vechi, în care, din nou copilăroși și înfricați, precum poeții, credeam și

nu credeam, juram, dar le și trădam franc a doua zi, poate din frica de un destin care nu era făcut, ni se părea, pe măsura noastră!

Prietenia, pentru mine, era o ispită mereu vie, o senzualitate ce nu are nevoie de trup sau, mai bine, un trup ce se lipește de un altul pentru a suporta ceea ce nu se poate „pricepe până la capăt”, dar care ne provoacă, nu rareori, fertile, zguduitoare coșmaruri; două trupuri, două firi, două săbii ale spiritului ce luptă fără multe vorbe, spate la spate, într-o cetate îngustă și înconjurată din toate părțile de o lume agresivă, dar și ciudat de indiferentă, vrând să ne înece în propria și tiranica ei mediocritate!

2

Primul meu prieten literar, în ’955, a fost poetul Florin Mugur, redactor al singurei reviste literare pentru tineret, *Tânărul scriitor* – mai existau, în aceeași clădire de pe bd. Ana Ipătescu, puțin mai sus de Piața Romană, două: la parter, prestigioasa „încă” *Viața românească*, condusă pe atunci de Demostene Botez, și, la etaj, „tartorul politic”, „organul” Uniunii Scriitorilor comuniști, *Gazeta literară*, sub patronajul criticului Paul Georgescu.

Mugur conducea și un mic, restrâns cenaclu de sub oblăduirea U.T.M., pe strada Negustori, și acolo ne-am cunoscut, într-o duminică de dimineață, după ce un tinerel, elev, brunet, cu părul des și tuns perie, pe nume Ilie Constantin, ce frecventa ca și mine un alt cenaclu, de veleitari, tot pe Ana Ipătescu, sub numele unui foarte serbat poet de proletcultiști „Ion Păun-

Pincio" și care, după ce mi-a citit o schiță de trei foi jumate, mi-a spus să nu mai pierd vremea pe acolo și să mă duc duminică dimineața pe strada Negustori.

„Există un loc!", mi-a spus tinerelul cu care aveam să devin amic, el însuși anunțându-se ca poet „promițător", și această scurtă propoziție m-a emoționat ani mai târziu, când, recitind pe același, infinitul Dostoievski, am reînâlnit acel personaj dintr-o nuvelă a sa care apare nepoftit la ușa superiorului său din instituția unde era funcționar și, molestat și rugat să nu mai deranjeze, ripostează cu o anume stinsă disperare:

— Dar fiecare om ar trebui să aibă *un loc* unde să poată merge!

Da, pentru mine, în acel an, '55, șofer, gestionar auto la marele garaj al Ministerului de Finanțe de pe Calea Dorobanți și proaspăt exclus din Facultatea de Filozofie, cenaclul U.T.M., condus de un tânăr de vârsta mea, Mugur – era născut tot în '34, la o săptămână după mine! –, evreu, fiu al unui jurnalist pe nume Legrel, deja autorul unui volumaș, „poet publicat" deci, fapt important în acea vreme întunecată în care existau pe întreg teritoriul țării doar *trei* reviste literare, la cei douăzeci și ceva de ani ai noștri, echivalând aproape cu un grad, cu un galon – da, adevăr grăiesc, cenaclul lui Mugur și apoi grupul lui au fost pentru mine „acel loc"!

Se înțelege că Mugur era un comunist înfocat, „convins", iar eu, în cei doi sau trei ani cât am fost prieteni apropiați, a trebuit să fac, lângă el și amicii săi, o complicată și uneori riscantă echilibristică psihologică pentru a-mi ascunde, dacă nu aversiunea, oricum, neîncrederea (dacă nu spaima instinctivă de stalinismul barbar care domina România). Nu de puține ori – dar la fel și peste vreo câțiva ani mi s-a întâmplat cu mai

vârstnicul prozator Al.I. Ștefănescu, fost ștab în establishmentul literar stalinist și care era convins că voi fi un prozator de prima mărime, deși nu publicasem aproape nimic! – Mugur mă privea puțin cruciș, cu aerul că în spatele manierelor mele precaute se ascunde, mai știi, vreun „pui de viperă idealistă, anti-marxistă”, cum era și cazul și s-a dovedit și public apoi!

La prima ședință la care am participat, cu puțini membri – printre ei, peste câteva luni aveam să-l aud aici pentru prima oară și pe Nicolae Labiș! –, după nesfârșita lectură a unei nuvele care trata, conform comenzii politice, „redresarea și recalificarea prostituatelor” din Crucea de Piatră, Mugur m-a abordat, curios, m-a întrebat cum mă cheamă și ce înseamnă cuvântul „inhibat” (ce venea din lecturile mele din Freud, aspru interzis la ora aceea!), pe care-l folosisem de câteva ori în speech-ul meu, ridiculizând textul citit. Apoi, abrupt, m-a întrebat dacă nu aș vrea să fac parte din Biroul cenaclului!... – Cum să nu, am replicat eu cu totul nedumerit și apoi, fără altă continuare, m-a invitat să vin în aceeași după-masă, la ora cinci, pe strada Popa Tatu nr. 70, unde aveam să ne întâlnim și cu alți amici. Părinții lui mergeau la cinema sau se plimbau la Șosea și ne lăsau nouă locuința liberă toată seara. Acolo, în acea după-amiază, printre alți câțiva, i-am cunoscut pe poetul Grigore Hagiu și un individ taciturn care era capabil să nu spună nici zece cuvinte într-o noapte, fumând apăsat, cel care avea să devină unul dintre cei mai importanți sculptori ai generației noastre și nu numai – Vasile Gorduz.

Eu, mărturisesc, nu prea am avut noroc, cum se zice, în îndelungata și puțin cam prea întortocheata mea existență, privată și publică, dar acum, spre sfârșit, voi concede că întâlnirea cu Florin Mugur a fost unul din semnele sau una din

măștile sale, ale ceea ce numim noroc! De altfel, decenii lungi nici nu am crezut în existența acestui „factor”, să-i spunem astfel, foarte prețuit în literatura noastră populară, unde, de altfel, se amestecă binișor cu fantasticul, neasemănător cu cel gotic și macabru englez sau cu cel prodigios și creator de lumi colorate, ca cel german! – ci cu miraculosul nostru diurn și intempestiv, nu lipsit mereu de o briză de umor, ilustrat de figuri abnormale și ciudate, dar fără voita grandoare, înfricoșătoare adeseori, a atâtor figuri enorme din literatura europeană, italiană, franceză și germană, figuri ce descind, se știe, încă din bestiarul emblematic al lui Homer. Spre deosebire de panorama urieșilor și ființelor abnormale, trăind în afara colectivităților umane și posedând forțe ce sperie mai degrabă din panopticul literar și plastic european, fantasticul popular românesc e făcut să ne încurajeze în existență sau, cel puțin, să ne dăruiască semne ale bunului-simț și ale humorului „simplu”, vital, ce ar trebui să ne vindece uneori de traume dureroase și care nu trebuiesc neapărat „înțelese”; astfel, cred eu, se explică și frecvența acestui cuvânt, noroc, în conștiința și literatura noastră istorică – învecinat cu alt cuvânt, salbă sau emblemă, *dor*, laitmotive aproape structurante ale psihologiei noastre, nu numai cea zisă populară. Iar eu recunosc că doar mult mai târziu am înțels despre acel Nicu Breban, cel de atunci, care mâzgălea schițe și nuvele cam fade sau se încerca în piese de teatru grandilocvente, într-un act sau mai multe – toate, se înțelege, aruncate de mult! –, că, după întâlnirea cu Mugur și faptul că acest tinerel, important, deoarece era nu numai sensibil, bun poet, inteligent și destul de citit, dar făcea parte din establishmentul literar extrem de restrâns și de aspru atunci, restrictiv și brutal al stalinismului literar, mi s-a deschis

cu toată ființa, primindu-mă în deplina sa intimitate ideatică, crezând deplin în talentul meu, deși nu puteam produce la ora aceea nici o probă cât de cât valabilă, da, a trăit o formă reală a norocului.

Au fost doi sau poate chiar trei ani de hălăduire amical-poetică, cu sute de ore de lecturi, beții nevinovate, aventuri caraghioase cu fete, cele câteva care ne acceptau și care trebuiau să facă recurs și la anumite calități de tip maternal, nu, nu pentru a ne „înțelege”, ci pentru a... ne părăsi cât mai târziu și, dacă se putea, cu un „duios” voal și invocând pretexte cât mai protectoare, apărându-ne „uriașa noastră sensibilitate”! A fost nu numai primul grup literar în care am trăit și puteam să mă refugiez de talazurile zbuciumate și adesea murdare ce băteau afară, în „social”, dar prin el, prin acest grup și prin altele pe care am ajuns să le cunosc și care funcționau în preajmă, ca într-o bogată colonie de corali, am reușit să înțeleg felul prin care înaintează, de fapt, sau se conservă, se formează, se descoperă încă o dată o vie literatură națională. Și mai puțin prin școli sau universități și în nici un caz prin instituții patronate de guverne și de buget, care, ca și azi, fac tot ce le stă în putință să întindă un nor înecăcios de pâclă, arogant, deși pare totuși iscat dintr-un fel de teamă, în jurul acelor tineri, pictori, sculptori, compozitori, eseiști și critici, filozofi, poeți sau romancieri, care, adunați pripit și adesea instinctiv în grupuri sau singuratici, din pricina firii lor, se pregătesc să se lanseze și să-și riște viitorul, „siguranța” sau vreo carieră sigură, burgheză, numită generic și „fericire”, pentru a spune și a construi *altceva*! Despre aceleași și aceleași vechi și cunoscute, ferecate sub o mie de bolți teme, motive și pasiuni umane și, în felul acesta și spre deosebire de cercetătorii din știință, nu

voind a ușura existența sau să o împingă înainte (vezi și azi discutabilul concept al „progresului”!), ci doar de a ne face să ne apropiem încă o dată, înmuindu-ne frica, de *ele*, de acele motive, pasiuni, obsesii și mistere umane.

Se pare „nemișcate” și eterne! Deci... necesare!

3

Am petrecut anul universitar ’55-’56 la Cluj, la germanistică, și, după ce am absolvit primul an, eram nu numai dezmăgit profund de cele mai multe cursuri, de materia lor și de cei care le predau, dar și cumva înfricoșat, în adânca mea intimitate, de „baterea pasului pe loc” a acelui Breban care visa cam de multișor să devie scriitor publicat. Cele două reviste locale, *Steaua* și *Tribuna*, mi-au refuzat colaborarea, deși inimosul meu asistent de pe atunci, Mircea Zaciu, m-a recomandat unui ins, Dumitru Mircea, autorul unui celebru roman proletcultist și care dirija efectiv foaia înființată de Slavici. Mai era asistat în redacție de inși cam de același calibru, Sandy Căpraru, poet, Ion Lungu, critic, sau Nic. Mărgeanu, prozator, cu toții vehemenți în a ataca și murdări numele vechi și mari ale Clujului dintre războaie, apți de texte ridicole, scrise cu o grosolănie rară, ce purta, pe atunci, pecetea „noii literaturi”! (*Mutatis-mutandis* cam același lucru se întâmplă și cu ceea ce bântuie cu aroganță de vreo două decenii în literatura post-decembristă, sub flamura curentului numit „post-modern”!)

În romanul *Bunavestire*, într-o jumătate de pagină, descriu o scenă observată doar de mine, în acei ani – poetul disgrațiat, exclus de la catedră și de la Academia Română, cu interdicție de

nume în reviste și scos din biblioteci, autor al unei opere lirice de-o înaltă și gravă modernitate, constructorul unicului nostru sistem filozofic, idealist, post-Kantian, Lucian Blaga, la ora prânzului, înalt, în negru, cu o umbrelă pe post de baston, trece prin fața clădirii care adăpostea – ca și azi! – redacția *Tribunei,* în fața căreia se afla un grup din stimabilii redactori pe care i-am citat mai sus. L-au observat cu toții, dar nimeni nu s-a dat la o parte și profesorul a trebuit să se strecoare furișat pe marginea trotuarului în timp ce acești „distinși găligani ai scrisului", nemișcați, stând cu spatele, își făceau, zâmbind, cu ochiul!

Iată vremurile și... ce ciudat – Blaga era atunci și acuzat pe larg drept „fascist" într-un roman semnat de Mihai Beniuc, președintele Uniunii Scriitorilor, amic cu torționarii Maurer și Gh. Dej și era tratat drept „obiectiv" într-o anchetă a Securității, cum s-a dovedit mai târziu, pregătindu-i-se un proces penal și arestarea, iar ce să vezi: astăzi... da, astăzi, la un sfert de secol și în plină „democrație", tot un președinte al Uniunii Scriitorilor, e drept, critic și nu poet, îi atacă și îi împroașcă virulent pe cei mai iluștri autori români de dinainte și de după al doilea război, pe un Cioran, Eliade, Noica, Vulcănescu, Ion Barbu, sub ridicola scuză a „adevărului" – de parcă un singur individ, chiar și îmbrăcat țipător într-un fel de robă de procuror public, poate desemna vinovăția cuiva când în cea mai mare democrație a lumii, S.U.A., chiar și judecătorii, în cazuri penale, consultă un număr de 12 jurați! –, și le atârnă acestor figuri înalt emblematice ce ne-au scos încă o dată, după înaintași iluștri, din anonimatul unei așa-zise „mici culturi", aceeași etichetă – de *fasciști*! Sau de „agenți de influență" în slujba securității comuniste!

Cui să i te mai închini?!... Au dreptate cei care anunță, încă o dată, că suntem părăsiți nu numai de „noroc”, dar și de Zei?! *Quos Deus vult perdere, prius dementat!* observau latinii, pe cine vrea să-l piardă Zeus, îi ia mințile! Noi aici nu judecăm pe nimeni și, ca și în opera noastră epică, dăm mai ales prioritate faptelor, iar dacă ne permitem ici și colo, foarte parcimonios, unele comentarii, o facem cu grija de a nu ne leza, de a nu ne compromite printr-o prea acuzată fierbințeală și într-o prea des și vehement invocată „apărare a dreptății” propriul nostru nume! Atât cât ne-au învrednicit Pronia și Timpurile de a-l afirma și păstra!

4

În anii ’57-’58 mă găseam la București, am intrat în audiență la profesorul, italienistul Al. Balaci, decan al literelor, rugându-l să-mi permită să-mi urmez studiile, dar acesta m-a refuzat net, fără vreun motiv plauzibil. E adevărat că nu am insistat, peste tot, în facultățile umaniste, se predau, cu unele excepții, precum istoria veche a literaturii, gramatica istorică, latina sau lingvistica (ea însăși marcată de geniul lui Stalin!) aceleași materii anti-valorice, anti-naționale, elogii nemăsurate aduse scriitorilor sovietici și regimului ca atare, mințile tinere a mii și mii de tineri studenți erau îmbâcsite cu false valori, cu calomnii și nu rareori barbare injurii aduse creatorilor literelor române, în frunte cu Titu Maiorescu, Eminescu sau Iorga, se făcea un proces grosolan întregului regim burghez, iar epoca de dinaintea și de după unirea principatelor era toată „presărată”, „inundată” fără istovire cu „lupta de clasă” și cu vinovăția, cu

vina mârșavă a boierimii, luminate sau nu, care „împilase norodul”, la aproape toate materiile musteau atacuri dezlănțuite asupra valorilor europene și universale, ca și în general false și acut îmbibate de partizanat politic comunist informații despre istoria culturii. Și a societății, se înțelege!

Dacă aș fi vrut cu orice preț, în acei ani, o „patalama universitară” sau dacă mi-ar fi fost frică de viitor, recunosc, cu o pricepută măsluire a dosarului, nu cred că aș fi fost împiedicat să o obțin; dar, în afară de scârba pe care mi-o produceau „materiile umaniste”, nivelul scăzut al profesorilor (Bick mai preda, e drept, dar Călinescu era exclus de la catedră, iar lui Vianu, atacat des în presa politică, i se accepta un curs de istoria literaturii universale, puțin frecventat, de altfel; ei toți erau înlocuiți și sufocați de noii cerberi de tipul Savin Bratu, Vera Călin, Vitner, Crohmălniceanu, Paul Georgescu, Vicu Mândra, Iosifescu, D. Micu, cronicar la *Scînteia*, și alții cam din aceeași făină!), dar, cum o spuneam mai sus, în „inconștiența mea” post-adolescentină, cum mi-o reproșau unii apropiați, grija mea, ridicolă în ochii unora, era „cariera literară”. De parcă o adevărată, substanțială, realmente creatoare și originală activitate literară s-ar fi putut duce în acest regim tulbure și inamic al valorilor naționale și universale, mi se spunea!... Singura salvare, în această direcție, ar fi fost fuga peste graniță, însă acestea erau ermetic închise încă cel puțin vreo zece ani, cam până pe la sfârșitul deceniului șapte, când au reușit, unii, puțini, prin diverse burse, insistențe și scamatorii de dosar, să obțină vize spre Occident.

De altfel, nu mă interesa o activitate de profesorat și, încăpățânat, lipsit de „simțul realității” și, repet, înzestrat cu o adevărată absență a spaimei de propriul meu viitor social, care,

mai târziu, m-a uimit pe mine însumi, credeam, în ciuda oricăror argumente, că destinul meu trebuie să fie pur literar; și creator, mai ales în proză, în specia orgolioasă a romanului!

În anul ’958 am făcut eroarea nu de a mă „îndrăgosti”, fapt care, se pare, nu se potrivea firii și ambițiilor mele, ci de a mă căsători cu o persoană atractivă, cu un enorm sex-appeal și studentă la litere, Anastasia Trancu, de care am divorțat la nici un an. De altfel, peste psihicul meu apăsa încă dezastrul sau franjurile aromate ale aventurii înalt și apăsat senzuale cu, realmente, prima mea iubită, Mioara, cu care am conceput, la voința ei și neținând seamă de refuzul meu, un copil, pe Cătălin – o minionă bucureșteană, femeie cu calități înalte pentru crudul provincial care eram, căreia i s-a reproșat de se fi „încurcat” cu un tinerel de 18 ani, cu vreo 12 sau 14 ani mai tânăr și care, cum s-a văzut, nu era dispus să întrețină o familie.

Dar, mai târziu, în primăvara lui ’58, s-a întâmplat cu adevărat evenimentul pe care-l așteptam de ani, nu numai întâlnirea cu un tinerel înalt, blond, vag spân, puțin șleampăt la înfățișare, dar arborând adesea un zâmbet cald, impregnat de acea „feminitate” a unei masculinități spiritualizate în exces, corector mărunt la *Gazeta literară*, oficios al scriitorilor comuniști și ai Puterii, pe nume Nichita Stănescu – dar și cu grupul lui literar, din care făceau deja parte Grigore Hagiu, cu care eram prieten de câțiva ani, și un „estet” relaxat, dezinvolt până la un jucat cinism, proaspăt și el licențiat, ca Nichita, în litere, Matei Călinescu, nepăsător șomer la acea dată. Și un tinerel, încă student, blond, crispat, cu ochelari și cu o distinctă deja personalitate intelectuală, ce urma să fie mezinul nostru, fiu de preot basarabean fugit în România, Cezar Baltag.

Eram cu toții extrem de „pătați” din punctul de vedere al dosarelor, categorice la acea dată, mai ales în lumea „propagandei de partid” și a „culturii de mase”. M-au acceptat *stante pede*, la influența lui Grigore, probabil și sprijinit de Nichita, căruia i se spunea încă Nini, ne-am strâns înfrigurați de gerul și mocirla socială și valorică „de afară” și am hotărât să ne „facem” noi înșine, mai bine zis, să ne completăm radical informațiile și viziunea literară, națională și europeană – începând, se înțelege, cu „începutul”, cu cele două opuri ale lui Homer! Eram trei poeți, un critic și eseist, Matei, și un viitor și foarte problematic romancier. Forța noastră nu a fost numai *teama*, cea organică și adâncă, cea socială, ideea de *vină*, care ni se inculca prin toate oficinele puterii, nouă și păturii sociale din care descindeam, dar și o anume inconștiență, o credință oarbă, tipică încă o dată unei post-adolescențe nedigerate până la capăt în valorile majore și eterne ale artelor și literelor; ca și, e drept, o ambiție să-i zicem... „nemăsurată”, dacă nu ridicolă, cum a apărut ea atunci nu puținora, că vom putea produce nu numai opere de calitate înaltă, dar că le vom și publica – adică le vom impune, folosind eventual propriul aparat de propagandă al regimului știut opresiv, primitiv în normele sale valorice și barbare. Eu am intrat târziu în lumea literară, iar pentru că am refuzat să debutez cu un volum de nuvele pe care l-am retras de la singura editură existentă, E.S.P.L.A., ambiționând să debutez ca romancier, s-au mai scurs vreo doi-trei ani până în ’65, toamna, când am debutat editorial cu *Francisca*.

„Mitocănia românească” de care se vaită și s-au văitat nu puțini și încă de multă vreme, adică semnele noastre de primitivism moral și psihologic ce curg din lunga medievalitate

și stăpânirea seculară turcă, a fost, bineînțeles, nu numai fortificată, dar și susținută politic de noii conducători ai stalinismului, ce luau lecții de la Sovietici și „consilierii” lor; după cele două decenii ale intervalului dintre cele două conflagrații mondiale, în care această „mitocănie” se făcea simțită doar prin unele joase și gălăgioase oficine de presă sau scandaluri în justiție, ea a fost însă iute „instrumentată”, hrănită, încurajată și „avansată” de noua și rapacea putere comunistă, până când, spre uimirea unora, bătrâni sau nu, ea a devenit un fel de stil, o manieră de a exista în social, fapt ce i-a făcut pe unii tembeli și noi arivişti ai presei, după Revoluție, să declare că a apărut „omul nou”. Sau, mai pretențios, „omul recent”!

Această „mitocănie”, grosolănie și ură joasă în epitete și argumente, în literatura din vremea stalinistă, adică între anii ’45-’48 și ’62-’64, s-a făcut simțită și a dominat nu numai prin întoarcerea pe dos a ierarhiei valorilor în artă, litere și științe, dar și prin restructurarea limbajului specific, adică prin eliminarea tropilor mai complicați – de fapt, prin vulgarizarea și sărăcirea metaforei, eliminarea neologismelor, ocolirea expresă a termenilor și conceptelor de origină latină, o slavizare forțată a vocabularului poetic, ca și excluderea oricăror referințe pozitive la arta Apusului, încurajate fiind apostrofele și injuriile la adresa operelor și autorilor celebri, prestigioși de „dincolo”. Și, mai ales, prin statuarea regulii de fier în creația artistică a „luptei de clasă”, a „personajului pozitiv” care nu putea veni decât din lumea proletară, muncitorească sau țărănească, eventual din galeria „legendară” a eroilor Sovietici!

Pe scurt și nu în secret, ci cu fanfarele de rigoare, arogante și într-adevăr „mitocănești” s-a instalat Statul Polițist în litere, ca și în societatea românească dezorientată și panicată de brutala răsturnare a valorilor, iar ca o noutate în istoria marilor noastre Provincii și a Statului nostru încă crud, tânăr, poliția „Șefului” sau a noului Prim-Secretar era întovărășită de data aceasta, zisă arogant „istorică”, de o *ideologie*, adică de o justificare ideatică și morală, de o așa-zisă și inventată „revoluție”!

Ei bine, se poate întreba pe drept cuvânt, azi, un spirit calm și lucid, cum poate debuta un tânăr în litere, arte și în reala cercetare științifică în asemenea condiții?! De altfel, nu puțini ratați sau pozând în această alură și-au justificat sterilitatea, insuccesul sau absența vocației tocmai prin această nouă și brutală realitate socială, instalată de Rușii bolșevici și acceptată, decenii la rând, de marile puteri ale Apusului. Ba chiar și lăudată cu entuziasme ciudate de nu puțini corifei ai culturii occidentale, salutând și ei, bieți păcăliți, ariviști în felul lor și probabil în pană de motive legitime de inspirație, nesiguri de propria lor vocație, un nou început de lume, crezând că, în fine, se întrupează *l’uomo nuovo* al lui Vico și al utopiștilor francezi și italieni prin crimele și temnițele barbare Rusești!

Cel care a plătit-o aspru, „acolo”, a fost „omul nostru”, Panait Istrati, care, în loc să tacă, cum au făcut mulți colegi de-ai săi din literatura occidentală, a mărturisit „dezamăgirea” unui fanatic om de stînga care dă în stepele și orașele rusești peste un vulcanic și barbar stat țarist, mult „ameliorat”, îngroșat și fortificat de noile instrumente tehnologice, ca și de noii conducători, așa-zișii proletari, de fapt, extracții ale lumpenului muncitoresc, animați și ei și anesteziați oral și moral de unii

aventurieri „ideologici”, între care cel mai inteligent, dar și cel mai fanatic pare a fi fost evreul Bronstein, pe numele său de cod Troțki, ce au profitat de anarhia instalată după prăbușirea monarhiei pentru a ocupa toate levierele puterii. André Gide a avut și el curajul de a-și mărturisi uimirea și stupefacția, dar cu el colegii săi de aceeași etnie și limbă au fost, se pare, mai culanți.

Și-acum, câteva propoziții despre tiranie, indiferent de ce natură și în ce epocă, care, în istorie, cea europeană, ar fi sufocat și împiedicat dezvoltarea artelor și științelor. E adevărat și nu! Noi, generația creatorilor care împlineam 20 și 30 de ani în deceniul șapte românesc, în plin comunism încă, am putut verifica încă o dată forța și dominanța puterii politice în societate și încă una ca și cea de uriașa forță, inegalată ca amploare și cruzime în toată istoria națională, dar și europeană – stalinismul și post-stalinismul!

Autoritatea mea, câtă o am în aceste pagini, se bazează doar pe experiența și pe eficacitatea actelor noastre – vorbesc de cei din ampla mea generația literară și culturală, care, profitând în acei ani, după moartea lui Stalin, de încercarea puterii politice de a-și recrea o imagine în afară, nu am acceptat în esență „jocul lor politic” sau, mai exact spus, ne-am prefăcut a-l accepta pentru a-l submina efectiv și, după cum s-a văzut din experiența celor care s-au opus pe față și au fost iute izolați sau excluși, un asemenea sistem, de-o brutală arbitrarietate și necontrolat de nici o putere externă, sprijinit activ de un Imperiu, cel Sovietic – da, întreg sistemul putea fi cât de cât influențat, dar numai dacă te foloseai, abil, viclean și extrem tenace, acea tenacitate ce prinde uneori culorile disperării, de mijloacele sale și uneori chiar și de metodele sale. (Poate nu e

total nepotrivită comparația cu agenții de poliție a nu puținelor poliții ale statelor democrate care lucrează „sub acoperire”, asumându-și nu puține riscuri, dar mărind simțitor eficacitatea organelor legii și a dreptății. Riscurile sunt mari, e drept, uneori, aceștia se pot lăsa furați de mediul în care au pătruns și care îi poate destabiliza prin unele câștiguri materiale suculente sau pot fi demascați, pur și simplu!)

Mulți, foarte mulți, tineri sau mai puțin tineri, s-au plâns atunci, în anii șaizeci, că sistemul nu putea fi învins, încercând să-și explice, poate lor înșile, că „în alte condiții” spiritul lor creator ar fi făcut dovada forței și originalității sale. Și pentru a fi cu adevărat convingători, acești ratați, falși ratați sau, dacă vreți, victime ale sistemului opresiv, ștergeau și amalgamau nu puține date și realități sociale, extrăgând din realitate doar acele aspecte care le sprijineau punctul de vedere și neșansa lor. Dau un simplu exemplu, Petru Dumitriu, care, după o carieră literară și socială rușinoasă, în care și-a maculat iremediabil marele talent, aflat și publicând decenii în Occident, vorbea mereu de „pustiul cultural” pe care-l lăsase în urmă, cel de după anii șaizeci, când fugise, fără să menționeze pe acei autori și acele cărți, în poezie și proză, ba chiar și în critica literară, care, după fuga lui, în anii șaizeci-șaptezeci, au început să afirme tot mai clar, mai ferm adevărul, propunând, cu un succes tot mai larg, o adevărată ierarhie a valorii. (Fapt oarecum grotesc, tot prin anii șaptezeci, locuind în cel mai liber și orgolios oraș cultural al Europei, în Paris, dramaturgul Eugen Ionescu, maestru al teatrului avangardist, bucurându-se pe drept de o certă faimă, afirmă fără să ezite, aflându-se în Berlinul occidental, ocupat pe jumătate de Ruși, că în „spatele său”, adică în uriașa zonă a Europei de Est de sub stăpânirea

bolșevică, domnește o „Siberie a spiritului”! O spune într-un ceas și în deceniile în care unele forțe culturale din statele din Estul Europei, România inclusă, încep să lupte, cu reală eficacitate, contra dogmatismului stalinist, în Rusia prozei lui Rasputin, Aitmatov și Soljenițîn, a poeziei, Voznesenski, Evtușenco, Brodski, în marea școală de proză, grafică și de film din Polonia, în proza maghiară și cehă, ca și în formidabilul curent liric din România, creându-se, astfel, cam peste tot o dublă ierarhie de valori, cea a impusei puteri politice, dar și cea reală, „de stimă”, care explică, printre altele, nu numai tirajele de masă la noi ce se epuizau iute cu titluri care azi frizează miracolul, de la Hegel, Kant, Eminescu, Blaga, Faulkner la Blaga, redescoperit, ca și miracolul numit Bacovia, la tinerii și foarte tinerii poeți, de reală vocație, Doinaș, Sorescu, Nichita, Ion Alexandru, ce se vindeau în tiraje de mii și mii de exemplare în câteva săptămâni.)

5

Astfel, odată cu „succesul” literar a început pentru mine a doua „traversare prin deșert”, după cei vreo 15 ani „labirintici”, cum i-am numit, care au precedat debutul meu în roman. Un „deșert” pe care de data aceasta îl împărțeam cu unii colegi de vocație și cu o țară întreagă. Un „deșert” care, după primii ani în care a părut multora o „neînțelegere” sau o „eroare” a istoriei contemporane, aproape o întâmplare, cu forme absurde, dincolo de orice logică a „realității”, cea „veche”, se înțelege, numită brusc „burgheză” și „reacționară”, ea va deveni tot mai mult, spre stupoarea nu puținora, noua

„realitate”, mai mult chiar: un vis al omenirii pe cale de a se înfăptui!

Cei șase ani, între ’65, anul debutului editorial, și ’71, anul în care mi-am compromis iremediabil cariera socială sub comuniști, prin protestul meu contra Șefului Statului, am fost, recunosc, fericit. Am publicat trei romane, unul după altul, am intrat în Biroul Uniunii Scriitorilor, mi s-a oferit conducerea primei reviste literare, *România literară*, apoi aprobarea unui deviz substanțial la „Buftea”, cu care am turnat un film de autor, cu scenariul și regia proprii, film selectat de guvernul francez în prestigioasa „Selecție oficială” a festivalului de la Cannes, mi s-a oferit o somptuoasă vilă la șosea, pe care am împărțit-o cu un coleg mai în vârstă, fost poet avangardist; peste tot, ca un făcut, întâlneam fețe zâmbitoare, calde, aparent comprehensive, revistele literare mă citau în exces până într-atât încât acest lucru a început să mă stingherească realmente, faptul că succesul romanelor mele era asociat și uneori explicitat prin cariera mea politică.

Am cedat însă insistențelor lui D. Popescu, cel care în vremea aceea concepea discursurile șefului statului și conducea artele, cultura și jurnalistica românească, dar și ale amicilor mei de luptă literară, cei din grupul meu, mai ales, care mă persuadau să accept o foaie literară cu adevărat ne- și anti-dogmatică, o tribună a valorilor reale, a repunerii în circulație a marilor nume calomniate, interzise și atacate cu virulență sub stalinism. Da, mie și unora dintre noi această luptă visată ne părea a fi devenit posibilă, deși, în fapt, era cu mult mai complicată de cum se vedea „din afară”, în țară și din străinătate, și de cum s-a interpretat apoi, în deceniile ce au urmat, deoarece noi, cei câțiva care ne puneam numele în joc,

luptam nu numai cu „cadrele partidului” dar și cu nu puțini colegi ai noștri, merituoși literar, dar de valoare secundă, aproape toți, față de „cei mari”, interziși și blestemați, cu toții bine instalați în administrația amplă culturală și instituțională, dar și ținând cu dinții de renumele și privilegiile ce le obținuseră după ’48-’50, anii instalării brutale a stalinismului. De la Bogza, Stancu, Jebeleanu, Baconsky, Maria Banuș, Geo Dumitrescu, și alți câțiva, scriitori cu merite, dar care au fost ridicați într-un fel de falsă „impostură”, deoarece erau împinși să-i înlocuiască în primele ranguri și să arboreze gloria acelor mari creatori ce fuseseră excluși din manuale, vii sau morți, unii dintre ei atacați fără rezerve, cu o grosolănie rară, precum Maiorescu, Lovinescu, Brâncuși, Iorga, Pârvan, Ion Barbu, Lucian Blaga, I. Petrovici, Liviu Rebreanu, H. Papadat-Bengescu, Arghezi (o vreme!), Călinescu (cu extraordinara sa *Istorie*!). Aceștia, nemaivorbind de zecile de impostori, așa-ziși colegi, ce semnau volume de poezie, romane și critică literară, înălțând nerușinate elogii Uniunii Sovietice, lui Stalin, ca și Partidului și pe care îi găseai, viguroși și triumfători, în toate cronicile ziarelor și revistelor, ca și în multiplele funcții ale amplului aparat de propagandă, civil și militar – (ca și în Securitate, se înțelege!) –, sub flamura artei la care, în sfârșit, după secole de discriminare, *trebuie* să aibă acces oricine, toată lumea, tot poporul!

Un hățiș enorm și în aparență invincibil, în care se trăda, cum credeam noi atunci, partizanatul opresiv politic și teroarea copiată de la Ruși, dar o putem, vai, constata și azi, în libertate, se făceau simțite încă de pe atunci reziduurile încă viguroase ale primitivismului nostru istoric și dovada e faptul, incontestabil și pe care puțini îl acceptă, că, în țările vecine

nouă, de la Vest, supuse aceleiași presiuni rusești, „schema” sau modelul comunist „propus” de Sovietici era aplicat cu o anume măsură și ținându-se cont de tradiție – exemplul suveran și revenind din nou la așa-zisa colectivizare a țărănimii, care numai la noi, în fapt, țara cu cea mai puternică agricultură din Est, a luat forme absolute și barbare: întemnițarea brutală a capilor țărănimii, gospodarii cu pământ și care se bucurau de real prestigiu și influență în comunitate (evident, opozanți ai colhozurilor românești!), confiscarea aproape totală a patrimoniului agricol, unelte, vite și enormul fond de pământ arabil (una din sursele nu numai substanțiale, uriașe de venit ale întregului neam, dar și bază a demnității sătești, stâlp al istoriei naționale!), slăbirea clară, vicleană, a influenței bisericii și a oficianților ei, ca și știrbirea asiduă a prestigiului intelectualilor satelor, notarii și învățătorii, expurgarea bibliotecilor sătești de toate volumele așa-zis reacționare, dușmănoase, ca și extirparea din textele și muzica corurilor și fanfarelor satelor de orice notă sau nuanță de națiune sau sentiment național!

E drept, eu am fost atunci printre acei tineri dornici, avizi de a-și vedea publicate textele și care au acceptat, cum se zice, să intre în sistem; deoarece, era evident, atunci, chiar și în anii numiți „post-staliniști” sau semi-liberali, că uriașa schelărie comunistă, în aparență acceptată și uneori chiar și legitimată de capii Occidentului, nu va cădea decât odată cu surparea „Bisericii moscovite”! Cum, de altfel, s-a și întâmplat, printr-un fel de implozie economică și politică internă, și nu printr-o intervenție atomică și armată „din afară”, cum o preconizau nu puține forțe politice de dreapta de pe continent.

Viitorul, pentru noi, cei care visam o mare literatură, era clar negru spre gri, singura speranță putea fi în profitarea de spărturile din sistemul cenzurii – o cenzură cu mai bine de trei sau cinci nivele! –, când capii politici tentau, uneori, o forjare mai edulcorată a imaginii lor, uneori cu acordul viclean al Rușilor. Aceasta s-a întâmplat la sfârșitul domniei lui Gh. Dej, când a fost primit să discurseze la Națiunile Unite și, abil, el s-a folosit de celebra hartă economică propusă de C.A.E.R. blocului estic comunist, contestând-o, nouă revenindu-ne tronsonul agricol. Dar mai ales odată cu înscăunarea tânărului Ceaușescu, viclean și enorm ambițios, folosindu-se de Maurer, fost consilier al înaintașului său, proclamând, îndrăznind sau schițând, cum vreți s-o luați, o desprindere de metodele, unele dintre ele, ale stalinismului barbar. Cu o distanțare clară și înverșunată față de înaintașul său, de Dej, fostul său protector, trădare care a fost pe placul nu puținilor naivi, printre care, recunosc, și cel ce semnează aceste rânduri!

6

După încheierea Festivalului de la Cannes și o plimbare cu mașina cu Maria în Italia, iată-ne pentru prima oară la Paris, unde mă așteaptă o veste ca un zid ce-ți cade fără avertisment peste tine: discursul din Iulie a lui Ceaușescu, așa-numitele *Teze din Iulie*, un fel de program de reeducare națională, încărcat de recomandări și interdicții pentru întreaga națiune, ce depășesc nu rareori ridicolul, cu un ton marcat de isterie vicleană și de o neașteptată grabă, lăcomie de putere absolută și care merge până acolo încât își încalcă aproape toate principiile politicii

din ultimii ani, ce l-au așezat în rând cu colegii săi din Vest, cu un Kádár și cu Dubček, când afirmase teze cvasi-liberale, ce i-au adus chiar și un început de popularitate. Și interes din partea forțelor occidentale. Pentru întâia oară în ultimii ani, lava discursului său nu mai trădează amprenta lui D. Popescu și accentele sale intelectualiste, ba se pot remarca, chiar și la o primă lectură fugară, ciudate note ce reamintesc stereotipurile ligvistice și de frazare proletcultă, de tipul „se impune ca să”, „neprecupețit”, „mânia întregului popor”, „viitorul de aur”, „cu o voință neabătută” și altele care, probabil, în lunile acelei veri fierbinți a anului ’71, au redat speranțele nu puținor activiști și rinoceri ai partidului, pe care propria sa politică, după ’65, i-a îndepărtat de la putere.

Încă o dată am putut observa că limba de lemn a politicienilor, cel puțin a celor din Est, de după al doilea război, dincolo de aparența de fond sărac lexical și de uz excesiv al unor clișee stilistice sumare, a fost un excelent cod de a transmite, în afara proclamațiilor anoste și lemnoase ale partidului, noile schimbări ce au loc adeseori într-un cerc politic restrâns și înalt. Felul cum se mișcă, cum se modifică accentul pus pe același clișeu, apariția, parcă întâmplătoare a unui nou substantiv care se repetă de câteva ori sau a unui atribut, cu o insistență ce nu e defel ceea ce pare, adică sclerozare sau sărăcire de limbaj, ci mai degrabă un soi de indicație, de „avertisment”, iar apariția în discursul din Iulie ’71 a Șefului Statului a acestor fraze grosiere, insultătoare și brutal pedagogice, cu sfaturi și „recomandări” sub nivelul oricărui mahalagiu cu patru clase, trădează pentru prima oară insolența cuiva ce se crede bine fixat în scaunul său și mai ales o grabă, o lăcomie abia mascată de putere absolută. O viguroasă răbufnire

față de, mai știi, propriile sale „cedări” în fața insistențelor anturajului cu vederi tehnocrate, intelectualiste! Ca și un semnal, un fel de butelie aruncată în mare, că cine știe, puterea *unora* ar putea reveni!

A fost însă un fals semnal, deși în vara aceluiași an nu puțini foști demnitari și activiști, în uralele zecilor de mii de manifestanți de pe tot cuprinsul țării, și-au dat „adeziunea” – colorată, vai, și de nu puține texte de susținere semnate de nume ce aparțineau noilor tehnocrați sau unor reali intelctuali susținuți tot de *el*! – deoarece – și mulți se temeau de aceasta! – nu a fost o revenire nici la actorii și comanditarii stalinismului și nici la aerul acelei vremi; nu, Ceaușescu părea că vrea să se desprindă pur și simplu nu numai de propriul său trecut, dar și de stereotipurile lingvistice, simbolice și rezonatorii ale comunismului – deși invoca la tot pasul acest substantiv, ornat neobosit cu cele mai simpliste și ridicole atribute! –, părând a voi să se solidarizeze „de această dată” nu doar cu clasa muncitoare și cu „țărănimea revoluționară”, ci, efectiv și gălăgios, impenitent și arogant, cu întreaga națiune!

Iar pentru aceasta a luat în gaj, „neabătut”, istoria națională, marii noștri conducători de oști și chiar voievozii, tipologie pe care, altădată, el și tovarășii săi sovietici o încărcau de epitete disprețuitoare, urcând senin până la Eminescu! Cel care în anii cincizeci era epurat din manuale, iar capodoperele sale erau tratate drept minciuni sfruntate sau pure acte servile închinate „monstruoasei coaliții” – cea a burghezo-moșierimii, se înțelege!

După cum prea bine se poate observa, am alunecat încă o dată înapoi în cronologia acestor confesiuni intime și mă aflu din nou în Parisul verii lui ’71. Înaintarea în timpul acestor

rememorări, sper că s-a observat aceasta, nu respectă vectorul-săgeată, linear, al timpului „obiectiv” – sau cel care ni se pare astfel; și nu e în nici un fel corolar cu moduri ale timpului nostru zis subiectiv, de tipul înaintării melcului pe dâra sa albicioasă sau a acceleratului ce lasă iute în urmă case, pomi, peisaje, drumuri, ci timpul meu de aici și de acum este mai degrabă un *timp* al „cocorului” sau, dacă vreți, al regalului „condor”, ce „supra-evoluează” în cercuri largi același ținut, bogat și nu, dar ascunzând mișcări multiple ale ființelor ascunse acolo „jos”, relief ce pentru abila zburătoare nu e adesea decât o masă plată, vag rotitoare, dacă nu un labirint viu, o revenire în cercuri și sub unghiuri abia diferite, ce vor trebui să nască mereu nu numai alte posibilități sau fapte, dar și alte interpretări, adeseori după impulsuri abia observabile, cum ar fi mișcarea curenților de aer sau schimbarea luminii.

„Condorul” ce se rotește deasupra a ceea ce se numește „viața mea” nu sunt însă eu, cel ce *aici* vorbește prin litere și semne, ci impulsul meu nestăpânit spre necontenită, obsesivă întoarcere – suspectându-mă la prima „versiune” de grabă sau de superficialitate, neîncrezător în primele tresăriri ale memoriei și ea o „feminină” ca atâtea alte calități și impulsuri! – spre o tot mai afundă înțelegere a unui așa-zis „proces” sau „epică vie” sau „fapte ordonat-dezordonate” în aparență, ce ascultă când de o idee, când de ticuri mai mult sau mai puțin mimetice, uneori de un reflex imitat sau moștenit, când de un impuls pur și simplu; dacă nu de una din acele disperări momentate, însă adânci, care pot părea nevroze! Și, la pragul acestei vârste la care mă aflu acum, o vârstă ce nu mai acceptă nici un subterfugiu sau motivații de un ordin sau altul, fac uz de un privilegiu sigur al vârstei: știu că pot fixa niște întâmplări

și fapte, evenimente și istorii, dar mai știu că ele, acestea, mă vor abate de la grava acțiune a contemplării spre a mă ispiti cu veșnica și superb vanitoasa credință a *înțelegerii,* de parcă cineva s-ar putea înțelege pe sine fără... ajutorul Zeilor! Și nici cu ei, deoarece acești Zei, dacă „ei” există” și nu ne-au părăsit de tot, după ce i-am alungat cu atâtea artificii ingenioase, viclene sau doar brutale numite când religie, când știință, când logică, când poezie, întâmplare, sau politică de-a dreptul, dacă *ei* ne-ar ajuta și nu pentru că am merita-o (la acest nivel a ceea ce numim existență se opresc multe privilegii ale actorilor care suntem), ar fi inutil! Un impuls ciudat-poetic îmi șoptește cu insistență și mă încredințează că, acum și *aici*, ajuns aproape de ceea ce s-ar putea numi un sfârșit de drum, de „cale”, că... abia lucrurile de care ne-ar păsa foarte mult, cum se spune, acele „lucruri” și „evenimente” pe care am dori mai ales să le înțelegem și care ne zăpăcesc și ne orbesc nu rareori prin amploarea lor de-o complexitate și de-o imprevizibilitate aiuritoare, tocmai ele, acestea, fac parte din cele puține și iremediabil ascunse, gravide de un nucleu de radiu sau de un grăunte diamantin, imposibil de fasonat, de șlefuit, de înțeles!

Marcel Proust, dintre marii prozatori ai secolului trecut ,a fost singurul care a înaintat astfel, în cercuri largi, reculând, revenind mereu, cu senzația pe care a dat-o multor lectori grăbiți că scriitorul francez, astmatic și snob, își periclitează propria-i intenție fundamentală, deoarece epicul, se știe, înseamnă *mișcare*; (dacă vreți o definiție ceva mai completă – o mișcare ce aglomerează, ce se „umflă”!) ; iar cine spune mișcare spune, indubitabil, înaintare în timp, în acțiune! Or, prins într-o magnifică aventură care în ochii mei a semănat mereu cu fascinantele expediții medievale ce aspirau la descoperirea

unor teritorii nevăzute și cvasi-fantastice, Proust înaintează nu numai „stând”, „pasiv”, reculând mereu, uneori uitând pe zeci de pagini „să se miște”; privind, naratorul, fascinat același profil înțepenit, „fotografie” sau portret al ducelui sau ducesei de Guermantes, al lui Françoise sau al jovial-mefistofelicului baron de Charlus, uitând pur și simplu să-i „împingă” pe aceștia, „să-i facă să se definească prin mișcare, așa cum face orice prozator care se respectă. Dar... ciudat, după „un timp”, se decide, oarecum fascinat de ceea descrie, „ațâțat”, să se miște el însuși, descriind cercuri tot mai largi sau mai restrânse în jurul acelei figuri înghețate care, cu greu dar irevocabil începe încet-încet să se clatine, să învie aproape, prinzând relief, poate chiar și caracter, iar până la urmă exersând fără greș un fel de „neliniște atractivă”, o magie ciudată, inconfundabilă, în ochii lectorului paginii! Care, cum se întâmplă, nu înțelege mare lucru, dar e fermecat, uneori chiar „ferecat”, uimit de cele ce i se întâmplă – lui și paginii care îi flutură în mână! Proust știa, ca puțini alții, că arta romanului, a literaturii nu se bazează în nici un caz pe *înțelegere* în primul rând, ci pe o *contemplare*, asiduă, concentrată, enorm-repetitivă, de parcă în fixarea obsesivă a unei figuri „plane” ea poate și numai în acest fel să-și trădeze esența, particularitățile, surprizele ce decurg din ființă! Descoperind astfel o nouă lege în marea artă numită tipologie, arta portretului (cheia de boltă a creației în proză, pictură, sculptură sau cronică istorică!), artă unică a creației personajelor vii, adesea, cu certitudine, mai vii decât cei din jurul nostru și oricând, cele care duc peste veacuri figura umană și o fac *posibilă* în esență – *concretă* realmente și aproape zeiască –, Ahile, Odysseus, Hercule, sau (falșii!) noștri contemporani de oricând, Don Quijote, Hamlet, Lear, Falstaff,

Iago, până la Emma Bovary, Anna Karenina, poate chiar și unele personaje și sfinți ai tuturor religiilor, figuri emblematice din Vechea și noua Biblie – Abraham, Isaac, Iosif, Solomon, David, de la Iisus până la un Alioșa Karamazov, Ivan, Raskolnikov, Ion și alții, alții! Nu foarte mulți, dar ei sunt cei care populează cu adevărat și *viu*, insuportabil de viu în anumite momente ale destinului nostru individual sau colectiv, ei sunt cei care populează culoarele panteonului invizibil și înalt dominant al umanității! Personaje fabuloase în care ficțiunea se amestecă prodigios și ciudat cu realul, sculptând mitul, dar și ieșind cumva necontenit în afara lui, proiectându-ne în bazaltul concretului, cel imperisabil și etern, precum Zeii și cu mult mai „lipiți" de destinul nostru, simțindu-le uneori, cu certitudine, nu numai „suflul", dar și ceea ce am putea numi *necesitatea* – dorul, nevoia!

Autorul nostru începe să „se miște" el însuși dar numai între intervalele „obiective" care acoperă unele descrieri de natură sau așa-zisele amintiri de grup și poate cam în felul unui copil retardat care încearcă, singur și într-un cabinet semi-întunecat, fixând încăpățânat câteva fotografii și personaje prinse uneori în instantanee grăbite ale unor personaje doar pe jumătate cunoscute și încercând, în lungi minute ce se apropie de un fel de delir ascuns, să le învie, să le pătrundă firea, voința; așa cum facem cu toții, uneori, insistând, revenind și privind fix, crispat și maniacal în albumul sărăcăcios al familiei, vrând să înțelegem sau să întrezărim firea, decizia ciudată, poate chiar destinul unuia sau altuia dintre membrii clanului care a făcut altădată atâta rău sau bine, lui sau celor apropiați, și care, poate, și-a dus secretul în mormânt.

Aproape nimeni nu a înțeles actul meu de „ieșire din sistem”, demisia din fruntea revistei *România literară* și declarațiile din presa franceză și germană. Cu siguranță nici străinii, francezii în nici un caz, Pierre Daix, redactorul-șef al revistei *Lettres françaises*, organ al influentului Partid Comunist, a refuzat să-mi publice un articol în care notele mele critice la sistem erau extrem de voalate, iar observațiile negative pe care i le făceam șefului statului destul de nuanțate. Însă clare!

Apoi, printre altele, eu și Țepeneag, în acea vară pariziană alături de mine, am avut o întâlnire publică cu o seamă de scriitori francezi care, în cele din urmă m-au sfătuit să renunț la protestul meu din *Le Monde*, deoarece, afirmau ei, preocupați de ale lor, astfel făceam rău „stângii” și dădeam apă la moară dreptei franceze!

După câteva luni, în toamna aceluiași an, ’71, am plecat în Germania, unde am pățit-o mai rău – *Die Welt*, marele ziar al Partidului Creștin Democrat, aflat la putere, mă învinuia că-mi „calomniez cuibul”, adică țara, atacându-l pe Prim-Secretar.

„N. Breban beschmutzt sein Nest!”

Revolta mea, strigătul meu pe jumătate sau stângaci, după unii, se voia un clar și apăsat semnal de alarmă dat din vârful „dublei piramide” – a Culturii și a Politicii! – și ani de zile, apoi, atitudinea mea a părut un eșec, o cu adevărat de neînțeles „stângăcie” din partea cuiva ce până atunci arătase în „ambele zone”, pe „ambele scene”, o forță și o îndemânare care i-au preocupat pe nu puțini; și care păreau să anunțe o carieră spectaculoasă!

Când, după un an petrecut în R.F. Germania, unde mi s-a acordat cetățenia germană, după Mamă, m-am întors, un pic

cam precipitat și entuziast, e drept, deoarece voiam să particip la Congresul scriitorilor ce urma să aibă loc în Mai ’72, colegii mei nu m-au votat ca „delegat” – cum nici pe Țepeneag și nici pe Goma! – și în felul acesta ni s-a trântit ușa în nas, „lumea”, vorbesc de mediul literar, cultural, se purta, se mișca și se prefăcea că „nu înțelegeau nimic!”; sau... mai știi, chiar nu înțelegeau, ca și unii scriitori de largă celebritate și bine instalați în același „sistem”, precum Bogza, Stancu, sau Jebeleanu, care păreau sinceri când mă asigurau că „gesticulația” Șefului Statului din vara trecută, ca și zecile și miile de adeziuni și adunări nu fuseseră decât o manevră politică fără urmări, „el” urmând să dea înapoi în cunoscutul său stil viclean!

Iar când, peste un an, în ’73, am reușit să public, cu ajutorul lui M. Preda, care conducea editura Cartea Românească, un roman, *Îngerul de gips*, la care lucrasem de câțiva ani, cei mai mulți, se pare, au rămas destul de „nedumeriți”! Poate se așteptau – ei și politicienii momentului! –, într-un curat stil dâmbovițean, la o epică de tipul unei fabule literare unde, într-o formă sau alta, să-mi explic sau să-mi comentez gestul exploziv. (Cum a făcut-o de altfel P. Dumitriu, care, după fuga lui în ’960 în Occident, a publicat iute, în Franța, un romănaș, *Rendez-vous au jugement dernier*, unde, cu nume abia schimbate și ridicole, se răfuiește cu foști colegi, M. Beniuc, sau cu ștabi politici, L. Răutu, într-o epică zglobie însă cu mult prea numeroase tonuri și ticuri triviale, nepotrivite după opinia mea de atunci și de acum cu actul și cu ruptura sa de carieră care a uimit la timpul său, la fel, nu puțină lume.)

Îngerul de gips a fost atacat, cum am afirmat-o mai sus, de patru servitori ai regimului, nume „însemnate”, la comanda lui

D. Popescu, cum mi-a confirmat-o el însuși – Ov.S. Crohmălniceanu, Aurel Martin, Valeriu Râpeanu și blândul Ion Ianoși, care apoi, rușinat, în ’984 a pus umărul să-mi apară un amplu roman, reținut de foruri, *Drumul la zid*. Cu aceeași „ocazie”, însă, doi critici prieteni, inși de reală prestanță literară, au refuzat „să se bage”, cum se spune, adică n-au scris nimic despre carte – Ion Negoițescu și Nicolae Manolescu.

E drept, *Îngerul de gips* e o construcție dificilă și e, după primele mele trei romane, care s-au bucurat de un real succes de public și de stimă, cum se spune, întâiul din seria amplă care propune teme, zise, abisale, adică ce întrec cu mult preocupările, chiar și esențiale sau organice, ale prozei române de dinainte și de după al doilea război. Astfel, în aceeași ordine tematică au urmat apoi, abordând motive politice și culturale dincolo de orice actualitate – chiar și de actualitatea sau tradiția națională –, *Don Juan*, *Bunavestire* și *Drumul la zid*.

Cu excepția ultimului, *Drumul la zid*, toate au fost vehement atacate de aproape întreaga presă politică și literară, și nu atât pentru conținutul lor, să zicem, „anti-sistem”, deoarece nu era cazul, ci ca o pedeapsă mereu reiterată pentru „ieșirea mea politică din rând”. Și din teama că-mi voi păstra neștirbit prestigiul literar, atracția față de tinerii scriitori și la public, iar vizele de ieșire spre Vest, atât de discutate de numeroșii mei denigratori de-a lungul anilor, nu mi se ofereau din pricina cetățeniei mele duble, pe care o păstrez și azi, româno-germane, deoarece faptul că mi-am păstrat cetățenia română mă făcea ascultător al legilor și restricțiilor în vigoare – foarte probabil, în ultimii ani înainte de revoluție, când forurile politice s-au convins că nu eram domesticibil, speranța lor era

ca eu să rămân „acolo”, în Vest, unde aveam rude, unde publicam și unde-mi adusesem și logodnica, pe Cristina.

Iar în zgomotoasa presă scandalul din ultimii ani în jurul meu și al numelui meu, după ce C.N.S.A.S. a înjghebat în pripă un dosar de „colaborator” fără să aibă cea mai măruntă probă scrisă din partea mea și înainte ca justiția să-și dea verdictul, răspândindu-l cu nerușinare pe frontispiciul multor tabloide, încălcând astfel regulamentul acestui organism aflat sub ascultarea parlamentului, s-a iscat strict în jurul discuțiilor mele telefonice cu șeful Securității Statului, mulți jurnaliști și alții fiind uimiți de „amabilitatea” față de Breban a lui N. Pleșiță. Dar confuzia voită și nițel ticăloasă nu numai a comentatorilor, dar și a primei decizii a Tribunalului orășenesc, infirmată decisiv și categoric de Înalta Curte de Casație și Justiție după trei ani procedurali, vine de fapt din ceea ce se înțelege prin judecarea și aprecierea unui om sau a unei fapte *rupte din context*; la fel și amuzant de „scandaloasă”, dacă pot s-o spun astfel, a fost hotărârea dnei judecător Ciubotaru, care a semnat hotărârea de „colaborator” a Tribunalului orășenesc, sub motivația că „Breban a restricționat prin influența sa «telefonică» cu Pleșiță dreptul la libertate a trei români!”. Ei bine, doi dintre aceștia se aflau tocmai la Paris, cel mai liber oraș al Europei, Monica Lovinescu și Virgil Tănase, iar unul dintre ei, Paul Goma, se afla în țară, îl primeam în casă și îl ajutam, după limitatele mele posibilități. Iar când avocatul meu, dl Sergiu Andon, a oferit instanței două luări de poziție ferme în apărarea mea și a situației mele de atunci tocmai ale celor cărora le „restricționasem dreptul la libertate”, P. Goma și V. Tănase – a treia persoană, Monica Lovinescu, fiind decedată –,

Curtea și (așa-zisa!) doamnă Ciubotaru le-a refuzat pur și simplu: „Nu sunt relevante!”.

„Ciudata” și „miraculoasa” amabilitate a Șefului securității față de persoana mea venea, evident, din frica acestui înalt demnitar – poate și a Șefului său politic! – de a mă coaliza eu însumi cu Goma, deoarece „ei” erau cu siguranță la curent cu faptul că P. Goma mă vizitase și-mi propusese să semnăm împreună scrisoarea de adeziune la Mișcarea lui Havel, care stârnise multă vâlvă în epocă. Iar acești „domni”, Pleșiță și Jupânul său, vioiul și extrem de abilul Ceaușescu, cu relații faraminoase în lumea a treia, mai ales, știau că, dacă adeziunea către Mișcarea lui Havel o semnează și Breban, un scriitor cunoscut de milioane și aflat până de curând și în manuale, nu mai putea fi vorba de un semnatar singuratec, „ins fără talent și fără cărți, precum P. Goma”! Într-adevăr, în acei ani, Goma nu publicase în România, din diverse pricini, pușcărie politică și boicotul instituțiilor de cultură, decât un volum de nuvele, încă nu publicase nimic la Paris, numele lui nu era pronunțat decât la Europa Liberă și acolo doar alături de Țepeneag, care era, la acea dată, mult mai activ și mai prezent în lumea literară.

7

Mulți s-au întrebat atunci, în fierbintea vară politică a lui ’71, poate se mai întreabă și acum, unii, ce l-a făcut pe N. Breban, în perspectiva unei formidabile cariere literare, poate și sociale, să... defecteze?! Doar un discurs inflamat al șefului statului?

Aminteam mai sus fuga lui P. Dumitriu, care s-a comentat ani, până azi, încă, deși, în „cazul” lui, spre deosebire de actul meu, trebuie reținute două lucruri: P. Dumitriu, ins de real, puternic talent, intelectual de primă mărime, a fugit de propria sa operă publicată sub comuniști, marcând și el, cu o vigoare detestabilă, stalinismul barbar al acelei perioade. Și-apoi, P.D. a fugit, a rămas mai bine de trei decenii în afara granițelor și a literelor române. Șters din toate comentariile critice, scos din manuale și din biblioteci, cu un nume „afurisit” pentru nu puțini critici afiliați puterii. Spre rușinea noastră, noi, scriitorii români ce ne afirmaserăm în aceeași perioadă, dar și spre rușinea celor deja consacrați și care aveau cu siguranță influență, măcar în treburile comunității, vina noastră de neșters de a asculta orbește (mi-a venit să scriu „câinește”!) dispozițiile barbare ale conducerii de partid de a șterge de pe toate tabelele, din comentariile critice și de a scoate din biblioteci numele și operele celor care aleseseră libertatea. După știința mea, politicienii și scriitorii de la Vestul României, Cehi, Unguri și Polonezi, nu au comis acest act de „linșaj” cultural și de sărăcire, de dezinformare a opiniei publice în legătură cu colegii lor ce au uitat să se întoarcă în paradisul roșu!

Nu, în ce îl privește, încă tânărul N. Breban nu avea de ce să fugă de cărțile publicate, cele trei romane dintre care doar unul trata o temă de partid, dar și aceasta, după cum s-a văzut în comentariile critice și în afluența lectorilor, într-o cu totul altă manieră decât zecile de tomuri epice înfeudate realismului socialist. Și-apoi... N. Breban nu a întors spatele României, nu „a fugit”, deși Germania i-a deschis toate porțile și apoi Franța, deoarece el s-a născut pe acest pământ, se pare că sevele și

vinele acestui sol i-au pătruns „oasele genetice”! Și-apoi, eu însumi, ca om, ca individ și ca cetățean al unui secol XX tumultuos, barbar, dar și bogat în creație umană și culturală, cu o *fugă* nu credeam a rezolva *problema*! A mea, dar și a literaturii naționale, a destinului meu – se vede cu claritate azi! – cu mult prea „lipit” organic de acest pământ. *Problema*, dacă este una, ține mai mult de unele „imponderabile”, de influențe și ispite ce se află cu mult peste linia intelectului nostru, oricât ar fi acesta de viu și de perspicace!...

Unii, plătiți sau din pură instinctivitate civică, l-au acuzat aspru, tranșant pe P. Dumitriu (adesea numele meu i-a fost alăturat!), eu n-am făcut-o niciodată – era dreptul lui să plece, era „libertatea” lui s-o facă. El a deplâns apoi și deceniile petrecute în Vestul bogat și liber, și încă o dată era opțiunea sa. E adevărat că el și opera sa, publicată la prestigioase edituri franceze și germane, nu au avut nici pe departe efectul, succesul cărților sale din anii cincizeci în Republica Socialistă România! Și nici el, o personalitate puternică, marcantă, n-a mai jucat rolul și n-a avut influența în treburile comunității scriitoricești pe care le-a avut aici, redactor-șef al celei mai prestigioase reviste literare, *Viața Românească*, director al mamutului editorial E.S.P.L.A.

După întoarcerea sa în țară, după revoluție, în ’90, unii s-au grăbit să-i consacre largi interviuri, chiar și cărți, deplasându-se în Franța, în orașul Metz, unde locuia și unde a murit, jurnaliștii de TV, Lucia Negoiță și Cătălin Țârlea, dar, mai ales, importantul critic literar, Eugen Simion. Dar niciunde marele prozator nu a catadicsit la cea mai sumară și cât de cât obiectivă analiză a celor ce s-au întâmplat după fuga sa, cu atât mai puțin n-a scăpat o vorbă despre soarta prozei anilor șaizeci și șaptezeci,

care abia atunci, după barbaria stalinismului, a cunoscut, ca și poezia și exegeza critică, o reală și „miraculoasă deșteptare”. O creație la un înalt nivel și, lucru de seamă, o victorie dublă, culturală și politică, reușita readucerii în forul public și exegetic a marilor nume de întemeietori și ctitori ai clasicismului și modernismului românesc, de la T. Maiorescu la Iorga, de la Lovinescu la G. Călinescu și Ion Barbu, de la Liviu Rebreanu la Hortensia Papadat-Bengescu, ca și la atâția alții fără de care ar fi de neexplicat cum o țară, o națiune ce și-a împlinit târziu, foarte târziu față de națiunile vestice, destinul de a fi o comunitate lucidă și mândră de sine a devenit aptă de a crea valori de prim rang în știință, arte și cultură. Iată că sintagma „rezistența prin cultură”, minimalizată de unii belferi, prin afirmarea principiului maiorescian al „artei pentru artă”, adică excluderea frontală și decisă a oricărei morale, de oriunde ar veni ea, în creația literelor și artei, a însemnat că ne-am scuturat și am dat hotărât la o parte „indicațiile prețioase de partid” și „morala proletară”, serbând astfel, citând și comentând amplu numele întemeietorilor și ctitorilor culturii, dar și ai națiunii, nume interzise, dar și terfelite și calomniate murdar în anii stalinismului! Nu, nu am răsturnat „sistemul”, dar i-am îngenuncheat axa ideologică, axa culturală și am reînnodat în bună parte reala istorie a națiunii și a instituțiilor ei.

Pentru exilatul P. Dumitriu, totul s-a oprit după anul ’60, când a fugit cu o Volgă împrumutată de Partid, în spatele său, se pare, fremăta infernul, numai că noi, locuitorii acestui „infern”, am luptat atunci, în acei ani, nu numai pentru redeșteptarea și repunerea în drepturi a întemeietorilor și maeștrilor artelor și literei, dar și, mai ales, pentru a dărui contemporanilor noștri

lucrul cel mai de preț de care are nevoie o comunitate umană aflată sub presiunea vremii – speranța!

Revin încă o dată asupra „rebeliunii" mele surprinzătoare pentru mulți, de la Paris, în presa occidentală, în vara *Tezelor*... ceaușiste din '71, dar o fac pentru că s-au spus cu mult prea multe neadevăruri, false aproximații, calomnii și adevăruri „partinice" despre actul fostului Șef de Stat, ca și despre poziția mea atunci.

Nu, evident că Ceaușescu nu voia în nici un fel să-l „imite" pe premierul coreean și nici nu voia să-și schimbe „garda politică" – deși a făcut-o! Avântat și sprijinit de multiplele sale relații de pe multe continente, tindea spre o acaparare absolută a puterii, păstrând încă, câțiva ani, protocolul relațiilor cu biserica moscovită, ca și limbajul ei!

Voia, pasămite, cum o afirmam mai sus, să iasă din rândul celor care urmau prea rigid modelul post-stalinist, voia, absolut utopic, să câștige sufragiile acelor sute de mii sau poate milioane de români care l-au aplaudat în zilele fierbinți ale lui August '68, când a atacat public Pactul de la Varșovia, al doilea pact militar și al lumii și al cărui membru se afla de fapt, voia, cum am mai amintit-o, să se înscrie, nici mai mult, nici mai puțin, în linia marilor figuri ale istoriei naționale, sperând și să poată profita de confuzia și slăbirea centralei moscovite, iar prin duble și triple manevre (una din ele era un limbaj aproape liberal în afară și înlăuntru o strângere a șurubului pe care o parte a presei occidentale s-a făcut a nu o observa!) să se strecoare printre piesele cu pondere din „lumea a treia", ba, dacă se putea, chiar în fruntea lor, după un Nehru și egipteanul Nasser.

Utopia îndrăzneață, putem spune obraznică, a unui fost aprig aparatcic stalinist de a se înșirui în linia Domnilor României, citându-i pe Iorga și pe Eminescu, oricât ar părea de bizar, nu ar fi fost cu totul imposibilă, după modesta mea părere! Cu toții am asistat în secolul trecut la răsturnări și cameleonisme de-o mie de ori mai neașteptate și percutante! Dar.... cum o spune un vechi și isteț proverb românesc, „fiecare pasăre pre limba ei piere!”.

Nu te poți strecura printre Întemeietori dacă aduci de acasă o ființă isterică, propria soție, animată de cele mai primitive impulsuri culturale și civice, și s-o pui în fruntea celor care conduc, a știutului Birou Politic! Iar aici, printre „sfătuitori”, lăsându-i de formă pe cei cu care te-ai înscăunat – cu excepția lui Maurer, prudent dar poate și laș! –, să salți „acolo” indivizi fără nici o pregătire profesională, aculturali înrăiți, unii foști pistolari de-a dreptul, apți de a executa orice comandă!

Ideea, probabil și „linia” lui Dumitru Popescu (poate și a altora, pe care însă nu-i știu și nu i-am auzit afirmând-o), o cotire vicleană spre un naționalism „de fond” și nu doar de față, s-ar fi putut realiza, cred eu, dar cu oameni, cu „cadre” de un cu totul alt tip și factură și partidul, la ora aceea, îi poseda, m-am convins eu însumi de aceasta fără dubiu și spre surpriza mea în scurta perioadă când am stat printre aceștia! Cu alte „discursuri” și, în primul rând, cu alte proiecte economice, mai potrivite cu țara, cu tradițiile ei în modernitate, mai bine adaptate reflexelor naționale, în funcție nu numai de cererile pieței internaționale, dar și cu materiile prime de care dispuneam. În nici un caz cu un atac paranoic la adresa țărănimii și a fondului agricol uriaș, dezechilibrat în mare măsură de o colectivizare stalinistă brutală și nici cu o

demagogică și provocatoare ideologie așa-zis „națională”, care jignea și îi îndepărta pe toți cei cu o conștiință etnică vie; și dintre aceștia erau nu puțini! (Unul dintre aceștia a fost și primul, la Timișoara, care a stârnit avalanșa de neoprit!)

Dacă ideea, să zicem, a fost „bună”, „posibilă”, apoi punerea ei în aplicare a fost dezastruoasă și s-a sfârșit cum o știm! În viață, ne învață bătrânii, e preferabilă mai degrabă o idee, să zicem, de-a „doua mână”, dar pusă în practică de inși pregătiți și chemați pentru aceasta! De altfel, această „cotitură” statele de la Vestul României au cam aplicat-o nu pe o linie propagandistică și ultra-centralizată, ci speculând nu puține fisuri organizatorice și șanse nevalorificate din planul C.A.E.R.-ului moscovit și astfel, din nou, Cehii, Ungurii și Polonezii au fost cu un pas mai aproape de Piața Europeană, lucru ce s-a văzut prin reușita lor intrare, înaintea noastră, în U.E.

Ceaușescu a fost, în ultimele sale două decenii, stăpânit tot mai vizibil, până la caricatură, de un *hybris* tipic celor care, după reale reușite, după unele succese neașteptate și de primă mărime, li se pare a fi ființe alese de destin pentru a conduce! În România, fostul ucenic de cizmar a fost înconjurat și asurzit de urale, coruri și epitete care ar fi putut disloca urechile unui elefant, iar farsa națională în primii timpi arată semne hilare și aproape amuzante prin primitivismul și exoticul lor (spre delectarea nu puținor occidentali cărora li se părea că vizitează o nație târziu și colorat medievală, cu accente bosforice!) și ultimul deceniu al „tovarășului” a dus la o decuplare absolută față de nevoile și starea reală a națiunii; părea că totul se scurgea iute, aproape caricatural și izbitor dintr-o poveste deja veche, cu domni trăind printre mătăsuri și în odăi închise, înconjurați de slugi mieroase ce-și construiesc ocolurile

îngrădite și severe, atenți cu Jupânul, care trebuie ferit strict, uneori cu tertipuri de-a dreptul puerile, de orice relație cu realitatea și-apoi, când Șeful își atinge limita după care un om nu se mai poate trezi dintr-un vis ciudat și inutil tuturor – executat, spânzurat *up and short*, „Scurt și sus”, ca într-un amuzant filmuleț al lui Clint Eastwood, în care nevoia noastră de basm, a tuturor adulților, se aliază cu forța singuratecului, cel „fără teamă și reproș”, adică a veșnicului supra-om deghizat într-un simplu trecător.

S-au întrebat mulți de ce eu, numai eu am reacționat la publicarea unui discurs care a stârnit apoi, în toată vara lui ’71, zeci de adunări „entuziaste” și sute, dacă nu mii de „adeziuni”, nu toate semnate doar de vechi aparatcici ce sperau o revenire în stalinismul românesc! (Nu am fost singur, în aceeași vară a fost deposedat din înaltul său post de secretar C.C. Ion Iliescu și trimis la „munca de jos”, al doilea secretar al *primului,* Telescu, de la Timișoara. Iar în toamna aceluiași an, Niculescu-Mizil, care în Biroul Executiv se găsea cam pe aceeași poziție ca Iliescu, a fost „avansat” ca prim-adjunct al prim-ministrului Maurer, într-un moment în care Maurer ieșea tot mai vizibil din sfera puterii. De altfel, posturile administrative, oricât de înalte, erau aservite celor de Partid. Ceaușescu, se pare, nu accepta cele mai vagi critici sau îndoieli în legătură cu noile sale planuri, indiferent cine le exprima. Chiar și punerea subită în umbră a aparatului administrativ după ce una din armele „democratice” ale „tânărului” Ceaușescu a fost tocmai o marcată „lăsare de lest” a centralismului politic, oferind, după ’65, aparatului administrativ o parte din funcțiile politicie executive și acceptând să fie avansați în posturi decisive

tehnocrați, alături de activiști politici – ingineri cu studii regulate, medici, profesori, inși cu studii în universități străine sau pe lângă cabinete ale partidelor comuniste occidentale, italiene sau franceze.)

De ce *numai* eu din tot frontul literar și cultural?! Și, mai ales, dintr-o asemnea înaltă situație, profesională și politică, în ajunul unei cariere care se anunța mirobolantă în ochii multora, din care unii s-au și grăbit să tragă semnale de alarmă, intrând în primul meu pluton de denigratori ce urma, apoi, să aibă inombrabili urmași!

Nu știu! Eu însumi, în anii care au urmat, mi-am regretat, în anumite momente, gestul, dar fără a-i nega justețea; nu de puține ori mi s-a reproșat faptul că ceea ce am făcut a fost „prost pregătit”, dar însuși discursul lui Ceaușescu și *Tezele* sale au fost abrupte, total imprevizibile, puține semne ar fi putut anunța în același an o astfel de cotitură fundamentală. A, dar în acest caz s-au găsit voci, numeroase – vorbesc mai ales de „vocile” din elita culturală, literară! –, care voiau să mă liniștească, să-mi relativizeze, dacă nu chiar să-mi anuleze gestul și întreaga sa radicalitate, afirmând că întreaga „tevatură” din „acea vară”, discursul Șefului statului, ca și zecile de adunări din teritoriu, sutele de adeziuni și articole de „susținere” nu au fost decât o „manevră vicleană”, menită să dea încredere Rușilor că Ceaușescu le rămâne credincios, iar vechiului aparat, exclus în parte tot de „el”, că nu sunt uitați!

O altă rezervă mi s-a făcut afirmându-se că da, actul meu era pozitiv, dar trebuia făcut „acasă”, de parcă *Scînteia* mi-ar fi publicat textele din presa occidentală. (Printre alții, o asemenea remarcă mi-a făcut-o chiar Ion Iliescu, în ’977, cu ocazia lansării romanului meu *Bunavestire*, primindu-mă în Cabinetul lui de

Prim-Secretar al Iașului, la șase ani de la protestul meu și la cinci ani de la întoarcerea mea în țară, într-un moment în care el însuși – și alți naivi! –, poate, credea că el va fi readus, totuși, pe lina de putere politică.)

Am asistat, spus pe scurt, în primii mei ani de la revenirea în țară din Germania, în ’972, la un amplu și aproape pitoresc teatru nu numai de atacuri diverse – oprite, la *Scînteia*, însă tot de Ceaușescu, care nu voia să-și compromită imaginea externă sau, abil, nu voia să mă propulseze ca martir public! –, dar și de numeroase și pitorești ironii la adresa *cuiva* care era pur și simplu nemulțumit de starea sa și animat de o insațiabilă „poftă de putere” – observați, eu, nu Ceaușescu!

Totul susținut de mașina enormă „de fund” a Securității, care din acei ani s-a pus în mișcare și m-a urmărit până la finele regimului. Prima lor variantă de intoxicare a fost că „Breban e țăcănit, e nebun!”, zvon care a funcționat mai bine de un an, până când am reușit să public amplul roman *Îngerul de gips*, atacat de sus și total, cum am mai spus-o, dar căruia nu i se puteau refuza „construcția epică” și forța personajelor, fapt ce compromitea mult „logica” acestui tip de zvonuri. S-a înlocuit pe loc cu o altă variantă, cea a unui „Breban, colonel” sau „ins cu sarcini suspecte”, zvon ce a prins din plin, a durat și s-a răspândit harnic nu numai în lumea mea, a culturii, în acest fel mulți se puteau privi în continuare liniștiți în oglindă. Căci altfel „cum de nu e arestat și de ce, după câțiva ani de recluziune, i se dau din nou vize de ieșire în Vest?!...” etc., etc.

Dar absolut nimeni nu a putut explica în aceste mai bine de două decenii acțiunea de urmărire a „organelor” și de atacuri vehemente în presa nu numai literară, cum de acest „zvon” a făcut o prodigioasă carieră, coexistând – ce „discordant”, ce

paradoxal – cu numeroase și penibile atacuri politice și șicane administrative la adresa mea, ani de zile în care, neavând la propriu un acoperiș deasupra capului, mi s-a refuzat să intru în posesia apartamentului cumpărat de tatăl meu și în care locuia un colonel de securitate; cu scoaterea din fișierele bibliotecilor a titlurilor romanelor mele sau cu tăierea fermă a numelui meu de către multipla cenzură din zeci și zeci de texte critice, ani la rând, cu tăierea mea de pe listele de avansare în organe de conducere la Uniunea Scriitorilor și atâtea și atâtea altele pe care, din silă, nu le mai invoc și de care nu m-am plâns public aproape niciodată.

Iar când am „mărturisit” unor prieteni din țară și din străinătate, plictisit de alte și atâtea variante ale intoxicării cu „Breban securistul” sau „ins cu sarcini speciale, agent de influență” etc., că, în fapt, l-am cunoscut pe generalul Pleșiță într-o *anchetă* ce a avut loc în corpul Ministerului de Interne, fiind de față un șir de colonei care mă acuzau, încercând să mă intimideze, având în față, pe masă, un interviu critic pe care-l dădusem unui mare ziar din Suedia – apoi, a doua oară, în aceeași clădire, o comisie cu alți colonei, în frunte cu același Pleșiță, care mă acuzau de un fapt cât se poate de real, anume de crima de a fi înmânat unui editor străin, lui René Coeckelberghs, manuscrisul romanului meu *Bunavestire*, refuzat de două edituri românești – unii amici au exclamat uimiți, nevenindu-le să creadă: „Dar bine... de ce nu ne-ai spus, omule?!...”.

Cui să-i spun și de ce?!... Și-apoi, cum să te aperi când o astfel de mașină enormă, cu zeci de servitori galonați și bine plătiți, imitând bine un serviciu-frate și criminal de la răsărit, are „sarcina” să te urmărească și să te asculte pas cu pas, zi și

noapte, să te murdărească, „neutralizeze”, izoleze, să-ți răspândească insistent imaginea unui dezechilibrat, a unui declasat și, dacă nu te poate înfrânge, nici intimida, să te facă măcar să-ți iei lumea în cap?!

A, de ce n-am plecat, de ce n-am... fugit?! Din nou, răspunsul meu este *nu știu*! Sau... de ce m-am întors de „fiecare dată” când mi se ofereau oportunități interesante în R.F. Germania, Suedia sau Franța? Din nou, francamente și cu mâna pe inimă – nu știu! Și, de altfel, nici nu e atât de important dacă eu aș putea sau nu să schițez variante de răspunsuri, de explicații, de motivări, de recurs la împrejurări, la trădarea și „nepăsarea” amicilor și a multor colegi, măcar din satisfacerea propriei mele inteligențe, vanitoase și setoase de „adevăr”, ca orice inteligență atât de „profesionalizată”; să încerc să mă apăr de acuze diverse, „logice” sau perfect fantasmagorice, știute sau doar bănuite, susurate pe la mii de colțuri în atâția ani. Ciudățenia stă totuși în rezerva, boicotul sau negativismul unora, vezi tăierea mea de pe orice listă de disidenți fluturată insistent de G.D.S., de Uniunea Scriitorilor (e adevărat, lipsesc și primii, curajoșii și adevărații mari disidenți literați, Baconsky, Țepeneag și Goma!), ca și reaua-voință a unor magistrați din Justiție și altele față cu realitatea și insistența enormă a acestui șir de atacuri publice și „subterane” – unele nici nu le amintesc aici și care mi-au făcut mult rău în lansarea romanelor mele în Franța! Unii au crezut că gestul meu radical și făcut public în marile ziare ale Vestului față de actul de manifestare evidentă a lăcomiei de putere a Șefului Statului era „deplasat”, „prost făcut”, un act care „a făcut mai mult rău lumii literare, deoarece a minat dialogul între noi și Putere”, vezi alegațiile splendidului nuvelist care a fost Fănuș Neagu. Pur și simplu un act al

vanității mele exacerbate, nemaivorbind că pentru unii, chiar din interiorul sferei culturii, fusese un act de „trădare a Partidului și a Șefului său!”.

Sau... să fi fost acestea toate, mă refer la „neînțelegerile”, zvonurile absurde și insistente, calomniile brutale sau viclene, ca și boicotul operei mele ani la rând semne ale unui așa-zis... „specific național”?! – m-au întrebat unii și m-am întrebat și eu însumi. Forme bizare ale unui fond de primitivism civic exacerbat de un regim politic care, decenii la rând, a stimulat și s-a folosit de astfel de „psihologii”, „stratageme” și tertipuri josnice capabile de a-i izola pe unii naivi, disperați sau „nătăfleți”, care credeau că-și pot afirma public unele întrebări, dubii sau chiar rezerve ferme la adresa omnipotentei, aproape „misticei” Puteri?!...

Și încă neajunsurile și suferințele mele, câte au fost, pălesc alături de atacurile la marele om care a fost Lucian Blaga, pus aproape în pragul arestării de un fost și mai tânăr coleg (M. Beniuc, public, în *Pe muchie de cuțit*, unde e atacat și împroșcat genialul filozof, dramaturg și poet, tratat drept *fascist*!), sau scoaterea brutală din tezaurul și memoria publică a tuturor scriitorilor, gânditorilor și artiștilor ce au ales libertatea, un atac la patrimonul național cultural, lucru pe care, cu excepția Sovietelor, nici un alt stat fost comunist nu l-a perpetrat. Nu, nu cred că e vorba de atât de discutatul și încă de extrem controversatul „Specific național”, la care voi reveni eu însumi la sfârșitul acestor confesiuni. Pentru a-mi spune direct și lămurit părerea, chiar de voi fi acuzat de „patriotism regional sau local”, cred, după o existență activă de mai bine de o jumătate de secol în București, fosta capitală și a Vechiului Regat, și încă după atâta vreme nu sunt convins că totul, orice

neînțelegere gravă, injustiție, persecuție brutală din partea reprezentanților Puterii trecătoare – fie ea autohtonă sau servind unor Imperii! –, crime și măsluire a trecutului și a demnității umane pot fi trecute în seama... Istoriei! A istoriei văzute în primul rând ca fatalitate, ca unic agent al Destinului unui Neam. Ori „inutilitatea luptei”, dacă e vorba de un dușman covârșitor ca număr și putere, dar și altfel, ca și așezarea „Mioriței” drept un model etern al nostru și al psihologiei de victimă fatală, aproape „sfințită”, pe altarul valorilor Neamului; sau ironiile curente și vechi la adresa Leșilor, a Polonezilor care au luptat secole cu două Imperii enorme, sfârtecați barbar nu o dată în teritoriul și mândria lor („ridicolul atac cu săbii al Polonezilor în fața tancurilor Tiger ale Naziștilor!”); neobosita școală veche a „înțelepciunii românești” care ne vine încă de la cronicari, de la un Miron Costin și alții, ba uneori chiar și din folclorul românesc, care, îngemănându-se cu ieremiadele din Vechiul Testament, ne învață că soarta noastră a fost și va fi mereu în mâna altora, că orice eroism e deplasat în sine, deoarece... deoarece...

Da, e drept, nici eu și nimeni de altfel nu disprețuiește arta compromisului și a cedării potrivite, relative și momentane, când forțele și „istoria” ne covârșesc pentru un timp, numele cel mai cinstit și admirat în istoria noastră, canonizat chiar de Biserică, e cel al lui Ștefan, dar știm și nu uităm că, în ciuda vitejiei și determinării sale, a avut cumințenia și calmul, răceala de spirit de a se însura cu una din fetele tătarului Hmelnițki, cel care cu o anume regularitate, de parcă era un fenomen natural, ne bântuia și ne ardea recoltele și ne ucidea copiii, femeile și bătrânii; sau că a îmbrățișat genunchiul mândrului rege Polonez Iagełło, având nevoie de un scut contra hoardelor

musulmane. Dar l-a învins pe Matei, regele maghiar, și și-a terminat lunga-i domnie într-o demnitate pe care a împărțit-o cu puțini domni care l-au urmat!

Pe mine, autorul care sunt, după ce „Ardealul”, în speță Clujul și instituțiile sale literare, m-a respins, „Vechiul Regat” a fost totuși cel care m-a acceptat, după o lungă și poate necesară gestație, gloria și celebritatea câtă o am au pornit de aici, din Sud, dar trebuie să spun că, în ciuda marilor mele prietenii din tinerețe, cu minunații „Valahi”, precum un Matei Călinescu sau Nichita Stănescu, nu am putut să mă identific vreodată cu „spiritul locului” așa cum el transpare din nu puține mărturii scrise, înfeudate nu rareori unei moliciuni dens parfumate, ce ne vin din Orientul zis Mijlociu, unei pasivități și unui scepticism catastrofic față de nevoia de a riposta, de a reacționa viguros, se înțelege, fără loc de împăcare!

Din discuțiile interminabile și furtunoase avute cu prietenii mei, în lungile nopți din anii cincizeci și șaizeci, eu am ieșit înfrânt de cele mai multe ori, uneori chiar acoperit de ridicol, deoarece, dincolo de argumentele mele, eram adesea dezarmat de ironia, sfătoșenia de pastă vie și truculentă a humorului „lor”, de limba vorbită aici, de o bogăție și o eleganță ce m-au stupefiat în primii mei ani în Capitală! În ce mă privește, eu am rămas ani la rând decorat cu brelocul unor tare ce nu se pot concilia sau ameliora și încă o dată îl voi cita pe Fănuș Neagu, unul din cei mai importanți prozatori de după al doilea război, nu încape nici un fel de dubiu, care, în verva-i nestăpânită și colorată, declara de nu puține ori, mai ales în absența mea, că „Breban nu știe limba română!”. „Adevăr” care, aproape ca un ecou, a fost preluat și după Revoluție de unii tineri literați, avizi de o glorie iute și doritori, pesemne, să facă ordine printre

poate prea numeroasele relicve sau „busturi literare”, moștenire a unui trecut cultural care trebuie prins în flama aruncătoarelor de flăcări ale post-modernismului.

8

Da, la „sfârșitul acestui drum care a fost viața mea!”, în ciuda orgolioaselor mele afirmații din sectorul artei, politicii și cam tot ce ține de această știință tânără numită psihologie, sunt nevoit să recunosc că la cele câteva și mari întrebări cu care m-am confruntat, uneori de-a dreptul și cu o violență pe care nu mi-o doream, nu am nici un răspuns, în afară de cel negativ – nu știu!

E adevărat că, așa cum li se întâmplă nu puținor inși care au activat cu o anume perseverență și credință, numită și vocație, într-o zonă importantă a creației de valori umane, mi s-a părut, nu de puține ori, aflat în cele mai diverse situații și ipostaze, în țară și în străinătate, că... *știu*! Ei bine, de fiecare dată mă înșelam, timpul, experiența, oamenii din jurul meu, politica sau istoria m-au făcut să înțeleg că... nu înțelesesem mare lucru din hotărârile mele care au făcut, într-un moment sau altul, să mi se modifice radical existența și raporturile umane.

Poate, mai știi, la aceasta și la acestea se referă Socrate în ultimele sale dialoguri cu ucenicii, știindu-și sfârșitul și timpul ce încă i s-a acordat (un privilegiu, oare?!), că de fapt, deși e considerat de mulți un înțelept și un învățător al tinerilor, „el nu știe nimic!”. Nu puțini, cred eu, sunt cei care, citind această afirmație, tresar uimiți, părându-li-se, dacă nu un paradox indescifrabil, un semn al unei prea afișate modestii sau pur și

simplu un semnal pedagogic pentru nu puțini îmbătați de știința lor! Dar Socrate, după opinia mea, se referă de fapt doar la acele lucruri, puține și realmente *esențiale*, pe care nu a ajuns să le și să și le clarifice, să le „înțeleagă”! A nu ști, a nu putea pătrunde, cunoaște esența, însemna pentru el, în fapt, adevărata ignoranță! Necesitatea morții, a zeilor, viața de „dincolo”, care poate fi și să nu fie, ca un vis, sensul existenței sau, dacă acest cuvânt, cel de sens, de rost, se poate atribui unui fapt, unui fenomen atât de „apropiat”, de „intim” și de uluitor de complex precum viața! Originea vieții și misterul Universului...

Iată probleme în jurul cărora filozofia și filozofii dezbat cu sârg și geniu de mai bine de două mii de ani, fără a ajunge, așa cum se întâmplă în știință, la o concluzie definitivă, „verificabilă” de experiență și pe care nu o poate contesta nimeni. Probleme, chestiuni, întrebări pe care omenirea, se pare, și le va pune până la sfârșit și care îi vor face pe unii gânditori să vorbească despre „conștiința tragică”. Probleme și întrebări care, la o mai rece și calmă observație, sunt, în fapt, semnul real, indubitabil al unicității speciei noastre, de *homo sapiens sapiens*, deși nu puțini ironizează sau se îndoiesc de necesitatea sau de apelația ca „știință” a filozofiei, tocmai din motivele de mai sus, și anume că nici unul dintre cercetătorii și magiștrii ei nu a ajuns la rezultate definitive. Și incontestabile, iar întreaga istorie a filozofiei, formidabilă, dramatică de-a dreptul și populată de uriașe spirite umane, e contestată tocmai din motivul că, comparată mereu cu știința sau cu simpla activitate practică, nu produce soluții definitive.

Da, asemeni marelui sofist care a fost Socrate, maestrul lui Platon, și eu „știu că nu știu nimic”! În acest fel, într-o jucată

ironie se poate afirma că am scăpat de lestul continuu și împovărător al unor „chinuri” și „văicăreli auguste”, pe care le auzim din gura și din paginile unor înțelepți, de azi sau de oricând, ce „nu înțeleg”, se plâng sau, mai viguros, afurisesc viața, destinul, soarta omului! Având dreptate, nu încape îndoială, și cum o declară obraznic un personaj al meu – au dreptate, *dar... numai atât*! Și credința în „cealaltă viață” mă face nu numai să mă împac cu existența – deși a mea și a multora, în secolul nostru, cel trecut, XX, a fost un basm și un coșmar atroce în același timp! –, ci s-o laud cu o constanță ce m-a uimit pe mine însumi nu de puține ori și în situații cel puțin discutabile, ba uneori chiar s-o glorific, uimindu-mă ca un copil sau ca un sălbatic de *existența ei*, de *posibilitatea ei*, e drept, după modelul unuia din maeștrii mei, spirit febril, adânc iconoclast și greu instalat în stima generală, filozoful Friedrich Nietzsche.

Un spirit grăbit, nonșalant cum avem atâtea în jurul nostru, m-ar putea defini iute ca un puternic vitalist dotat cu pulsiuni paranoide! Da, dar cu... opera mea, cu miile de pagini publicate și confruntate în decenii și cu spiritul critic cum rămâne?...

Foarte bine, mi se va răspunde, sunt un vitalist abil, care a avut puterea sau viclenia să învețe și să stăpânească regulile de bază ale unui exercițiu creator, chiar și în disprețul gradelor universitare, cineva care a avut noroc și, oricum, până ce ființa sa de carne nu va trece Styxul, vama dură, definitivă a oricărui efort uman, nu vom știi niciodată dacă se poate împăuna și cu ceea ce se numește valoare!

De acord, nu contest și atunci pot răspunde, dacă nu la toate „întrebările esențiale” enunțate mai sus, totuși la una singură: ce anume mă face *să cred*?! În acest grad și la acest nivel; doar...

vitalitatea?!... Doar „pulsiunile paranoide”, care, dacă și câte or fi fost, s-au topit de mult în substanța operei mele și în fibrele atâtor personaje, dintre care unele, precum Grobei sau Castor Ionescu sau chiar Rogulski, sper că vor rămâne?!

Să cred, se înțelege, nu în Zei, deși am publicat de curând un volum liric sub titlul *Cânturi* unde îi invoc și îi invit să ni se alăture! Nu în Zei și nici în Întâmplare, în Fortuna, o zeiță minoră, în fața căreia tremurau înșiși „ei”, Zeii îngâmfați și zeflemitori, ci cred în existență, și nu numai în necesitatea ei, dar și în capacitatea ei de a fi „neînțeleasă”! Apărându-ne astfel, unora, în forma unui miracol!

Unora, misticilor, ca un fel de dar sublim, acest miracol, iar nouă, laicilor sau agnosticilor, ca un fel de „trăire” ce-și conține sensul și face ca însuși acest adverb, cel de trăire, să devie iute de „neînțeles”, iar la o privire mai atentă, „de-o neînțelegere absolut prăpăstioasă!”. Ce ne-ar putea împinge spre frică, dacă unii dintre noi n-ar fi înzestrați cu darul credinței, mă refer la o credință în Christos și la o altă „viață” după moartea fizică.

Dar, cât ne privește pe noi, numeroșii agnostici sau simpli atei, spirite sceptice și profund respectabile, creatori de nu puține valori, nouă ne rămâne sau o simplă și comodă – în calma ei disperare! – ridicare din umeri, sau viețuirea, acceptarea de a trăi cu ceva ce *nu* înțelegem! Ceva, mai știi, înrudit cu „absurdul”, ar spune unii isteți, sau ceva, aș spune eu (mascându-mă iute și stângaci în postura și ipostaza unui poet, improvizat, de bună seamă, și deloc sigur de „enormitățile” pe care le afirm cu candoare, un privilegiu, orice s-ar spune, al poeților dintotdeauna!) – ceva ce *ne așteaptă*!

Da, ne așteaptă, pe noi, dar, mai știi, poate și pe...*ei*, pe acei Zei pe care i-am uitat sau izgonit! Și-atunci, dacă e adevărat ce

spun – „adevărat” în sensul strict poetic, se înțelege! –, va trebui să vorbim, poate altădată, și despre Așteptare. Căci între atâtea așteptări câte am „întâlnit” și trăit într-o viață, mai știi, poate se ascunde și se ascundea și ea, „marea așteptare!” – a ceva ce nu înțelegem – și, dacă e adevărat acest lucru – încă o dată folosesc atributul în sens strict subiectiv și poetic! –, pe lângă atâtea daruri cognoscibile și „frecventabile”, chiar și utile pe care ni le-a făcut Pronia, iată încă un dar, ignorat de mulți, poate de mai toți, de a aștepta ceva ce *nu* înțelegem. Și când spun asta, mă refer numai la faptul că va trebui să așteptăm ceva pentru care nu suntem pregătiți; sau, mai bine, mai aproape de „adevăr”, va trebui să așteptăm ceva pentru care am fost cu adevărat și încă de la începuturi „pregătiți”! Numai că, e drept, ca și cerul și galaxiile din jurul nostru, cu pulsațiile lor cu tot, e vorba de un adevărat și unic *dar*, nici măcar o recompensă. Sau, mai știi, e totuși una?!... Și care va face din noi, hominizii, cu adevărat ființe alese, coroană a Posibilului! Deoarece, de îndată ce vom accepta ideea mea stranie a „neînțelegerii” acceptate a realelor surse și „rosturi” ale existenței și materiei, ieșim din zona științei și a tiraniei Probabilului, atât de iubit de logicieni și de matematicieni, și ne aventurăm în cea a Posibilului; pentru a glumi, cea a încremenitului „50 la sută” și nici măcar cea a lui 51 la sută! Sau, mai degrabă, mult sub acest „50 la sută”, în acea zonă ce se depărtează fulgerător de „realitate” și de orice „împlinire practică” posibilă, pentru a vâsli în apele calme, în aparență resemnate, ale visării! Sau, mai știi – și o afirm cu obișnuita mea aroganță! –, ale Presimțirii!

Presimțirea... „a ce”? mă va întreba cineva, cu siguranță, deoarece, pe lângă tirania „binecuvântată” a categoriei

probabilității, o avem și pe cea a cauzalității, mamă și fundament al tuturor științelor.

— Nu știu! voi răspunde eu, încă o dată, asumându-mi ignoranța. O stare, recunosc, ce se învecinează cu prostia, blamată și ea de mulți. Eu, arătând prudență în mijlocul și în forfota multor nechibzuințe comise de-a lungul vieții, m-am ferit în textele mele să atac, să acuz sau să râd pur și simplu de ceea ce în general se numește prostie. Să fi fost și acesta un alt semn al aceleiași... hibe, numite cam vag, e drept, adică tot prostie?!

Cine știe, cine știe!...

„Mână scrie, sânge scrie/ O citi și o să vie!”, spune același poet, Cunoscut – Necunoscutul, pe numele său Arghezi!

Capitolul XI
(Femeile din viața mea)

1

După amplul capitol al Prieteniei – concept infinit și inefabil (ca orice fantomă, ar spune un cinic!), în esența sa literară sau filozofică! –, parazitat, vai, de numeroasele „recăderi” în politic – un semn că mă resimt și eu poate, de febra unui „Specific național” pe care undeva îl definesc și ca pe o formă a „ne-siguranței”, nu atât a cunoașterii originii, „de unde venim”, și nici a scopului, destinului neamului, „încotro mergem”, ci, după „modelul” legendei marelui tablou al tahitianului Gaugain *D’oů venons nous?, Que sommes nous?, Oů allons nous?*, da, acel *„que sommes nous*” ne intrigă profund – *ce* suntem noi! –, iată, acum, un alt capitol „discutabil”, ținând cont de enormele sensuri, asociații sau cutume pe care le implică eroticul, pentru a reduce substantivul „femeia, femininul” doar la unul din sensurile sale („in-corect politic”, se înțelege) din istorie, din istoria moravurilor, ca și a literaturii.

Se înțelege că, deși mi s-a dus faima în anumite cercuri dâmbovițene că eu însumi, în viața privată, m-aș fi comportat după modelul unui Don Juan (drept care, într-o falsă ripostă,

am publicat vreo cinci volume pe această temă, propunându-mi, dacă nu viziunea, oricum varianta mea epică despre un Don Juan posibil, azi!) – nu voi proceda, se înțelege, la o „listă” a cuceririlor mele în sfera eroticului. Termenul „cuceriri” este deja fals din capul locului, nu rareori am fost eu însumi sau „m-am lăsat” cucerit, dar despre acestea mai la vale.

Eu sunt, multă lume și mulți lectori ai mei o știu, un „fan al Femeii” și al „feminității” așa cum a fost ea tratată în marea literatură europeană până în pragul celui de-al doilea război, când, se pare, unele curente sau mode Americane vor să ne propună un alt „model”, înlocuind destul de brutal, după părerea mea, cuvântul (demodat, depășit!) „iubire” cu „sex”. Și-anume, pentru că în aceste pagini vorbim și ne reîntoarcem ades la „începuturi”, femeia a avut pentru puberul și apoi pentru tânărul, post-adolescentul nesigur de propria sa evoluție care eram, cel puțin două fețe; una, cea a unei aproape „semi-zeități”, veșnic dominante, veșnic ironice, prezență acut neliniștitoare pentru un puber înfricat de o mie de lucruri și în primul rând de ceea ce numim „firesc”; și apoi, pentru tinerelul care îndrăznea, stângaci, cu siguranță și dizgrațios adesea, să fie fascinat de „ea” în felul lui, femeia a devenit, da, o „ispită”, o madonă oarecum, dar, nu știu cum să spun... în forma ei să zicem „orientală”, cum apare ades și în literatură: „voluptuoasă”, desigur, cum o afirmă și Nenea Iancu, nu strălucind prin intelect sau erudiție culturală, ci mai degrabă prin maniere, înfățișare „molatecă”, „unduioasă”, cântec, spirit și dans și, evident, fără nici un fel de afectări dominante. Doar capricii! Un fel de „sclavă a plăcerii”, da, o „servă” a unui stăpân puternic și drept, în genere, dar nu un stăpân de harem, ci unul „civil”, să zicem, înalt funcționar de Stat (precum

Karenin, de exemplu!), învingător social și deja puțin blazat de putere și de „mediocritatea existenței”. Cea de-a doua ipostază, nu singura, de altfel, care mi-a cutreierat creierii și scrisul, va indigna multe persoane, sunt convins, eu însumi m-am confesat foarte rareori, poate niciodată, asupra acestui tip de model, de atracție a femininului pe care am trăit-o și pe care n-am mărturisit-o din fățărnicie, desigur, ca să nu pot fi iute catalogat drept un primitiv. Dar dacă, ha, ha, uneori, eu am fost și așa ceva?!... Literatura noastră, până la 1900, dar și după aceea este de altfel plină, asaltată de acest „al doilea tip”, femeia „molatecă”, „capricioasă”, moldoveană sau nu, ea apare și la munteanul și atât de admiratul modernist Camil Petrescu, o țineți minte pe Emilia din *Patul lui Procust*?... Pe care însă colegul meu în ale romanului o tratează nițel cam în fugă și destul de nedrept. Prin Mia Fabian din al meu *Înger de gips*, eu am încercat o replică ceva mai „bărbătească”, să zicem, mai „calmă”, după dictonul latin cunoscut, „*suum cuique tribuere*”, să-i dăm fiecăruia ce i se cuvine și femeii relaxate, „superficiale”, dezinvolte și cinice uneori, dar brave nu rareori, ce i se cade. Să n-o turtim sub disprețul nostru de bărbătuș „cult” și „aprig” – adică „mare duelgiu”, cum se zicea înainte.

Deasupra acestor „tipuri” și imagini, care mi-au fluturat decenii la rând în fața formidabilului meu apetit erotic, care s-a „ițit”, a apărut precoce, înainte de vârsta de 10 ani, se arcuiește și o „alta” – cea de Regină a Firii și a existenței, nu uimit când în adolescență încă am întâlnit fervoarea și cultul Goethean pentru „*das Ewig-Weibliche*” (banalizat apoi extrem în confuzul și aproape trivialul din literatura vodevilistică – „eternul feminin”). Dar înainte de asta aș putea să afirm că până la granița acestui prim deceniu duceam o existență semi-

moluscoidă, primar instinctivă, rob sau victimă aproape a oricui și-ar fi dat osteneala să-mi asculte divagațiile fără cap și coadă sau să-mi suporte profilul negricios, ochii lucioși și negri, trupul slab, mâinile mari și binișor sculptate, picioarele lungi, dar totul, totul, înecat într-un verbiaj al unui fel de vioi și aparte somnambul, trăind din narcoza puternică a unei literaturi extrem de amestecate și care părea cu siguranță a nu duce spre nimic. Sau spre o „normă” cât de cât acceptabilă, adică pe placul autoritar al micii sau marii burghezii în care am fost aruncat „atunci”, năucit dar și febricitat la maximun de această „Întâmplare a Existenței”. De abia după vreo două-trei decenii am întâlnit printre altele o frază a lui Nietzsche pe care aș fi putut s-o exclam și eu, atunci, dacă crudul meu limbaj intelectual ar fi fost suficient de copt, de expresiv:

„*Die Gewissheit zu Sein in eine irgendwelche, zufällige Realität*”.

„Certitudinea de a fi într-o oarecare, întâmplătoare realitate”.

Chipul de Regină, de Madonă a Firii, de Matrice nu numai a Viului, dar și a Existenței, și nu e prea oțioasă în acest caz, cred eu, majuscularea atâtor concepte; când Goethe exclamă în cunoscuta frază „*das Ewig-Weibliche zieht mich an*”, el duce întreaga configurație și enorma complexitate a materiei, a universului chiar, spre o unică sursă – formă a poeticului, cu siguranță, dar și o magistrală capacitate a geniului care unifică totul, oferind o altă semnificație acelui *Feminin dominator*, altul decât cel antic sau chiar religios!

Da, o spun cu o anumită, legitimă îngâmfare, am avut, încă de tânăr, dacă nu intuiția, cu siguranță senzația clară, certă a recunoașterii, ca și a „nevoii” acestei realități dominante a

„eternului feminin”; am avut-o și, cumva, încurajator dar și miraculos, am păstrat-o, în turbionul atâtor idei, crezuri, reflexe ideatice sau modale, care au izbucnit cu toate, s-au perindat și apoi s-au perimat pe tegumentul mișcător adesea al conștiinței mele, *in statu nascendi*. Iar pe această mare și vălurită pânză a eroticului, chiar și a unui erotic idealizat, cum se întâmplă în „creierii” înfierbântați ai unui post-adolescent care vrea nu numai să „înțeleagă lumea”, dar și să ocupe un loc distinct în marea zarvă din jur, eu voi înșira mai jos, cum se face, câteva nume de sex feminin, cele care s-au apropiat de mine în lunga mea viață. Femei din provincie sau din capitală, se înțelege, și doar unele dintre ele, cele care au semnificat într-un fel sau altul nevoia mea irepresibilă de ieșire din crusta care mă sufoca; să zicem nevoia de maximă apropiere de o altă ființă, de... comuniune febrilă, dar și de complicitate, vorbesc de acea mare complicitate pe care noi, muritorii, o „trăim”, adică o visăm ades în forma ideală, absolută, iar pentru a o pătrunde, pentru a o aduce la pământ, lângă noi, și devenind practici, o despicăm în două arii sau tărâmuri, drumuri sau căi, pur și simplu, în două zone mirifice, deja legendare – *Prietenie* și *Iubire*. În așa-numita zonă a inefabilului, a idealului, dar și a pragmaticului celui mai îngust, mai nerușinat, în supra-structură, pentru a o numi pretențios, adică în aria aproape a tuturor posibilităților. Cele de care suntem noi în stare a ni le închipui și a le „crede”!

Prima tresărire erotică a fost, cum o spuneam mai sus, Monica, liceana, cu doi ani mai în vârstă, cu care dansam în serile în care părinții ei ne făceau o vizită. Au fost (vai, sau... poate nu?!...), o, nu mai „mult” de câteva dansuri, îmbrățișări senzuale, dar fără sărut, perindate pe parcursul a câtorva ani,

eram ambii adolescenți, ea, Monica, probabil mai matură, mai stăpână a propriilor senzații și fantasme decât mine. Când ne-am terminat ambii liceul, ne-am risipit prin lume și... nu ne-am mai văzut. Nu înțeleg nici până azi cum silueta, chipul ei – blondă, cu doi ochi albaștri, frumoși, „sensibili”, inteligenți, cu maniere ce nu ieșeau cu nimic în afara unei educații ardelenești, mic-burgheze – e adevărat, mama ei era nepoata episcopului Lugojului, doctor de Roma, Ioan Bălan, traducător al Bibliei, și ei locuiau în palatul episcopal! –, dar în rest nimic nu o diferenția, nici măcar frumusețea, de unele colege de la Liceul „Iulia Hasdeu” și din clasa ei, care se mai mândrea cu câteva exemplare ce atrăgeau privirile. Atunci... cum de ea, Monica, moartă de mult, măritată cu un medic veterinar mai în vârstă ca ea, la Timișoara, după ce întreaga ei familie suferise catastrofa desființării în ’948 a Bisericii Unite cu Roma, Greco-Catolice, și despre care, ani în șir, n-am mai aflat nimic afară de vestea morții ei, cum de ea, Monica, mi s-a întipărit în minte decenii la rând, deși *nu am iubit-o*?! Nu, nu i-am scris scrisori, mi-a refuzat sec câteva propuneri de întâlnire, deși, în timpul dansului nostru prin colțurile mai întunecate ale salonului, în timp ce alături, în sufrageria luminată, părinții se amuzau și chefuiau, poate dansau la rândul lor, frumoasa fată se lăsa pierdută în voia îmbrățișării și a mângâierilor mele, ce ne lăsau, pe ambii, uneori, fără suflare! Astfel de episoade am mai trăit în acei ani și după și cu alte fete, la ceaiurile dansante care se aranjau pe atunci în familii sau în peisaj, dar toate s-au șters, Monica și-a lăsat amprenta magică, aproape magnetică asupra memoriei mele. Madonă și vag hetairă totodată, reticentă și dăruită fără margini, uneori, dar totul în pauze mari, iute întrerupte de sfârșitul tangoului ce se auzea de la patefon sau

de la radio, mai știi, poate ea se „juca”, își exersa apetitul erotic sau imita ce făceau și alte colege de-ale ei, nu știu; eu însă am rămas profund marcat, încât până târziu după această „vie cicatrice erotică”, chiar și când intrasem binișor în anii numiți ai senectuții, anii ’60 ai mei, ea-mi plutea și venea la mine în vise, în forme diferite și ațâțătoare, neschimbată, înaltă, suplă, „misterioasă”, părând a-mi fi „promisă”, deși niciodată gura sau ochii ei nu o mărturisiseră. Să fi fost, oare, așa și Beatrice a lui Dante?!... Căci, cum vom înțelege altfel modelele mari, unice, din literatura europeană, dacă nu retrăindu-ne, noi înșine, fragment cu fragment, firimitură cu firimitură, una din acele, puține, zgârcite și deodată singulare „experiențe” erotice care n-au încetat să „vibreze” în noi, în subconștientul nostru ani și ani în șir, cu o vigoare fantastică și care ne-au dus uneori chiar și „dincolo”?!

Târziu am înțeles că acea formă feminină, pierdută definitiv în ceața anilor cincizeci, o tânără domnișoară plăcută, „aparte”, cum se zicea, frumoasă, desigur, dintr-o mică familie de preot dintr-un orășel de provincie, urma să mă întovărășească decenii, ca o cârtiță translucidă, fiindu-mi unul din foarte puținele mele modele erotice din existență – poate unicul! În anii care au urmat, despre care voi povesti mai la vale, se poate bănui că am întâlnit nu puține domnișoare și femei atracțioase, pe unele dintre ele, puține, le-am și iubit, nu mai mult de două sau poate trei dintr-un adevărat noian de grații, promisiuni, istorii și câteva aproape drame – dar și o dramă reală! Câte alte false „prietenii erotice” n-am trăit, aventuri, cum se numesc, scene, întâlniri și istorii de care nu mă mândresc totdeauna, momente și întâmplări în care am fost curajos, dar și viclean, laș și uneori generos, prefăcut, în sensul că salvam aparențele,

cum se spune, îi lăsam femeii mândria de a fi fost „cucerită” cu dificultate, deși meritul, dacă era unul, era al ei, al tenacității, capriciului, al propriului ei orgoliu!

La 18 ani, în vara lui ’52, sosit a doua oară, definitiv de data aceasta, în Capitală, am întâlnit, e adevărat, prima iubire! Da, pot certifica, *ea* există!

O chema Mioara, era soția unui foarte vioi și simpatic „regățean”, piteștean la origine, Paul Ionescu, care se căsătorise cu câțiva ani înainte cu o fostă colegă de studii de la Academia Comercială. Prima mea iubire și primul mare păcat, deoarece cădeam într-un adulter și faptul că Mioara era cu vreo 12-14 ani mai în vârstă ca mine nu-mi scuza actul. Ceea ce poate că nici ea și nici eu, atunci, nu am bănuit e faptul că un tinerel, provincial și doldora de lecturi amestecate și de fantasme prodigioase, se poate îndrăgosti iremediabil nu provocat sau atras de o anume femeie sau de un anume tip de frumos și de personalitate feminină, ci pur și simplu pentru că această femeie... îl aștepta! Nu cred că Mioara mă aștepta în mod expres pe mine, dar eu cu siguranță, cu o teribilă ardoare o așteptam, o dorisem, și nu riguros *pe ea*, așa cum mi-a apărut în față în vară, în luna Iulie a acelui an, ’52, când am sosit în Gara de Nord de la Lugoj cu un geamantan maro din carton presat – brună, minionă, inteligentă și de-un farmec aparte, amabilă și caldă –, ci pe *acea* femeie „superioară”, companionul ideal de idei într-o lume a adulților brutali și mediocri, un „tipar” și o siluetă visată prodigios în anii lungi de reverie și de lecturi nesfârșite. O ieșire salutară nu numai din provincie, dar și din mediocritatea spirituală ce mă apăsa. Fermentația ideatică, neobosită și deja vulcanică în acei ani a tinerelului stângaci care eram au fost la originea curții asidue cu care am asaltat-o

pe tânăra doamnă Ionescu și, după câteva luni, ea... a cedat! Am „greșit” poate ambii sau nici unul, căsnicia ei s-a spart și când soțul ei a vrut s-o reprimească, cu condiția ca ea să avorteze, deoarece la începutul anului ’53 Mioara era gravidă pentru prima oară în viață, femeia a refuzat. Nici eu nu-mi recunoșteam sau nu-mi doream paternitatea, visam de pe atunci o carieră artistică, deși nimic și nimeni nu mă încredințaseră de vreun talent anume; părinții mei însă erau de acord cu mine în refuzul meu și un fapt absolut extraordinar, mi s-a părut atunci, când am aflat, mai târziu, a fost că și propriul meu tată fusese el însuși atras, îndrăgostit de aceeași femeie. Un amor însă tăcut, niciodată declarat și nu e mai puțin probabil faptul că această curioasă rivalitate a noastră, neexprimată, ignorată de mine, a mărit un tot mai clar început de inamiciție ce s-a căscat între noi, între mine și tatăl meu, o stare care-și conținea germenii încă din ultimele mele clase de liceu! – și care a durat până la moartea sa brutală, prin accident, în toamna lui ’62, la Baia Mare.

Primele semne ale iubirii noastre, între Mioara și mine, au fost preponderent senzuale, deși ea încerca în multele noastre întâlniri din parcul Carol, la umbra acelei geamii turcești care, pe vremea aceea, se reflecta în lacul pe marginea căruia ne întâlneam, să le coloreze cu lecturi din poeți români și francezi romantici. O senzualitate aprinsă, cotropitoare, din care apoi abia, în cazul meu, s-a născut sentimentul. Nu știu dacă ea m-a iubit atunci, în acele luni, „cu adevărat” și trebuie să-mi cer scuze întrebuințând în exces acești termeni, iubit, iubire, dragoste, care și-au pierdut de mult orice înțeles riguros, și nu numai în limba noastră. Verbul *a iubi* ar trebui să aibă încă un înțeles aparte, să zicem „magic”, dar, după o atât de îndelungată

și nestăvilită uzură, după o carieră fulminantă prin aproape toate zonele de existență majoră și publică, ca și după atâtea atacuri și parodii, unele inspirate, altele nu, pe care acest „termen”, Amor, l-a suferit din partea suprarealismului tot mai dominant în secolul trecut, el nu semnifică cu nimic mai mult decât alte atribute, apropiate lui sau nu, precum aventură erotică, senzualitate, pasiune. Totul încadrat în ceea ce numim erotic sau sexualitate, termenii care și ei suferă de nu puține contorsionări semantice și de care în ultimul secol a început să se ocupe și știința, psihologia și medicina psihiatrică, fără prea mari și cu adevărat concluzive sau definitive clarificări; sau revelații. Desigur, nume importante, precum Freud, Jung, Adler, au creat o nouă știință sau față, mai complexă, a psihologiei, surse ale unor noi concepte ce au subîntins întreaga ideatică a secolului trecut, precum sub- sau inconștientul, libidoul, teoriile despre *hysterie* sau nevroze, despre energie psihică, descoperirea sexualității infantile. La început, în adolescență, am fost fascinat de Freud, prin noutatea și radicalitatea sa formidabilă, dar apoi C.G. Jung m-a fixat prin aceea că se potrivea cu aplecarea mea spre ceea ce-mi părea „inexplicabil” în comportamentul uman, depășind circumstanțialul istoric și social, *mediul*, invocat constant de materialism, răspunzând întrebărilor mele asupra profunzimilor psihicului, numite de el abisalitate sau asupra teoriei fascinante a *arhetipurilor* în care regăseam și recunoșteam obsesiile mele „pitorești”, scandaloase nu puținora, deloc „actuale” azi, cum e obscura și problematica, dusă, altădată, pe culmi de goticul și de romantismul european, relație între călău și victimă, de exemplu.

Au rămas tot rătăciții, bieții poeți răspândiți într-o lume tot mai „străină” să adune rămășițele și depozitele semantice semi-

uitate ale acestor termeni și verbe, încercând să le redea măcar o parte din savoarea, poate și magia sau sensul major pe care-l avuseseră cândva. Să aibă oare dreptate unii Americani – o spun doar în treacăt! – de a înlocui scurt verbele și substantivele de care vorbim cu un unic termen, cuvânt sec și cam barbar, așa cum ne sună el în urechea noastră de bătrâni europeni, visători și indealiști, cel brutal, de *act*, de *sex*?!

Să fie oare adevărat că tinerii și foștii adolescenți, poeți, visători sau simpli aventurieri ai spațiului imens american au scăpat „în fine" de întreaga noastră încărcătură și povară, dulce sau nu, a sentimentului numit Amor, acea tensiune unică și extrem de ciudată între sexe, indiferent de vârstă adesea și care, în secole, a produs opere literare și artistice de o valoare și semnificație umană unică?! Ce-ar mai fi rămas din istoria războaielor și a miturilor planetei în ultimele milenii, din întregul, enormul depozit de litere, ritmate, rimate sau epice, din pânzele, sculpturile și paradoxurile filozofice dacă cei care ne-au premers i-ar fi ignorat pe Zei – preocupați și ei în exces de sus-numitul sentiment, încurcați în intrigi amoroase la vârf! – și s-ar fi „descurcat" direct, fără franjurile, revelațiile, dar și surprizele, prăpăstioase sau sublime, ale unei *stări*, se știe, cu totul „ne-practice", ba chiar înecăcioase și de-a dreptul chinuitoare, sursă a unor suferințe ciudate, visate, dorite de nu puțini, ca și a multor drame ce conțin însă umanul, în esența lor. Dar și foaierul, altarul înalt al muzicii, printre altele!

Ne-am mai recunoaște oare?!...

A durat doar câțiva ani, puțini, pasiunea vie sau amorul nostru, al Mioarei și al meu, talazurile sociale și politice ale acelor ani, cincizeci, brutale, au fost poate și ele „de vină" –

boala mea gravă, apoi, o poliartrită acută reumatologică, maternitatea care a acaparat-o, dar a și copleșit-o, deoarece a rămas fără resurse materiale, mai presus de toate cred eu propria mea inconstanță caracterială. Nu mă înțelegeam prea bine, „alergam” dintr-o zonă în alta a socialului, de la Uzinele „23 August” la Filozofie, suportând și trecând printr-o boală dură, apoi din nou șofer, mărunt gestionar într-un mare garaj ministerial, germanistica la Cluj și, în fine, primul „port” real, grupul de tinerei, poeți sau nu, din jurul lui Florin Mugur, și după Boris Șoseanu, pe care l-am mai amintit, iată primul mare, intim prieten, poate un real „complice” ideatic al meu, Mugur, din „păcate” însă, pentru ambii, și el prins de „entuziasmul leninist”, ca mulți din lumea literară spre care visam și tindeam, nu totdeauna foarte convins, lumea „veche”, în care credeam și mă formasem, se surpa cu un zgomot enorm în jur! Mugur, jurând semi-fanatic pe ideologia comunistă, atunci, ca și grupul sau mini-generația din care făcea parte – și care publica deja –, un N. Țic, Mazilu, Labiș, Ion Gheorghe, Radu Cosașu, și obligându-mă să mă afund în acel „joc” sau „teatru”, fățarnic, fără discuție, dar necesar dacă voiam să supraviețuiesc, să public și să mă „amestec” printre „ei”, „literații”, o altă cale nu exista pe atunci; un teatru complicat pe care a trebuit să-l practic vreo două decenii apoi, între aparența și afirmarea mea publică ideatică, „principială”, și pulsațiile, ca și crezurile mele „de fund”, culturale și morale, care m-au salvat.

Mioara și-a crescut copilul, profesând la un liceu din cadrul marii uzine fostă Malaxa, lucrând la „domiciliu” împreună cu mama ei, dezamăgită că o „părăsisem”, că refuzam să mă încarc cu sarcina creșterii copilului nostru – dar era, într-adevăr, „al nostru”?! Nu numai pentru că eu însumi nu-mi dorisem o atât

de precoce paternitate, dar cum s-a arătat apoi și de-a lungul întregului meu parcus existențial, nu familia și intimitatea, căldura, complicitatea sau forța, reazemul, rezervorul de speranță pe care ți-l poate dărui aceasta m-au atras, ci o ciudată, îndelungată și puțin cam aventuroasă singurătate, brăzdată ici și colo de aventuri erotice, e drept – în care se trăda firea mea de atunci, de-o ușurință și imoralitate tipice, poate, unui post-adolescent cu tare caracteriale ce-l făceau apt de-o ratare sigură și care ezită la nesfârșit între lumile „reale” și cele „posibile”, cele care i se pare că i se potrivesc!

Apoi, bineînțeles, luptele literare, efortul, eforturile mele, nu puține extrem de stângace, mergând până la marginea ridicolului pur sau a dizgrațiosului gesticulatoriu în ce privește prezența și aparențele în social, m-au acaparat în întregime. Nu voi fi niciodată destul de aspru cu anii mei tineri, cu acea perioadă aproape „infinită” ce s-a întins pe o durată de vreo 15 ani, numită de mine „labirint existențial”, între 15-16 ani și 28-30, moment nu numai al debutului și primului meu succes social, dar și „timpul” în care mi-am luat în stăpânire definitivă „uneltele” scrisului meu, de la frazeologie și structurarea unei cărți, a unui roman, de predilecție și apariția în „clar”, tot mai lucidă, a motivelor mele pe care le numesc obsesive, cele puține și care-mi fundamentează opera – relația *călău-victimă*, *maestru-ucenic*, *Don Juan*. Nu, nu „ideile” de care vorbesc atâtea mii de literați și filozofi și în care nu numai că eu nu cred, dar acestea, ingenioase și pitorești, uneori revelatorii pentru unii, mie nu mi-au folosit vreodată, deoarece eu, probabil, le încărcam mereu cu o altă gravitate semantică, minoră oricum – ci mereu atras, subjugat adesea până la monomanie de propriile mele modele intuitive, motive, nuclee de gând abisal,

reflexe esențial-istorice, evident ciclice, ca și pulsiunile mele obsesive, dominante pe lungi perioade, indiferent unde și în ce context psiho-social sau geografic mă aflam, prin care eu am putut să trec, să „filtrez” și mai ales să organizez un enorm material epic, un volum material ce azi mă surprinde pe mine însumi, o spun fără o umbră de falsă modestie.

2

Au urmat două căsnicii: una scurtă, de vreo cinci ani, cu Maria, sfârșită tragic prin moartea ei, pe care și-a ales-o singură – o pasiune care apoi, ca și în cazul Mioarei, m-a împins miraculos în iubire; dar ea, Maria, luptându-se și cu un soț care încă o iubea și, se pare, a salvat-o cu câțiva ani înainte de la o încercare similară de auto-destrucție, a apărut nepotrivit în viața mea, cu ființa mea care lupta acerb de data aceasta nu cu propriile fantasme, ci cu un succes neașteptat, cel literar, la vârf, dublat de unul nedorit dar impus mie de împrejurări, cele *politice*, care atunci, la începutul anilor șaizeci, păreau că deschid pentru întreaga națiune speranțe – atât cât erau ele previzibile într-un sistem Rusesc enorm și cotropitor, ca întotdeauna.

A doua, care rezistă până azi, cu Cristina, pe care am cunoscut-o în ’974 și într-unul din acele momente rarisime ale unei existențe, în care prezența contradictorie, ca să nu zic sarcastică a Zeilor e aproape simțită, prezentă, fizică – momentul, vara lui ’74, când s-au întâlnit două, dacă nu trei fenomene simultane, de-un uriaș, dar și nemeritat noroc, ca și izbitura unei nenorociri: în luna Mai a acestui an am terminat

capodopera carierei mele, *Bunavestire*, cu câteva luni după tragedia căsniciei mele și a Mariei, care mi-a lăsat cu ultimele puteri psihice și încărcate de un umanism de-o căldură sfâșietoare o misivă pe care o voi lăsa printre actele mele testamentare. Moartea ei neașteptată, fulgerătoare, cu care eu însumi luptam de câțiva ani, deoarece psihicul ei se clătina de mai multă vreme, fără ca eu s-o fi știut, iar avatarurile carierei mele nu au priit în nici un fel bolii ei, cariera mea care în acei ani a trecut de la un succes social și politic de vârf la distanțare și revoltă contra sistemului, în fine, contra șefului statului, dar și contra propriei mele ample, poate prea amplă, adecvări sociale, simțind că-mi pierd, dacă nu talentul, oricum candoarea și forța creatoare, singurul meu mare bun! Singurul meu ideal, deoarece eu am avut unul, grație Zeilor!

Ultima sută de pagini a romanului, la *Bunavestire*, a fost scrisă cu sângele și umbra Mariei pe mâna ce-mi căuta literele, ea a murit în februarie și, în ciuda caldei, magnanimei sale scrisori, ea știind că pregătesc finalul unei cărți grele, crezusem o clipă că vroia prin actul ei să mă împiedice s-o termin; dar m-am înșelat, după o lună de stupoare și geamăt ascuns, sugrumat, atroce, m-am așezat încă o dată, brusc remontat, stabilizat, în fața foilor care mă așteptau, ca și în fața acelei enigme numită Grobei și l-am sfârșit. Manuscris respins de amicul meu și marele scriitor M. Preda după doi ani de vegetare în sertarul editurii sale și înțeles, încă și azi, de puțini până la capăt; l-am încheiat pe 21 Mai și, aplecată lângă umărul meu în timp ce băteam la mașină încheierea, se afla și divina mea mamă, care m-a sprijinit în toată drama, ca și în incredibila victorie a spiritului, propunându-mi să adaug sărbătoarea zilei care era și a numelui ei, Sfinții Constantin și Elena. (*Nota bene*,

această, azi aparent nevinovată, însemnare, ca și cea de pe prima pagină a romanului ce indică momentul pornirii, al începerii travaliului, 25 Decembrie ’72, precum și alte vreo 2.000 de litere, fraze, metafore și cuvinte, nu exagerez deloc, au fost încercuite aspru cu creionul roșu de cenzură, mai probabil de toate cenzurile prin care a trecut acest manuscris, manuscris amplu respins nu numai de forurile politice, dar și de două edituri, conduse de doi scriitori – Cartea Românească, condusă de Marin Preda, și Eminescu, condusă de cinicul Valeriu Râpeanu. Caz cu totul singular în literatura acelei vremi, fără acoperiș deasupra capului și fără nici un mijloc de existență, eu nu am acceptat nici una din aceste „propuneri tovărășești” sau „ștersături” și calvarul sau lupta au durat astfel vreo trei ani până când – ce curios! – un înalt activist de partid, Cornel Burtică, și-a asumat curajos publicarea lui, așa cum a fost el scris, neciuntit, curat! Singurul contra-serviciu pe care mi l-a cerut, după ce mi-a cerut părerea despre protestele lui Paul Goma, care se făceau auzite la Europa Liberă – pe vremea aceea Goma era, nu din vina lui, aproape necunoscut ca scriitor de proză publicului larg, autor doar al unui volum de nuvele slab comentat –, a fost publicarea în presă a unui reportaj despre actualitatea românească; l-am încredințat pe Burtică de faptul că fostul secretar C.C., D. Popescu, greșise oprindu-i primul roman în manuscris, al lui Goma, *Ostinato*. Tovarășul m-a întrebat dacă aș fi de acord să vin împreună cu el în cabinetul lui. Lucru pe care l-am făcut în două rânduri.

Bunavestire, cum se știe, a fost iute și grosolan atacată, unica, într-o jumătate de secol comunist, într-o plenară a Comitetului Central sub conducerea și asentimentul afirmat al Șefului Statului, de un fost amic, scriitorul Titus Popovici, iritat

probabil că produsesem un roman viabil într-un sistem care, după propriile și vehementele sale afirmații, făcea un asemena act total imposibil, „dovadă!” propria sa sterilitate literară după ce în anii cincizeci aruncase și sufocase manualele școlare, critica literară, ca și mii de tineri cu două romane josnic staliniste, în care elita intelectuală și cea țărănească ale neamului sunt încărcate de noroi și de calomnii indescriptibile.)

Și în același an ’74 și în aceeași vară am cunoscut la o petrecere într-o casă străină mie o tânără asistentă de psihologie, Cristina, pe care urma s-o întâlnesc peste o lună la Mare, în satul 2 Mai, siluetă grațioasă care curând urma să-mi fie amantă, iubită, iar după 12 ani urma să spună „da”, adică „*Oui!*”, în al optulea arondisment al Parisului, devenind soția mea. Darul vieții mele, femeia care m-a convins că pot fi nu numai „suportabil”, dar, se pare, dorit și „așteptat” cu o fidelitate de cristal decenii la rând, dar și capabil, iată, în ciuda renunțărilor multiple și a scepticismului meu bine instalat, de a forma un cuplu de durată. Și, în ciuda vremurilor sau, mai știi, poate *și* datorită lor, de a deveni nu numai un romancier contestat, dar citit de mulți, ci *și* un individ fericit, în armonie nu numai cu ideile și cu cărțile mele ce văzuseră lumina tiparului, dar și cu o ființă umană ce m-a întovărășit neclinitit – fapt deloc ușor pentru cei care-mi știu firea! – în toți acești ani și de-a lungul deceniilor, pe unde ne-au purtat pașii și neliniștea destinului și a carierei mele.

Când am cunoscut-o, Cristina preda un curs de psihologie, dar și de ergonomie la un centru de cercetare, Cepeca, din Otopeni, un laborator dotat cu aparate străine și unde erau invitați specialiști străini, din Apus, loc în care specialiști români și cadre de conducere din toată țara veneau să asculte

prelegerile. Acest fapt, poate, l-a făcut pe Ceaușescu să înglobeze, să „topească” Cepeca în mamutul ideologic numit „Ștefan Gheorghiu”, dar și acolo, sub ochii unor șefi dintre care unii vechi dinozauri ai proletcultului, cu ochi răutăcioși de Argus ce o urmăreau, ea continua să-și țină prelegerile de psihologie; fapt curios sau nu, după ce cuplul Ceaușescu a stârnit scandalul de tipul celor din anii cincizeci ai comunismului cu așa-zisă „Meditație transcendentală”, desființând Institutul de psihologie și trimițând la munca de jos înalți specialiști, Cristina se pare că a fost ultima din țară care a rămas să mai predea psihologia unor cadre de conducere din întreprinderile românești. Aflată bineînțeles la „Ștefan Gheorghiu”, în ochiul tornadei politice, nimeni de acolo, ca și de aiurea, nu a ignorat că ea se află în relații intime cu un paria al partidului și al echipei prezidențiale. Unii colegi de catedră, dar și alții au sfătuit-o să „fie prudentă” și, ha, ha, oricum „să nu facă acte!”. Și Cristina a putut asista în anul ’973 la o mare ședință cu toate cadrele Academiei de partid și în care, amplu, tovarășul Dumitru Popescu, nu de mult „mutat” din înaltul și longevivul, pe vremuri extrem de influentul său post de secretar al Comitetului Central și coborât în cimitirul elefanților, Rector la „Ștefan Gheorghiu”, a ținut un speech înflăcărat și extrem critic, se înțelege, despre romanul meu *Îngerul de gips*, apărut în acel an, o carte cum „nu trebuie să se scrie și să apară în editurile noastre”, iar la întrebarea cuiva din sală „cum de a apărut, totuși?”, Tovarășul a răspuns ferm că „nu se va mai repeta”!

Omul care m-a împins în Comitetul Central, care l-a convins pe Ceaușescu să-mi ofere conducerea primei reviste literare a țării, care mă convingea că trebuie să urc pe poziții mai înalte,

de „spiritus rector” al culturii române, având în vedere opiniile mele naționaliste și Ardealul iluminist al marii Școli Ardelene, din care veneam, înfricat, poate de-a dreptul paralizat de „gafa enormă” a protejatului său din vara lui ’71, fiind încă în scaunul de secretar C.C., laș, ani la rând a refuzat să mă primească – e drept că nici eu nu eram omul să insiste prea tare! –, dar, lucru ciudat, scandalos, după morga lui, s-a ferit să citească el însuși manuscrisul *Buneivestiri* și să-i propună publicarea, lucru pe care urmașul său în același scaun, Cornel Burtică, l-a făcut. A îndrăznit, dar a și plătit pentru asta, la scurt timp a fost exclus din Comitetul Central, se pare, printre altele, că nu acceptase ca cei pe care-i condusese ani de zile, lucrătorii Ministerului Comerțului Exterior, să poarte rușinea unor gafe și insuccese care se ordonaseră de sus, așa cum era cutuma în comunism și în Soviete, suprema conducere politică trebuia să rămână veșnic intangibilă, „ne-pătată”.

În această atmosferă și acest halou de suspiciuni, de urmărire pe față a ei în viesparul comunist în care lucra, i-am dedicat în ’81 Cristinei romanul *Don Juan*, apărut și el după patru ani de așteptări și după refuzul meu absolut de a o ciopârți, roman care s-a bucurat de aceleași articole și atacuri dure, incriminatorii, ca și romanele precedente, apărute după protestul meu parizian, *Îngerul de gips* și *Bunavestire*. Cristina, calmă și eroică, a suportat totul cu un curaj ascuns desăvârșit, sub o mină veșnic deschisă, amabilă cu toată lumea, sosindu-ne zâmbitoare zilnic în casă, mie și Mamei mele – căci, ce să vezi, în sfârșit, după un interviu ceva mai apăsat, mai dur, dat de mine într-un mare ziar suedez la Stockholm, interviu care, *nota bene*, a stârnit și ancheta de securitate la întoarcerea mea în țară, în fața unei comisii de colonei conduse de un ins în civil de

care am aflat, în cursul discuțiilor destul de dure, că se numea Pleșiță, general! (în Stockholm, unde mă aflam în acel an, ’75, propunându-mi-se ospitalitatea totală de către editorul meu Coeckelberghs și de Artur Lundkvist, președintele Institutului Nobel, an, loc și timp în care am scris romanul *Pândă și seducție*, cu tente clare anti-comuniste, roman ce urma să apară în România abia după 26 de ani!), colonelului de securitate care viețuia cu familia în apartamentul cumpărat în ’53 de tatăl meu de la dna Morărașu i s-a găsit în pripă o altă casă, eliberându-se astfel, după 20 de ani, apartamentul din Luterană, în care Mama mea era primită o dată pe an, doar în anticameră, pentru a încasa minima și trișata chirie pe care i-o datora arogantul ofițer.

3

Fiind becher atâția ani, văduv, dar, mai știi, poate și nițel ușuratec din fire și căutând, instinctiv, în acei ani de singurătate și de pândă activă în jurul meu o persoană cu care să mă simt, dacă nu protejat, oarecum mai sigur, relaxat cât de cât (vezi *Pândă și seducție*), nemaiștiind în cine să mă încred sau nu – deși, cu firea mea, eu mă încredeam aproape în toată lumea! –, am acceptat sau am făcut curte nu puținor siluete feminine în acei ani, șaptezeci, ajungând până acolo încât să teoretizez aceste „relații” și această aplecare a mea, crezând nu de puține ori că în situația mea, de scriitor oarecum „declasat și cu siguranță hăituit”, doar „o femeie”, unele dintre „ele”, prin „acea splendidă amoralitate tipic feminină”, în anumite situații „de primejdie, de risc”, doar ele mai pot îndrăzni de a se

apropia și să-mi fie amice, reazem și complice. (După ani, după Decembrie ’89, cei care mi-au cercetat toate dosarele și în primul rând onestul și admirabilul Gabriel Andreescu, au constatat că au fost și „unele femei” care „mi-au fost împinse în casă și în pat”, se pare și în „ideea” de a mi se înscena un conflict cu soții lor!)

Mizerii, cum se vede prea bine, dar existau pe atunci multe și inimoase doamne! Iată un nume, Ivona Pop, regretata, fosta soție a diplomatului și mai apoi senatorului Iftime Pop, care, fără să-mi fie concubină sau amantă, organiza nu puține petreceri și „ceaiuri” pentru a ne invita, pe Nichita și pe mine, plasându-ne cu grațioasă tenacitate în centrul unei anumite mondenități, în răspăr cu cele ce se colportau în spatele ușilor deschise sau întredeschise! (Datorită unei astfel de chermeze, organizată de Ivona prin telefon de astă dată, deoarece ea se afla în acel Iulie ’74 în spital, am cunoscut-o, cum aminteam, pe viitoarea mea iubită și soție, Cristina, născută Romaniță!)

O altă figură aproape emblematică spiritului meu din acei ani – poate rudă spirituală și fantomatică cu acea Monică a adolescentului care am fost (se pare!) și pe care nu obosesc s-o citez și s-o înviu! –, anii șaptezeci, a fost și Veronica L.

Fiind departe, un an la Stockholm, și îngropându-mă încă o dată într-o „istorie inventată”, într-un „mit epic”, cum făceam de fiecare dată când voiam să mă apăr de acea realitate care mă zăpăcea afund și nopți în șir, multe nopți, mai ales printre „străini”! – scriam *Pândă și seducție*, roman, la origini conceput pentru suedezi în cazul „în care!”... Da, am inventat-o încă o dată pe Veronica, pe hârtie, de astă dată, pe care, ha, ha, o mai „inventasem” o dată când o curtasem, cu talent, se pare, deoarece au rămas *urme!*, iubind-o, la București, cu „secole în

urmă”, deci cu puține luni înainte – luni dense, populate de mii de fantasme, iluzii, istorii, nesfârșite fapte minuscule și enorme, reale și imaginare, desigur, în acel amalgam ce-mi este tipic de a diversiona, „declasa” realitatea în ficțiune sau de a o „stiliza” cu o anume impertinență, apropiind-o de ceea ce numim idee, poate de simbol, de mine cu siguranță; de acel „mine” care a fost, a „existat” de milioane de ori și a expiat, a murit, s-a compromis și a „învins” tot de-atâtea ori, protoplasmă spirituală, amoebă tenace și oarbă care-și căuta de milenii un Zeu, cel despre care citise enorm, cu care-și legănase mintea, liber și îndrăzneț, cum nu reușea să fie în viața de toate zilele și cu care, intrepid, imaginase alte relații, alte pajiști, alte apusuri! Când?!... Păi, bine, în fals-cunoscuta și mereu regăsita și restaurata antichitate elenă, cea care ne-a fost principe și germene, cea fără de care n-am fi; în ceea ce pretindem a fi esența, poate chiar afunda noastră, reala umanitate!

Dacă în „acele luni” nu aș fi fost legat de Cristina – legat mai ales prin fidelitatea, dragostea ei „simplă” și tenace, dar și prin uimirea mea că ea există în acest „mod”, adică partizană și complice neînfricată a unui ins în război cu aproape toată lumea, cu acel curaj al inconștienței ce e semnul sigur al candorii, calitate supremă dintotdeauna a acelei femei care e născută cu darul de fi ceea ce este! –, dacă nu „i-aș fi promis Cristinei”, acel *I promessi sposi* italian, logodna eternă (fals, nu i-am promis niciodată ceva de acest gen viitoarei mele soții, dar ea s-a purtat de parcă aș fi făcut-o și, mai ales, de parcă un ins ca mine poate fi crezut!), cred, aproape sigur, cum se spune în provincie, că aș fi păstrat-o pe Veronica. O posesie de-un înalt, spiritual egoism?!... Poate, dar ea era una din acele ce fac parte din categoria „metalelor rare” și fapt e că azi, după alte „secole”

și, desigur, decenii reale, ea mă vizitează încă, în spirit, desigur – unică, frumoasă, fină, iute în reacții și nobilă ca rasă, acolo unde-mi primesc cu larghețe și cu humor partizanii de orice sex; da, credeți-mă, singurătatea mea îndelung exersată și-a inventat, ca și un alt Robinson, un acutrament amuzant, plin de haz, în care, stângaci, încerc să mă ascund: o pălărie „înaltă de formă”, cum zic Francezii, adică un joben lucios, ultra-lucios, și un baston cu măciulie de argint, un pardesiu ușor, puțin uzat, ce flutură vesel însă în vânturile și brizele atâtor idei, obsesii prietene și fantasme, unele mai reale decât altele, iar în mână cu o muzicuță, da-da, și ea de mână, la care-mi place, stând la umbra unei dense amintiri, ca la umbra unui copac zvelt, să cânt, să intonez valsuri lente!

Am fost, recunosc, în anii când păream nefericit și singur, vizitat, suportat de „ele” (poate și trădat, dar fără un prea mare zel!), iubit măcar un anotimp, un lung sezon sentimental. Și posed încă, o mărturisesc, încrustate pe tegumentul meu poetic, urmele, mușcăturile adânci, tandre, superb-crude ale nu puținor camarade-femei, dar și femei-fete cu farmecul neastâmpărat și languros de gheișă, aventuriere de două parale, ca mine, unele nebune și libere, desfrânate măcar în gând, în iluziile lor erotice, sau, ca și mine, nepăsătoare de sfânta, ubicua realitate, femei-complice, femei care m-au ascultat cu răbdare și înțelegându-mă sau urmărindu-mi atent și docile șirul disertațiilor, teoriilor, declamărilor mele din multe și diverse surse lirice și melodic-lingvistice, fidele și lipite de mine, recunosc, pe lungi perioade, intrând ambii în „acel timp!”, lunecând ele însele în visare și vie fantasmare, în utopii stringente, necesare, plutind noi împreună precum două bărci suple sau nave minuscule, limbute, inspirate și sentimentale,

cum „se făcea” altădată și, desigur, unice, elegante, sfruntat-inactuale, apărându-ne nu numai de prezentul trivial și anost, dar de orice prezent!

Ileana, Teodora, Gabriela, Cristina (cea mică!), Olga, Monica, da, dar o altă Monică, „reală”, zisă și Verdeș, complice și camaradă a unor nopți de dans nebun și de râsete cu care împreună ne îmbăiam în impertinența tinereții noastre studențești, în timp ce ea, nu-i spun numele, poate, mai știi, e același sau nu, își întindea trupul alb, sidefiu, cu siguranță, lângă al meu, dezgolindu-și cu o generozitate aproape sportivă, aș spune, virginitatea, de care tinerelul vorbăreț care am fost – sau care se prefăcea a fi, deoarece, în fapt, încă nu eram niciunde! – nu era demn decât pe sfert! Și nici atât, dar în nepăsarea noastră toate aceste „calcule” nu contau în nici un fel, ne rezemam unul pe altul ca de un perete cald, ațâțător, ca de o briză fierbinte, parfumată, sosită în fluxuri puternice din exoticul visat cu încăpățânare și etern, cel care trebuia neapărat să fie și să stea fix, nemișcat în timpul istoric, altfel, într-adevăr, ceea ce adulții mohorâți din jurul nostru afirmau ar fi trebuit să fie adevărat!...

Memorie caldă unui șir care pulsează ades sprijinită în toiagul din lemn nevăzut al trecutului meu și mă îmbărbătează când mă cred pierdut, salvându-mi singurătatea – unei Barbara, caldă încă din West-Endul unui oraș străin, sau Suzanei, cea de departe, Cibeliei, veșnica virgină, Măricuței, bovarica, Dorinei, cea înțeleaptă, Marcelei, Aurorei, cea castă (pentru mine!), frumoasei, singuratecei Alexandra, lui Cheți Jiva, prima „simpatie” din anii liceului pe corsoul lugojan, Luminiței, nimfă, care a sclipit fără să vrea în *Bunavestire*, sau bellei Sânziana din Brașov, neuitată!

Trupul, da, „moale și bălan”, cum spune Arghezi, dar lipit mereu, când de fantasmele mele vii, ațâțătoare, de care, ele se pare că aveau nevoie, când „unse” de propriile lor fugi, de evadările, de „respirările lor psihice” (există așa ceva, nu știu, dar ele sunt necesare, vă asigur!), de odihna și odihnele lor vii, pline de râsete și poezie, muzică, cu mine, și cu care reveneau apoi în lumea lor, răsucindu-și pe deget cu adevărat visătoare o buclă de păr, dar și de vii amintiri ale unor ceasuri și nopți păgâne; în compania cuiva care nu se putea lăuda cu multe virtuți sau atuuri, dar care, după câte se părea, era un tinerel cam zvăpăiat, vorbăreț, excesiv gesticulatoriu și căruia, ciudat, nu-i era în nici un fel frică de viitor. O pasăre rară! Și poate nici de viață, deși cea care vuia, colcăia, izbea și murdărea, schilodea și defăima în jurul nostru era mai mult decât „vie”, mai mult decât prezentă, era contondentă, brutală și ucigașă!

Mai trebuie să spun că le-am fost și le sunt recunoscător acestor siluete, de-un alt sex decât al meu, ființe înrudite cu un soi de îngeri, veseli și sarcastici, credeam eu în copilăria mea, ce îmbătrânea atunci iute, mișcându-se spre un liman invizibil, poate inexistent! Atracția mea magnetică spre ele, spre femeie, a fost de la început o formă inextinguibilă a uimirii, a „neîncrederii” că așa „ceva” poate exista; și adeseori, chiar și mai târziu, pe lângă acele calități pe care nu puține dintre ele le arătau, le dovedeau, eu mai adăugam una – a „inexistenței” lor posibile, în sensul în care eu și alții, oarecari din jurul meu, existam și existau. Aproape marțiene, deși nu-mi place atributul, ele însele, adesea, copleșite de rolul lor pe care-l trăiesc cu poftă vie, îl simt, indistinct dar tiranic, unele dintre ele, acela de a... *atrage*! Nu de a ispiti și nici de a fermeca, deși „ele” se folosesc adesea și de aceste uleiuri diafane, ci de a

clătina și atrage adânc, brutal, uneori, necruțător, ca o promisiune a posesiei – dar nu a „noastră”, ci a *lor*!

Și, evident, pentru că din primii mei ani am fost neverosimil, stupid de uimit, fascinat de propria mea fascinație, ele mi s-au părut frumoase; un cuvânt pe care l-am înțeles mereu altfel, pe măsură ce-mi pierdeam tarele și reflexele tinereții, dar un cuvânt ce a supraviețuit multor „dovezi contrarii”, ca să le spunem așa, multor desene și chipuri aspre, vii, asimetrice, dizgrațioase, lipsite de candoare, uitându-și propriul lor sex, de care m-am izbit mai târziu. Poate singurul meu geniu a fost acela de a-mi păstra fidelitatea nătângă, crispată și tenace față de Frumos, cel întruchipat în forma amforei vii, *candide*, vasul unduitor și sunând melodic al veșnicei fete, al femeii vii și care parcă înțelege totul, dar și mult peste și dincolo de ceea ce în mod curent se numesc punțile noastre de înțelegere. La modul instinctiv, cum se spune, numai că în cazul *Ei* această instinctivitate mereu trează și uneori rapace îi aparține în totalitate, nu o împărtășește nici cu noi și nici cu alte ființe ale orizontului vizibil și invizibil.

Mai e oare necesar să spun că, pe lângă alte câteva, foarte puține, „cârje umane”, femeile care s-au apropiat de mine m-au ajutat nu numai să rezist valului murdar și brutal al existenței sociale, dar și să-mi rezist mie, să mă suport în orele mele umane și, se pare, necesare, de neocolit, de dezgust, plictiseală maladivă și de nevroze multiple. Deasupra tuturor, însă, trebuie să adaug, plutesc cele două forme ce aproape m-au salvat de la o altă existență, poate asemănătoare celei pe care am trăit-o, dar, o, cu mult mai puțin pură și mai puțin aproape de ceea ce trebuia să fiu – Mama mea, în primul rând, norocul meu pe pământ, și apoi, cârja mea din ultimele decenii, fidela și

indestructibila Cristina! Nu, lor nu le mulțumesc, nici nu am cum, în ciuda marilor mele „virtuți”, câte sunt, în fața lor devin paralitic și zâmbitor, așa, ca un fel de năuc, deoarece fără ele aș fi fost cu adevărat și iremediabil singur. Eu, care mi-am ales voit și încăpățânat o adevărată meserie a singurătății, a fi creator de ample fresce epice, acestea se pot ridica doar în camere izolate, depărtate de orice interese, vuiete umane sau amintire. Și pot să spun că recunoștința mea, pe lângă multe altele, se îndreaptă în primul rând spre ele, ele care s-au lipit cu bucurie de singurătatea mea, de idei și de scris, anostă cu siguranță, de fantasmele mele, de singura mea viziune asupra existenței, pe care am împodobit-o cu tot atâtea personaje, istorii, scene, dialoguri, sentințe și descrieri, încercând să mă conving eu însumi nu că acestea sunt adevărate și există, sunt reale, ci că *eu însumi exist*; că, în sfârșit *sunt*. Poate, mai știi, și „semnelor vremii profet”, cum o spune Eminescu, cântându-l pe un uitat apostol al Ardealului.

Capitolul XII
(Cariera)

Cariera, unul din cuvintele uitate, expurgate de sinistra jumătate de secol comunist – ce a fost totuși verigă nu numai a vieții, dar și a istoriei noastre, pe care trebuie s-o asumăm, dar și să o înțelegem, cu calm, cu o firavă înțelepciune, în frica asprelor generații care ne vor urma! –, carieră, un cuvânt „burghez”, se pare, dar care, nu știu de ce, mi-a îmbătat adolescența. Da, eu și încă câțiva, puțini, din clasa mea de la liceul „Brediceanu” de pe malul Timișului, devorând biografiile celebre ale unor mari bărbați ai științelor, armelor și literelor, visam să ne apropiem pildelor vieților lor, erau modelele noastre absolute, fără de care orice și totul din jurul nostru, dar și din trecutul sau din problematicul viitor ne părea insipid; nedemn de febricitatea noastră admirativă.

Da, pe atunci, noi câțiva știam, posedam această vitalitate a admirației și o „exersam” zilnic, după vorba unui fugar de geniu, român, de pe malul Senei.

Depărtați simțitor de Capitală, geografic, dar și prin mentalități, limbă sau istorie, noi, atunci, eu însumi ignoram cu siguranță traseul posibil al unei astfel de cariere, al unei „victorii” sociale, deși mi-o figuram posibilă și limitată la zonele

artelor și literei scrise. Studiind vioara și pianul cu un bătrân meșter care și-a câștigat diplomele la Budapesta și Viena, fost secretar al Asociației Maghiarilor în Parlamentul României, Iosif Willer pe numele lui, Ioșca-bacsi, am crezut, un timp, că acesta mi-era drumul, calea. Apoi, recăzând în bulimia lecturii, avid dar și neliniștit de cele ce conțineau acele cărți, interzise și arse de comuniști, m-am întors la poveste, istorie, roman. (Biblioteca uriașă a episcopului tatălui meu, doctor de Roma, Ioan Bălan, traducător în decenii al Vechiului și Noului Testament, a fost aruncată cu furca în camioane de securiștii anului '948, când a fost călcată în picioare Biserica Ardealului, Greco-Catolică, Unită cu Roma, din care s-au ridicat acei istorici și prelați care ne-au adus argumente ale originii noastre latine din Biblioteca Vaticanului, au tradus în limba română scripturile, dar care au ajutat, îndrumat și ocrotit, cu burse și sfaturi răbdătoare, în vreo trei secole luptătoare, zeci și multe sute de fii de țărani care au ajuns în fine la marile școli ale marilor orașe, întorcându-se nu numai să „ridice norodul", dar și să-i dea dreptate și curaj, în sfârșit, pentru existența sa socială și visata limbă, pentru demnitate!)

Sigur, odată cu exmatricularea mea brutală, politică, din liceu, în ultimele luni ale anului '951, în clasa a X-a, mi-am dat seama că viitorul meu în România nouă, roșie, bolșevizată se desena sub culori gri, poate chiar negre. Părinții mei erau zăpăciți, înfricoșați, profesorii mei, cei mai mulți, dădeau din umeri, probabil se prefăceau ca să-și ascundă acel tip de uimire afundă, sfârtecătoare ce întrece chiar și frica, deoarece se atinge cu absurdul, cu coșmarul viu din care nici o forță umană nu te poate trezi. Mai mult de atât, nimeni nu putea explica „ce se întâmplă cu adevărat!" unor oameni și mulțimi crescute într-

un alt stil de existență, într-alte valori morale și materiale, nimeni din cei care puteau fi întrebați nu avea vreun răspuns sau emiteau fraze de tipul celor auzite la emisiunile de seară ale radioului Vocea Londrei; nici unul din cei care până nu demult, cu câteva luni doar, un an, doi înainte, posedaseră ei înșiși prerogativele morale și autoritate socială, nici unul dintre aceștia nu mai era de recunoscut – grăbiți când se puneau întrebări grave, jucând un teatru al nepăsării și al încrederii orbești în aceleași fraze false, așa-zis încurajatoare ale posturilor de radio apusene; unii se pregăteau să fugă sau se alcoolizau, iar alții râdeau pur și simplu de nedumeririle tot mai agravate ale celor din jur, cu aerul că aveau cunoștință de vești speciale etc.

Când se anunță îndeobște un conflict armat, un război, lumea, comunitatea, are un tip de reacții – spaimă, e drept, îngrijorare amestecată cu voci care se ceartă și se contrazic, când de-o parte, când de alta se fac false pronosticuri și, mai ales, false aprecieri asupra dușmanului, ca și asupra posibililor aliați, asupra viitorului apropiat, dar tonul și atmosfera, deși anunță frica și adânca îngrijorare, nu se depărtează de o anumită, certă previzibilitate, dacă nu chiar de o anume înfiorată normalitate, una din acelea care, rareori, s-au mai întâmplat, una care, în ciuda unor pronosticuri negre, rămâne oarecum cunoscută și cumva re-cunoscută în noutatea ei teribilă, o altă formă a fatalității, dar recognoscibilă și firească, în ciuda grozăviilor sau a speranțelor pe care le anunță.

Dar ce s-a întâmplat cu România anilor ’48-’50 nu mai semăna cu nimic din ceea ce chiar și o minte prăpăstioasă și dezechilibrată ar fi putut prevedea; tancurile sovietice care „moțăiau” la periferia marilor orașe, pe tot întinsul țării,

protejau prin „umbra” lor de fier o ceată de indivizi răsăriți peste noapte, membrii unui așa-zis Partid Comunist de care nimeni nu auzise, dar acești inși, aceste noi siluete ce purtau și marca straturilor de jos, de foarte jos ale populației, din care fuseseră recoltați, nici nu aveau nevoie de o legitimitate sau alta, una care să se ascundă sub forme vechi ale notabilității sau autorității civice sau sociale. Nu, ei veneau cu un aplomb zdrobitor pur și simplu în numele *Revoluției*! Era cuvântul magic, cuvântul baros, cuvântul flacără, cuvântul iureș și taifun, cuvântul de-o absolută noutate ce era strigat, urlat, bătut și țintuit cu pumnul în mesele tivite cu pânză roșie și cu ochii bombați, încărcați de-o furie inexplicabilă; o eră *nouă*, unică, nemaivăzută, cu totul nouă și „revoluționară”, ce va răsturna istoria și pe oricine din calea ei prin semnificațiile sale „geniale”, altele, o, cu totul altele decât ce se știa din istorie sau din vechile manuale școlare despre revoluție sau revoluții.

Cum să i te opui, dar ce, a avut timp cineva să pregătească, dacă nu o formă cât de cât a opoziției, măcar o... întrebare publică, vreo conferință sau adunare, o provocare la o dezbatere publică? Iar partidele zise istorice, ele însele, capii lor semănau cu cei din jurul nostru, din micul oraș bănățean: se prefăceau că „dracul nu e așa de negru”, zâmbeau protector și anunțau desanturi americane pentru care mai trebuie să așteptăm însă încă câteva luni, poate chiar o jumătate de an! Cum, încă o jumătate de an? Nu e posibil! se revoltau doamnele prin saloane sau bătrânii, foștii prefecți, încă încărcați de ifose, foștii inspectori financiari, foștii colonei sau chiar generali, foștii consilieri la vreo curte de apel, la vreun ministru adjunct sau secretar de stat, foștii primari, foștii consuli sau vicari episcopali. Inși, ce mai, cu prestanță, spre care se îndreptau

toate privirile – nu, nimeni nu voia să accepte ceea ce se punea la cale – ah, e o „realitate” și o logică ce frizează absurdul, domnilor! „Ceva” ce nu semăna cu absolut nimic, ceva nemaivăzut pe pământ, părând pur și simplu parcă smulsă dintr-un almanah sătesc, de pe vremuri, o pagină grotescă în care se zugrăvea, în culori sinistre, un incendiu uluitor, o mare de flăcări în care ard clădiri uriașe, turnuri și biserici sau pur și simplu scufundarea Atlantidei.

În acei ani, în acele luni fierbinți, aiuritoare, mie mi se părea, în naivitatea mea, că voi putea urma totuși o carieră demnă de cam avântatele mele visuri. Deoarece voiam, orice aș fi făcut sau întreprins, să nu fiu niciodată ultimul dintre cei ce s-ar fi îmbulzit pe același drum destinal cu mine Și, e drept, nu m-am înșelat, am avut dreptate, deși... oho, mult mai târziu, foarte târziu, după ani mulți, presați de o tensiune adesea insuportabilă și de disperări ascunse, bine reprimate, ca și de asumarea statutului aproape ridicol al unui „mai-mult-decât-ratat!”. Da, se zice că am reușit și datorită unor calități care, indiscutabil, nu sunt cele pe care le invocăm cu toții atunci când vrem să deosebim meritele cuiva – nu m-au ajutat nici inteligența și nici munca ordonată, nici studiile și nici curata, aspra singurătate, ajutorul cuiva sus-pus sau al sorții; deși, da, poate, o anume singurătate („Vreau să pier în beznă și în putregai,/ Neîncercat de slavă, crâncen și scârbit./ Și să nu se știe că mă dezmierdai/ Și că’n mine însuți tu vei fi trăit!” O spune psalmistul poet) sau, mai știi, poate vreun capriciu al sorții! Da, al sorții, dar ce mai înseamnă acest cuvânt, soartă, când, deodată, într-un vacarm și tragedii fără seamăn, toate valorile sunt date peste cap și se prăbușesc în hohote sinistre, reputații și cariere celebre, bătute în fierul unei națiuni; când

pe aproape întreg continentul nu puțin inși însemnați aplaudă și încearcă să „înțeleagă” ororile care se întâmplă în jumătatea estică a sa, dar condamnând în același timp cu asprime și fervoare un alt sistem, învins și pus la pământ pilduitor și de puțin timp, izbitor de asemănător cu cel admirat de data aceasta în Răsărit, sistem bazat tot pe „ideologie”, pe „nou” și „revoluționar”, cu alte căpetenii, bineînțeles, a căreia axă se baza pe același impuls sau reflex afund social – *resentimentul*! Cel descris cu decenii înainte de filozoful Nietzsche și nu cel pe care-l găsim, cu primul lui sens, în enciclopedii; nu, ci *acel* resentiment, adică impulsul orbesc și afund al multora care se cred vitregiți de existență, nemulțumiți profund de cariera sau destinul căruia i se supun, dar pe care nu-l asumă, nu-și acceptă nici cu o silabă propria lor vină, ci, cu fervoare rară și mereu... dau vina, furioși și surzi total, asupra *altcuiva*! Nu asupra vreunei persoane anumite, singulare, ci acuză violent vina seculară a unei „tagme”, clase sau etnii – negrul, în comunitatea albilor, evreul sau burghezul, după latitudine și strat cultural, cei care trebuie înlăturați, zdrobiți, defăimați și umiliți împreună cu stirpea și familiile lor, fără milă, iar odată cu această „curățenie” de sânge străin și infectat, ignobil, abia atunci societatea se va putea îndrepta spre „veacul de aur” sau spre acea „o mie de ani” de pace, glorie și auto-satisfacții plenare. Cine, oare, și câți dintre atâția care își promit sau se cred nedreptățiți și vrednici de o altă soartă au puterea, până la urmă, de a se acuza doar pe sine; starea în care se află li se pare strigător de nedreaptă și total nepotrivită cu, oho, marile lor ambiții, înghițind cu greu și de mii de ori și refuzând, la fel de violent, reproșurile cuiva, ale soției, disprețul copiilor lor sau ironia, râsetele abia ascunse ale cunoscuților?! Și-apoi, ca să

forăm puțintel mai adânc în această chestiune, ia să ne întrebăm, măcar de formă, cam de când s-au ivit, s-au înmulțit și au devenit „ideologie” aceste resentimente, crescând ca un val tot mai impetuos odată cu ultimele secole, nu odată cu religia „libertății” tuturor?! La o privire mai atentă, mai calmă, mai înseamnă oare azi același lucru conceptul de libertate sau de destin cu ceea ce semnificau acestea pentru viețuitorii lungii, uriașei antichități europene sau chiar și pentru cei din îndelungata și „obscura” medievalitate?!

De ce găsim nu de puține ori tot în scrierile lui Nietzsche aceeași expresie, puțin înțeleasă, se pare, *„Das Pathos der Distanz”*, „Patosul distanței”, care vrea să spună și să explice, în raport cu structurarea legică și psihologică a Imperiului Roman, care știm că s-a bucurat de o stabilitate formidabilă, cam un mileniu, că cetățenii acestui sistem militar și civic, ai acestui imperiu, erau profund satisfăcuți și chiar mândri cu starea, cu ordinea lor socială, statală, singura lor ambiție sau luptă a unora era de a fi printre primii *inter pares*, între cei asemănători lor. Iar mișcarea radicală de destin, de soartă, când se întâmpla, saltul dintr-o stare socială, dintr-o clasă în alta ce era posibilă, se făcea numai individual, niciodată în grup. În nici un caz în „mari, uriașe grupuri” numite revoluții, cum s-a întâmplat cu cea Franceză sau Rusă, multe secole apoi! Nietzsche conclude că această ordine sau cutumă adâncă, riguroasă, a fost una din explicațiile nu numai ale stabilității acestui Imperiu, uriaș la vremea sa, dar și ale formidabilei sale capacități de organizare, legică și civică, ca și faptul de a fi fost capabil să cuprindă și să administreze în sânul lui atâtea etnii de o diversitate aiuritoare. Dar noi, când vorbim azi de Imperiul Roman, cu scepticismul dezinvolt care ne

caracterizează, noi relevăm mai ales partea finală, descompunerea, prăbușirea sa, dar uităm în același timp că chiar și această „decadență” sau surpare s-a petrecut și ea în timp, în secole. Dovadă că ultimul mare imperator, luptător victorios și cuceritor de noi arii și seminții umane, cum îl tratează istoricii vestului, a fost Traian, „spaniolul”, care i-a colonizat și pe cei strânși într-o seminție unită și mult timp neînfrântă de Burebista și Decebal, iar luptele lui s-au dus până în al doilea secol după Christos – la noi, în anul 101, la Tapia! –, deci cam la opt secole de la „înființarea romană”, de la acea cunoscută *ab urbe condita*!

Evident, nu puțini azi și poate având dreptatea lor, noi nu o contestăm în aceste pagini, vor spune că sintagma, afirmația „Patosului distanței” în sensul în care o dă Nietzsche când se referă la prerogativele și răspunderile pe care și le asumau cei ce se țineau și depindeau de un strat social important al populației romane ar putea avea, azi, pentru auzul nostru crescut și format în vocalele de „libertate și fraternitate”, inaugurate de revoluția franceză ca reacționare; ca opuse simțului nostru civic și organizării noastre statale sau, dacă vreți, opuse câștigurilor pe care le-au adus democrațiile apusene, începând cu „Habeas corpus”-ul englez și apoi cu răsturnarea prerogativelor clerului și aristocrației în al ’89-lea francez. Posibil, noi nu vom intra aici nici în această chestiune, rămânând, se înțelege, și noi în admirația Marii revoluții, care a distrus Bastilia, ca și în cea a armatei de entuziaști și voluntari, instruită și comandată de Danton, ce a înfruntat armatele numeroase ale prinților și regilor Europei. Dar admirând totodată pe strategul și spiritul genial care s-a născut din aceste lupte pentru apărarea „noii ordini”, pe corsicanul Bonaparte,

mărturisim, iată, cât de concesivă sau de versatilă poate fi judecata sau admirația noastră, totuși calmă și instruită de timp și de observație amplă socială: să admiri un fapt, o uriașă, cu adevărat istorică, reală Revoluție, care a schimbat apoi, în timp, întreaga Europă, dar și de a admira pe cel care, e drept, a luptat în numele ei, pe Napoleon, dar care, în formă statală cel puțin, a fagocitat-o, a negat-o apoi, proclamându-se el însuși împărat la 1804; și stârnind revolta unui spirit mai „decis”, o, cu mult mai radical decât al nostru, cel al lui Beethoven, care a șters, furios, cum se știe, dedicația închinată Primului Consul pe splendida, faimoasa *Simfonie a treia*!

Nu am fost singurul care a făcut, care cred că a reușit o astfel de „carieră”, în sensul bun, burghez sau antic; în lumea mea, a artelor și literelor, au mai fost câțiva, dar, ca și cel ce semnează aceste rânduri, după Decembrie ’89, aceștia au fost iute marginalizați și apoi atacați cu furie. Un Marin Preda, ultimul mare cronicar epic al țărănimii europene, filozoful idealist Constantin Noica, cărturarul de nivel european Adrian Marino, poetul splendid Nichita Stănescu, poetul parnasian și cărturarul Ștefan Aug. Doinaș, pentru a da doar câteva nume. Doi dintre ei au stat ani mulți în barbarele pușcării ale comuniștilor români, Marino, cu osebire, vreo 14 ani; aceste spirite înalte, împreună cu alți câțiva de același nivel al creației, nu, nu au „salvat” cultura, ci au arătat, au semnificat cu un aplomb și o forță rară geniul românesc tocmai într-o perioadă mai mult decât dificilă și într-un timp declarat anti-valoric, anti-național, opus întregii noastre istorii, limbii, strămoșilor, credinței.

Da, acestea au fost cariere magistrale și după Revoluție presa întreagă, tabloidă sau nu, s-a repezit asupra lor, ca și o

organizație aflată sub patronajul Parlamentului, cunoscuta C.N.S.A.S., „înfierându-i”, murdărindu-i în vrac, fără o minimă nuanță sau reținere în „actele de condamnare” pentru vini ce s-au dovedit apoi a fi fost false, umflate, aceste agresive organisme ale noii lumi libere, folosindu-se cu o rară aroganță și cinism în concluziile lor chiar de rapoartele foștilor ofițeri de securitate! De parcă s-ar fi uitat că aceștia, ei înșiși, inși fără trecut și fără o minimă pregătire juridică, erau împinși de șefii lor – unii dintre ei Ruși sovietici sau instruiți de bolșevici pe față! –, se bucurau de niște drepturi și libertăți fără măsură, cu condiția de a măslui, răstălmăci, impune, dicta și apoi calomnia cu grosolănie spusele unor reale personalități, mânjind unele cariere care au slujit realelor interese ale statului român, cu o fervoare și o ură neîntâlnită nu numai în istoria noastră, dar nici în țările vecine nouă, care îndurau același sistem. Dar... cum vom ști să deosebim vreodată, într-o altă cronică a trecutului, mai așezată, mai calmă, mai plină de răspundere civică, erorile și abuzurile sistemului și cele, nu puține și mult umflate, care li se adăugau, ale „slujbașilor” statului de „Democrație populară”, lucrătorii din M.A.I., și ale șefilor lor direcți din Partid?!

Da, cum o spuneam mai sus, cuvântul, noțiunea de carieră, ca și cei care o ilustraseră la noi cum mi-o prefiguram eu și o trăiam la sfârșitul adolescenței, urma să intre într-o gravă formă de declin, în școală, dar și în societate, o formă, trecută, de „dezonoare publică”, clamată astfel, dar și afișată, sub comuniști, dar... iată că și după aceea! Să fie oare adevărat că sistemul Securității vechi, comuniste, și unii slujbași, „bugetari”, de acolo continuă să aibă influență remarcabilă în treburile publice ale noii Românii, declarată oficios liberă și democrată?!

Îi este cuiva teamă că Românii, cetățenii „simpli”, creatori de bunuri și valori de pe tot întinsul Patriei, nu sunt „încă” apți de democrație, de a se auto-conduce și atunci, nu-i așa, nu ne miră cum un scriitor sau eseist interesant și căruia și noi, înainte de Decembrie ’89, i-am făcut încredere, Gabriel Liiceanu se pripește imediat după căderea sistemului comunist român să-i informeze pe francezi, în marele lor ziar *Le Monde*, că noi, Românii, *nu am fi apți* de ceea ce se înțelege în tot continentul prin termenul *democrație*?! Iar unul din ciracii din preajma d-Sale, pe nume Patapievici, eseist și el, nu lipsit de interes, este răsplătit de Președintele țării cu un post înalt de Președinte al Institutului Cultural Român, cu un buget considerabil timp de aproape un deceniu și decorat, poate ca o recompensă a afirmațiilor acestuia tranșante, disprețuitoare și direct scabroase contra neamului, limbii și istoriei naționale?! E adevărat oare, ceea ce eu am contrazis în nu puține editoriale din *Contemporanul – Ideea europeană*, că, de fapt, totul a fost o mascaradă grotescă, nu a existat la noi nici un fel de Revoluție, iar martiriul sutelor de tineri care au ieșit în stradă sub gloanțe și în fața tancurilor a fost o... înscenare?! O farsă pusă la cale de nu știu cine ca să... ce?! Ca să continue poate nu sistemul, ci oamenii formați de acesta, viguroși și iute contactați de alte forțe străine sau nu, în nepăsarea și disprețul valorilor noastre naționale și în care, în ciuda deceniilor de intoxicare bolșevică, noi încă, milioane de „naivi”, continuăm să credem?!...

Iată, mi-am permis această digresiune pentru a sublinia încă o dată ce dificil ne este azi încă de a folosi unele noțiuni și concepte care unora li se par simple și pertinente, după o iute consultare a DEX-ului; dacă în perioada acceptată ca pozitivă dintre cele două războaie noțiunea de carieră era situată sus în

ordinea valorii civice, iar noi, adolescenții și tinerii care ne nășteam atunci sau care ne începuserăm deja studiile în aerul calm și înalt al puținelor universități, unde patronau și conduceau doctorate numai inși cu studii și doctorate în vestul luminat și prestigios, iată că după o jumătate de secol comunistă și apoi, prinși cum suntem azi, după anul 2000, în ruinele și haosul unei libertăți fără măsură și fără adevărați lideri responsabili, onești, posedând acel organ de răspundere față de cei care i-au ales, numit pe vremuri și moralitate, acest cuvânt „straniu”, cel de carieră, nu numai că se abate esențial de la ceea ce credeam noi, tinerii naivi, imediat după sfârșitul războiului că ar trebui să semnifice, dar... nu mai înseamnă absolut nimic! Totul azi, în acest sfert de veac după Decembrie ’89, a devenit doar „politică”, dar nici acest cuvânt nu mai înseamnă mare lucru – și acesta ascunzând prost o tendință masivă, o năvală, o „propensiune” directă, fără nici un fel de jenă, spre sursele puterii și ale banului public! Banul și, în speță, o monedă încă străină, euro, printr-o răsturnare uriașă și brutală, miraculoasă cumva, în sensul urât al acestui cuvânt, a devenit aproape singurul nostru purtător de valori azi, iar vechile norme și insituții tradiționale, cutumele nației și marile noastre instituții, care, da, târziu față de state mai avansate din Vest, dar care au făcut totuși istorie, Biserica, Istoria, Școala, Cultura, se află pe cale nu numai de marginalizare, dar de-o barbară, de-a dreptul, transformare, de-o deteriorare voită a esenței structurale a acestora; s-a încercat de curând stricarea însăși a Academiei Române, cea care a făcut posibilă, prin mințile, devoțiunea și geniul unor mari, luminați boieri și scriitori, Unirea Principatelor și apoi statuarea unui stat român modern, unitar și mare, visat de generații.

Încerc azi, la sfârșitul carierei mele, de care nu roșesc, să înțeleg ceea ce ar mai trebui să înțeleagă azi un tânăr din cei, nu foarte mulți, ambițios și tenace și care se gândește la o carieră „intra-muros”, neispitit ca atâția alții de standardele și retribuțiile pecuniare străine, occidentale. Mai există azi – o, eu sunt sigur că da! – naivi de felul în care eu și încă câțiva, în plin dezastru după un măcel planetar, ridicam construcții și idealuri în minte, o carieră, dacă nu glorioasă, oricum, stimabilă, în ciuda multor sfaturi „raționale și înțelepte” pe care ni le dădeau nu puțini adulți, înfricați atunci până aproape de nesimțire și chiar de o ciudată „îndobitocire” a simțurilor și a judecății, uluiți de răsturnarea lumii! Da, aceștia urmau să aibă dreptate, în anii care au urmat și vorbim mai ales de deceniul șase, de anii cincizeci, când s-au instalat cu un aplomb și cu o grosolănie în judecăți și în exersarea puterii o administrație și o politică comparabile doar cu abuzurile și imoralitățile brutale ale Evului Mediu târziu românesc! Și atunci, e drept, aflați noi ca și azi, dar dispersați în trei mari provincii, sub puteri și imperii străine, marele și infinitul nostru alibi, cel care, mai știi, explică ironic poate și osatura baladei unice, „Miorița”, încât se pare că am rămas cu reflexul acesta blestemat și „organic”, al „i-responsabilității” de fund în treburile publice, al disprețului față de cetățeanul „simplu”, al cultului față de centralismul statal și financiar, deși ne clamăm libertatea și starea „democratică” prin toate gurile!

Pentru a mă face mai bine înțeles de ce insist asupra fețelor și sensurilor pe care le-a luat această noțiune, de carieră, poate nu e inutil să ne aducem în față modelul american, atât de prestigios azi, pe bună dreptate – iată, o societate puternică, triumfătoare, ai cărei stâlpi, începând cu marii fondatori,

Washington și Jefferson sau Lincoln, până la industriașii, bancherii, avocații sau universitarii de azi, preoții atâtor culte, dar și șefii unor asociații civice auto-cefale sunt și rămân modele clare, dominante, pentru acei tineri care își construiesc viitorul dincolo de interesele și modele chiar și tiranice ale momentului.

Dar care pot fi modelele noastre de azi, dacă jurnaliști „importanți”, precum un C.T. Popescu, mai bine de un deceniu, cu un aplomb rar, Șef al Asociațiilor de Jurnaliști și având în spate întreaga presă scrisă sau vorbită, au îndrăznit să coboare în infern și mocirlă nume sonore din știință, cultură și arte, care ar trebui, cel puțin în ochii tineretului de azi, să ne salveze din nesiguranța unui trecut în care spiritul valorii și al apartenenței la o comunitate puternică și liberă, la unii, era prezent! Și vital, creator, dinamic, în ciuda sau poate tocmai provocat de amenințarea disoluției naționale și a valorii. Și nimeni, aproape nimeni, nici un așa-zis O.N.G. sau vreo Universitate, o Asociație de creație sau un sindicat nu a avut curajul să-l contrazică pe acest ipochimen când d-sa a îndrăznit într-o foaie de tiraj, *Adevărul*, să ceară pur și simplu arderea operei unuia dintre cei mai originali poeți, nu numai români, de după al doilea război, Nichita Stănescu. Am scris bine, *arderea*, adică o operă ce trebuie pusă la stâlpul infamiei, după modelul legionarilor care în anii treizeci ardeau în public operele magistrului epic M. Sadoveanu sau după „modelul” celui mai fanatic aliat al lui Hitler, Joseph Goebbels, care expurga expozițiile, filmele și editurile de opere cu „conținut anti-arian”, înfierând brutal orice inovație în artă și litere.

Nu, nu vom opri exodul tinerilor și al specialiștilor români din varii și importante domenii dacă nu le vom putea pune în

față și nu îi vom putea convinge că e posibilă, „încă o dată”, o reală și sigură, onorabilă carieră, într-o Românie încă răvășită de taifunul unei libertăți sociale căzută abrupt, ca un zid, asupra noastră, prinzându-ne nepregătiți și incapabili să ne recunoaștem adevăratele interese, scopuri și valori și pe care unii o transformă într-o anarhie ce ascultă reguli de mafie, mai ales, un *loc* ce trebuie să-și piardă, să-și uite, ba chiar să-și și nege originile, limba, istoria, credința și spiritele care l-au format și marcat, în secole!

Boema literară.

Da, firește, odată ce am afirmat că am urmat o reală carieră artistică atunci, sub „comuniști”, e logic și că am trăit – în greoaiele, „imposibilele” și nesfârșitele, păreau, începuturi, tatonări stângace sau debuturi – și o reală, vie și adevărată boemă literară și artistică. În ciuda afirmației sau scepticismului unora, această boemă a existat și, în plină ironie a timpului și ca un paradox plin de culoare, ea, boema pe care am trăit-o eu și cei câțiva de vârsta mea sau aproape, tineri sau mai puțin tineri, viitori poeți, prozatori, compozitori, sculptori, pictori, actori sau viitori universitari-publiciști ce vor deveni critici literari, nu se deosebea, se pare, prea mult, nici în „forma” și „esența” sa, de boema aproape legendară pe care au trăit-o generațiile de creatori de dinaintea noastră, mai ales cei care au scris, au visat, au luptat, suferit și ratat (sau semi-ratat!) între cele două războaie.

Boema de care vorbesc, a „noastră”, a existat, după câte mi s-a spus, și în deceniul de gheață stalinist, anii cincizeci, iar unul din exemple, ce ar putea fi epic și pitoresc, de nu ar fi tragic, este destinul lui Nicolae Labiș și al prietenilor săi apropiați,

arestați după ce el a murit într-un accident răsdiscutat; eu, născut ca unii din prietenii mei apropiați în anii treizeci, am avut norocul de a debuta relativ târziu, pe la începuturile anilor șaizeci – am debutat în ’65, Nichita și Cezar Baltag în ’60, dar Fănuș Neagu sau D.R. Popescu, ce făceau parte din alte grupuri literare, înaintea noastră, la sfârșitul anilor cincizeci. Spun „norocul”, deoarece, dacă ar fi fost altfel și am fi avut, unii dintre noi, harul precocității, atât de admirat de profesori, de români și de scriitorii de biografii artistice, ne-ar fi fagocitat, dacă nu murdărit și „descompus”, detracat de-a dreptul stalinismul barbar al comuniștilor români, cum s-a întâmplat cu un Petru Dumitriu, născut în 1924, din păcate victimă a propriului talent, dar și a propriei, nemăsuratei ambiții. La polul opus, Labiș, de vârsta noastră, este un alt exemplu, nefericit și tragic de astă dată, al „genialității precoce” care se afirmă într-un taifun social și politic de noroi și crime.

În unele texte eseistice amintesc că „pe vremea noastră”, dar și înaintea noastră, în literele române sau franceze, germane, austriece odată cu romantismul european, dar poate și înainte, nu „generațiile” literare, cum e moda azi, reprezentau „înaintarea” sau „asaltul” tinerilor în artă și litere, poate și în știință, ci grupurile literare și artistice. Formate după vârstă, înclinații comune, având același scop sau adunate jurul unui maestru; ele și nu universitatea sunt primele forme de „ieșire din sine” a unui ins ce-și presimte sau ambiționează o carieră aparte, primul „teren deschis”, public, în care acesta, debutantul sau viitorul debutant, se poate verifica și compara cu inși ce pretind aceeași vocație.

Aminteam mai sus de norocul pe care l-am avut întâlnindu-l pe Florin Mugur, ce avea în jurul său deja câțiva comilitoni,

poeți, critici – mă rog, ambiționând spre aceasta! –, el era printre puținii tineri ce abia depășiseră douăzeci de ani și se afla instalat deja într-un post de redactor la o revistă literară, *Tânărul scriitor*, una din cele trei-patru reviste care existau în acel an ’55, dar și autorul unui „volum de versuri”, în fapt, un modest volumaș scris pe o temă comandată politic și de care Mugur nu era mândru și totuși! Singurul dintre noi, cei din jurul lui, care avea volum, un prim galon, extrem de important în acea vreme, deoarece aparițiile se făceau cu greu, trebuind să treci prin multe grile politice și cenzoriale. Dincolo de nume, grad de cultură, studii sau apartenență socială, atunci, în acei ani, dar probabil că oriunde pe mapamond în lumea confuză, colorată și stranie a celor ce visează o carieră „unică” în artă și litere, tinerii care se îngrămădesc la marile și severele porți se împart, încă de la început, în două categorii – cei care au un volum (sau o expoziție), cel puțin, și cei fără!

Cu Mugur am rămas prieten până la sfârșit, dar după nici trei ani, cum o spuneam, am trecut într-alt grup, unde oficiau Grigore Hagiu și Nichita Stănescu. Secondați deja de un „spirit critic”, Matei Călinescu, deși el însuși, cum am aflat mai târziu, aspira la gloriola poetică! O „trădare” poate a văzut-o și a simțit-o Mugur, dar, ins de o mare sensibilitate și de o pudoare asemenea, nu mi-a reproșat-o niciodată. (M-am revanșat cumva, peste ani, oferindu-i manuscrisul romanului *Bunavestire*, să-l susțină și să-l pregătească pentru publicare, ne aflam în ’974 și Mugur funcționa ca redactor la editura Cartea Românească. Din păcate, cum M. Preda, directorul editurii, nu a înțeles textul meu sau nu avrut să-și ia răspunderea, bietul Mugur a trebuit să facă un pas înapoi și eu a trebuit să mi-l retrag, deoarece, ca și în alte dăți, refuzam să fac modificări

inutile și agravante. Mugur, săracul, a suferit în tăcere, el admirase romanul cu exaltare, citindu-l integral în prima noapte după ce i l-am oferit!)

Îl vizitam pe noul meu prieten, prin anii ’58, pe Nichita, ce se afla și el pe un post umil, redactor II la prestigioasa (și fioroasa!) *Gazetă literară,* în ’958, și încă „fără volum”, în birouașul pe care-l împărțea cu Victor Kernbach, șeful de secție la poezie (în încăperea din fundul unui lung culoar se aflau două birouri, unul ce poseda un scaun, al „șefului”, al lui Kernbach, și celălalt al lui Nichita, fără scaun; în jurul căruia ne adunam noi, amicii săi, Grigore, Cezar Baltag și Matei). Uneori, destul de regulat, cobora de la mansardă un tinerel, solid, cu părul blond ce-i acoperea „năvalnic” o bună parte a frunții, vorbind iute, cam strepezit, fulgerându-te, să spunem, amical, cu doi ochi albaștri clari, ce „salvau tot”, bolborosindu-și numele – Fănuș Neagu, redactor și el, încă „umil” și el pe vremea aceea, deoarece fără volum, la *Luceafărul*, revistă de tineret care înlocuise între timp *Tânărul scriitor*. Fănuș făcea însă parte din grupul lui Dan Deșliu, șeful revistei, împreună cu Gheorghe Tomozei, un alt membru care debutase precoce, posesor deci de volum!

Se mai aflau, desigur, și alte „grupuri tinere”, cu aceeași, disperată, imposibilă tendință de a face artă bună într-o vreme viscolită de drame și noroaie afunde sociale, la limita absurdului, a „onirismului trăit, real”. Era grupul de tineri, de la sfârșitul anilor cincizeci, din jurul *Scînteii tineretului*, scriitori „în pantaloni scurți”, entuziasmați de Lenin și de „adevăratul comunism!” – un T. Mazilu, Labiș, N. Țic, Ion Gheorghe, Florența Albu, care la un moment dat au suferit nițel, deoarece unul dintre ei, Radu Cosașu, a îndrăznit într-unul din Congresele Tinerilor Scriitori, care le precedau pe cele „mari”, să ceară să

se spună în artă „adevărul integral”. Naivitatea lui Cosașu și a amicilor săi consta nu numai în faptul că întreaga propagandă fanatică bolșevică nu avea nici o legătură cu „adevărul”, „ei” aveau, cu viața de zi cu zi și cu raporturile reale între oameni și instituții, „ei”, zișii comuniști, aveau arogant și brutal, propriul lor „adevăr” dar ei, tinerii, ignorau că, în general, arta și artele nu au o legătură „directă” cu adevărul, așa cum este el înțeles în logica comună, așa cum îl servește și îl practică jurnalismul, de exemplu. Arta și literatura – mai știi, poate și filozofia! – își au propriul lor adevăr și adevăruri, deși acestea apar în conștiința publică și în istoria civilizației sub nume diverse, precum modă, curent, școală, idei, obsesii, motive structurale, ba chiar și tehnice! Dar „de vină” este nu numai, adesea, naivitatea unor creatori de a crede într-un adevăr „unic și absolut”, dar și a publicului, a lectorilor care încearcă să-și găsească, în artă, litere și în credința religioasă, răspuns la „toate întrebările”, la injustiția ce ne apasă, la așa-zisul mister sau sens al vieții și, mai ales, un răspuns față de spaima de moarte, ce ne abate cam de pe la mijlocul vieții și se intensifică enorm spre sfârșitul ei. Și la „sensul” sau necesitatea morții, absurditatea ei, misterul ei invincibil!

În oraș, în București, mai funcționau probabil și alte cerculețe și grupuri de tineri animați de visul literei, al poeziei și prozei, îmi amintesc de unul, slujitori fervenți ai zeului Bachus ce se adunau la un restaurant de la demisol, din Piața Rosetti, compus din Tudor George, zis și Ahoe, George Astaloș, ofițer în retragere, viitor dramaturg și exilat apoi la Paris, Teodor Pâcă, bun poet și traducător ce putea fi găsit pe la toate mesele localurilor unde poposeau „artiștii”, cu vocea sa puternică, stridentă, răgușită, ușor de recunoscut după chipul

său, care mi-a sugerat mereu, în primii ani, cunoscuta mască a lui Michelangelo Buonarroti.

Prietenul nostru, Grigore Hagiu, își petrecea unele nopți din săptămână cu noi, Cezar, Nichita, Matei și cu mine, în camera mea din strada Nerva Traian sau în cămăruța lui Grigore din str. Pictor Stahi 16 (la parterul ridicat locuia sora sa Gina, măritată cu Eugen Popa, ambii pictori în vogă!), dar în „alte nopți”, uneori chiar și zile în șir, cu prietenii săi, artiști plastici, printre care ortaci de frunte se aflau Constantin Piliuță, Costantin Dipșe, Mircea Ștefănescu și actorii Vasile Nițulescu și Rauțchi, petreceri nocturne ce se terminau uneori, mai bine zis se prelungeau cu ieșirea „clară” dintre „ziduri”, adică prin pescuirea vreunui accelerat ce pleca spre Est sau spre Nord, dar care în mod obligatoriu trebuia să aibă, se înțelege, un vagon-restaurant. Uneori, acestor escapade, după spusele lui Fănuș Neagu, care se afla peste tot, li se alătura și actorul Ștefan Ciubotărașu.

Evident că în mod automat un asemenea grup se constituia în jurul vreunei reviste, dar în țară, în anii cincizeci, după știința mea, în „teritoriu”, nu funcționa decât o singură revistă, remarcabilă însă, *Steaua*, condusă de A.E. Baconsky, care-și avea și „reprezentanți” în Capitală, ce adunau materiale, cum era și amicul nostru, care uneori se lipea grupului meu și al lui Nichita, Petre Stoica, pe vremea aceea corector la singurul mamut editorial românesc, E.S.P.L.A.

La *Steaua* se aflau tinerii D.R. Popescu, Mircea Tomuș și complicele lor în ample libațiuni, Leonida Neamțu. Eu nu am trăit decât vreo doi ani de studenție acolo, în capitala Ardealului și, cum nu fusesem acceptat nici la *Steaua* și nici la nou-înființata *Tribuna*, mi-am cheltuit „popria-mi boemă” cu un

grup de mediciniști în ultimii ani, Romi Șandru, Comșe și Ținți Popițan, așa că nu pot furniza informații despre, probabil, boema literară clujeană; dar pot depune mărturie cu siguranță despre boemă, despre „subsolurile” de vin, cântece, bancuri, zvonuri, poezii recitate, istorii reale și false, vocații frânte sau miraculos realizate, lupta cu întreaga și copleșitoare suprastructură socială; o formă a ei, a acestei lupte, rezistențe sau poate chiar negații, era tocmai instalarea mai adânc sau mai puțin ferm în ceea ce se cheamă boemă, în fapt, o *visare socială* în grup, dar și o *întârziere* de a pătrunde „în ea”, în magma ei atotputernică și cu siguranță înfricoșătoare, deși... în sânul ei, al realității sociale, se afla, la modul paradoxal, pentru noi, „visătorii activi”, și cheia destinului!

Boema era, desigur, o formă a „primului paradis”, care, pentru unii, mulți, a fost și ultimul! Era prima certitudine, un fel de război de tipul donquijotesc, cu localurile și birturile, restaurantele care ne acceptau, ca tot atâtea splendide și binefăcătoare, deși pasagere, „mori de vânt”, în care se vâna și se lupta aprig cu vinul lejer, cu nepăsarea veselă, cu calamburul bogat, cu citările reale sau false, ca și cu istoriile pitorești, cu femei, cărți și false biografii sau înzorzonate adolescențe, cu evocarea unor vieți celebre sau doar ciudate, comentate cu fast și convingere inspirată cu adevărat și caldă, vie, „jurată”, mesele largi, pătate de cafea și vin, înconjurați uneori de chelneri care ne acceptau și păreau a ne înțelege. La elegantul Mon Jardin, vara, în grădină, în fundul ei, noi, grupul nostru, găseam totdeauna o masă rezervată, unde un chelner amic, Stoica, ne dădea „pe gratis” vin, fripturi, cafele; dar noi, cei vreo 10-15 „tovarăși de visuri și artă”, corecți, ne abăteam când pescuiam vreo bancnotă de o sută și i-o aduceam lui

Stoica, mereu amabil. Acolo, pe nisipul și pietrișul grădinii, l-am auzit „debutând” ca dizeur pe Dan Spătaru, dar și pe alții, pe altele, acolo ne adunam cu toții, în serile de vară, compozitori, sculptori, pictori, actori, poeți, prozatori, critici, veleitari îndârjiți, splendizi fanatici ai aerului colorat de idei, avizi nu atât spre publicare în foile imunde ale vremii – da, și aceasta! –, dar mai ales visând gloria, cea reală și augustă, cum o știam din amintirile generațiilor ce ne precedaseră înainte de război, la Iași și București. Acolo, nu pot uita, într-o seară m-a acostat Eugen Barbu, secondat de Liviu Călin și Nicuță Tănase, care-și gusta primul mare succes literar, cerându-mi socoteală de o notă critică pe care o publicasem în *Viața Românească*, unde îi criticam revista pe care o conducea, *Luceafărul*. Tânărului încă „mare prozator” i se părea de necrezut ca un tinerel care stătea la masă cu două fete frumoase și cu un amic, „ne-publicat”, adică fără volum, să îndrăznească să-l „atace”; de acolo a plecat rivalitatea noastră, mai mult publică și politică decât literară, deoarece orizonturile noastre epice, ca și modelele noastre culturale, s-a văzut asta în următorii ani cu claritate, nu se intersectau în nici un fel.

Capitolul XIII
(Exilul)

1

Exilul, în Antichitate, se știe, însemna alungarea din țară, din patrie, cu riscul morții dacă îndrăzneai să calci interdicțiile aspre ale Polisului, iar vaierele exilaților greci sau latini au ajuns până la noi, cel mai clamoros și aproape de istoria originilor noastre, marele și „tristul” Publius Ovidius Naso, autorul, printre altele, al unui volum, *Metamorfoze*, citat în secole de toți marii cărturari ai Europei.

În vremurile noastre, în secolul trecut cu osebire, XX, regimurile autoritare extreme, nazist, fascist și comunist, au răsturnat lucrurile, instalând un fel de exil pe dos: vaierele se auzeau acum dinlăuntrul patriei, iar strigătele de bucurie veneau de la cei „fugiți”, cei ce „scăpaseră” de patrie, cum ar veni, deoarece se pare că Patria nu le mai aparținea sau n-o mai simțeau ca atare, ca „acasă”.

Eu, propriu-zis, deși am colindat și am trăit efectiv în trei țări Europene până în ’89, Germania, Suedia și Franța, iar R.F. Germania mi-a acordat și cetățenia pe care o meritam după mama mea, născută din părinți nemți, nu am trăit, la drept

vorbind, în exil, deoarece nu m-am simțit astfel. Sigur, prima abatere gravă de la asprele rigori ale statului comunist eu am făcut-o când, la întoarcerea de la Festivalul de Film de la Cannes, în vara lui ’71, am dat o declarație în ziarul *Le Monde*, fără să cer permisiunea de acasă, și, în plus, mi-am permis destul de clare critici la adresa nu atât a comunismului ca atare, cât doar a șefului statului, a lui Ceaușescu, deoarece, spre deosebire de alți disidenți sau opozanți, eu eram convins că sistemul comunist era apărat și susținut nu numai de poliția și armata internă a statelor subjugate de Moscova, dar și de acordurile multiple, cinice sau nu, internaționale. Ca și de ideologia comunistă ca atare, ce înflăcărase multe minți influente nu atât în interiorul statelor satelite Rusiei Sovietice, cât mai ales în lumea liberă și mândră de a susține „noul”, „progresul social” sau o societate „în sfârșit dreaptă a oamenilor muncii”.

În vara și toamna anului ’71 parizian, ca și în anul următor, în Germania, la München, aș fi avut „dreptul” să mă consider un exilat sută la sută, deoarece, față de extrem de radicalele și neașteptatele mele declarații din presa franceză și germană, nimeni nu mai credea că voi avea curajul „să mă întorc”. Cu atât mai mult cu cât eram proaspăt cetățean al uneia din cele mai bogate țări ale Europei, îi cunoșteam limba și cultura, iar fratele meu și multe rude se aflau deja acolo. A fost singura dată în tot periplul meu în străinătate sub comunism când am avut, literalmente, senzația de exilat și, deși spuneam peste tot că mă voi întoarce, puțini mă credeau. O dovadă a acestei stări, dacă vreți, au fost și visele tipice unui „fugit de comuniști”, senzația și spaima nocturnă că mă aflam din nou „acolo” și nu voi putea „ieși”!

Dar m-am întors, în 20 Aprilie ’72, și am fost cu adevărat pedepsit și încă destul de crunt; nu, nu am fost închis, deși aș fi dorit-o chiar și din calculele unei mai iuți cariere în străinătate, dar probabil Ceaușescu și-a făcut același calcul și nu voia să-și strice imaginea de „outsider” – mai mult sau mai puțin! –, de șef de stat realist, apropiat lumii a treia cu profunde și largi legături, interesat de contracte industriale și comerciale.

Dar... am fost exclus „de peste tot”, așa cum mă așteptam, din Comiteul Central, unde fusesem membru supleant – eram doar de un an și ceva membru de partid când am fost împins, fără să fiu, la drept vorbind, întrebat, consultat, în Comitetul Central de Dumitru Popescu, primul sfetnic al Șefului statului atunci, Șeful propagandei și culturii, care mă voia în posturi și mai înalte –, exclus din partid, se înțelege, exclus în mod nestatutar din Biroul de conducere al Uniunii Scriitorilor, deoarece acolo fusesem ales prin vot secret de membrii Consiliului Uniunii Scriitorilor, ce era superior Biroului, dar cine să mai țină seamă de un biet statut de breaslă, cu atât mai puțin membrii acestui Birou sau Consiliu, printre care se aflau nu puține personalități reale, în frunte cu Marin Preda sau Geo Bogza, ca să nu mai amintesc de prietenii mei, Nichita Stănescu, Matei Călinescu și Cezar Baltag, care au devenit membri ai Biroului Uniunii și prin susținera mea – Birou influent pe vremea aceea, aveam întâlniri aproape regulate cu Șeful statului! Dat afară apoi din parterul vilei pe care-l ocupam, fără însă să mi se acorde o altă locuință; e drept, mama mea poseda una, apartamentul din Strada Luterană, cumpărat de tatăl meu în 1953, dar care de mulți ani era ocupată de un colonel de securitate care nu ne permitea nici să intrăm; dar nu, nu de la conducerea revistei *România literară*, cum mincinos o declară

unii, deoarece întreg acest „scandal politic și literar” ce poartă numele meu a pornit tocmai de la demisia mea din postul de redactor-șef al *României literare*, pe care am trimis-o în luna Septembrie ’71, de la Paris, Președintelui Uniunii Scriitorilor, Zaharia Stancu, care s-a grăbit să fugă cu ea la Ceaușescu și apoi s-o supună Biroului Uniunii Scriitorilor, care a aprobat-o.

Acesta, s-a arătat, vai, confuz și înfricat, consunând cu turbulențele acelei veri, ’71, din țară și care au urmat discursului lui Ceaușescu, ce anunța în mod fals o „re-stalinizare” prin întărirea prerogativelor partidului, dar în fapt voind mai multă putere; sigur pe alianțele sale formidabile în exterior, în lumea a treia mai ales, și arătând deja, după părerea mea, primele semne ale unui *hybris*, boala măreției persoanei după un șir de succese ce depășesc norma sau așteptările tuturor. Iar pentru aceasta a început, grosolan, să pună în aplicare ideile unui „național-comunism”, vrând să scape de masca bolșevică pe care o câștigase în anii cincizeci. Nerăbdător, tot mai iritabil, pentru că simțea că vechea sa gardă – Maurer, Gogu Rădulescu, Mizil, Iliescu, Bârlădeanu – nu-l mai asculta milimetric, a început să le „subțieze” funcțiile și să aducă „elemente noi” în conducere. Iar în primul rând a făcut greșeala cea mai gravă, care avea să-l coste viața, până la urmă, și prestigiul adunat în vara demnă a lui ’68, când s-a opus Pactului de la Varșovia, aducerea în Biroul Politic a propriei sale soții, o femeie simplă, resentimentară la nivelul cel mai de jos, purtând în ea instinctele grosiere ale celui veșnic deposedat de istorie și de existență. (Când un alt dictator, vecin, Tito, a simțit că propria sa soție se amestecă în treburile statului, a izolat-o într-o vilă păzită militar. Astfel se face că omul, cu nimic mai prejos în calități manageriale decât Ceaușescu –

evident, în cadrul unui sistem închis, dictatorial! –, a murit în patul lui, plâns de cetățenii celor vreo trei sau patru state pe care le-a ținut unite sub mâna lui, sub numele de „Iugoslavia”, dar care s-au desfăcut apoi într-un turbion de crime „naționaliste”, după căderea Moscovei, ca un castel de cărți de joc.) Da, atunci, în „primul exil”, cel parizian al verii și anului ’71, ca și în anul următor la München, am fost capabil să trăiesc exilul, ceea ce simțeau deja sute de Români care reușiseră să „fugă”, adică să rămână în Vest după o invitație la o bursă sau printr-o simplă plecare, printr-o viză obținută cu mari jertfe și lupte. A urmat lunga vară de la Stockholm, la patru ani după ce am primit prima viză de ieșire din țară, timp și loc în care am scris romanul *Pândă și seducție*, de nepublicat în țară, deoarece conținea analize drastice ale stării de fapt, și care a așteptat vreo 16 ani libertatea pentru a apărea. Editorul meu, René Coeckelberghs, susținut și de Artur Lundkvist într-o lansare de carte la mica editură a lui René, mi-a propus „rămânerea definitivă” în Suedia, promițându-mi o bursă pe viață, așa cum se dă aceasta unor scriitori consacrați, și editarea întregii mele opere. Aș fi avut toate motivele s-o fac, să accept această propunere, iar unele din trimiterile romanului amintit mai sus trădează momentul lung al acestei veri, când eram sedus de propunerea lui René și obosit de șicanele, indigența, interdicțiile brutale în editarea cărților mele, grosolănia activiștilor și funcționarilor culturali și, mai ales, de indiferența nu rareori ironică a multor colegi, foști sau „încă” amici, care mă vedeau deja, cu o satisfacție prost ascunsă, în rolul unui declasat social.

Dar mama mea, speriată, simțind poate ceea ce aveam de gând, mi-a trimis câteva scrisori severe, disperate și... m-am

întors. În urma unui interviu dat unui mare ziar socialist din Suedia, forurile s-au pus în mișcare, colonelul arogant care ne locuia apartamentul a fost condus la un altul și Mama, înainte încă de sosirea mea, a reușit, cu ajutorul Cristinei și al câtorva amici, să se mute din apartamentul pe care-l ocupam „fără acte”, fost al unei „transfuge” spre Israel, dramaturga Marița Földeș, care, cu vreo doi ani înainte, aflând că nu am locuință, mi-a propus să-mi închirieze o cameră în apartamentul pe care-l ocupa pe str. Brezoianu, liber atunci, deoarece cei doi copii emigraseră deja. Marița, fostă deținută la Auschwitz la vârsta de 16 ani, împreună cu mama ei, a fost singurul om care, după ani de zile, mi-a propus „o locuință”, nici un altul și cu atât mai puțin primăria orașului nu s-au interesat dacă am sau nu un acoperiș deasupra capului. Acolo, în Brezoianu colț cu Șipotul Fântânilor, secondat de iubita mea Mamă, am terminat capodopera mea, romanul *Bunavestire*, găzduit de o splendidă și inimoasă evreică. (Am încercat, epic, să mă revanșez cumva și în amplul poem epic, scris în mare parte la Paris, *Drumul la zid*, și care a apărut în 1964, am inserat un capitol în care eroi importanți ai cărții – la fel ca o familie de „fugiți”, de „refugiați” nord-ardeleni, cazul familiei mele, în iarna aspră a lui ’41, care e adăpostită peste noapte într-o casă de evrei primitori și calzi din orașul Turda – își sărbătoresc Sfintele Paști, în roman de astă dată, împreună cu unul din eroii principali, evreul Grigore și familia Ostfeld).

René și viitoarea lui soție, Gabriela Melinescu, mi-au purtat pică pentru că nu am acceptat stabilirea mea în Suedia și, cu excepția *Absenței stăpânilor*, ea însăși nițeluș maltratată, nu mi-a mai publicat vreo carte, dar eu îi păstrez o bună amintire, a vrut, cel puțin în primii timpi, sedus de Zaharia Stancu și de

literatura sa, după moartea acestuia, să ne ajute pe noi, scriitorii români sufocați de paranoia crescândă a lui Ceaușescu. A publicat în acei ani, ’75, ’76, cărți semnate de Nichita Stănescu, Marin Preda, Alexandru Ivasiuc și, bineînțeles, Gabriela Melinescu și a obținut printr-o hotărâre a Biroului C.C. să primim vize pentru Suedia cei de mai sus; Gabriela Melinescu, Marin Preda, Alexandru Ivasiuc, Nichita Stănescu și eu însumi, în vederea unei lansări colective a romancierilor români și a unei conferințe de presă la Stockholm. Dar nu am ajuns cu toții acolo – Marin Preda a refuzat să plece, pretextând frica de zbor, iar Nichita, care acceptase până în ultima clipă, și-a rupt cumva piciorul – unii jurau că fisura era reală – și nu a venit la aeroport. Dar la aeroport, în ziua plecării, nu s-a suit în avion decât o singură persoană, Gabriela Melinescu, care a folosit această vizită pentru a rămâne definitiv în Suedia ca logodnică și apoi soție a inimosului editor. René Coeckelberghs era de origine evreu belgian, fiu al unui pastor belgian, emigrat în tinerețe în Suedia, după ce o într-o vreme „vânduse soare” în Italia, adică lucrase în turism. Spirit deschis, inteligent, cult, ferm de stânga, s-a înrolat din tinerețe în mișcarea troțkistă și, când l-am cunoscut noi, Românii, biblioteca lui deborda de propaganda troțkistă, în nu puține ceasuri el, în București, unde începuse s-o curteze pe Gabriela (părăsită de vreo doi ani de Nichita!), îmi umplea ceasuri multe, nocturne, cu viața, opera și martiriul lui Troțki, pe numele lui Bronstein.

Ei doi, Gabriela și René, mă vedeau, mă vizitau doar pe mine, rareori pe Ivasiuc, scriitorii români se temeau să aibă contact cu „străinii”, e adevărat că René, poate și eu eram destul de strict urmăriți, eu nu mă feream deloc și poate a părut

provocator, dar, fără s-o vrem, am pornit-o ambii, cu cele două mașini ale noastre, el cu Volvo-ul său, eu cu Opel-ul Commodore, Mama însoțindu-mă, iar el cu Gabriela sa, într-o amplă excursie, în țară, prin Bucegi, orașul Cluj, apoi mânăstirile din Moldova. După plecarea mea din Stockholm, René s-a cam schimbat din păcate și, în loc să sprijine proza și poezia contemporană română, cu mica și prodigioasa sa editură, în revista *Scara lui Iacob*, pe care o înființase de puțin timp, a alunecat tot mai mult spre o atitudine fățiș „anti-sistem" și, mai ales, „anti-Ceaușescu". Parti-pris-urile lor, ale lui René și ale logodnicei sale, deveniseră atât de marcate deja, încât interpretau fapte și evenimente anodine sau de altă natură decât politică sub lupa măritoare și îngustă a partizanatului politic – dau un singur caz, în vara aceea, '75, a avut loc, n-o uităm, memorabila Olimpiadă a gimnasticei mondiale în care a strălucit românca Nadia Comăneci; eu urmăream febril, în cămăruța pe care o ocupam la prestigioasa familie Branting, ce mă găzduia, desfășurarea probelor, iar seara, când ne întâlneam și René mă invita ca de obicei la un excelent restaurant franțuzesc, seducându-mă cu finețea, cu umorul și reala sa dragoste de litere și arte, eu am făcut „gafa" de a mă arăta entuziasmat de performanța unică a Nadiei. Ei bine, „cei doi", dragii mei prieteni, m-au pus fără ezitare la punct și, cu figuri grave, m-au învățat să deosebesc realele valori și performanțe în sport sau arte de cele „aranjate prin manopere politico-comerciale", aluzie la nota 10 obținută într-un taifun de aplauze, pentru întâia dată în istoria sportului, de româncă.

N-am înțeles... adică „am înțeles" că ar fi trebuit în viitor, dacă voiam să rămân acolo, să-mi modific simțitor modul de a gândi și de a interpreta evenimentele, cel puțin față de cele ce

se întâmplau în România, să accept să mi se dea lecții de „anti-ceaușism” și de o „bună interpretare a situației din țară”, uitându-se că doar cu câțiva ani înainte, în cel mai prestigios ziar al Parisului, eu am îndrăznit o severă critică a dictatorului de acasă; dar eu o făcusem într-un moment grav, în care se anunțau modificări organice chiar și în ceea ce privea politica de partid – o dictatură personală, tendință ciocoiesc-monarhică, folosirea prestigiului extern și a relațiilor personale, ample, contra propriului popor; și, spre deosebire radicală față de alți contestatari, vezi Petru Dumitriu, eu mă „întorsesem”, „îmi adusesem trupul acasă”, riscând nu numai furia dictatorului, dar și reacția aparatului său politic și militar, care, se știe, nu prea folosea „mănuși”! Astfel de „semne” din partea lui René au cântărit printre altele în refuzul invitației și întoarcerea mea încă o dată din acest sejur prelungit (eram invitat a doua vară la Stockholm și numai eu!), sejur generos însă pentru mine, deoarece am încheiat un roman, primul la persoana întâi, în care, după câteva aluzii și date reale, biografice, se va „calchia” sau, mai știi, se va prefigura un altul, romanul *Don Juan*, scris în țară, ce va trebui să aștepte însă patru ani pentru a apărea neciuntit în ’981, dedicat Cristinei, logodnica mea atunci. Dar regăsim aceeași „optică obsesivă” și o răsturnare radicală a marii, uriașei teme și tipologiei donjuanești, deoarece în aceste două cărți, *Pândă...* și *Don Juan*, cum am mai explicat-o și în alte texte eseistice, eroii mei din ambele, Skedra și Rogulski, nu „se mai interesează”, nu sunt captivați de unica seducție fizică, ci de o formă poate originală a „posesiei”, adică de o ciudată, insistentă și uneori negrațioasă moșire a „feminității feminine”. Mai degrabă o „creație a feminității” decât o acceptare a ei, în nu importă ce formă. Evident, încă o fațetă a orgoliului

masculin expus fără menajamente, exacerbat în cazul lui Rogulski, precaut, viclean și „bun jucător” în cazul naratorului din *Pândă și seducție*.

2

La câțiva ani doar după „aventura suedeză”, prin ’79-’80, am poposit la Frankfurt, în R.F. Germania, unde, în drum spre Paris, care mă atrăgea ca și pe atâtea sute de artiști sau oameni de știință români din ultimele două secole, am cunoscut o femeie, o doamnă fermecătoare, Barbara Schander, directoarea organizației guvernamentale Internationes din Frankfurt, landul Hessen, care ajuta și ghida, însoțea și organiza sejururi ale personalităților străine, scriitori și artiști, oameni de știință, invitate în Germania. Am trăit doi ani cu această femeie, mamă a două domnișoare, fugară și ea, în tinerețe, în ’53, din Germania de Est, originară dintr-o familie de nemți din Sudul Slovaciei, din Silezia, *Struschevski*, „*die Sudetendeutsche*”, populație numeroasă de care, la modul grosolan, s-a folosit Hitler pentru a ocupa Cehoslovacia în ’38. Divorțată, conducând împreună cu sora ei, Marei, institutul și convingându-mă că voi fi bine primit de literații și editurile germane. N-a fost așa, editura celebră din München, Hanser mi-a refuzat *Animale bolnave*, deși textul și autorul fuseseră sprijinite de un coleg și prieten german, scriitor și el, Erwin Wickert, ambasador al R.F. Germania la București, vechi diplomat, prozator și dramaturg care m-a protejat îndeaproape în primele luni și în primii ani după întoarcerea mea din „primul exil”, din Franța și Germania.

În anii când a fost în misiune în România, deceniul al șaselea, nu numai eu și Nichita aveam casă deschisă la saloanele ambasadei, dar și alți scriitori români, Wickert ne ospăta generos și mai ales ne uimea cu istorii din lunga sa carieră diplomatică, cea mai senzațională și pe care am amintit-o deja, cea din anii războiului, amiciția sa cu spionul ruso-german, Sorge, corespondent special al marelui ziar *Frankfurter Allgemeine* la Tokio, împușcat de japonezi după ce Stalin, căruia Sorge îi salvase frontul de Est, amenințat de diviziile japoneze, a refuzat schimbul său. În tinerețe, Wickert și-a făcut un doctorat în China, iar mai târziu a scris un op, *China von innen gesehen* – *China văzută dinlăuntru* –, unde dă o serie de sfaturi chinezilor după ce au scăpat de tirania „celor patru”, a urmașilor lui Mao, sfaturi economice și de revigorare a unei industrii sclerozate, centralizate acut – sfaturi care ne-ar fi prins bine și nouă, vorbesc de conducătorii primului deceniu după revoluție, dacă ei l-ar fi citit și l-ar fi ascultat pe bătrânul Wickert, cum au făcut-o înțelepții Chinezi, rezultatele se văd! –, cartea a apărut și în românește, mi se pare!

Nu, n-a fost așa, nu am găsit o prea mare înțelegere la colegii mei nemți sau, mai știi, vederile mele nu le-au fost pe plac. Editura faimoasă de la Frankfurt, Suhrkamp, mi-a refuzat și ea *Animalele bolnave*, fără prea mari explicații, iar o altă editură, *Kiepenheuer und Witsch*, care inițial fusese de acord să-mi editeze romanul *Bunavestire*, a fost descurajată de două referate total negative, semnate unul de un tânăr neamț, dramaturg, „rămas” de la Timișoara, pe care l-am cunoscut la o lectură a unei piese a mea la Frankfurt și care, apoi, s-a scuzat și mi-a mărturisit că „îl enervase numele meu”, deoarece îl întâlnise obositor și prea insistent în presa din țară – iar al

doilea referat negativ a fost al profesorului Heitmann, de la Heidelberg, prieten cu Crohmălniceanu, care, în referatul lui, ca o ironie amară, se pare că s-a servit de aceleași calificative ca și cele din atacul lui T. Popovici în plenara Comitetului Central. Mi-a mărturisit-o, trist, S. Damian, care în acei ani conducea un seminar de literatură română la Universitatea din Heidelberg, sub șefia lui Heitmann. Nu e exclus ca dl Crohmălniceanu să fi avut opinia sa în atenția amicului său german, de altfel, el a atacat brutal romanul și după apariție, în *Flacăra*, nejenându-se să fie solidar cu C.C. al partidului și cu aproape întreaga presă literară și de partid; ca și alți colegi mai tineri pe care eu i-am angajat și cărora le-am oferit rubrici importante la *România literară*, s-o facă, doborând „în flăcări”, cum zic franțujii, romanul meu, „pornografic, prost scris și anti-comunistt” – regretații Mihai Ungheanu și Mircea Iorgulescu. Ba, Ungheanu, în *Luceafărul*, sugera și că romanul ar conține aluzii pozitive la Mișcarea Legionară, sub comuniști, o acuză extrem de gravă!

În „exilul” meu german am urmat, la Göttingen, și un curs de limbă și stilistică germană, la Goethe Institut, de șase luni, cu care ocazie m-am convins încă o dată de ciudata, lamentabila selecție pe care o făceau, se pare, un grup de tineri universitari din München la programele lui Goethe Institut, binișor îndoctrinați marxistic, alegând în texte doar scriitori din Germania de Est sau din țările latine și mai ales acele condeie ce vociferau contra capitalismului anti-uman, având de partea lor des întâlnita, în vest, în acei ani, scriitură deschisă și francă a oricărei mediocrități agresive. Când i-am întrebat pe dascălii de la Göttingen – oraș în care și-a petrecut studiile de tinerețe și Ion Barbu – de ce nu se studiază texte din Hesse, Th. Mann sau Rilke, mi s-a răspuns că aceștia erau *compromiși* de spiritul lor

burghez sau intimist. Spre uimirea mea, frazeologia și îndoctrinarea marxistico-bolșevică, în unele medii libere germane, era mai evidentă decât la București, lucru pe care, acolo, nu l-am ascuns. Iar la Frankfurt, în casa marelui Horkheimer, am lăsat aceeași proastă impresie când am afirmat că o bună parte din elogiile la scrierile scriitorilor sud-americani în presa literară germană venea nu numai din inspiratul lor naturalism, dar și din accentele anti-americane, vizibile la un Roa Bastos sau Márquez și deloc la poate singurul lor romancier de anvergură, cum îl înțeleg eu, la Ernesto Sábato.

Recunosc, m-am simțit adesea străin în țara strămoșilor mei materni, în primul rând din pricina unei prea acuzate politizări a literaturii, dar, mai ales, a ingratitudinii față de marii înaintași moderni ai literaturii germane; fapt care se repetă cumva, *mutatis mutandis*, și în România de după Decembrie ’89, mai știi, un fel de ecou resentimentar față de un război dezastruos (la nemți!) sau după o istorie neagră, greu de asimilat (la Români!), când se afirmă nu numai falsuri și jumătăți de adevăr despre marii scriitori moderni dintre războaie, dar ei sunt acuzați și opera lor e pusă, abrupt, sub dubiu valoric de unele texte risipite, de tinerețe, ce se impregnaseră, ca și în altă parte, de moda politică a timpului. Concluzie detestabilă: mai tinerii lectori sau scriitori sunt „ajutați” să ocolească scrierile lor, cum s-a întâmplat și în R.F. Germania, după războiul pierdut, dar fără orbirea de la noi, a maculării sau marginalizării marilor scriitori interbelici, însă rezultatul e același – un văl aspru de neglijare și de susținută, în realitate, calomniere și partizană în excese interpretare a textelor lor. Ce să însemne aceasta, cumva o răzbunare față de

„istorie” sau... o iute acomodare la stereotipurile politice, tiranice și mondene, jurnalistico-politice de moment?!... Sau, mai știi, o lene și o inapetență intelectuală față de textele „grele”, acut și înalt problematice, care cer o lectură și o relectură calme, o cercetare susținută și o vocație reală a culturii?!

Al treilea exil, „acceptat”, sau semi-exil a fost în Franța. Spun „semi-exil” deoarece nu am părăsit nici un ceas voința de a mă întoarce și am și făcut-o, riscând întreaga, susținuta presiune și urmărire a securității, iritată de năvala de amici și tineri care-mi veneau în casă când mă aflam în țară – securitate care se temea, ca și cei din conducerea de partid, că aș fi putut să mă dedic, alăturându-mă lui Goma și altor câțiva, puțini, unei atitudini clare, agresiv politice. (După ani și după Decembrie ’89, când mi s-a înscenat o ticăloșie crasă, un „dosar” de colaborare cu securitatea, și am fost trimis în proces, eu fiind printre foarte puținii scriitori care nu au dat nici o informație, scrisă de mâna mea, cerberilor M.A.I., deși am fost în două rânduri pus sub anchetă la cel mai înalt nivel, sub conducerea generalului Pleșiță – o pletoră de jurnaliști intempestivi, probabil lansați de unele „cancelarii”, sedii sau „asociații” vag sau total imunde [poate în serviciul lui Soroș și al altora!] se întrebau sau se uimeau la nesfârșit de „atenția” pe care mi-o acorda același Pleșiță, șeful securității statului; dacă acești domni ce mâzgăleau pagini mari în tabloide ar fi meditat „o țâră” sau ar fi încercat de a da o probă cât de cât a unui minim profesionalism jurnalistic sau politic, ar fi putut deduce cu ușurință că această „atenție” sau „prietenie” a lui Pleșiță, cum au îndrăznit s-o scrie unii, venea, fapt evident oricui, din teama acestuia și a șefului său că eu m-aș fi putut angaja în lupta

directă politică contra sistemului și aș fi putut să semnez alături de Goma scrisoarea către Havel, cum au făcut-o I. Negoițescu și Ion Vianu, eu eram, în acei ani, un scriitor de-o anvergură și vizibilitate socială pe care puțini în literatură o mai aveau. Pleșiță era perfect la curent că eu îl primeam pe Goma în casă și că l-am întovărășit, susținându-l la Burtică, în două audiențe la rând, Burtică eliberându-i cu această ocazie unele drepturi de autor pentru o traducere ce nu i se înmânau și i-a publicat un articol pe prima pagină a *României literare*. [Manolescu și alți amici care, pe-atunci, mi-erau aproape mă sfătuiau, șoptit, la „mai multă prudență”!...] Nu, nu am ales în totalitate exilul, cel politic, în ciuda atitudinii mele clar negative față de cele ce se petreceau în țară, a poziției mele clare de outsider, ani la rând, de simplu membru al Uniunii Scriitorilor, neales în nici un „organ de conducere” și nepublicând în presa politică, foarte rar în cea literară, deși, nu de puține ori „sfătuit”, invitat, ispitit, ba și amenințat să o fac, să-mi arăt „solidaritatea” cu „regimul”! Am făcut totuși o singură excepție – la rugămintea secretarului C.C., Cornel Burtică, care și-a luat răspunderea de a-mi publica integral romanul *Bunavestire*, refuzat de două edituri – Marin Preda nu a făcut-o, vai! –, fapt pentru care Burtică a și plătit, prin excluderea din Forul suprem al partidului, desigur, și pentru alte „culpe”! – am acceptat să fac un „reportaj” despre starea lucrurilor din țară. El, Burtică, s-a oferit să mă însoțească, dar eu am refuzat, am luat avionul și m-am dus – ce reflex! – în locurile unde m-am născut, în Nordul Ardealului, am descins la sediul de partid din Baia Mare, unde, printre alții, ziariști și literați, am cunoscut, fapt interesant, și câțiva tineri activiști de partid care, în anii de început ai domniei lui Ceaușescu, avuseseră norocul să primească burse în Italia și

cunoscuseră colegi, membri ai cu adevărat singurului partid comunist „luminat”, în măsura doctrinei, desigur, și nedatornic subvențiilor grase moscovite – precum francezii, *par exemple!* –, vorbindu-mi cu entuziasm de vederile cu adevărat progresiste și liberale ale colegilor lor italieni, ucenici ai lui Berlinguer și ai lui Gramsci. Am ales pentru reportajul pe care i l-am dat lui Adrian Păunesu pentru *Flacăra* portrete și vieți ale unor mineri ce forau îndârjit în munții de piatră și de o rară bogăție ai locului, ca și a unor țărani liberi, necolectivizați.)

3

Parisul.

După sejurul de mai bine de doi ani în țara care m-a adoptat și a cărei limbă o vorbeam din copilărie și cu a cărei uriașă cultură m-am format și hrănit o viață, Germania, liberă, democrată și... foarte „bogată”, Parisul, ce ciudat o să pară unora – și mi-a părut și mie, îmi pare și azi! –, da, Parisul mi-a sunat atunci, prin anii ’81-’82, la a doua, a treia sau a patra vizită prelungită, un fel de... paradis, de loc și zonă, de patrie și aproape un cămin, cald, primitor, cu o dezinvoltură rară, total necrispat, ne-„corupt” de afurisita și ubicua politică, deși și acolo se făcea și încă se mai face politică „cu duimul”, ca să mă exprim cu o nepermisă nonșalanță.

Am verificat atunci „pe pielea mea”, în acei ani, tulburi pentru multă lume, că legenda Parisului este aproape intactă. Un oraș cu o istorie milenară, cu catedrale și biserici la fel de legendare, de „sublime”, cu bulevarde largi pe care se cântă încă refrenele lui Yves Montand – un alt fiu de emigrant italian,

care a făcut o cunoscută carieră de șansonetist, dar mai ales de actor proeminent în multe pelicule care au colorat binefăcător, ca și altele, franțuzești, spaniole sau italiene, deceniile atât de controversate ce au urmat după al doilea război, cel mai nimicitor al lumii! –, dar și străzi înguste, unele suind în pantă spre Sacré-Cśur, altele înghesuindu-se în jurul cetății Sorbonei; cele vechi, cu domenii-castele ale unor familii celebre în târzia medievalitate din insula Saint-Louis, Parisul atâtor bistrouri unde, *stante pede*, stând relaxat *au zinc*, adică „la tejghea", unde nu există scrumiere (scrumul de țigară se aruncă jos), se învață iute franceza curentă, vorbită, vie, iar eu, în fiecare din cartierele în care am locuit, înainte chiar de a-mi despacheta lucrușoarele, cărțile, cafetiera, fugeam să-mi aleg un „sediu" colocvial și extrem „democratic", unde aveam să poposesc zilnic să-mi beau o altă cafea decât cea cu care, în nopțile lungi, rece, îmi umpleam paginile – la ore diferite, însă, pentru a întâlni o tipologie cât mai diversă –, dimineața, între șapte și opt, opt și jumătate, grăbiții amploaiați, bărbați și femei, care-și dădeau „peste cap" espresso-ul fierbine, fugind la muncă, dar și lucrători, de toate vârstele și tipologiile rasiale sau nu, în combinezoanele lor de lucru adesea, câte doi, trei sau patru împreună, pentru aceeași cafea fierbinte și scurtă, după ce își garaseră la colț mașinuțele cu scule și inscripții ce le trădau vocația; la prânz, cu exactă rigoare, între douăsprezece și jumătate și trei, din nou, funcționărimea largă și diversă și în care nu se puteau distinge cu claritate gradele de importanță socială, între „cadre" și „masă", cei mai mulți cu abonament și folosind locul, bistroul, ca o reală agora a întâlnirilor, dar și a discuțiilor politice, sportive, a proiectelor sau a calamburului niciodată stins sau neinspirat. Al magnanimei ironii franceze,

cea care nu cade niciodată în sarcasm – cum se întâmplă pe unele plaiuri mult cântate! –, cea care, o spune Cioran, pare că începe odată cu acel mare senior al literei, micul nobil, provincialul de geniu ce purta numele de Montaigne, dar care își asumă însemnele de glorie și de „geniu” odată cu instalarea sa în secolul al XVIII-lea, sub flamura cinică și de-o acută, tranșantă perspicacitate psihică și de moravuri, a unui Rivarol, Vauvenargues sau la Rochefoucauld!

Seara, aceste bistrouri, multe dintre ele, devin restaurante pretențioase, deloc pompoase, dar excelent funcționale, numărând și ele insule de vârf, legate unele dintre ele de legenda literară sau plastică a Parisului, începând cu „cele patru” din cartierul Montparnasse – La Select, sediu al meu ani la rând, unde am și „fircălit” un volumaș de versuri, *Elegii parisiene*, loc și teren al unei elite intelectuale fără pretenții, scriitori, jurnaliști, pictori, ratați plini de ifose sau fals ratați, loc al unor discuții între împătimiții unui Rimbaud sau Céline, ai lui Giacometti sau Brâncuși, până la trei dimineața; alături, La Rotonde, spațiu ceva mai select, în care poți mai greu deosebi pasiunile sau vocațiile; *vis-ŕ-vis*, pe colțul bulevardului Montparnasse, luxoasa și snoaba locantă numită Le Dôme – loc în care, la prima mea vizită, în ’71, în primele zile, am fost invitat la o masă largă a emigrației intelectuale române, cu Costa Tacu, directorul revistei de prestigiu *Cahiers de l’Herne*, Ion Cușa, patronul unui gigant al imprimeriei, prieten intim cu vecinul său la masă, Mircea Eliade, da, el însuși, în vizită estivalieră pariziană, reticent, tăcut, privind calm prin lentilele ochelarilor săi, aducând încă în acel an, ’71, ca figură, mult cu cel știut de mine de prin mai vechile poze – avându-i în față pe soții Ierunca, Virgil și soția sa Monica Lovinescu. Acolo și în

acea după-amiază am auzit-o pe Monica Lovinescu încercând să-l convingă pe Eliade să semneze prefața la romanul care urma să apară și în franceză după ediția germană. — Mircea, trebuie s-o faci, Goma este cel mai important romancier român astăzi! afirma cu voce înaltă cronicara de la Europa Liberă, într-un moment în care Goma, nu din vina lui, desigur, în țară avea un singur volum de nuvele publicat, dar „Mircea” nu a ascultat-o. Eu, e drept, am rămas uimit, dar am tăcut, pe vremea aceea, în acei ani, „cel mai important romancier” era considerat Marin Preda și în orice caz chiar și în discuții intime, între prieteni, între „egali”, nu se punea problema în acest mod drastic, ca „cel mai mare!”, Eugen Ionescu însă a făcut-o și el, după vreo doi-trei ani, în *Le Figaro*: „Paul Goma, le plus grand romancier roumain”. Nimic de zis, nici azi eu nu comentez, numai că fabula existenței se abține cu greu de la o grimasă, amintindu-și că aceiași soți, Ierunca, după nu mulți ani, când s-au schimbat radical vremurile politice, vai, s-au schimbat și ei, împreună cu dragul lor acolit, Liiceanu, care a topit, degrabă, o abia imprimată ediție (pe foaie de ziar, probabil, ca rata de beneficiu să fie mai netă!) a unuia din romanele sale, iar soții de care aminteam, intelectuali de marcă, nu zic nu, au conchis că... „tot ce afirmă Goma sunt minciuni, cu excepția momentului în care spune la telefon «halo»!”. Amuzant, nu?!

Ionescu în acea zi nu se afla la masă, dar el locuia acolo, tot pe Boulevard du Montparnasse, în blocul lipit de, probabil, cel mai faimos bistrou și restaurant parizian, până și dincolo de apele Atlanticului, în New York-ul scriitorilor americani, La Coupole. O sală imensă, sprijinită de stâlpi rectangulari, cu fresce pe pereți, aproape o „cantină” – dar ce legendă! În stânga, la intrare, Barul American care a dat în anii cincizeci și

șaizeci, moștenindu-l, probabil pe cel de dinainte de război, la Athénée Palace, unul identic, unde noi, tinerii, i-am cunoscut pe nu puțini scriitori legendari. (Îl țiu minte, printre alții, pe Petru Comarnescu, care se amesteca uneori cu voioșie în cârdul nostru, al tineretului.) Pe Eugen Ionescu urma să-l cunosc peste puțin timp, invitat în apartamentul lui și al dnei Rodica, de la etajul patru, în edificiul de alături, la recomandarea, dacă-mi aduc bine aminte, a fiicei lor, Marie-France, pe care o cunoscusem cu vreo doi ani înainte, la București, într-o noapte de revelion petrecută împreună și cu Uca și Matei Călinescu, în casa universitarului Nasta.

Pentru a puncta încă o dată apropierea acestor bistrouri de semne, prezențe și simboluri celebre, nu e inutil să adaug, nu mulți scriitori români o știu, la colțul în care se află La Rotonde, pe același bd Montparnasse, colț cu bd Raspail, se află puțin ascunsă de niște platani uriași, la doi metri de stația Vavin, statuia lui Balzac, capodopera lui Rodin, autorul giganticei construcții numite *Comedia umană*, în frocul său grosolan, aplecat pe spate, dar *stând* totuși pe piedestalul său și *stând* imperial pe soclul său de mare ctitor în fierberea atâtor secole și mode, răsturnări și fanatisme ideatice, al *Domului* numit romanul realist, cel de care încă se sprijină toate genurile literare, poezia inclusă, dar și științe afine, precum psihologia, sociologia, psihiatria, ba chiar și augusta filozofie.

Continuând o sută de metri „în sus” pe același bulevard, la colț cu prelungirea altuia, la fel de amplu și de interminabil, parcă Boul’Mich’ (cum e poreclit bdul Saint-Michel), tronează, nu e mult spus, unul din foaierele Sorbonei și ale cărturarilor parizieni, La Closerie des Lilas, unde, printre altele, se află acele celebre măsuțe cu etichete de metal lipite, purtând numele

unor celebrități ale artei și literei. Pe una din mese se află și eticheta cu numele lui Lenin, V.I.

Dacă din Montparnasse coborâm pe ampla rue de Rennes (din care dă și strada pe care am locuit cu Cristina din ’90, rue Littré), ajungem la faimoasa intersecție cu bd Saint-Germain, unde tronează cu adevărat augusta și mai veche decât celebrisima Notre-Dame, L’église Saint-Germain; *vis-ŕ-vis*, două bistrouri ultra-legendare – Les Deux Magots și, după colț, Flore, unde se opresc mulți americani, vrând să aspire aerul în care au stat și au scris chiar, precum Sartre, corifei ai literelor de pretutindeni. *Vis-ŕ-vis*, peste bulevardul Saint-Germain, luxoasa braserie Lipp, cu un profil net alsacian, bere deci și carmangerie multiplu preparată și afumată, local unde am zărit nu puțini actori și cântăreți francezi cu faimă.

Am înșirat doar câteva din perlele restaurației franceze, pe unde mi-au purtat pașii și uneori nopțile, am rămas, cum ați constatat, în *rive gauche*, pe malul stâng, nu am urcat spre Sacré-Cśur și Pigalle, în jurul cărora se află un alt șirag de bistrouri, nu mai puțin încărcate de legendă și istorie. De aceste „locante” se leagă o consistentă glorie și un consistent renume al acestei capitale europene, mare capitală a culturii lumii, loc în care au trăit și unde s-au fermentat nu puține licori ale spiritualității europene, fascinant loc al „misterului nopților” unui oraș și al unei vieți, celebre prin, se zice, nepăsarea, petulanța și grația, arta de a primii străinii, dar și cea a păstrării unei tradiții, uneori corozive, coborând din Rabelais, alteori elegantă, uzând de floretele spiritului, cu acea aroganță auto-ironică, pe care o au moștenitorii unui vast și mai ales imperial regat al artei – cea militară, dar și cea civilă –, al literaturii și al muzicii, al acceptării și serbării existenței într-un stil unic.

Un loc, fără îndoială, un loc în care un exilat, de oriunde ar veni – dar, cred eu, cu precădere dintr-o țară unde se vorbește un idiom latin! –, se poate simți mai iute și cumva neverosimil acasă, mai ales dacă el, acest „exilat”, fuge de ceva sau de cineva. Nu e deloc întâmplător și nesemnificativ că nu numai boierii noștri din secolele trecute, dar și nu puțini oameni de carte, de litere – să ne amintim de exilatul Heliade Rădulescu! – s-au simțit acasă, „refugiați” într-o zonă la marginile căreia se opresc toate interdicțiile și abuzurile, loc de petrecere, dar și de reconsiderare a propriei existențe, loc în care poți simți, aproape fizic, istoria și niciunde marele Dumas-pčre nu e mai acasă decât în Paris, creatorul atâtor figuri celebre tragic-comic-aventuriere, ce se plimbă pe tot mapamondul, hrană inepuizabilă pentru tineretul lumii care, fără să știe sau s-o vrea, odată cu pățaniile și istoriile lui d’Artagnan sau Monte-Cristo, se îmbibă de istoria spectaculară și orbitor de diversă, de colorată, a Franței medievale și romantice, burgheze.

În Parisul anilor șaptezeci și optzeci am întâlnit, alături de alte „insule etnice și literare sau artistice”, precum cea a polonezilor, sârbilor sau a sud-americanilor și pe cea a Românilor, românul exilat la Paris se simte oarecum îndreptățit de a se revendica de la o stabilă și veche tradiție de „suflet” cu acest oraș și cu încărcata sa cultură, se mișcă iute, deoarece limba îi este familiară. (O mică notă, după aproape un an petrecut la Stockholm, oraș superb, cu oameni îndatoritori și ciudat de calzi, ajungând la Paris, „fugind” deci de astă dată din Suedia, nu din țară, în primele zile am fost înviorat extrem de faptul că... toată lumea „vorbea românește”! Sigur, lumea de pe stradă și din bistrouri vorbea limba lui Hugo și Baudelaire, dar, după atâtea și atâtea luni de aspră limbă suedeză – oarecum

familiară, ar fi trebuit să-mi fie, deoarece face parte din limbile anglo-saxone, ca și germana „mea” –, deci după „ininteligibila” limbă și singurătatea „dublă” a celui care nu cunoaște multă lume, acolo, în Nord, dar nici nu înțelege mare lucru din ce se vorbește în preajmă, franceza a devenit, măcar pentru câteva zile, pentru fugarul care eram, sinonima „re-găsitei” limbi române, a „caldei” limbi natale.)

De data aceasta, în ’81, eu veneam din Germania și încă o dată m-am „cuibărit”, da, expresia nu e deloc nelalocul ei, în sânul marelui oraș, convins că poate aici îmi voi găsi nu numai editorul, dar și ființe care să înțeleagă o biografie puțin cam prea accidentată, „aventuroasă”, după gustul unora. Într-adevăr, miracolul s-a întâmplat, am fost primit în casa unor conaționali și ospătat – cu predilecție și cu neobișnuită căldură, aproape devotament, pentru arta mea, în casa cuplului Aurel Cornea, sunetist la Antenne deux, și soția sa, frumoasa, poeta Aurora Cornu, cu care mă împrietenisem, eu și amicii din grupul meu literar, la Bucureștii anilor șaizeci, până în ’65, când ea s-a exilat. Apoi, în nici doi ani, a apărut și „editorul” în „persoana” conducerii „Casei și librăriei Flammarion”, una din cele mai vechi și prestigioase ale Franței, de data aceasta cu ajutorul unui tânăr pe care-l cunoscusem fugar în țară, care publica deja în Franța și care-și pregătea o teză de doctorat cu Roland Barthes, prozatorul Virgil Tănase. El mi-a tradus *În absența stăpânilor* și, odată cu apariția în Mai ’83 a romanului meu, a publicat, îngrijită și propusă tot de el, o antologie a prozei românești contemporane. În casa Aurorei și a lui Aurel, ca și în cea a Doinei și a lui Virgil, m-am simțit mereu acasă și protejat, înțeles, apărat nu numai de „străini”, dar și de „ai mei”, vorbesc de acei români care nu-mi acceptau biografia

politică și n-o înțelegeau, se pare, nici pe cea literară – așa cum nu i-au „înțeles” nici pe Preda sau Nichita, de exemplu! – și care interpretau insidios, uneori de-a dreptul calomnios, scurta mea carieră politică și refuzul meu public față de noua orientare a lui Ceaușescu.

(Vai, oricât de acerbe și de ferme erau în acei ani criticile la adresa lui Ceaușescu, vorbesc de Românii și străinii bine intenționați și calmi, nimeni încă nu bănuia spre ce izolare și năpastă se îndreaptă acest om, semn grav pe care eu îl descifrasem, aproape singur, în toată elita românească, încă din ’71! Deoarece nimeni, oricât de cuminte și de experimentat, nu vrea să creadă, cu oricâte argumente contrarii, într-un viitor care i se anunță negru, indescriptibil de „absurd”, fără nici un fel de noimă, în care s-a aventurat abilul, vioiul Ceaușescu după ’71, târând după sine întreaga, enorma supra-structură a României. Creând o clătinare în istorie și o abatere de la calea ce ne-ar fi fost oarecum firească, așa cum și-au găsit-o, după ’89, mai mult sau mai puțin, și țări vecine cu care am împărțit, fiecare în felul propriu, acea jumătate de secol roșie și bolșevică, „absurdă” încă o dată, contrar credinței și tradițiilor noastre. O clătinare al cărei tangaj, orice s-ar zice, îl resimțim și astăzi, de parcă „boala omului Ceaușescu”, *hybrisul*, brusca „măreție și inviolabilitate a persoanei”, setea de glorie maximă dusă până la ideea creării unei dinastii, în plină dominație Sovietică încă, clătinare și „ambiție” neînfrânată, care, vai, a cultivat și întreținut fără rușine, fără o minimă reținere, gustul și oportunismul multora pentru cultul absolut și zgomotos al unei singure persoane; care nu a ezitat să atragă după sine și în jurul lui, credea el, figurile și istoria mare și veche a Țărilor Românești!

Da, după Ceaușescu ne-a rămas gustul, aplecarea sau credința, mai știi, a unora, credința care, la fiecare ocazie, și azi, ca o flacără, se reanimă, în singura soluție potrivită neamului și istoriei noastre, inacceptarea formulei normelor democrației Vestului Europei și speranța că doar „Cineva", unul singur, înzestrat cu drepturi depline, autoritare, ne va ajuta în sfârșit, cu prețul chiar al încălcării normele elementare ale dreptului omului. Iar până „atunci", până la ivirea acelui Salvator, ne îndatorăm și ne „acomodăm", uneori excesiv și în pierdere, pretențiilor și dictatului străinilor, chiar dacă de data aceasta „ei" ne apar și uneori ne sunt cu adevărat binevoitori. Credința într-un ins salvator și unic e corolară și se hrănește asiduu din neîncrederea în forțele noastre proprii, de unde se iscă, încă o dată, eroarea fatală ce a pardosit întreg comunismul românesc, selecția falsă și partizană, politică, a cadrelor, lupta încrâncenată, oarbă contra valorii și a necesității alegerii, a acceptării cu adevărat doar a celor îndreptățiți spre a conduce o țară în vremuri, se pare, aproape totdeauna vitrege, tulburi, prinsă între intrigile și ambițiile imperiilor de orice fel, politice sau financiare, ploconirea penibilă și servilă a nu puținora ce par avântați de un nou foc al „schimbării", al „noului", al „progresului", față de modelele și stereotipurile tiranice ce ne vin nu totdeauna din „Apusul luminat". Iar, ha, ha, ca să râdem puțin amar în această lungă paranteză, până la ivirea „lui Țepeș", a unicului Salvator, am coborât drastic marile și certele valori ce ne-au fost reazem, dar și îndreptar în Istoria noastră, așa cum a fost, dar, o vedem azi victorioasă deoarece ne stăpânim aproape întreg teritoriul pe care trăiesc și au trăit Români – Biserica, tradiția largă, vie, cutumele, istoria, literele, artele și știința care ne-au transformat dintr-o populație cvasi-

anonimă până mai ieri într-un stat cu identitate clară, puternică, recunoscută – instalând pe „locul gol”, cu o ciudată frenezie, singura valoare, cea financiară, zisă pragmatică – adică Banul!)

4

Să vorbim puțin de ceea ce s-a numit exilul interior. *Vaste sujet*, ar zice franțuzul. El, acest exil, dacă îl acceptăm ca pe un corp organic și constitutiv al evoluției elitei românești, începând încă de pe vremea dominației turcilor și Tătarilor sau Austro-Maghiarilor, devine, cumva, un fel de istorie subterană a principatelor Române și a Ardealului, adevărată filă a valorilor și semnelor unei viitoare Uniri a „tuturor Românilor”, Visul Național în care s-au zidit generații întregi de spirite înalte și fanatice. Istoria unei *alte* credințe, aceea că noi, cei care vorbim – și cu mare întârziere am început să și scriem! – în idiomul latin numit limba română, noi, răspândiți prin atâtea „coclauri” și „provincii” sau „ținuturi”, anexe firești, păreau, ale unor imperii colosale în acea vreme, cel Turc, Rus și Austriac, noi, prin câteva spirite și emisari aproape legendari – pentru noi, care aspiram nu numai la un teritoriu, dar și la o istorie! –, noi, prin preoți, prin poeți, prin câțiva boieri luminați, prin cronicari, dar și prin vocea nevăzută a geniului zis popular, noi *visam*! Exilul secular interior românesc a însemnat în primul rând o visare, azi se cheamă o utopie, care venea adesea să contrabalanseze amărăciunea și „realismul” cronicarului cuminte sau vaietele de geniu ale unor „scripcari” inteligenți, precum un Octavian Goga. Pentru a nu vorbi de strigătele

solemne și avertismentele grave ale spiritului nostru tutelar, arhiereu al conștiințelor și memoriei noastre, Eminescu.

Am visat oare și sub tiranii? Da, răspunsul e da, desigur, deoarece au fost prea multe și prea apăsate, înecându-ne nu numai tot viitorul, dar și prezentul și noroind trecutul, ca visarea unui alt și aproape himeric destin să le poată ocoli. Astăzi, ideea națională trece printr-un fel de criză, în toată Europa, dar, ciudat, mai apăsat la noi; e adevărat, noi ne-am trezit cam târziu, în conștiințe și în unire, dar abia în acest mod am obținut nu numai teritoriul și acceptarea ca stat suveran, dar și *demnitatea*, cea umană și cea socială, un „articol” pe care mulți tinerei de azi, ce ne vin de nu știu unde fluturând o diplomă și niște noutăți, de parcă ar semăna cu acei călători din secolele medievale ce, întorcându-se, transmit populațiilor indigene fapte nemaivăzute, îl ignoră sau, mai știi, nici nu au o nevoie organică de acesta! Da, nu e riscant să afirmi că, cu o mare probabilitate, odată ce ne-am pierde statutul de Stat național și suveran, ne vom pierde abrupt identitatea, dar și demnitatea, cea visată prin secole de atâția părinți, cea călcată în picioare cu aroganță de atâtea imperii, pulverizate azi. Cea fără de care unii inși, indiferent în care strat social se află și trăiesc, nu pot accepta și nu se pot considera umani, liberi cu adevărat în existența socială.

Sub ultima tiranie, mai bine zis, sub ultimele două, ale celor doi comuniști, Dej și Ceaușescu, exilul intern a luptat realmente, cu armele disponibile și sub enorma suspiciune a unui stat polițienesc, după mai bine de un deceniu, numit stalinist, de a regăsi, reafirma și restabili normele și figurile celor care ne-au constituit statul, cultura și conștiința. Iar noi, vorbesc acum de

generația mea, literară și științifică, zisă șaizeci, am descoperit printre altele și absolut anacronic față cu cele ce se întâmplau în Vestul liber al continentului, sub presiunea strivitoare a dezrădăcinării sovietice, o teorie de mult părăsită, aproape ridicolă „dincolo”, la Paris și la Frankfurt, unde, naiv, eu, în anii șaptezeci, am îndrăznit s-o afirm, s-o apăr, s-o elogiez chiar – teoria cunoscută mai ales sub plastica și falsa metaforă a „turnului de fildeș”, teoria „autonomiei estetice”. Contra oricărei imixtiuni politice sau chiar morale, în artă, litere și creație. Și se poate adăuga și cea a „autonomiei științei și a logicii”, încă nu am uitat războiul barbar, stalinist, ce s-a dus în U.R.S.S., dar și în țările zis satelite, contra ciberneticii ca și contra altor mari, fundamentale teorii în știință. Și ce ciudat, nu-i așa, azi, în 2016, am putea conchide încă o dată că această aparentă și pentru mulți obsoletă, „reacționară” teorie își află, își cere încă o dată locul în atenția noastră, a unora, a celor, ca să vezi, care ne aflăm cumva din nou într-o poziție ciudată, dacă nu ridicolă, de „exilați interni”, apărând viguros domeniile autonome și suverane ale științei și artelor, dorind întărirea și conștientizarea sentimentului identitar, visând o Europă a națiunilor și nu una ce servește doar drept platformă financiară sau economică; noi, cei care iubim „diversitatea într-un întreg”, să mă exprim ca un logician sau ca un matematician, noi, cei care nu ne temem de o așa-zisă sau chiar promisă provincializare a celor care acceptă marile planuri corporatiste, cu ideologia lor cu tot, noi, care prin Tradiție nu înțelegem doar custodia unor valori apuse, „depășite”, ci rezervorul dinamic și aproape singur al viitorului imediat, al prezentului chiar, cel pe care-l trăim astăzi, în 2016, cu un orizont strâmt, extrem de apropiat și de înecăcios, de tulbure chiar, în care încă o dată

ideea energică, liberală cu adevărat, „pașoptistă”, cea hrănită cu creierele și sângele altor tineri, e ridicolă cu certitudine. Chiar și încurajarea lui Heliade, de care au râs și pe care o ironizează și azi nu puțini, „scrieți, băieți, orice, numai scrieți!”, vine dintr-o luciditate disperată a unui profet, un profet însă al prezentului, care constată fantastica noastră întârziere în acea conștiință și realitate a „literei scrise”, cea care fixează orice prezent și orice idee, cea care creează istoria, contestată și azi de unii deoarece n-am lăsat „urme”! Noi, românii, care ne-am „mulțumit”, bieții de noi, timp de vreo optsprezece secole, doar *să vorbim*! (Oare nu cumva, azi, tot azi, „spectaculoasa” ingeniozitate a sub-speciei numită tehnică, a informației, ne va readuce în vorbăria seculară, în afirmarea totului și a nimicului în același timp, în „secularizarea”, în călcarea în picioare a logosului, în îngustarea și paralizia teribilă a capacității creierului uman de a asocia, imagina, stăpâni și inventa un lexic bogat și flexibil, el însuși creator și, în definiiv, de *a crea*, la urma urmei?!...)

Am putea zice, pentru a exagera puțin, că noi, unii Români, cei care nu s-au mulțumit cu stricta supraviețuire – uneori și ea o formă a eroismului primitiv! –, am trăit mai toată istoria ultimelor secole într-un vast și subteran teritoriu, uneori jalnic și apăsător, strivitor, alteori ciudat și miraculos. Dar de exilul interior de sub ultimele două dictaturi, cel trăit sub șapa grea și asfixiantă a comunismului dictat și impus nouă de Rușii sovietici, se leagă, teribil și cu adevărat magic în același timp, descoperirea „uimită” și aproape conspirativă a unor valori, adevăruri și fapte ce coboară din istorie, chiar și cea apropiată, de dinainte de al doilea război; de noi, generația noastră, putem s-o numim extrordinară, deoarece a fost mai mult de atât, în

„ea” s-au lipit și solidarizat, am putea zice fraternizat de-a dreptul, generații diferite biologice, constituind o falangă vie a „re-descoperirii” datelor, normelor și figurilor esențiale ale devenirii noastre și a impunerii acestora în literatura și știința momentului. În afara „axului generației”, să zicem, cea a lui Nichita Stănescu, compus din cei care debutau și scriau la începutul anilor șaizeci și abia împliniseră vârsta de 30 de ani, de noi s-au „lipit” ardelenii, unii foști pușcăriași, ucenici ai lui Blaga, în frunte cu Doinaș și Negoițescu, oameni de patruzeci de ani. Iar tot de noi s-au apropiat, sub falsa titulatură de alumni, de ucenici, cei care abia terminaseră sau terminau facultatea, în frunte cu un Ioan Alexandru și Adrian Păunescu.

Să-l redescoperi pe Blaga pe foi bătute la mașină, să vorbești de Iorga sau Pârvan privind în stânga și în dreapta dacă nu te aude cineva, să lauzi „Glossa” lui Eminescu în clasă, cum a făcut-o un profesor al meu la liceul din Lugoj, Samoilă, și care, „prevăzător”, s-a îmbătat binișor înainte de a intra la curs pentru a se putea scuza și răspunde apoi anchetei ce s-a instituit automat din partea partidului comunist local – cum de se mai îngăduie „răspândirea” unor texte reacționare ce animă, exaltă indiferența rece față de revoltătoarele nedreptăți pe care le-a suferit poporul muncitor!...

Să lupți zile, luni și ani cu unii activiști de partid care activau în arte și litere, să te ferești, în măsura posibilului și înainte de orice, de cei rudimentari, adevărați urangutani ai spiritului, animați de resentimente agresive și un fel de dispreț față de umanioare, un dispreț nesigur de sine, totuși, deoarece ei înșiși se aflau la dispoziția unor șefi care dădeau, nu rareori, dispoziții contradictorii; dacă însă voiai să publici tu un text în puținele foi literare ale vremii sau în singura, „intransigenta

politic”, uriașa editură E.S.P.L.A. sau să aperi cauza și textul unui confrate sau coleg, prestigios sau debutant, viu sau mort, dacă voiai să sprijini, măcar prin viu grai și în seri sau nopți petrecute la restaurante, într-o, să-i spunem, „boemă a luptei pentru adevăr”, o idee, să clatini măcar câteva din idiosincraziile vechilor sau noilor bolșevici, trebuia să petreci, cum spunem, ore, zile și luni, ani chiar în compania „lor”, a acelor activiști ceva mai luminați, mai prudenți, existau și din aceștia, dintre care unii, în ultimul deceniu al lui Ceaușescu, făceau sforțări apreciabile pentru a deveni membri ai Uniunii Scriitorilor. Dacă erai acceptat, deoarece și ei, oricât de șefi ai cenzurii sau secretari în diverse organizații de partid sau șefi ai unor compartimente vaste ale jurnalisticii de partid, artei și culturii, ei înșiși trebuiau să-și ferească postul și „renumele”. Prestigiul „de partid” și sacrosancta fidelitate!

Apoi, lucru de care se pomenește mai rar, lupta noastră, a „generației ’60”, se ducea, în fapt și în esența ei eternă, contra mediocrității literare a timpului, a acelei perioade zise „cvasi-liberale”, care a început la începutul anilor șaizeci și s-a afirmat mai decis în ’64, odată cu eliberarea tuturor deținuților politici, și chiar în ’65, cu înscăunarea tânărului Ceaușescu, avid de putere, dar și de renume, se pare. Un altul decât cel de „fidel”, ca și Dej, față de normele și ideile leninist-staliniste, ci de pofticios insațiabil, s-a văzut asta mai târziu, de un renume în afara granițelor țării, cu extindere spre Vest mai ales și spre Sudul arab. Spre molohul heteroclit ce constituia pe atunci zisa „lume a treia”, forță deloc neglijabilă în miezul tensiunii între cele două blocuri militare și politice care dirijau lumea, cel American și cel Rusesc.

Mediocritatea literară, uneori celebră, care a ocupat iute pozițiile prime în administrația culturală, odată cu începutul erei staliniste, adică de la sfârșitul anilor patruzeci, a frânat și în „interior” reacția la *Teze...* și un exemplu extrem de ilustrativ al acesteia a fost cu siguranță, chiar de la „începuturi”, atacul unui inteligent dar minor poet, precum Miron Radu Paraschivescu, care, la sfârșitul anilor patruzeci, sprijinit de *Scînteia* lui Brucan și a lui Sorin Toma, a atacat grosolan pe cel mai mare poet în viață, pe Tudor Arghezi. După M.R. Paraschivescu, iubit mai târziu de oniriștii și micii rebeli conduși de un Țepeneag sau de Păunescu, s-au apropiat – ca să nu zic „îmbulzit” – la treptele puterii tineri ai unei generații literare care prinsese sfârșitul războiului, spirite luminate, încărcate de talent, de firească ambiție a publicării, dar și abili de a ocupa unele locuri „vacante” și cu adevărat ilustre, care apăruseră odată cu eliminarea din primul plan al marilor valori – după T. Arghezi, Lucian Blaga scos de la catedră și din Academie, V. Voiculescu arestat, Călinescu scos din universitate, T. Vianu șicanat și intimidat, I. Petrovici arestat, Șerban Cioculescu marginalizat sever, I. Barbu înfricat și refugiat în matematici, ca și alții, nu puțini și de același nivel, pe care nu-i mai enumăr.

5

Să întârziem puțin alături de câteva nume ale acestor „tinere talente ambițioase” – E. Jebeleanu, Virgil Teodorescu, Nina Cassian, Maria Banuș, Radu Boureanu, Mihai Beniuc, Cicerone Teodorescu, Geo Bogza, Zaharia Stancu, Geo

Dumitrescu, precocele Petru Dumitriu și mă opresc aici, deși ar mai fi, cred, cel puțin încă o duzină de aproape același nivel! Da, unii dintre ei „credeau”, precum cei de origine evreiască ce, după șicanele și umilințele antonesciene, au salutat, naiv, parada armatei și tancurilor sovietice; alții însă voiau să creadă „realmente”, sunt convins. În rândul „ambițioșilor” în acei ani, sfârșitul deceniului cinci, nu i-am înseriat, printre alții, pe tinerii Virgil Ierunca, pe numele său Untaru, și pe poetul Ion Caraion; aceștia doi au avut apoi biografii opuse, salutară unul, Ierunca, sau crâncenă, precum bietul Caraion, poet de reală anvergură, condamnat la moarte și la mulți ani de temniță grea în minele aspre de neferoase, ca apoi, exilându-se, să-și vadă prestigiul terfelit de propria sa imprudență sau frică, poate pradă unui ciudat venin interior, fapt ce a răbufnit după plecarea sa în exil și odată cu dezvelirea dosarelor de securitate. Alături de aceștia doi, poate ar fi nimerit de a-l cita pe tânărul Marin Preda, talent uriaș ce s-a făcut iute aclamat cu un volum excepțional de proză scurtă, *Întâlnirea din pământuri*, ca apoi să cadă, un timp, sub furca politrucilor din critica literară, acuzat de naturalism burghez, semnând câteva proze cu certe concesii dogmatice. Dar el își va reface prestigiul și opera mai târziu, începând de prin anii cincizeci, publicându-și capodopera *Moromeții*!

Acești foști tineri, dotați realmente și care în ultimii ani ai războiului visau, odată cu pacea, locuri stimabile în atenția criticii și a publicului, au fost destul de ușor de prins în plasa presiunilor sau a fricii uriașe care s-a pogorât ca un nor greu asupra României, asupra elitei tinere sau a vârstnicilor și împinși spre primele rânduri, spre ceea ce înainte de război fusese, să spunem, „parchetul”, ograda aproape legendară a

marilor cariere și valori literare. Unii dintre aceștia ne-au fost amici, chiar prieteni și complici, uneori, nouă, celor din generația numită „șaizeci”, de alții, ca și de biata lor „stângăcie” sau mediocritate literară sau intelectuală a trebuit să ne distanțăm, ba chiar, uneori, să ne războim. (Pentru acest motiv am folosit în cartea mea colocvială *Confesiuni violente*, apărută după Decembrie ’89, expresia care a iritat-o pe fugara Nina Cassian, aflată la New York, „o impostură a imposturii”! Ei bine, mă refeream tocmai la acești foști tineri talentați, unii dintre ei citați mai sus, care s-au instalat și apoi au gesticulat, în plin stalinism, dar și mai apoi, cu aere de „mari scriitori”, de „ilustre capete literare”, ca „autori cu opere de prim rang”, ocupând un loc și un renume, o atenție a publicului care, din păcate, nu era a lor. Iar acești foști tineri „ambițioși” și la origini dotați și curați în cuget au devenit totuși „impostori ai unei imposturi”, cea a ocupării fără jenă, cu agresivitate uneori, locului sacru sortit doar vârfurilor reale, de rang înalt, ale unei culturi care abia, după primul război începuse a da seamă de rezerva de aur ce se afla în rândurile unei populații heteroclite în aparență, ce devenise, printr-un fel de miracol al războiului, dar și având norocul unei bune și ferme conduceri de stat, o *națiune*!)

6

E greu de ocolit, dacă vorbim de exilul intern post-belic, cele două, remarcabile – cel Românesc, bucureștean mai ales, și cel parizian. Le-am cunoscut bine pe ambele, am trăit în mijlocul lor, mi-am confruntat ideile și cărțile cu promotorii acestor

„două sisteme”, deoarece asta au fost: capacitatea unei elite aflate sub opresiune sau într-un mediu străin – văzut și acesta, nu rareori, ca o dominanță rece, arogantă! – de a supraviețui, în primul timp – apoi de a-și etala, poate chiar de a-și afirma specificul, valorile și personalitatea.

Scriitorii și cărturarii români aflați la Paris aveau, cum o spuneam mai sus, un fel de conștiință a îndreptățirii de a fi „acolo”, sprijiniți pe tradiția atâtor spirite valahe care au găsit aici protecție, azil și certificarea modelului literar care s-a manifestat în literele noastre, pro-francez, de la primele cărți de călătorii până în secolul al XIX-lea. Așa cum în Moldova vârfurile literare priveau nu arareori spre Constantinopol, spre Orientul Apropiat, iar în Ardeal, spre Viena. Unii se aflau aici, la Paris, înainte de starea belicoasă europeană, la studii, urmând doctorate, ca nu puțini medici și filologi după primul război, alții, poate cei mai iluștri, Ionescu, Cioran și Eliade, presați de tulburările europene, aproape rechiziționați pe loc. Ionescu nu se mai putea întoarce de teama unui scandal iscat cu conducerea Armatei Române, Eliade, ezitant, venind din slujba sa diplomatică lusitană (ca și Blaga), căutând un editor și un post la o universitate pariziană, Cioran, după periplul ușor exaltat berlinez, ezitant la rându-i, cutreierând sudul Franței cu o bicicletă și imaginându-se ca traducător al unor opere de vârf. Apoi, ciudat, s-a hotărât să-și perfecționeze franceza, dar curățindu-și programatic creierul și conversația curentă, ani de zile, de vocabularul și conexiunile lexicale românești, și să-și continue totuși vocația eseistică românească, apăsând însă pe notele stridente, anti-românești din *Schimbarea la față...*, inspirat și folosind o franceză clasică, rigidă, elegantă, pe care unii o ironizau, dar care i-a adus, printre altele, uimirea și stima

elitei locale. Exacerbând paradoxul, cinismul afișat și elegant, formele unei disperări bine stilizate, practică o sinceritate abruptă a limitei, afișându-se sau ascunzându-se abil drept un ucenic al spiritelor ce practicau apoftegma cinică și „scandaloasă” a secolului al XVIII-lea francez, celebrii moraliști libertinarzi ai absolutismului, sau adoptând uneori până și dezinvoltura spontană și radicalitatea aspră, nietzscheană.

Pe Cioran l-am cunoscut mai bine și m-am simțit mai apropiat de el, mai ales în ultimul deceniu al ceaușismului, când, discret, reținut, se diferenția net de întreaga comunitate veche românească, pariziană, ce fremăta aproape în panică de „catastrofa, pasivitatea, lașitatea compromisului degradant” al elitei literare din țară, ce era pusă, astfel, aproape fără excepții, la stâlpul infamiei; cu deosebire la cenaclul condus de bogatul, scriitorul și editorul (în limba română doar!) Mămăligă, unde tronau soții Ierunca, asistați de vechi ortaci literați români, exilați încă de la finele anilor patruzeci, Costa Tacu, Ioan Cușa, poetul Horia Stamatu, ce venea de la Tübingen, criticul de artă Jianu, Basarab Nicolescu, asistându-l fin, flegmatic, cu nelipsita-i pipă pe șeful cenaclului, Jean Pârvulescu, Ioana Andreescu, din mai tânăra emigrație Marin Tarangul, Ilie Constantin și, un timp, Aurora Cornu și Virgil Tănase.

Vechea emigrație, s-o numim așa, ca s-o deosebim net de cei care poposiseră pe malul Senei abia la sfârșitul anilor șaizeci, a adoptat o atitudine afișat tolerantă, cu semne uneori de aroganță și dispreț leneș față de noi, cei veniți mai recent, dar și față de scriitorii din țară, față de marele val „creator” ce tălăzuia „acolo”, amplu, confuz, barbar și totuși contradictoriu în esență, după război. „Domnii” noștri colegi parizieni, ceva mai în vârstă, nu ne-au înțeles prea bine, pâcla politicii aspre,

neașteptate, care cutreiera continentul, le-a întunecat și lor ochii, spre surpriza parizienilor înșiși, dintre care unii mi-au mărturisit nu o dată că nu înțeleg zarva și conflictele, procesele de intenție și mai ales suspiciunile care sub-întind „emigrația românească” în timp ce celelalte „insule etnice”, Sârbii, Ungurii sau Polonezii arată o solidaritate și o capacitate de afirmare remarcabile. Încă o dată, modelul pe care l-a arătat și manifestat fără dubiu vechea emigrație, în frunte cu Eugen Ionescu – dar nu cu Eliade sau Cioran, o afirm ferm! –, a trădat a mia oară reflexele noastre vechi, mai știi, cu impas genetic de natură psihologică și caracterială, incapacitatea de a face un front unic în momente de real pericol. Zâzania perpetuă, suspiciunea ca mod de a „înțelege”, de a-i „izola” pe unii, falsul teatru al unei aroganțe neasimilate, or, unde, dacă nu în vechiul, dominantul și rutinatul Paris, am putea învăța noi, Românii, să ne transformăm aroganța provincială, semn al nesiguranței, într-un orgoliu calm, fin, apt de a înțelege cu adevărat ori, dacă nu, măcar de a contempla, de a accepta realul sau „noul”, uneori chiar și o stare excepțională?!...

În primele luni, în primii ani, eu, în ce mă privește, am încercat să mă apropii de „ei”, de Monica Lovinescu, de Eugen Ionescu sau de Eliade, ca și de alți câțiva, cu un respect și o deschidere total nefalsificată, sperând nu numai că ne vor înțelege, pe noi, cei de acasă, cei ce încercam o luptă teribilă, aproape imposibilă de a implanta reale valori estetice, ca și o extraordinară sarcină patriotică, o spun fără emfază, cea de a reactualiza pentru publicul larg intelectual valorile calomniate, marginalizate sau murdărite de comuniști, ceea ce în acei ani, șaizeci și șaptezeci, începuserăm a reuși – dar și sperând că vor înțelege că noi, „tinerii”, cel puțin, din țară, speram într-o

solidaritate reală, de fund, cu „ei”, care viețuiau într-una din țările cele mai libere și mai „fantastice”, legendare cu adevărat, ale vechiului continent.

Mircea Eliade părea a mă fi înțeles, în lunga și fierbintea vară a anului ’71, când eu trăiam cu adevărat drama cuiva sincer stupefiat și care „nu înțelege” – apropo de brusca răsucire destinală și de caracter a lui Ceaușescu, cel în care eu, ca și nu puțini Români, după actul său de curaj de a se opune Pactului de la Varșovia din ’68, crezusem, măcar în ce privește bunele sale intenții, ca și cele ale colegilor săi din Vest, Dubček și Kádár, de a salva, pe cât era posibil, „barca românească” de o recădere în stalinismul barbar al anilor cincizeci. Eram uimit, speriat și nu știam cum trebuia să reacționez și în lunile acelei veri, ’71, timp în care mi se aduceau la cunoștință valurile de „entuziasm” și de „adeziuni” ce aveau loc în țară față de acele penibile și dezastruoase profund, prin consecințele lor, da, până azi, *Teze din Iulie* – acceptarea puterii totale a unui singur ins, lacom și nebun de putere și de o mărire care îi depășea cu mult, până la ridicol, rama propriei sale ființe și a propriei sale genetici. Sigur, unii, colegi veniți din țară, mă sfătuiau să nu reacționez în nici un fel, adică să fac cum „face Românul” sau cum se zice că face – să las să treacă puțină vreme, să se mai „așeze apele” și apoi, prudent, mereu atent, să nu-mi pierd poziția și așa-zisele prerogative, să ocup o poziție printre „cei cuminți”.

Monica Lovinescu și Eugen Ionescu – acesta mereu de la distanță, vocalizat uneori doar de fiica sa, Marie-France – așteptau din partea mea un act mai decisiv, cel al protestului public, ceea ce eu, până la urmă, am și făcut, după vreo trei luni de așteptare, meditație, consultare cu diverși, nopți albe,

discuții uriașe și singurătăți de nedescris, ca să mi se spună tot de către ei, după câțiva ani, Virgil Ierunca în speță, că „nici azi nu ne vine să credem ce ai făcut!...”.

7

Trebuie să adaug că în tot acest timp oficialitățile din țară au „simțit” parcă ceva și mi-au trimis, în vreo două rânduri, mesaje convingătoare, atrăgătoare, prin ambasadorul Flitan, aflat atunci în post la Paris și foarte bine instalat în relațiile sale cu Francezii. Îmi povestise, în câteva seri lungi alături de un bun vin de Bourgogne, Châteauneuf-du-Pape, de excelenta sa relație cu președintele Senatului, Poher, de felul în care a organizat venirea celebră de trei zile a lui De Gaulle în România, ca și de meritul său în patentarea și cedarea modelului de automobil Renault 12 industriei române, mașină ce urma apoi să umple, cu sutele de mii, îngustele șosele românești.

Flitan mi-a relatat însă, la un moment dat, cu actele, pe masă, hotărârea unui evreu bogat ce poseda un uriaș imobil pe Champs-Élysées și pe care ar fi fost dispus să-l cedeze României cu condiția ca acesta să fie dedicat culturii și artei românești. Iar ambasadorul Flitan a adăugat faptul că, de curând întors din țară, a avut o întâlnire cu Niculescu-Mizil, ce răspundea în Comitetul Central cu „exteriorul” diplomatic și politic, și că tov. Mizil ar fi fost întru totul de acord ca eu, N. Breban, să preiau conducerea unei astfel de instituții.

— Cu ce condiții? l-am întrebat eu pe noul meu amic, Flitan, care juca rolul celui mai prevenitor și chiar cald confrate. Cu

condiția să public o caldă adeziune la *Tezele din Iulie*, nu-i așa?!...

— Nu, a replicat calm și zâmbitor Flitan, doar o concisă declarație în *Scînteia*, de solidarizare sau de...fidelitate față de politica noastră. Trebuie doar să faceți o scurtă vizită în țară. Ce ziceți?

Nu am răspuns pe loc, deși mi se arătaseră pe masa largă, în asistența, parcă, și a consilierului Ghibernea, actele și schițele arhitecturale ale imobilului, dar, după câteva zile, într-o seară, ușor îmbătat poate și de vinurile bune, albe, seci, franțuzești, dar și de perspectiva unei cariere la Paris în fruntea unui institut cultural cum aveau și alte state vecine, precum Polonezii, soția mea de atunci, regretata Maria, mi-a tăiat brusc orice elan:

— Și... ce-ai să te faci cu Securitatea?!

— Care... Securitate?! am bâlbâit eu, realmente surprins.

— Păi, cu... Securitatea care, doar nu ești total naiv, se va instala cu siguranță și aplomb în spatele tău și al vostru, al tău, al lui Preda, Nichita, Matei Călinescu, Edgar Papu, al pictorilor Alin Gheorghiu, al sculptorilor Victor Roman și George Apostu, prietenii tăi, ca și al altora, numeroși, pe care tu vrei să-i aduci aici, la Paris! Deja nu puțină lume, a continuat Maria, se miră că, cu marele tău talent, ai acceptat să devii membru supleant al C.C., riscând unele destul de grave neînțelegeri în public, după ce „înainte” ai fost unul dintre cei mai curați tineri de talent; și acum... vrei să accepți să fii și, dacă nu unealta, oricum umbrela, scutul, omul de paie al Securității?! Nu-ți este teamă, nu te-ai gândit?!...

Am tăcut, uimit și surprins de vederea ei mai clară, mai directă, probabil mai lucidă și pentru că avea dreptate în ce

privea ușurința cu care mă lăsasem îmbrobodit de D. Popescu de a accepta o titulatură a Comitetului Central, fapt care, acum, iată, mă aducea în pragul unei crize grave – a mea, dar și a întregii națiuni prin *volte-face*-ul abrupt al lui Ceaușescu; și, după cum se știe, în final m-am hotărât, atunci, dar și în săptămânile următoare, la reacția cea mai radicală, „sinucigașă”, cum au comentat-o unii, de protest public față de acele *Teze...* în cel mai mare ziar francez și mi-am trimis demisia din fruntea revistei *România literară* președintelui Uniunii Scriitorilor.

Nu, după părerea mea, și regret că trebuie s-o afirm cu franchețe, emigrația noastră veche, pariziană, nu a răspuns cum ne-am fi așteptat noi, tinerii de atunci, dar și alții la o criză gravă a României; se verifică încă o dată, se pare, dezorientarea „capilor”, proasta informare, partizană, adesea, față de cele ce se întâmplau în țară, transformarea, mai ales, a principiului unei rezistențe și solidarități totale într-un moment de impas, când șeful statului și-a pierdut controlul, într-o așarnată, extrem provincială – da-da, provincială în mijlocul Parisului! – luptă „generală”, *de plano* anti-comunistă, și nimeni, nici Monica Lovinescu, nici Eugen Ionescu și fiica sa, nici alți câțiva, inși influenți, n-au bănuit că nu era în nici un caz vorba *atunci* de a lupta contra comunismului „în mare” – care, cum s-a văzut apoi, când toate cele vreo zece state din Estul Europei și-au recâștigat libertatea socială abia prin „simpla” desfacere, prin neașteptata, formidabila cădere a centrului moscovit, a Imperiului! –, ci doar de a ne uni cu adevărat și a încerca o rezistență internă, în „acel moment” de criză internă, și încă o dată, nu contra comunismului în genere, ci de a face zid contra unui zănatec, șef de stat, cu alianțe și proptele externe

formidabile, care tindea lacom spre putere absolută. Poate, mai știi, în acea vară și mai apoi, la Paris, în mijlocul și în nucleul emigrației, ne-ar fi trebuit un spirit patriotic cu adevărat, „ardelean”, precum unul din corifeii Școlii Ardelene, un Maniu, Iuliu Hossu – pentru a nu-i cita pe Horia sau pe Avram Iancu! –, care să înțeleagă spiritul și caracteristica, „profilul” crizei românești, să lupte nu contra unui întreg sistem, luptă care nu putea fi eficientă într-o singură țară din cele „satelite” – vezi îngenuncherea mârșavă a Ungariei, în ’56, și a Cehoslovaciei, în ’68, fără ca Apusul să ridice un deget! –, ci că era încă o dată vorba, în istoria noastră, de o „treabă”, de o criză, dacă vreți, de o „catastrofă” mai degrabă internă, căreia ar fi trebuit să i se opună un zid solidar și ferm, de stilul și de modul de reacție, să-i zicem, al... polonezilor, popor ce a încarnat în secole, în centrul Europei, lupta acerbă, dramatică în extrem, contra celor două imperii care o măcinau, Austriac și Rus!

8

Eugen Ionescu era cel care s-a profilat tot mai mult ca spirit influent al emigrației în acei ani, șaptezeci, optzeci, dar el s-a lăsat târât de moda pariziană politică, deoarece intelighenția capitalei Franței se mișca și ea perpetuu între a accepta U.R.S.S.-ul și sloganurile, presiunile sale, nu minore, mai ales, între „stânga”, stânga comunistă, dogmatică, ce trăia de ani din subsidiile grase financiare ale Moscovei, și „dreapta” tradițională, care lupta în numele vechilor principii umaniste și democratice ale Apusului. Ionescu, în acei ani, șaptezeci, în plină și meritată glorie, a interpretat și a orientat rezistența

românească, pariziană sau din țară, spre una „anti-comunistă” în genere, în loc s-o circumscrie momentului și condițiilor realității politice românești, pe care de altfel nici nu le cunoștea prea bine; de aceea nici nu a înțeles și cred eu că, secondat de fiica sa și de Monica Lovinescu, a răstălmăcit protestul meu, cel din ziarele franceze sau germane, unde am trăit în anul următor, cel în care eu nu ceream utopic „dărâmarea comunismului” românesc, ci atrăgeam atenția asupra aventurii unui singur om, a lui Ceaușescu, care-și compromitea propriile principii, alianțele sale explicite, publice, cu șefii politici din vest, cei de „bun-simț practic” comunist, ca să zicem așa, Kádár și Dubček, aventură care putea duce întreaga comunitate românească într-o fundătură și izolare, chiar față de lagărul comunist; care, s-a văzut apoi, până în ’89, era mai gravă, mai adâncă, mai absurdă decât ce întrevedeam eu în ’71. De altfel, tot Ionescu, aflat la Berlin, mi se pare, și privind spre Est, a lansat cu aplomb nepotrivit falsa afirmație pe care mulți netoți au preluat-o de atunci și o citează și azi: „Iată Estul Europei, contemplați o întreagă Siberie a spiritului”. Or, tocmai în această „Siberie a spiritului” se iveau, de mai bine de unul sau două decenii, după stalinismul inuman, elemente, personalități și opere de reală anvergură culturală, în Rusia, proza și poezia, în Polonia, literele și, mai ales, una din cele mai geniale școli de film mondiale, în plină cenzură comunistă, în Ungaria și România un elan formidabil al poeziei, criticii, exegezei eseistice și prozei.

Iată la ce duce ignorarea, uneori, ce să spunem, cam voită, a unor spirite care ar trebui să încerce să fie mai bine informate, să vadă clar și calm și să se teamă de o influențare falsă, partizană, umorală sau resentimentară a celor care își au

privirile ațintite doar spre ei, în vremuri de reală restriște. Inflamata doamnă Lovinescu nu a făcut, de altfel, altceva decât, având la dispoziție postul american Europa Liberă, să comenteze aprins, împreună cu soțul dânsei, Ierunca, în același spirit al „anticomunismului” văzut mai ales generic, neținând cont de particularitățile absolut specifice și „locale” și mai ales ale crizei neașteptate a șefului statului și uitând de complexitatea uriașă a „problemei”, ce ținea în primul rând de relațiile efective, „practice” între cele două imperii ce dominau atunci globul. Probabil că critica mea moderată îndreptată doar asupra tiranului care-și depășea periculos atribuțiile acceptate în cadrul sistemului politic în care se afla, mai știi, li s-o fi părut conaționalilor mei parizieni neconvinsă, ezitantă, „necurajoasă” și, după cum s-a văzut în anii ce au urmat, acel furtunos și fatal ’71 cu *Tezele* sale cu tot, soții Ierunca, Ionescu cât a trăit și fata sa au continuat să manifeste global, generic și, de fapt, utopic contra ideii și realității comuniste – izolarea și excluderea unor disidenți care au venit după mine o arată, o certifică! –, fără să se implice cu adevărat în realitatea strict românească, în atmosfera specifică, în tensiunile și luptele reale ce aveau loc în supra-structura culturală românească. O arată, de altfel, cum am aflat după un timp petrecut la Paris, reacțiile unor „șefi” ai exilului față de lumea pestriță și vie pe care o patronau, intelectualii români aflați acolo, de dinainte și de după război, reacții care semănau izbitor, caricatural aproape, cu cele ale cabinetelor de partid sau ale securității din țară, doar „întoarse pe dos”: „bine văzuți”, ca membri „onorabili” și fără reproș, erau acei rezidenți parizieni români care întrerupseseră orice contact cu „țara comunistă”. Dacă, Doamne ferește, unul dintre aceștia face un salt în țară să-și îngroape un

părinte sau o rudă apropiată și se întoarce, este, pe loc, adnotat „ca atare”! Din cei mai nou veniți, adică după ’68, vrednici de totală „încredere” erau cei care nu au avut un carnet de membru de partid, iar dintre aceștia, cu merite absolute, cei cu ani de pușcărie în spate. Tot respectul pentru cei care au îndurat oroarea penitenciarelor staliniste, dar acest „amestec” de priorități extrem și unilateral politizate, mie și unor prieteni de-ai mei, precum Virgil Tănase și alți câțiva, ni s-a părut excesiv și confuz. Tot astfel, ca o radiație „spre țară”, mai stimabili, „acolo”, în literatură, erau încă o dată cei care nu acceptaseră titulatura de membru de partid, calitate care, în ochii Monicăi și ai grupului ei, depășea valoarea și influența reală pe care o aveau cei care erau membri, de fapt, precum Nichita, Preda, eu și atâția alții din lumea vie literară, scriitori cu o reală priză și capacitate de luptă pentru valoare în amalgamul extrem de colorat al supra-structurii românești. Monica, soțul ei, Ionescu, chiar și Eliade erau extrem de surprinși când le vorbeam de existența unor activiști „pozitivi”, de grupurile de putere din jurul șefului statului, cu profiluri diferite, distincte, în ceea ce privea frontul cultural. (Iată, Ion Iliescu, scretar C.C. care simpatiza cu noi, tinerii scriitori, conducând o ședință la Uniunea Scriitorilor, în care s-au auzit public afirmații dintre cele mai dure față de „realitățile” și injustițiile sociale pe care le-am auzit vreodată proferate în așa-numita „sală a oglinzilor”, luări dure, aspre, de cuvânt ale multor tineri și cunoscuți scriitori, în frunte cu Ioan Alexandru, Păunescu, Ungheanu și alți câțiva, cu aportul meu în final, fapt la care, contrar uzanțelor severe de partid, Iliescu, la încheierea ședinței, nu a formulat nici un fel de concluzii; lucru pentru care, luni în șir apoi, a fost criticat public de Ceaușescu.)

Pe șefii emigrației din acei ani nu îi interesau cu adevărat realitățile, nuanțele vii, uneori extrem de discordante între diverse grupuri și, mai ales, nu-i interesau și nu au apreciat cum se cuvine resurecția noastră amplă, a numitei și numeroasei valoric „generații șaizeci”, care a realizat realmente, faptic, plenar, ieșirea victorioasă – pentru valoarea estetică, istorică, dar și morală, adesea – din stalinismul românesc, lupta zilnică, extrem de aspră, nu numai contra cenzurii – a acelei „cenzuri” ce păsta încă reflexele obscurantiste bolșevice! –, dar și contra întregului aparat politico-administrativ, care începuse să se teamă „de noi”; și nu numai de textele, de cărțile noastre și marele lor impact asupra publicului, dar și de întâlnirile noastre, colocviile, în București sau în țară, lupta, vigilența noastră contra securiștilor în cultură, reali sau infiltrați, distanțarea fermă față de vechia falangă proletcultistă etc., etc. Opoziția noastră chiar și contra unor confrați, mai „vechi” și stimabili, cu adevărat, ce se bucurau încă de o aură largă și cărora li se părea, temându-și pozițiile în Academie, Universitate, prin unele instituții sau redacții, că le periclităm, dacă nu „convingerile” cu care traversaseră binișor „anii negri”, cu siguranță influența, posturile pe care le ocupau și „intrările vitale”, „practice”, accesul la aparatul decizional al puterii.

Deși număra trei din marile spirite culturale formate înainte de război, exilul parizian, în multe puncte și aspecte ale acelui moment de cruce, de criză, ’71, dar și după, s-a comportat dezamăgitor – conaționalii noștri parcă făceau eforturi vizibile, extenuante să „înțeleagă” într-un moment când ar fi fost necesară o strângere rapidă, spontană de rânduri și o solidaritate fără nuanțe contra tiranului care, iată, se trăda într-

o formă atipică unui șef comunist și care urma să împingă România în două decenii coșmarești de izolare, stat polițienesc sută la sută încă o dată, de înfometare și de umilire a întregii populații.

9

Mircea Eliade, Ionescu și Cioran au reacționat toți trei, dar în măsuri diferite, valori confirmate de Vestul luminat – Ionescu, îndeosebi, talent uriaș, extrem de original și care a profitat pe merit de ascendența pe care o avea avangardismul în perioadă; Eliade, refugiat la o catedră în S.U.A., serbat la Paris mai ales ca om de știință, ca istoric al religiilor; Cioran, care avea în sfârșit audiență mai largă și succes, însă și după propria-i mărturisire făcută mie, după aproape „treizeci de ani de tăcere” – după ’948, când îi apăruse prima carte, tot la Gallimard, *Précis de décomposition*, ce avusese, atunci, un anume ecou. Cum o spuneam mai sus, în toată fierbințeala acelei veri, Cioran s-a comportat mai mult retras, de altfel, în acel an, deși îl cunoșteam, nu am avut prea strânse legături cu el. În schimb, pe Mircea Eliade și pe Monica Lovinescu îi vedeam aproape seară de seară, în lungi discuții și conciliabule; Ionescu era retras, își făcea auzite opiniile prin Marie-France și prin Monica Lovinescu, dar eu, cel puțin, l-am simțit cumva străin, neimplicat prea mult în criza acută, particulară, românească. Cred că a sub-apreciat-o sau a topit-o în generalitatea problemei, a „anti-comunismului”, cum au făcut și unii corifei ai culturii din țară, Zaharia Stancu, Bogza, dar și spirite apropiate mie, prieteni precum Nichita Stănescu, Matei

Călinescu, Doinaș sau Negoițescu, surprinși cu toții de ieșirea intempestivă, politic absurdă a lui Ceaușescu, sau din fatală „neglijență” și sarcasm balcanic, poate din așa-zisul „spirit practic”, din frică, din mediocritate destinală sau din tocita și drastica rutină a „acceptării” a tot ce venea de sus, ei, în aparență, dar și în forul lor intim, se pare că nu au fost conștienți în nici un fel de gravitatea momentului. Când au înțeles, cam peste un deceniu, Ceaușescu prinsese deja în mâinile lui și ale soției sale – o femeie cu un fond aspru, primitiv și pe care abia atunci a introdus-o decis în conducere (îi apăruse, se vede, și neîncrederea maladivă a oricărui tiran în alții în afară strict de membrii familiei) – întreaga putere, fiind, fatal și grav, cu mult prea târziu! Iar rezultatele, nu numai cele de suprafață, dar și cele adânci se mai constată și azi, deși mulți acum nu mai fac nici un fel de legătură – „metehne” de iz pronunțat oriental, precum selectarea pe criterii de fidelitate personală a corpului politic și securitist, aflat foarte aproape de pârghiile puterii și azi, prezența încă dominantă în politică a „baronilor”, foștii primi-secretari, „boala și arbitrarul” aproape de criminalitate a unui centralism excesiv, de tip oriental, numit fals „birocrație”, totala opacitate a finanțelor, neîncrederea și disprețul față de cetățeanul „simplu”, neglijența, ura, disprețul față de sat, de agricultură etc.

Pentru a reveni la ideea de exil, comparând, un pic cam global, cele două exiluri – cel intern, românesc, care s-a instalat iute, abrupt și extrem de barbar odată cu stalinismul, și cel parizian, ce avea aura „tradiției”, semnat, cum am arătat, de nume respectabile și extrem de diverse –, părerea mea e că exilul intern românesc se detașează net nu numai prin suferința enormă trăită, dar și prin capacitatea de a lupta, de a

„înțelege” în ce constă cu adevărat permanența valorilor umane, dar și naționale. „Spiritul românesc”, ființa românească aflată în gravă criză internă, tăiat atunci brutal în două – de geografie, dar și de urmările politicii de după al doilea război –, a trăit, în „interior”, în toată această jumătate de secol, o stare atroce, infinit și brutal dramatică, neasemănătoare cu nimic din ce a trăit comunitatea noastră de limbă, credință și cutume seculare în ultimele secole. Exilul intern, uriaș, a rămas izolat și adesea prost înțeles, deturnat uneori chiar de cei din afară, români sau străini, din rosturile și nevoile sale acute, esențiale, a trăit o zonă de încordare și de rezistență furibundă, în care s-au remarcat, au luptat, au suferit și au murit inși încă și azi anonimi, bărbați și femei cu o personalitate formidabilă, reușind să creeze nu o „rezistență” *doar* „prin cultură”, ci una mult mai largă și mai adâncă, prin trupul și sângele acestor martiri, necunoscuți multora, ca și tineretului de azi, soldați, țărani și ofițeri, eroi demni de legendă, timp de un lung și sângeros, barbar deceniu în Munții Făgărașului, dar și în multe alte puncte, cu sutele, cu miile, anonime sau nu, în diferite straturi sociale, în mii și zeci de mii de case și familii, pe tot parcursul acelei perioade.

Dar tot în acest exil intern s-a întâmplat și resurecția creatoare, istorică și morală în larga cultură, producând personalități și opere inegalate până azi, cum am citat mai sus, creând o unică și mare comunitate și complicitate dramatică cu publicul românesc, intelectual sau nu, recorijând drastic și decisiv acei ani mincinoși, calomniatori, ai istoriei lui Roller și ai manualelor unice, însăilate grosolan și fals, ce au intoxicat grav și adânc generații de tineri, creând mentalități cu care ne războim și azi, reașezându-i, irevocabil, în locul care li se

cuvenea ctitorilor culturii și istoriei noastre, valorilor naționale reale, spiritelor de prim rang îndelung și repetat repudiate, calomniate și murdărite de comunismul primitiv al anilor cincizeci.

Actul meu de atunci a fost, cu siguranță, prea singular, „prost pregătit”, cum ziceau unii, dar cine se aștepta, peste noapte, la schimbarea brutală la față a vicleanului Ceaușescu?! Și-apoi, așa mi s-a părut atunci, orice ezitare sau tergiversare nu putea duce decât la înmuiere și sufocare a primelor reacții, poate chiar la o deturnare abilă a protestului din partea rutinatelor forțe „subterane” sau a celor din „vechiul partid” care îl sprijineau. În țară, în aceeași vară, a avut loc și mazilirea lui I. Iliescu, care s-a opus *Tezelor* și spiritului lor în cadrul Biroului C.C. și, dintr-un post înalt, de secretar C.C., el a trăit, brutal, scufundarea în „aparat”, aruncat într-un umil post de adjunct al prim-secretarului de Timiș. La câteva luni după aceasta, prin Octombrie, fiind în Germania, am citit în *Scînteia* știrea că Niculescu-Mizil, și el secretar C.C., fusese pasămite „avansat” ca prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, adjunct al lui Maurer, într-un moment când chiar și acestuia, ins inteligent, dar comod și laș, i se limitau puterile! Mizil, Iliescu și Gogu Rădulescu făceau parte, în acei ani, cam din același grup politic, pentru cine știa să observe culisele puterii.

După ani, în ’77, la Iași, la lansarea romanului *Bunavestire*, Iliescu era instalat de data aceasta în postul de „prim” al județului Iași, crezându-se poate în ascensiune, dar ea s-a dovedit încă o dată falsă și arăta cinismul și viclenia cu care Ceaușescu manipula cadrele în partid fără cea mai vagă rezistență internă, în organizație, lucru ce infirma categoric așa-zisa capacitate internă a partidului de a proceda metodic la

critică și analiză internă, măsură aptă, se spunea, de a stăvili orice depășire a normelor sau a atribuțiilor persoanelor; în cabinetul său, Iliescu mi-a declarat acordul lui ferm față de protestul meu de la Paris, dar m-a întrebat „de ce n-am făcut-o în țară...”. — Unde, în... *Scînteia*?!

Poate părea curios multora, dar în cei vreo cinci ani de când mă găseam eu însumi în disidență și aproape declasat social, marginalizat cu metodă și insistență, iată, Iliescu a fost singurul care a comentat deschis și franc actul meu din vara pariziană a lui ’71! Chiar și prietenii mei intimi, scriitori deja cu faimă și poziții ferme în cultură, se fereau, chiar și în discuții intime, să abordeze „tema”, părându-li-se, poate, urmare a viclenelor mișcări de atac și repliere politică a Șefului statului, că vara și turbionul din ’71 nu au fost semnificative sau că eu am reacționat exagerat aflat departe – or, ele, chiar „acestea”, spiritul și nucleul acelor *Teze*, peste doar câțiva ani, au germinat amplu și au acționat din plin, la începutul deceniului opt, când Ceaușescu și-a schimbat total echipa de la conducere, obținând alte, multe puncte importante de sprijin în afară, în Apus și în „Lumea a treia” mai ales; iar schimbările au fost năucitoare: instalarea unui riguros și primitiv stat polițienesc, apel la un naționalism asurzitor și de joasă propagandă, instalarea familiei ca o formă nemascată a unei viitoare dinastii, înfometarea, umilirea și intoxicarea încă o dată vehementă a populației prin metodele unui stalinism ce se vedea revigorat, apt de a „conduce”! Un straniu și unic, chiar și în „lagărul socialist”, „național-socialism-comunism românesc!”.

Vara lui ’71, cu *Tezele* sale cu tot, a fost cu siguranță un test uriaș, pe măsura întregii țări, dar și a felului în care aparatul de

partid, ca și întreaga supra-structură reacționează la „idei” care se situau deja în afara programelor uzuale lansate de cancelariile moscovite – Ceaușescu, poate după ideile lui D. Popescu, își lansa, brusc, „intrarea în panoplia marilor Voievozi”, crezând poate că în felul acesta scapă de grimasele și grosolăniile trecutului său de secretar C.C., călău al satelor și al acelor, mulți, gospodari români care refuzau să-și dea pământul, vitele și uneltele, forțați să abdice brutal din demnitatea unei tradiții și a unui lung șir de strămoși care au structurat renașterea și consolidarea României moderne, o abdicare de la propria lor demnitate, cea care îi făcea purtători de cuvânt ai satului și ai țării!

Dacă... o făcea, mai știi, *altfel*, în felul mai abil, mai calm, mai „civilizat” al colegilor săi din Vest, Kádár și Dubček, „noua politică” a lui Ceaușescu, spre binele său și al națiunii, ar fi avut poate ceva mai mult succes – deși aceștia, Ungurul și Cehul, nu se atinseseră de „rezervorul” de istorie și de sentimente naționale, satisfăcuți de a pune o frână elanului bolșevic în treburile practice, economice, culturale, ale „statului socialist”.

10

E cert, încă o dată, în istoria recentă, noi, Românii, nu am avut noroc; și pedeapsa a căzut brutal asupra „lui” și a familiei lui, dar și asupra noastră, a celor care am trăit și supraviețuit sub acel sfert de domnie al său care începuse, sub uimirea multora, sub auguri aproape pozitivi, prin condamnarea stalinismului și a metodelor sale violente, dar, atenție, fără o riguroasă critică internă a partidului! și care s-a prăbușit după

aceea într-o himeră a celui pe care apoi sute și sute de oportuniști și slugi viclene și părelnic total devotate, de tip orientalo-balcanic, au încoronat-o cu o zarvă și o ultra-propagandă ce se apropia simțitor de ritualul acordat unui fel de semi-zeu, „cel ce se naște la nu știu câte secole într-o națiune ca a noastră!”, atingând noi, cu toții, la marginile răbdării și ale atrocei umilințe și suferințe naționale, un grotesc comparabil cu cel pictat în culori aprinse și populat de ființe cu greu recognoscibile a face parte din speța cuvântătoare și rațională, iscate de dinastia genială a bătrânului Bruegel în secolul al XVI-lea.

N-am avut, încă o dată, noroc, după ce am trăit și supraviețuit, împreună cu familiile, strămoșii și tradițiile acestui loc la nord de Dunăre, arcuit pe ambele laturi ale mândrilor Carpați, catastrofa războiului dus la Răsărit, dus de Antonescu, „cel din lacrimă născut”, cum citeam noi pe abecedarele noastre și care, dezrobind Basarabia și Nordul Bucovinei, nu a știut să se oprească la limitele geografice și istorice ale României, adică la Nistru. (Cum a făcut un alt aliat al lui Hitler, generalul și șeful de stat Finlandez Mannerheim, care s-a oprit cu trupele la granița istorică a țării sale, neinvadând spațiul rusesc și, în felul acesta, salvându-și nu numai propria viață și „onoare”, dar arătând cu claritate care sunt limitele pe care trebuie să le respecte un stat mic sau mijlociu prins în turbionul ambițiilor și poftelor marilor imperii dintotdeauna!)

Nu am avut noroc nici cu cei doi conducători comuniști, primul, Gh. Dej, voindu-se „cel mai fidel aliat”, adică cea mai „aplecată” și supusă slugă a Moscovei, mergând până acolo încât s-a propus, pentru a face pe plac iritării lui Stalin față cu rebeliunea lui Tito, să atacăm noi, cu trupele noastre, teritoriul

vecinilor noștri Sârbi! Gest pe care, același Dej, după moartea „tătucului” de la Moscova, nu a știut cum să-l spele în fața lui Tito, împreună cu care a construit apoi uriașa hidrocentrală de la Dunăre, omul care a luptat în munți contra lui Hitler suscitând admirația lui Churchill! Dej, care a imaginat cu acoliții lui, consilieri Sovietici, dar și Ruși de origine, sistemul concentraționar cel mai barbar al modernității planetei, loc în care au fost, mai bine de un deceniu, umilite, lovite, ucise și calomniate grosolan, cu nerușinare numele și cariera nu numai a unor înalți demnitari ai statului român, ai culturii și bisericii, dar și umilirea și încercarea de „dezmoștenire” a celor care în istorie au rezistat, au luptat, au păstrat limba, credința și sfintele cutume, țăranul gospodar și luptător român, moșneanul și răzeșul marilor Voievozi. Deoarece, dacă noi, azi, în turbionul atâtor talazuri pro și contra națiunilor și a demnității individului, a dreptului său la liber-arbitru – ca și la dreptul său de a-și câștiga acest „drept”, această capacitate! –, tresărim la amenințarea libertății persoanei sub asaltul așa-zisei globalizări, care, se pare, nu știe sau nu vrea să pună o limită insurgențelor economice și comerciale, ci vrea să ne transforme țara, locul în care ne-am născut și pe care îl *posedăm* de peste două milenii, poate chiar și continentul ce a zămislit în timp cele mai orgolioase personalități, sisteme și viziuni ale gândului uman universal într-o uriașă piață de desfacere a bunurilor, într-o platformă vastă a „utilului”, a „prezentului”, da, dacă noi, în fine, vom *tresări* plenar și ne vom opune, această pornire, acest instinct profund ne vine, se scurge cu siguranță de la „Ei”, de la acești moșneni și răzeși, a căror demnitate a originilor, a căror mândrie nobilă a umanului neîncovoiat de nenorocul istoric, aleatoriu, crunt, dar trecător, în secole, s-a tras

dintotdeauna din convocarea gravă a strămoșilor, a Neamului, din credință – cea a sângelui celor născuți pe acest loc, dar și din cea în Dumnezeire, a lui Hristos, ca și din mândria de a-i fi slujit, uneori cu prețul vieții și până la capăt, pe acei conducători, numiți Voievozi sau boieri luminați, cei autohtoni.

Da, pare afirmat cam brutal și inadmisibil de concis, de ne-„științific", dar, după I.C. Brătianu, Carol I și Ferdinand, ca printr-un ciudat blestem, poporul Român nu a mai avut norocul de a avea regi, conducători și politicieni, boieri luminați sau nu, drept conducători ai destinelor noastre. E drept că, la fel ca vecinii noștri din Vest, dar și ca întreg continentul, am traversat unul din secolele cele mai „bizare", mai dramatice, mai „absurde", al douăzecilea, în care una din țările cele mai înalte cultural și civilizatoriu a Europei, Germania, și-a „transferat" geniul din știință, istorie, filozofie, muzică și arte, literatură în atacuri armate, două, la nivel planetar până la urmă și la o distanță de vreo două decenii.

Cioran afirmă undeva că „secolul XX ar fi trebuit să fie al Germanilor!"; nu știu dacă e adevărat, ba, în ciuda admirației pe care i-o port, afirm că, de fapt, al XIX-lea ar fi fost mai degrabă al Nemților și de ce nu al XVIII-lea, odată cu existența lui Immanuel Kant și a ilustrei sale școli de gândire, Fichte, Hegel, Schopenhauer și Nietzsche, care a trimis un arc de înțelegere a ființei umane peste două milenii, spre socraticii și pre-socraticii Greci?! Și, generalizând cumva, mai în glumă, mai în serios, putem spune că întreg continentul european nu „a avut noroc" în al XX-lea secol sau, dacă vreți, ca să răsturnăm lucrurile, că Diavolul uman, în forma sa cea mai „inspirată" și cinică, de o eficiență ce ține de coșmarurile cele mai adânci și largi ale umanului, a... avut „o șansă", *noroc*, dacă vreți! Da, l-

am simțit încă o dată pe „divinul Încornorat”, ieșind în toată forța inimaginabilă și în spledoarea orbitoare a antracitului său lucios din apele tulburi, veșnic învolburate și imunde ale unui Ev Mediu nemuritor el însuși în istorie, după cum am văzut, am simțit și am trăit asta, noi, milioanele pe care le cântă Schiller și Beethoven în *Simfonia a noua*! Iar „geniul” său, în costumația și în chipurile celor două ființe ce poartă numele de Djugașvili-Stalin și Hitler, a fost să învingă și să cucerească alte milioane de spirite și conștiințe umane sub devizele libertății, viitorului și dreptății, rasiale sau nu, și e încă o dată ciudat cum aceleași vechi și încercate „unelte” ale gândirii și logicii umane pot fi întrebuințate cu o eficiență enormă în anihilarea și paralizia conștiinței și a ceea ce numim, abuziv și adeseori confuz, libertate.

Nu, n-am avut noroc, dar să fie aceasta un blestem, un *destin*, așa cum se vaietă nu puține capete luminate ale poporului nostru? Bine, dar atunci ne va întreba cineva cum de am reușit noi înșine, prin ce „stratagemă” sau vicleșug diabolic, să întoarcem chiar și norocul, cel mare, al națiunii, posesia în deplinătate a locului, a pământului bogat și armonios pe care viețuim de peste două milenii, să-l transformăm într-o sursă inepuizabilă de mizerii, crime, nenorociri familiale, ba am făcut chiar și din credință, din Ortodoxie, în istorie o „armă legionară” și mințile cele mai tinere și mai inspirate ale națiunii, câțiva ani s-au lăsat îmbătate aiuritor de „mireasma” unei așa-zise „renașteri”!

Dar ce mai înseamnă în tot acest turbion de semnificații și de căderi și urcușuri vertiginoase pe care le-am trăit și în care nu ne-am mai găsit spiritele care să ne reprezinte și să ne îndrume cum am făcut în trecut, ce mai înseamnă cuvintele

„noroc” sau „ne-noroc”, „soartă”, „blestem al istoriei”, cine ar mai putea să ne ajute dacă noi, de decenii bune, de vreun secol aproape, ne adresăm mereu, cu strigăte de victorie, în vremuri faste, dar și nefaste unor impostori, vicleni sau nu, organizați sau instinctuali și inspirați în rele, orbi și nesimțitori la cei din jur, la bătrâni, femei, copii, bolnavi sau estropiați, e cumva de vină... specificul nostru național? Unii, de la Drăghicescu la Rădulescu-Motru, G. Călinescu, Mircea Vulcănescu sau Noica, s-au aplecat asupra acestuia, deși, azi, unii „tineri” sau foști tineri, e drept, incitați financiar de unii moguli financiari, precum Soroș și alții, declară ritos că nu mai e cazul să ne preocupăm de acestea, toate acestea sunt expirate sau false, chiar și problema identității neamului trebuie aruncată la coșul istoriei, iar cuvintele național și naționalism însemnate cu fierul roșu, în cel mai deplin dispreț, în cea mai „logică” și în cea mai „progresistă” furie!

Da, se pare nu numai că „nu avem noroc”, dar că nici nu vrem *cu adevărat* să avem noroc! În tinerețile mele, când mă jucam împreună cu Poetul, cu Nichita, și notam pe bilețele de hârtie sensul unor cuvinte sau concepte asupra cărora nu cădeam de acord, la „noroc”, eu am scris, scurt, „a fi pregătit!”. Explicam apoi că, spre deosebire de mulți, cărturari sau nu, care cred că norocul este absolut aleatoriu, o formă fericită a Întâmplării, norocul are, în ciuda aparențelor, o ivire regulată în viața individului, aproape previzibil – cu siguranță regulatoare, ca și arcul unui ceas cu pendulă sau ca acele figuri din turnurile bisericilor medievale la balconul cărora, la ora timpului, a ceasului, apăreau figuri militare, sacerdotale sau emblematice, simbolice, care „făceau rondul” aducându-ne mereu aminte, copii ai naturii veșnic uituci sau răutăcioși, că

totul în jurul nostru și în noi urmează un ciclu al unei ordini pe care numai în parte o înțelegem. Deși orgoliul nostru neînfrânat ne face să credem că am înțeles totul, odată ce am înțeles partea, adică rațiunea lumii și a ființei! Excluzându-i pe Zei, ca și raționamentul sau instinctivitatea profundă care i-a creat!

Dar, pentru a nu fi eu confundat, atunci, în tinerețile noastre de aspirație la literă și la glorie, doar prin clișee, prin lozincile cuminți ale „hărniciei” și „cinstei”, care ar duce la fericire sau noroc, aliam această afirmație, „a fi pregătit”, cu cea de „vocație”. Să știi adică care îți este soarta, propria ta soartă, și spuneam că aproape fiecare individ, în ciuda rasei, a longitudinii sau latitudinii, a locului nașterii, are șansa sigură de a-și avea propriul său noroc, dacă știe a-l descoperi, deoarece, adesea, el se află ascuns în hățișurile sau tenebrele propriei noastre conștiințe, ale propriului instinct; a-l recunoaște și, mai ales, dacă știe și e apt să i se consacre; în ciuda tuturor calamităților care se pot abate asupra lui sau a colectivității în care s-a născut, ba chiar și *mai ales* în ciuda acelor rezistențe și atacuri pe care tocmai conștiința și exersarea publică a „propriului său noroc”, a vocației sale le trezesc și le animă în mintea celor din preajmă; care, uneori, nu sunt puțini și sunt, prin natura lor de „perdanți”, spus cinic, teribil de înverșunați!

Ca o dovadă a ceea ce declaram acum, *la sfârșit*, e faptul că în anul ’65, când aveam 31 de ani, scriind la Lugoj, pe malul Timișului, într-o casă pe care bănățenii s-au grăbit s-o dărâme, romanul *În absența stăpânilor*, i-am pus întregului text, drept motto, o frază dintr-un filozof nu numai interzis de oficialitățile comuniste, dar și calomniat abuziv, sub flamura „raționalității

moscovite”, Fr. Nietzsche, frază pe care, în multe alte texte, am reluat-o și comentat-o în fel și chip, deoarece îmi legitima „instinctivitatea rațională”, credința nu numai în forma regulatoare a norocului în destin, dar și în faptul că aproape toată lumea are acces la noroc, la un destin aparte, care să-l salveze nu numai din anonimatul și pustiul existenței, dar și din atâtea boli și metehne ale spiritului, pe care secolul nostru le tratează doar prin miliardele de pilule zise anti-depresive!

Iată fraza lui Nietzsche, o reiau încă și încă o dată, nu numai pentru urechile surde ale criticilor mei, dar și pentru cei care vor să audă și altceva: *„Hat man Charakter, so hat man auch sein typisches Erlebnis, das immer wiederkommt*”.

„Ai caracter, ai deci și o trăire tipică ce revine mereu.”

Această „trăire tipică” trebuie să și-o descopere fiecare în „adâncurile sale”, în reflexele sale specifice, tipice doar lui, s-o separe de tot „restul” din ființa sa, de amalgamul atâtor reacții și habitudini, moștenite sau imitate, să-l facă cu adevărat *al său* și să i se supună, să-l anime, să-l slujească, să-l apere ca pe singura sa comoară reală și să-i fie absolut fidel în cele mai grele și năucitoare momente ale existenței sale.

Bine... și atunci vreun hâtru mă va întreba care ar fi „trăirea tipică” a propriului nostru neam, cel românesc!...

Nu, eu nu mă voi încumeta să răspund, nu cred că, în ciuda cunoscutului meu „orgoliu”, aș putea fi mai perspicace sau mai profund decât Drăghicescu, Rădulescu-Motru și cei înșirați mai sus, dar, în ce mă privește, eu mi-am găsit, din adolescență, această „trăire tipică” nietzscheană, romanul, să zicem, sistemul epic, construcția amplă de date, ființe și destine numită roman și l-am slujit și apărat fără cea mai mică ezitare și în toate circumstanțele, nu totdeauna foarte „comode”, pe

care le-am traversat în anii comunismului. Dar și după aceea! Și acest lucru l-au constatat și denigratorii mei cei mai înverșunați, chiar și cei plătiți să mă împiedice în carieră și să mă piardă, adică numeroșii ofițeri de securitate și aparatul lor impresionant, care m-au urmărit prin diverse persoane și mijloace începând din vara lui ’71, până azi, observând că nu atât disidența, protestul meu față de sistemul comunist e în fapt motorul „rebeliunii” mele față de regim, ci „credința neabătută, fanatică a lui Breban în ideea de operă”.

(Vezi în acest sens și cărțile fundamentale ale lui Gabriel Andreescu, *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, ca și *Existența prin cultură*, ambele apărute la Editura Polirom.)

Capitolul XIV
(Suspiciunea)

1

Odată cu instalarea unor atotputernice și „omniprezente” organisme ale Gestapoului, N.K.V.D.-ului sau Securității Statului, regimurile totalitare de tip ideologic sunt „armate” și „susținute” nu numai de poliție, dar și de o „nouă ideologie”, descoperind și una din bolile enorme ale modernității omului social – bănuiala, frica confuză, suspiciunea, neîncrederea urâtă într-un străin, prieten sau simplă cunoștință, că ar aparține unui „sistem ascuns”, de tipul reptilian, apt de reacții brutale și neașteptate; în afara legii sau, mă rog, ascultând de o normă ascunsă în ceea ce numim „limba de lemn”, un șir de fraze emanate de un for public, de stat, dar care pot fi interpretate în multiple feluri. Niciodată însă în favoarea individului singur, neînregimentat într-una din organizațiile ce se bucură de un dublu caracter – public și ascuns, subteran, aproape de esență conspirativă, deși, în cazul polițiilor secrete ale dictaturilor ideologice, conspirația aici e a statului, ocult, ascuns în bună parte, contra majorității!

Fascismul italian, G.P.U.-ul și N.K.V.D.-ul staliniste, Gestapoul nazist, ca și Securitatea lui Dej și Ceaușescu au făcut „minuni" cu aceste servicii, poate, mai știi, preluând unele din vechile structuri ale templierilor sau ale iezuiților, naive, absolut rudimentare, trebuie s-o recunoștem, față de performanțele „moderne" ale „organelor" citate mai sus, emanații ale unor partide italiene, sovietice, germane și române, o întoarcere pe dos a metodelor spionajului universal și istoric: de fapt, un spionaj întors spre propria populație! În acest fel, oricine, indiferent de statutul social, de profesiune, credință, etnie, putea fi oricând vinovat dacă punea demnitatea și libertatea personală mai presus de legile aspre ale regimului ideologic în care trăia. Sau dacă „nu înțelegea bine", cum „trebuie", termenul „libertate", care, în aceste regimuri restrictive, își pierdea abrupt sensul cunoscut, ca și cel din dicționar, și devenea doar o noțiune printre altele din vocabularul strict „de luptă" al statului doctrinar. Precum cuvintele „viitor" sau „omul nou", „egalitate", „dreptate" sau „fericire". În fața acestor noțiuni, orice individ, orice cetățean care nu era la curent cu broșurile de partid era un „naiv periculos" sau un „analfabet" dubios care, chiar și numai pentru aceasta, trebuia să se simtă vinovat: de a nu „înțelege" *realitatea*, în sensul ocolirii, neglijării sau chiar a contestării ei. Iar acest cuvânt, „realitatea", era primul și poate cel mai important din cele enumerate mai sus, cu care trebuia să te documentezi din timp, iar aceste expresii, „a te documenta", „a învăța" însemnau cu totul altceva decât scria în dicționar; trebuia, adică, nu numai să ți le însușești în profunzime, aceste noțiuni, dar odată cu „înțelegerea" lor trebuia să începi pur și simplu *să crezi*! Și astfel, în aceste regimuri care promiteau omului viitorul,

progresul și egalitatea sau dreptatea unei rase sau a unei clase, „înțelegerea” însemna pur și simplu începutul *credinței*. Cea care trebuia să dubleze, pur și simplu, credința religioasă, veche, pe care o aveai, o confesai sau, cel mai bine, s-o excludă cu totul și, în fapt, să troneze singură în mintea, conștiința și în reflexele cele mai profunde și ultra-cotidiene ale individului, ale cetățeanului.

O alta de-a dreptul! O nouă credință!

Iar cine ezita sau întârzia să o facă, ca să nu mai vorbim de cel care declara, inconștient absolut, că nu are nevoie de o astfel de „credință”, chiar dacă nu o contesta de-a dreptul, devenea iute un dușman – al cui?! Al... „tuturor” și pentru a-l depista și izola, prin nu importă ce mijloace, au fost gândite și organizate aceste sisteme ce funcționau legal și ascuns. Asemănător oarecum cu spionii ce erau trimiși peste graniță, numai că acest nou tip de „spion” rămânea strict în interior, avea dreptul la o uniformă pe care se păzea s-o poarte public, circula adesea sub nume de împrumut și trebuia să-și arate profundul devotament stâlcind fața „dușmanului poporului”, adică față de cel care se îndoia sau nu-i păsa de noua „libertate”, de necesitatea unui nou și unic partid. Care avea drept să acționeze fără rezerve, fără „prejudecăți umanitariste” și spre „binele tuturor” – adică a „masei oamenilor muncii”, a așa-zisei majorități, cei care acceptaseră, printr-o frică sălbatică, totul de la început, transformați peste noapte, ca într-un coșmar social, într-un fel de turmă umană.

Diferența esențială și care a marcat tot secolul a fost deosebirea de „calitate”, de „mijloace”, dar și de „scop” între vechiul agent de siguranță, cunoscut și activat de toate regimurile burgheze europene, și noul „securist”, ce era prin

definiție, formație, origine, interese și ținte cu totul altceva, aproape o altă „ființă”, un fel de cetățean al unei alte țări, al unui alt „grup social”. Nu siguranța statului, apărarea constituției și a legilor în vigoare îl interesau pe noul ofițer de securitate, iute instruit, racolat de prin coclaurile, mahalalele orașelor, lumpenul sătesc sau din foști polițiști „ambițioși”, ci, cum se afirma fără oprire, „complotul contra statului”; iar prin cuvântul „stat”, iată, încă o dată, era deformată brutal semantica sa curentă, înțelegându-se fără echivoc doar „Partidul”, noul regim, noile „idei” care, ele însele, atunci, în primul deceniu al stalinismului, semnificau, în fapt, atacul cel mai criminal față de ceea ce însemna și trebuia să însemne o comunitate obștească, istorică, Statul, normat de legi, cutume și dreptul oricărui cetățean la posesia de bunuri și la demnitate personală. Iar tortura și crima directă, „în uniformă”, au devenit iute mijloace rutinate ale așa-ziselor „interogatorii”, ofițerii, dar și gardienii de culoar devenind, peste noapte, ca și căzuți dintr-un alt secol, stăpâni nu numai pe timpul și pe fireasca demnitate a încarceraților, dar și pe trupul lor și pe ideile acestora, fără nici o limită în „investigație”, ajungându-se în anumite penitenciare, Gherla, Aiud, Pitești, la ceea ce s-a numit „reeducarea”, o sălbatică, sângeroasă, o nemaipomenită și ultra-scârboasă terfelire a memoriei, a numelor sacre, a membrilor familiei, părinți în primul rând, și a ideilor cele mai intime, începându-se cu batjocorirea și murdărirea simbolurilor religioase, a figurii lui Christ. Iar numele lui Țurcanu, cel căruia i s-a permis, deținut fiind, ca și ceilalți, să se plimbe liber printre celule și care se instituia el însuși anchetator, secondat de câțiva acoliți înfricați, era o continuare și de fapt o altă anchetă, dusă în interiorul celulei, mult mai

brutală, mai radicală, adesea, decât cea care avusese loc cu câteva ceasuri mai devreme, „sus”, în cabinetele ofițerilor, și care se termina de regulă în sânge, strigăte de oroare și moarte, numele lui Țurcanu va rămâne înscris nu numai în clasoarele românești ale timpului, deoarece el nu are egal pe tot continentul. El împreună cu complicitatea organelor securității statului din anii cincizeci. Apoi, bineînțeles, după câțiva ani, Țurcanu și câțiva acoliți au fost executați iute, fără prea mare zarvă, așa cum se obișnuiește între bandiți, dar, bineînțeles, fără a fi atrași în sentință comanditarii, respectivii șefi de la centru, precum un oarecare Pantiușa, printre alții, general se pare, om al Rușilor.

2

Credința deci și, în plus, entuziasmul!

Cine „credea” era acceptat, nu era „suspectat” în nici un fel, dar era, evident, ținut sub observație, sub veghe, de „organele vigilente”. Dar era „bine”, era foarte „recomandabil”, și încă cu o destul de apăsată insistență, ca această credință să fie dublată și de entuziasm, chiar dacă nu înțelegeai prea bine rostul acesteia sau dacă nu-ți stătea în fire s-o faci în viața de toate zilele. Da, „entuziasm” pentru „viitorul nostru” sau pentru un conducător străin asiatic ce purta un nume ciudat – „Stalin” –, sau pentru un nume ceva mai rar, precum „Hitler”, „Mao” sau „Mussolini”, act ce indica „fără greș” apartenența ta totală nu atât la regimul politic instalat – sigur și aceasta! –, dar însemna că „înțelegi deplin Istoria” și rostul tău pe pământ. Erai, deveneai un om *just*, aproape un tovarăș sau camarad!

Întreg secolul XX a fost cupola și vasta încăpere în care, pe multe puncte de pe glob, s-au făcut auzite milioanele de aplauze și mai ales uralele asurzitoare iscate din această nouă credință, susținute de un entuziasm neobosit, profund irațional, e drept, dar ce conta! Și care, în mod ciudat, a inflamat nu puține spirite care în acest fel se simțeau, pentru prima oară, „libere”. Mai mult decât atât, erau „pe linie”, ceea ce însemna că fac parte din cei ce înțelelg că formele vechi, secularele forme ale logicii și rațiunii, trebuiau pur și simplu aruncate la marginea drumului, iar creierul trebuia să se obișnuiască, și încă repede, cu alte sensuri. Iar dacă însuși creierul, mintea sau așa-zisa conștiință pregetau s-o facă sau găseau, cu tertipurile unui avocat răutăcios și viclean, mereu argumente contra, ea, mintea sau conștiința însăși, trebuia pur și simplu suspectată ca...potrivnică „adevărului”, ca dușmănoasă. Vremii, marelui conducător, partidului, ție însuți! Nu, nu, fraților, tovarăși, nu era în nici un fel timp de ezitări sau de „false silogisme”, trebuia luptat și vegheat, deoarece dușmanul nu numai că se afla peste tot, dar era și extrem de dăunător, de viclean, de cinic și, cu cât părea a pierde, în aparență, din puterea publică, cu atât devenea mai abitir și mai periculos, apt de a ne distruge, de a ne călca în picioare speranțele noastre minunate și unice, viitorul celor mulți, care cânta deja în inimile noastre!

Nu, nu forța militară și nici măcar securitatea, sub nu importă ce nume, funcționau de fapt ca sprijin esențial, absolut „nou”, „revoluționar” în aceste țări și comunități, ci brutal și „simplu” *ideea*, spiritul absolut al pândei dus în masă și în tranșeele nevăzute ale socialului, privirea peste umăr, înfricată, întunecată, suspiciunea continuă ca o febră, molimă imundă ce s-a întins în toate casele, în milioane de conștiințe surprinse

peste noapte și care ignorau pur și simplu că „istoria", după atâtea catastrofe și năzdrăvănii, mai poate aduce la suprafață, la „lumină" o nouă armă, atât de redutabilă, de invincibilă, de strecurătoare și impertinentă și care funcționa ca un diavolesc perpetuum mobile, prin energie internă, nesecată; cu o adevărat nouă și teribilă „energie" a unui regim politic căzut ca un trăsnet din cerul unui secol încă animat de idei „bune", „interesante", iscate din luptele carbonarilor italieni sau ale sindicaliștilor-anarhiști Ruși sau Români.

O armă care murdărește în primul rând mâinile celui care o apucă, dar ce mai înseamnă „curat" și „murdar" când Partidul ne absolvă de toate, ca o supra-biserică universală, deoarece Partidul însuși, ca și „masele" pe care le invocă, este o forță unică, nemaivăzută – da, transparentă până la non-existență! Deoarece același „Partid" poate să ia o decizie sau alta, aiuritoare, adversă și total neașteptată pentru milioanele care se credeau „pregătite" nu numai să „înțeleagă", dar să și lupte, să fie „active"; el, Partidul, era, e drept, un fel de corp „monolitic" în forma unei figuri ciudate, un fel de poliedru din cristal extrem de fin, de transparent, care, pus într-o anumită lumină, arată un contur și unele muchii, laturi sau „centre", dar, brusc, altfel luminat, are puterea aproape „sacerdotală" de a se schimba, de a se contrazice aprupt și plenar, deoarece el e sigur că se poate baza, poate conta pe noua, devotata „înțelegere" și care, o știm, are cu totul alte raporturi decât le aveam cu toții despre ce credeam că este așa-zisul adevăr. Fostul adevăr, demn, ce mai, de tot disprețul!

Și România, începând, hotărât, mai ales între anii ’48 și ’64, a pus în aplicare pe tot „frontul național” ceea ce urma să fie rezervorul de energie, stimulantul acestei noi arme invizibile, numită suspiciunea, bănuiala, pânda față de indiferent cine – și anume, regimul pestriț și nemaipomenit de brutal al penitenciarelor politice. Nu, ele, aceste unice pe continent pușcării, beciuri și subsoluri imunde, nu erau, în fapt, făcute pentru a demasca dușmanul de clasă sau inamicul statului nou și revoluționar; nu, ele, aceste ascunzători și beciuri, aceste culoare lugubre, umede și pestilențiale în care viermuiau elitele națiunii, inși amestecați, de-o diversitate uluitoare și care, încă după ani buni trăiți în promiscuitatea cea mai barbară, nu înțelegeau ce li se întâmplă, nu, cu siguranță că aceste fortificații subterane ale noilor șobolani ideologici nu erau în nici un fel un „scop în sine”. Ele trebuiau, ca un reflector puternic, irezistibil și „fascinant” în felul său, să facă presiuni, valuri, în afară, să producă, continuu și enorm, un fel de „nou haos”, cu adevărat o „nouă ordine”, tăcută și tiranică – cea a fricii, a bănuielii întunecate, murdare, a tuturor față de toți, neîncrederea în cei de aproape sau în orice străin ca un fel de credință, de val mustind și de neoprit ce se strecoară și invadează toate ungherele, relațiile și orice fel de jurăminte.

Iată, instalată, cu adevărat, singura, adevărata Putere, cea care se strecoară tenace și de neînfrânt sub atâtea alte Puteri, supra-etajate și bogat ornate cu fel de fel de titulaturi, bugete, clădiri și așa-zise personalități salvatoare ale momentului. Ale timpului! Puterea într-adevăr *reală*, insolența unică, brutală, de a te strecura în conștiința multora, a milioanelor de inși activi, punând brusc în cumpănă dură și cu totul neașteptat, în cele mai ciudate momente, mândra-ți judecată, nemaivorbind de

încrederea în propria-ți experiență, știință, în propriu-ți profesionalism sau caracter! Jos, jos cu tot ce e vechi, burghez, „reacționar”, „dușmănos ideilor noastre”, doar ele, acestea și nu altele, sunt singure și cu adevărat „umane”, în sensul că reprezintă cu vigoare nestinsă voința poporului, a maselor. Iar Partidul, frate, nu e decât un far orbitor, purtat de mâini nevăzute, care ne apără de propriul nostru trecut și de ceea ce încă nu „înțelegem”, ducându-ne spre victorie, care nu e, la urma urmei, decât o „consecință logică a istoriei!”

Care... Istorie?... A noastră și a celor care ne jertfim pentru viitor, cu adevărat singura realitate! Iar cine nu crede în viitor și ne amenință cu trecutul sau cu prezentul este un dușman înrăit și putred, azvârlit de aceeași istorie la groapa de gunoi, de vechituri rău mirositoare, lăsați să piară la marginea drumului omenirii, care merge, tovarăși, camarazi, cântând, mereu înainte! Iar prima noastră credință este cea față de Partid și cea mai gravă eroare, greșeală, tovarăși, este în fapt orgoliul, „aroganța”, neascultarea „criminală” față de „textul”, programul și litera Statutului, a hotărârilor luate sus, sus de tot; da, desigur, tovarăși, noi vom pedepsi, în societate, totdeauna furtul, minciuna, chiar și crima, dar... neascultarea, nesupunerea, orgoliul, sumețirea proprie și aroganța, indiferent în ce chestiune, față de Partidul nostru, tovarăși, asta, apoi-da, o respingem, o înfierăm ferm și o stârpim cu furie cinstită, aspră, proletară.

Mergând la Paris, la sfârșitul anilor șaizeci, noi, atunci încă tinerii scriitori români, speram că atmosfera, aerul vechi al „ilustrei” generații, al „vechiului exil” ne va răsplăti de încrederea pe care unii dintre noi o aveam în „adevăratele valori”, ne va încuraja, iar Parisul românesc va fi nu numai o oază intelectuală înaltă, dar și o odihnă, o evadare benefică de la apăsarea continuă, difuză, grea, mereu prezentă, pânda și ubicua bănuială pe care o exalau pușcăriile staliniste, amenințarea continuă cu privarea de libertate, locul în care propriul tău corp îți devenea inamic!

Ne-am înșelat, vai, suspiciunea domnea în plin și în cel mai liber oraș al Europei, eram iute divizați în inși curați sută la sută sau taxați după diverse aproximații – după informațiile pe care, eronate, îmbibate de subiectivism și orgoliu, unii dintre capii exilului le obținuseră de la vizitatorii sau fugarii, „rămașii” din țară. (Să nu uităm intoxicarea complexă, vicleană și asiduă a securității!) Scuza lor, a dnei Monica Lovinescu, a lui Eugen Ionescu și a altor câțiva intelectuali cu influență în lumea exilului era, e drept, în lipsa de onestitate, de minimă „obiectivitate” a unora, a celor care, fugari sau nu, îi informau nu numai despre „adevărata stare de lucruri”, dar și asupra actorilor și personajelor „noii literaturi”. Nu puțini dintre cei care se aflau în trecere, bursieri tineri sau tehnicieni, intelectuali diverși, medici, ingineri, profesori, informau din surse de mâna a doua sau după zvonuri care le parveneau în provincia în care locuiau. Nu rareori și după propria „simpatie” și „apreciere”, subiectivitatea aici lua forme singulare ale adevărului și realității pentru cei „flămânzi” și curioși din capitala Franței, care încercau să „înțeleagă”. Sau, uneori, chiar și ei își potriveau informațiile aflate iute, în fugă, cu propriile

amintiri, resentimente, gusturi și reflexe ideatice contra sistemului din țară. Iar nu rareori informațiile și datele pe care le obțineau din gura unor scriitori, tineri sau mai puțin tineri, care obținuseră o viză sau o bursă, erau de-a dreptul false, uneori chiar aberante, în sensul că se amestecau vraiște elemenele unei subiectivități senine, „sigure”, cu exacerbata, „rănita” vanitate personală; nu puțini dintre scriitori sau artiști plastici, aflați la Paris, se plasau iute în fruntea unei liste de valori pe care o răsturnau la „fața locului, excluzându-i sau minimalizându-i fără multe rezerve pe acei confrați care produseseră surprize estetice și aveau succes real, ca și comentarii pozitive semnate de cei câțiva critici prestigioși.

Sigur, trebuia să posezi un ochi exersat „acolo”, în țară, în plin hățiș politic și partinic, pentru a deosebi noile, realele valori din cronicile multiple, aparițiile și clasamentele pe care le făceau criticii, ei înșiși scurși nu numai din diferite generații, dar și posedând caractere diferite și experiențe personale severe, mutilante – precum cei care aveau ani de pușcărie în spate! –, ca să distingi, cu o aproximație mai mult sau mai puțin exactă, reala listă de valori. Și e tot atât de adevărat că, după anul ’64, când se acceptă sfârșitul erei staliniste, pe tot parcursul deceniilor care au urmat, până în iarna lui ’89, au existat „duble” clasamente de valori – cel al presei politice sau literare înfeudate puterii și cel al *României literare*, uneori a *Contemporanului*, a revistei *Familia* (uneori!) sau a *Stelei* din perioada Baconsky. În funcție nu numai de șeful respectivei reviste, dar și de grupul de critici care o sprijineau. Uneori, în noianul de cronici și texte critice apăreau și paradoxuri stridente, critici sau „culturnici” aserviți, se știa, Partidului și care „ieșeau” uneori surprinzător cu câte un text în apărarea

unei cărți care făcea vâlvă prin nonconformismul evident sau prin realele ei calități literare sau, cu totul neașteptat, unele personalități distinse, cu un prestigiu indiscutabil literar de „dinainte”, precum Vladimir Streinu – dau un singur exemplu! –, hazardându-se să facă elogii unui roman de scriitură greoaie, naționalist-primitivă, precum *Cordovanii*, premiat cu marele premiu național, se știa, cu proptele de la C.C. al Partidului, odată și în același an cu opera lui G. Călinescu. Exemplele de acest fel sunt însă numeroase și trebuia să ai încredere deplină, dacă te aflai pe un teritoriu în afara „lagărului”, în persoana celui care te „informa” despre „adevăr”, ins adesea îmbibat de frică și de suspiciuni – unele false sau pozate în bună parte, deoarece, nu rareori, respectivul nu se afla printre valorile certe și nici în primele linii ale noii lupte estetico-politice. Să-ți faci „o idee” cât de cât apropiată de atmosfera tot mai vie, surprinzătoare uneori, dar și contradictorie adesea, despre evenimentele literare importante ce începeau să aibă loc în țară.

5

Comunismul a căzut în toate cele zece state din Estul Europei, cu armata, instituțiile și gălăgioșii săi actori, omnipotenți, dar Suspiciunea, ca o boală adâncă, endemică, a rămas. Ea s-a transformat într-o altă formă, un fel de bănuială neagră, întunecată și de adversitate clară, de neîncredere profundă față de Stat de data aceasta, față de emisarii și potentații acestuia. A reapărut ca printr-un miracol grotesc în societatea noastră din nou opoziția instinctivă, blocajul,

neîncrederea satului, a țăranului față de oraș și de orășeni, deși mulți dintre acești „orășeni” nu erau decât fugari sau fii ai fugarilor, ai celor izgoniți în masă de Ceaușescu în anii șaptezeci și optzeci, în enorma, brutala, copleșitoarea industrializare a țării. Țărani sau fiii lor ce s-au „profesionalizat” iute și s-au amestecat rapace în noua administrație, armată și partid, dezvoltând în scurtă vreme o „morală” tipică, așa-zis pragmatică, a celor care-și pierd „pământul de sub picioare”, dar obțin prerogative neașteptate, disproporționate față de pregătirea și reflexele lor moștenite. Iute abjurate însă, pregătind aerul, mijloacele și abuzurile enorme post-revoluționare!

Iar această adâncă, bine instalată ruptură între „sat și oraș”, confuzia permanentă și în aparență „oarbă” a extrem centralizatei Puteri, cu amintiri, reflexe adânci ale subconștientului colectiv din vremea turcilor, tătarilor sau a altor prădători, forme încă o dată ale „apărării” pământului, a vitelor și familiei, a cutumelor și tradiției pe care „nou-veniții”, iscați din cotloanele nebănuite ale societății românești, dar înzestrați cu o lăcomie și o abilitate de tătari, de venetici nu numai că le calcă în picioare, dar le declară neavenite, depășite, „reacționare”, contra noului „progres”! Activează în forță, până aproape de un fel de ridicol grotesc – contra „trecutului” și a reflexelor sale esențiale, căzând încă o dată acești „noi Domni” în vâltoarea stereotipurilor fostelor regimuri de extremă stângă sau dreaptă, care anulau cu brutalitate, printr-o simplă mișcare de sus, istoria, trecutul, cu tradiția sa cu tot, și lăudau prezentul cu condiționarea însă aspră și de neocolit a cultului unui „alt Viitor”! Viitorul la fasciști și comuniști era, în fapt, ne amintim, singura realitate „garantată”, iar „timpurile noi” ale noilor

structuri europene se pare că promit cam același lucru, într-un prezent confuz și uniform, dedicat utilului, bunurilor, satisfacțiilor imediate și „sigure”, obținute cu singura dintre valori care s-a instalat pe tronul mare al necesităților – Banul! Punând parcă definitiv în umbră, ca obsolete, dacă nu ridicole, tradiția, biserica, cultura profesionistă, ba chiar și educația publică. Cartea, litera scrisă, fraza logică și expresivă, cea care a traversat secolele și a creat conștiințe, orgolii creative, demnitate reală. Civilizația Europei, grandoarea ei.

Capitolul XV
(Tatăl)

1

Va trebui, în acest „moment” al acestui testament pe jumătate fals, înainte ca cerul memoriei mele să se umbrească prea mult, să mă apropii de... copacii viețuirii mele, de origini. „Vinovați” și ei, ca și mine, dar... crezându-se de bună seamă nevinovați, ca noi toți, „ei, cei doi”, împletindu-se din „cei opt”, iar aceia din „cei șaisprezece”, într-o înlănțuire, într-un „șurub” care sfârtecă norii grei și invizibili ai „găsirii mele pe pământ”, cum a zis sau ar fi putut s-o facă prietenul meu, Nichita, cu care nu arareori ieșeam și ieșisem la vânat!...

Tatăl, Începutul a ceea ce aș fi putut să fiu!... Așa crezuserăm toți, chiar și eu însumi, într-o vreme, așa cum aș fi „putut să fiu” dacă „n-aș fi fost”. Joc nu numai cu cuvintele, dar și cu „întâmplările” lungii mele vieți, în aparență. Întâmplări care au roit ca și albinele sau viespile într-un roi enorm, apăsător și nevăzut, doar simțit, urzicându-mă, bănuindu-l sau inventându-l, neobosit și fals de mii și miriade de ori, sperând a ieși odată din acel lanț întortocheat de întâmplări, zise fals necazuri, ce, de la o oarecare distanță și văzut mai ales de sus,

ar putea lua forma unui labirint. Un labirint, cum am scris eu mai târziu, ce s-a sforțat, s-a căznit dizgrațios și tenace, puțin nebun, dar niciodată aiurit, disperat, părând demn adesea și uneori reușind, ca apoi, într-o bună și frumoasă dimineață, să devină cerc. Încă nu sferă, nu, poate niciodată!

Tatăl, începutul a ceea ce eu mă chinuiam să fiu, deși, e drept, el mă visa altfel. Mereu și mereu altfel, un vis în care nu m-am recunoscut niciodată și el a bănuit, poate, la sfârșitul unei vieți nu pe deplin trăite că această „ratare” a mea, a visului său putea fi din pricina sângelui. Mai știi! Dar visul său despre mine, despre ceea ce ar fi trebuit să fiu fusese atât de puternic, încât în ultimii săi ani, rănit de altele și de timp, de Vremuri, neliniștea sa adâncă, obsesivă și-a găsit cumva loc într-un fel de ură față de mine, o dușmănie care tresărea doar când se pierdea sau se regăsea pe sine, cu ajutorul vinului – vinul, una din maniile și cvasi-oracolul brebanilor!

În acele momente de „adevăr” – o, în câte feluri și cu câte măști adevărate nu se acoperă adevărul! – din ultimii săi ani, iubirea sa, mândria sa de a-i fi „primul său născut” s-a răsturnat cu violență, totul începând cam pe la sfârșitul „in-digerabilei” și falsei, contondentei, aproape inventatei mele adolescențe; erau momente când nu-mi mai recunoștea nici sângele și calitățile, câte le aveam, se aliau cu furia lui, apăsată, ațâțată, e drept, de dezamăgirea de a fi înțeles greșit viitorul social după ce în ’46 aveam bagajele pregătite pentru o exilare, o fugă prin Austria spre S.U.A., unde un coleg, preot, îi oferise un post la biserica comunității ardelene Greco-Catolice din Detroit; cu câteva ore înainte de a trece granița cu Ungaria, la Arad, Tata a băut cu un frate mai mare, ce se găsea și el refugiat la Lugoj, Anton, Toni, Toni-bacsi, care l-a întors, deși Rușii se aflau deja în țară și

pentru mulți, mai ales pentru un preot catolic, încă tânăr, viitorul nu părea deloc surâzător. Și, atât de orb uneori, când mă lovea, când, bietul de el, într-o noapte, mai târziu, la București, a sărit cu un cuțit lucios și cu mâner de argint asupra mea și eu l-am oprit – eram deja la fel de puternic ca și dânsul! –, încât nu-mi recunoștea nici chipul. Și atunci, dar și ani după, m-am întrebat cu cine se lupta el, nu cumva cu... îngerul, ca și Iacob, în acea fierbinte pustie, insuportabil de aridă și de familiară, încât, la sfârșit are puterea să-l întrebe, extenuat: „Spune-mi numele tău!...”?

Da, i-am spus totuși până la urmă tatălui meu, numele meu, adevăratul meu nume și singurul meu sânge, nici cel al românilor și nici cel germanic, ci cel al Literei care urma să mă absoarbă, să mă domine și poate să mă salveze de un rău pe care nu-l pot înțelege nici eu până la sfârșit. Un „rău de bine”, necesar, vital, ca să ne jucăm din nou cu cuvintele, bile de fildeș adesea rotunde sau ovale, îmbietoare și supuse mereu, neostenite, dacă curiozitatea noastră sau patima „aceea ciudată” ne rămâne trează, vie. În falsa lor slugărnicie. În reala lor slugărnicie, uneori, când avem singurul noroc pe care îl visăm noi înșine mult prea rar.

Nu, e drept, noi doi, eu și tatăl meu, nu prea semănam. Iar dacă, târziu, după ani de la depărtarea lui decisă, în timp și în țărână, nu arareori mi-l descopăr în propria-mi privire, într-un unghi al feței sau într-un reflex, un gest, o reacție oarecare, nici nu sunt foarte mândru, dar ea, asemănarea de fund, „există” și mi-a fluturat o clipă lungă ca o fantomă în jurul obrazului, al mâinii, al trupului. Deși, e drept, eu semănam cu „nemții”, cu ramura germană a mamei și a fratelui ei, Michael Böhmler, Miși, mort la Eisenstadt, în Austria, lângă Viena, dar numai

după chip; înalt și brun – brebanii, cum a arătat-o în tinerețe și singurul meu frate, Alexandru, cu patru ani mai mic, iubit de tatăl meu – brebanii erau mai degrabă scunzi, șateni, cu ochi căprui, puternici și nu mari, negri, lucioși și „slabi”, cum i-am avut eu cândva, în acea imposibilă pubertate sau adolescență, când totul ne trădează, când încercăm să ascundem, dizgrațioși, multe și trecem prin lume de-abia născuți, inutili, plini de false întrebări, împinși de colo colo, doar-doar ne-om „realiza”, vreodată, devenind un „mijloc util” sau un „obiect fidel sau ascultător” altor ambiții, altor cauze.

Lupta sa cu mine, pe care, sunt convins, el însuși n-o înțelegea prea bine, atunci când o accepta, a început, cum spuneam, de prin ultimele clase la liceu, la Lugoj. Atunci, printr-un bun instinct, la 17 ani, m-am îndepărtat iute „cu corpul” de el, de casa lui, am plecat să-mi termin liceul în alt oraș, folosind cu o abilitate pe care nu mi-o bănuiam faptul că noul regim, cel comunist, mă exmatriculase din toate liceele; am declarat, ritos, că mi-este silă de foștii colegi, de bieții și înfricații profesori, de handralăii, de îngălații de activiști ai Utemeului local, care mă acuzau în fața corpului reunit de profesori și elevi din cursul superior de la „Brediceanu” că „îl citesc pe Freud”; și bineînțeles că nimeni nu se gândea „să protesteze”, nici eu însumi, deoarece îl citeam cu adevărat și eram fascinat de paradoxurile sale fiziologice. Nu de ideea „tatălui castrator” pe care nu am înțeles-o și nu mi-am aplicat-o mie însumi niciodată, deoarece tatăl meu era orice afară de aceasta; dovadă că nu a fost, nu s-a întâmplat „acest lucru”, această frumoasă figură de stil!

Nu, el nu a fost și nu a putut fi „castrator”, în ciuda neputinței sale de a mă iubi până la capăt, de a mă „vedea”,

deoarece moartea sa brutală a fost, cum am mărturisit-o eu însumi în câteva texte, semnalul, imboldul puternic ca tinerelul „ne-terminat”, ratat de nu știu câte ori, extrem de viu, de divagant, de pletoric și contrazicându-se amarnic adesea, dar, în mod ciudat, satisfăcut de sine – acel sine care încă colinda prin stele pentru a-l atinge, pentru a-l umple! –, să se „găsească”, moartea sa, zic, a fost acea izbitură, darul morții sale m-a aruncat a nu știu câta oară la masa de scris, dar, miracol, de data aceasta cu un incredibil succes! A ieșit din pâlnia îngustă a trupului meu și din zarva minții mele o primă construcție epică, pe care am numit-o roman, eu, care visam și jinduisem la romanele atâtora, carte, construcție brăzdată de întâmplări, dar mai ales de personaje ce încearcă să respire, să „creadă” și mai ales să se deosebească de altele cu mult prea asemănătoare, roman care m-a ajutat să fiu... *văzut*! De ceilalți, de mulți dintre cei care, unii, deși mă știau, îmi ignorau superb existența, poate pe drept, iar alții nu aveau nici un chef de mine, le ajungea o lume încheiată fără spiritul și sudoarea spiritului meu!

Nu, încă o dată, pe această pagină eu nu îl judec, deși pare că am această putere, litera, foaia, rutina meseriei mele vechi, o anume forță și îndemânare a minții, ca și orgoliul recunoașterii atâtora mi-ar da acest drept; el este în același timp sfârșitul unui lung șir, al treisprezecelea copil al unui preot, protopop, Nicolae Breban, păstorind un sat în Nord, Cicârlău, între Satu Mare și Baia Mare, cu aceeași femeie, născută Roman de Jugastra și care a clădit în anii douăzeci, acolo, o mândră biserică ce-și înalță și azi clopotnița peste mormântul lor, unicul, din curtea ei. El e „capătul” a nu știu câte generații de preoți, vreo zece, îmi spunea, ce-au venit din Maramureșul

istoric și eu ar fi trebuit să-i urmez, pe ei și pe bunicul, Nicolae, pe străbunicul Avram, ca și pe nașul meu, dr. Alexandru Breban, prepozit, vice-episcop al Băii Mari, ce a construit la rându-i frumoasa Catedrală Unită a orașului, Spitalul și alte fundații, deoarece Șandor-bacsi, cum îi spunea familia, era bogat, proprietar de mine de aur. Și, e drept, eu am făcut-o, i-am urmat, dar... în felul meu, teribil și stângaci, o, nu, nu prin profesie, ci prin ceea ce numim vocație, cea de preot laic, de păstor, de confident al conștiințelor numeroase, rătăcite și flămânde, pe care le naște solul nostru atât de aspru încercat de istorie, dar și de propria-i bogăție și frumusețe.

„Preot deșteptării noastre,
semnelor vremii profet”,

îl numește Eminescu pe bardul ardelean Andrei Mureșanu și asta am năzuit să fiu. Și, cu siguranță, în felul meu, am continuat tradiția, seria de generații a preoților Breban ce au păstorit, au stat și i-au fost aproape cu trupul și cu sfatul lor țăranului vrednic al acestor locuri din Nord, din care a curs „la vale”, cum se spune, spiritul care ne unește, ideea unei națiuni unite în jurul limbii, a cutumei sfinte și a posesiei, a stăpânilor acestui loc!

Și eu, să-mi fie îngăduit, slujesc acest Loc, limba, credința și marea bucurie de a fi apărut *aici*, contrazicând, pentru o dată, fraza formidabilă a maestrului meu german, Niezsche în lapidaritatea, uscăciunea și limpiditatea ei insuportabilă:

„*Die Gewissheit zu Sein in eine irgendwelche, zufällige Realität*”.

„Certitudinea de a fi într-o oarecare, întâmplătoare realitate.”

Dar noi, să ni se ierte orgoliul, noi, preoții, cei cu har de sus, dar și cei laici, ai literei (oare nu toți profeții vechii Biblii, ca și cei care s-au zidit în credință până la moarte au mereu în fața lor o carte, din care învață și din care-și culeg profețiile, cele din care se hrănește, uneori cu o lăcomie de neînțeles și abruptă, realitatea apoi?!...), noi am slujit Timpul, cel petrecut de cei asemănători nouă și pe acest Loc și *am crezut*, deși e drept, multă vreme nu știam prea bine ce credem. Sau până unde ne va duce această credință, slujirea și fidelitatea necurmată față de cei de dinaintea noastră, misterul tradiției unui șir de oameni și de femei, cărora într-un târziu, dincolo de viață și de pământ, li s-a dăruit și o înrudire – cu cei de peste munți sau cu cei de la marginea altor ape, curgătoare sau nu, o înrudire pecetluită și ea prin literă și cărți, prin legi și prin memoria scrisă numită istorie.

Și iată că, după secole fără sfârșit, această realitate „oarecare și întâmplătoare" a devenit destin. O profeție, de bună seamă, a celor care au visat ca și a celor care au început să creadă, dar nu numai cu mintea, cu spiritul lor, ci și cu întreg trupul lor, cu întreaga voință care, după atâta vreme, s-a pus în slujba unui țel atât de mare, încât nici nu putea fi cuprins; și, cu siguranță, nu putea fi nici *văzut*! Un scop ce sărea, ca în poveste, peste cumințile, așezatele sfaturi și necesități, o țintă descoperită a fi fost nu numai a celor vii, dar și acelor, multora, risipiți în jurul bisericuțelor de lemn, unele care nici nu îndură fierul și în care se putea cânta, săruta icoana și lăuda Taina! Căci, cum ar spune-o un nătâng, cu privirea pierdută, poate, dar curat la suflet: ce-ar fi toate acestea fără a fi prinse într-o taină, într-un adevăr, care nu poate fi înțeles; dar fără de care totul se preface într-un pustiu fierbinte și ciudat de arid. Și iată cu ce urmează

să ne luptăm, în timp și pe acest loc pe care ne-am ivit – cu înțelesul, cu *acela* care nu are un înțeles până la capăt! Iar odată ce te-ai îmbolnăvit de această taină, de această...iubire, de „înțelesul care nu are înțeles”, dacă nu mai poți să te dezbari de nevoia de mister, cum ar spune sfântul literelor care a fost Lucian Blaga, așa cum nu te poți despărți de imaginea, de obrazul Mamei sfinte, de iubirea ei fără de margini, *nepământeană* (cum i-am scris eu pe o dedicație la o carte Mamei mele, Olga, care m-a făcut și a avut puterea să mă sprijine până în ultimul ei ceas!), atunci ești salvat. Salvat de... ce, de cine?! Nu știm, dar de data aceasta nu ne mai privește „înțelesul”, scopul, logica firească pe care și un copil o poate silabisi, dar tot el poate nega totul printr-un râs sau gest sau o privire jucăușă, îndrăzneață, nepăsătoare.

2

— Tu ai o problemă, Nicolae, mi-a spus odată René, evreul belgian aciuat la Stockholm, scoțând cărți interesante la o mică editură, printre care publicându-i și pe Români, începând cu Stancu, care îl cucerise, căutându-și și el un rost pe care nu știu dacă și l-a găsit până la urmă, deoarece a murit cu zile – fiind cu toți, Gabriela, Cristina și eu, undeva la poalele Bucegilor –, problema ta este Tatăl tău!

— Se poate, am răspuns eu, părând speriat sau uimit ca întotdeauna când eram confruntat cu ceva ce, în clipa aceea, mă depășea, mă izbea cumva așa cum te lovește peste față o pală de vânt aspru, ca o lopată, ce izbucnește de niciunde.

Ani apoi, a tresărit în mine la cele mai „nepotrivite" ceasuri această scură afirmație a unui prieten care mă cunoștea prea puțin, dar care, se pare, a zărit „ceva" prin hățișul des, uneori confuz al francezei mele, cineva care voia să mă ajute să public, dar să și fug. Cineva care m-a uitat iute, dar eu nu l-am uitat, deoarece în mijlocul și în febra unei discuții cu logodnica sa, Gabriela, fosta femeie a prietenului meu, Nichita, a apăsat pe un loc neașteptat de sensibil – mai mult decât dureros, de fapt, deloc dureros. Un adevăr pe care eu trebuia, în sfârșit, la atâția ani de la sfârșirea Tatălui, în toamna lui '65, la Baia Mare, unde e înmormântat, în biserica unchiului său, Șandor-bacsi, să mă conving că, în ciuda experienței mele de viață, a culturii, inteligenței etc., de care mie și unora ni se păruse că dădusem dovadă, că acest „adevăr" nu e pe măsura mea! Și nu stă în puterile mele să mă lupt cu dânsul și azi, la vreo patru decenii de când a răsunat sub poalele Bucegilor această scurtă afirmație, ce era mai mult decât o întrebare, cred la fel – sunt fraze, propoziții, uneori chiar și simple priviri ale cuiva, nu totdeauna printre cei mai apropiați, care trebuie să rămâie nedeslușite; și orice încercare de a le da „de capăt", de a le elucida într-un fel sau altul este cea mai sigură dovadă de întârziată și absolut nepotrivită prostie!

De aceea, repet – în ciuda aparentei mele puteri asupra paginii care-mi stă sub mână, eu nici azi nu știu și nu îndrăznesc „să știu" ce a vrut să mă întrebe sau să-mi spună, să mă întrebe sau să mă provoace, cu totul amical, René, un om pe jumătate străin, care mi-a publicat o carte într-un moment în care nu eram bine privit în țara mea, cineva care s-a oferit să mă găzduiască în țara lui și să-mi publice și alte cărți, în mândra comunitate a Suediei, care, nu printre cele mai bogate

în arme sau litere, de mai bine de un secol, ca un fel de miracol, oferă cea mai prestigioasă piatră și însemn de recunoaștere planetară în științe și litere!

Dar... orice ar fi făcut sau greșit într-un moment sau altul părintele protopop Vasile Breban, față de mine sau de familia mea, față de Mama mea sau față de sine însuși, eu nu am, în ciuda marilor mele puteri asupra imaginarului și a atâtor foi albe care-mi stau supuse, dreptul să-l judec; poate nici măcar să-l *înțeleg*, dacă voi vrea să folosesc acest verb atât de drag atâtor intelectuali de pretutindeni, mândri de raționalitatea lor care, se știe, în multe ocazii s-a dovedit salutară. Cu aceeași... dezinvoltură sau aroganță cu care aș face-o sau am făcut-o vorbind altădată despre idee, istorie, flori, limbă sau amintiri. Nu, așa cum noi, Românii, cei mulți și cu inimile cinstite, ca și noi, scriitorii acestei limbi, ai acestui idiom latin, nu putem să-l „înțelegem” pe Eminescu, nume, fapt și loc din care pornesc, cam la fiecare jumătate de secol, atâta neînțelegere și zarvă provincială în jurul său, deoarece el este și va fi mereu, doar el însuși, de „nestins”, un ctitor, un întemeietor. Un *început*, nu al unei familii, ci al unei ginți, poate chiar al unei credințe, cea în care unii dintre noi credem.

Acel *primum movens*, piatra care s-a mișcat prima și a stârnit ceva de care avem cu toții, mulți și neîncetat, nevoie, ceea ce numim necesitate! Reală, afundă, sfidătoare a timpului și a oricărui timp, una cu adevărat reală între atâtea necesități inventate, false și caduce din jurul nostru.

Iar Tatăl meu nu poate fi judecat, „înțeles”, nu pentru că l-am iubit și încă îl iubesc, deși, bietul, m-a cunoscut numai pe jumătate, nu i-a fost dat să meargă până la capătul propriei sale creații, poate dintr-o prea mare nerăbdare! Nu, ci pentru că el

este acea verigă dintr-un lanț viu din care eu nu am cum și de ce să mă desprind și, mai ales, pentru că el îmi este mie, în intimitatea mea cea mai ascunsă, încă un reazem, un prieten niciodată întâlnit, o figură de o căldură și încărcată de un mister care și azi fac să-mi bată bătrâna, viguroasa mea inimă...

Dacă aș fi poet, cu adevărat poet, eu, care am avut norocul în tinerețea mea să am câțiva cu adevărat prieteni-poeți, născuți, iar nu făcuți, aș spune, aș striga, atunci, când aș ști că nu mă aude nimeni: dar... cum a fost posibil să fim amândoi, printr-o ciudată potrivire a întâmplării care face uneori dizgrațioase eforturi de a deveni Destin, adică un fel de „Înțeles” – da, cum a fost posibil să fim astfel, el, Tatăl, și eu, Fiul?!...

Ce se „ascunde” aici sau, încă o dată, poate ne lovim de un aparent și arogant „înțeles” care nu are în nici un fel de-a face cu ceea ce ne-am obișnuit, corupți mereu de extraordinara abilitate a omului rațional, aceea de a turna totul în legea înțelesului, a cauzalității – „ceva” care ar trebui să aibă „înțeles”, deoarece depășește cu certitudine sau, dacă vreți, sare decis în afara cercului magic al tuturor înțelesurilor, cele la care noi încă avem acces! Poate e pur și simplu „ceva”, o osie, o muchie ascuțită sau un fel de păianjen aproape amorțit și viu și în apropierea căruia și a „cărora” trebuie să-i chemăm pe poeți sau pe cei cu mintea rătăcită, cum se spune – cei care, mai știi, printr-o ingenuitate „tâmpă” și senini, se pot așeza *altfel* în fața aceluiași scaun sau trepied, ulcior, răsărit de soare sau pajiști pustii și verzi.

Septembrie 2016